

HORVÁTH ISTVÁN – HELTAI ANDRÁS

A magyar–német játzsma

Emlékezés
és dokumentumok

HORVÁTH ISTVÁN – HELTAI ANDRÁS

A magyar–német játszma

Emlékezés és dokumentumok

CORVINA

A kötetben felhasznált fényképek Horváth István archívumából származnak.

A kötetet Gelányi Mariann tervezte

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül
sem részben, sem egészben nem másolható, sem elektronikus,
sem mechanikai eljárással, ideértve a fénymásolást,
számítógépes rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is!

A kötet megjelenését támogatta az OBO Betterman Hungary Kft.

OBO
BETTERMANN

2

Somogyi-könyvtár, Szeged

5000579371

Kiadja a Corvina Kiadó Kft.,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

1086 Budapest, Dankó utca 4-8.
www.corvinakiado.hu
E-mail: corvina@lira.hu

Feladó kiadó: Kúnos László, a Corvina igazgatója
Műszaki vezető: Illyés Éva

ISBN 978-963-13-6291-6

TARTALOM

HELTAI ANDRÁS BESZÉLGET HORVÁTH ISTVÁN NAGYKÖVETTEL

REFORMOK ÉS KOMMUNISTÁK	9
KÁDÁR ÉS KÖMÜVESE, A JÖVŐ REMÉNYSÉGE	14
FEKETE JÁNOS, A CSODABANKÁR	16
HARC REFORMEREK ÉS MOSZKVA-HÚ FUNDAMENTALISTÁK KÖZÖTT	18
TITKOS TANULMÁNY A KITÖRÉSI PONTRÓL	20
BONN KEZDET BEN NEM LELKESEDIK	21
FÉKEZŐ SZOCIÁLDEMOKRATÁK – WILLY BRANDT TIHANYI KALANDJA	23
A NYUGAT TART AZ OROSZOKTÓL – KÁDÁRT LEBESZÉLIK	26
BIZALOMÉPÍTÉS A RAJNA PARTJÁN	30
STRAUSS A POLITIKA MŰVÉSZETÉRŐL	32
ELLENZÉK ÉS REFORMEREK – HAVASI SZERÉNY	35
JÓL ÉRTESÜLT MAGYAROK	38
GRÓSZ KÁROLY ÉS NÉMETH MIKLÓS FELEMELKEDÉSE	42
HORN AJTÓT NYIT A NATÓ FELÉ	49
„FŐPRÓBA” VOLT A PÁNEURÓPAI PIKNIK?	53
TITKOS TÁRGYALÁSOK A GYMNICH-KASTÉLYBAN	58
MIKOR LEGYEN A HATÁRNYITÁS – S KI DÖNTÖTT?	62
NÉMETH, HORN, POZSGAY – KÖZELRŐL	65
ÓVATOS OSZTRÁKOK ÉS AMERIKAIK	71
KOHL, AZ EGYESÍTŐ, NEM MARAD HÁLÁTLAN	75
ANTALLT ÉS GÖNCZ ÁRPÁDOT ÜNNEPLIK BONNBAN	79
REMÉNYEK ÉS CSALÓDÁSOK	82
BÚCSÚ BONNTÓL – ÉS A KIHAGYOTT LEHETŐSÉGEK	85
A SZABAD EURÓPA ÉS FERENCZY, A MÜNCHENI „MÉDIACÁR”	88
HELMUT KOHL – ÉS HOZTAK VAGY VITTEK A NÉMETEK?	92

DOKUMENTUMOK

DOKUMENTUMOK JEGYZÉKE	99
1-52. DOKUMENTUM	103-301

UTÓSZÓ (HORST TELTSCHIK)	303
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	305
NÉVMUTATÓ	307

HELTAI ANDRÁS BESZÉLGET HORVÁTH ISTVÁN NAGYKÖVETTEL

Az 1989 békés forradalmához vezető folyamatban meghatározó tényező volt az állampárt reformereinek először titkos közeledése, majd egyre szorosabb kapcsolata a demokratikus német állam vezető politikusával. E két évtizedes gazdasági, majd az abból eredő politikai együttműködés végül korszakos léptékű fejleményekhez vezetett: Budapest Bonn-nal szorosan egyeztető politikusai megnyitották a határt NDK-polgárok tízezrei előtt. Merész lépésük megrendítette a keletnémet diktatúrát, fontos tényezője lett a berlini fal ledőlésének, a német egyesülésnek – egyúttal betetőzése a reformerek erőfeszítéseinek, amelyekkel előkészítették a magyar rendszerváltást.

Erről a folyamatról beszél Dr. Horváth István, a korszak egyik legfontosabb tanúja, aki sok vonatkozásban az események alakítója is volt: először a reformerek műhelyében, majd 1984–91 között bonni nagykövetségként. A kötetben sok, eddig nem publikált, egykor szigorúan titkos diplomáciai jelentés, bizalmas levél, belső tanulmány világítja meg a fordulatos, kockázatos „magyar–német játszma” végül történelmi sikerekhez vezető történetét.

REFORMOK ÉS KOMMUNISTÁK

Kik, mikor – és miért nyitottak a Nyugat, a Közös Piac felé?

A 70-es évek végén a magyar politikai vezetés – látva a Szovjetunió és a többi kelet-európai ország lepusztuló gazdaságát, a politikai csőd felé haladó társadalmi krízisét – arról döntött, hogy 1980. január elsejével radikális reformokat léptet életbe. Remélte, hogy azokkal megmentheti a magyar gazdaságot a „begyűrűző” válságtól, és egyben fenntarthatja a társadalmi békét. A reformok előkészítői, elsősorban az MSZMP Központi Bizottsága gazdaságpolitikai osztályának munkatársai és a kormányzat jeles közgazdászai azt tűzték ki

célul, hogy a hatékonyság növelése érdekében háttérbe szorítják a tervgazdaság alapelveit, és felhasználják a piacgazdaság legfontosabb elemeit, teret engednek a piac szabályozó szerepének. Ami egyúttal természetesen azt jelentette, hogy nyitni kell a Nyugat, az Európai Gazdasági Közösség felé.

A mai olvasók többsége számára nehezen érthető, hogyan, miért lettek sokan a rendszer embereiből reformerek, hogy éppen az állampárt emberei nyitottak utat a váltáshoz. Mi az egyáltalán, hogy „reformkommunista”? Ön hogyan lett az?

Jómagam 1966-ban végeztem a Közgazdasági Egyetemen. Tanulmányaimban „Az új gazdasági mechanizmus bevezetése” címszó alatt már szerepeltek olyan tantárgyak, amelyek addig tabuk voltak. Míg korábban a tervgazdasági rendszer téziseit magoltuk, a 60-as évek közepén már tanítottak nekünk nyugati piacgazdasági elméleteket. Nagyszerű professzorok oktattak: Hagelmayer István például, vagy Csikós Nagy Béla, az árképzés szakemberei – rendkívül felvilágosult, a piacgazdaság irányába nyitott tudósok voltak. Későbbi doktori opponensem, Szikszay Béla már itthon felkészített arra, milyen doktori dolgozatot várnának tőlem a Saarbrückeni Egyetemen, ahol a nyugati árelméleteket, a kapitalista árképzési rendszereket tanulmányozhattam. Szikszay, aki akkor már a reform egyik előkészítőjeként a KB gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetőjeként dolgozott, figyelemmel kísérte életutamat, az ő meghívására kerültem oda munkatársként.

Hogyan lehetett ilyen csapatba bekerülni? Milyen kapcsolatok kellettek, miként szelektált a rendszer?

Más volt a kiválasztási elv a KB gazdasági osztályán, mint a propagandaosztályon vagy a külügyi területen. A gazdaságpolitikára a 70-es évek vége felé már nem pártmunkások kerültek be, hanem lehetőleg nyugati egyetemeket megjárt, jelentős tapasztalatokkal rendelkező fiatal, úgymond korszerűen gondolkodó szakemberek. Az 1980. január 1-jén indított reform alapelemeit már ezek, a nyugati piacgazdasági szabályozórendszert is jól ismerő, azt magyar viszonyokra alkalmazni akaró munkatársak készítették elő.

Miután már az egyetemen megismerhettünk más véleményeket, nyugati közgazdasági elméleteket, ez a tudás eleve kritikussá tett bennünket a rendszerrel szemben. Egyetem után a külkereskedelemben kerültem. Akkoriban

indultak a sikeres kooperációk a mezőgazdaságban az NSZK-val. Utazhattam, közelről megismerhettem a nyugati gazdaságot – remek tanulási lehetőség volt. Azután, 1973–78-ig, a belgrádi magyar kereskedelmi kirendeltségen dolgoztam. Hazatérve adódott a nagy lehetőség: akkor alakult Szikszay Béla osztályán egy csoport, amely az új gazdasági mechanizmussal foglalkozott, s feladata a további reformok kidolgozása volt. Ide csak olyan szakemberek kerültek, akik megfelelő ismeretekkel, tapasztalatokkal rendelkeztek a tőkés gazdaságról. Olyan kítűnő közgazdászok dolgoztak itt, mint Horváth Ferenc, utóbb ipari miniszter, Németh Miklós, vagy Vissi Ferenc, a későbbi versenyhivatali elnök és mások. Ebben az önállóan gondolkodó, a tervgazdálkodással és a KGST rendszerével szemben rendkívül kritikus csoportba kerültem be 1978-ban.

Milyen világnézete volt Horváth Istvánnak a 60-as, 70-es években?

„Megfertőztek” a külföldi utazások, főleg Nyugat-Németország, ahol össze tudtam hasonlítani a kelet-európai szocialista országok és az NSZK helyzetét, lehetőségeit. Láttam a kiáltó különbséget a remekül teljesítő szociális piacgazdaság és a Kelet-Európában politikai alapon, szovjet mintán alapuló tervgazdaság működése között. Talán természetes, hogy – társaimhoz hasonlóan – azt szerettem volna, azért munkálkodtam, hogy legyen jól működő gazdaság, annak talaján jólét az én hazámban is. Pedig sokszor megintogtam, hogy nem térek vissza, de hittem abban, hogy nemcsak az orszáért, aki emigrál, hanem az is, aki itthon marad.

Tehát nem a rendszer megváltoztatása, csak korszerűsítése volt a cél...

Az ideológiai és politikai gátak akkor nem tették lehetővé, hogy akár csak gondolkodjunk a rendszerváltásban. A rendszer megreformálásáról lehetett szó, a korlátok, a határok tágitásáról, kötöttségek feloldásáról, a gazdasági liberalizáció elindításáról. Sokat jelentettek a külföldön szerzett ismeretek. Én Németországban tanultam, Németh Miklós Amerikában, Szikszay Béla Svájcban, Vissi Ferenc Londonban. Így jött össze egy nyelveket beszélő, felvilágosult csapat, a nyugati piacgazdaságra mintaként tekintők kis szigete. Kemény harcot folytattunk a gazdasági reform minden egyes elemének elfogadtatásáért.

Nagy feladat – luxuskörülmények között? Úgy tudni, jól élt a pártelit...

Talán nehéz elhinni, de a fizetésem kevesebb volt, mint az akkori – ma úgy mondanánk – versenyszférában, vagyis egy vállalati igazgató anyagilag jobban járt. Az indoklás az volt, hogy aki itt van, vegye megtsisztetetésnek – és a KB-ban eltöltött pár év egyfajta ugródeszka volt magasabb pozíciókhoz. A Kútvölgyi kórház külön szolgáltatásai valóban jártak; és lehetett „pártüdülni”, de ezeket az előjogokat én soha nem vettem igénybe.

Mire törekedtek a gyakorlatban?

Az osztály munkatársai többségében – látva országunk gazdaságának lepusztulását – az a szilárd meggyőződés alakult ki, hogy Moszkva fenyegető árnyéka ellenére változtatni kell a gazdaság felépítésén. Egyesített bennünket a legfelsőbb politikai vezetésnek a reformokkal szembeni ellenállása – feltétlenül változtatni akartunk, s erre megoldást kerestünk. Eleinte elsősorban a gazdaságra gondoltunk, de hamar kitűnt: a gazdasági alapokban végbemenő változások előbb-utóbb kikényszerítik a politikai intézményrendszer változásait is.

El lehetett képzelni olyan szocialista gazdaságot, amely – piaci elemeket beépítve – versenyképes? A jugoszláv modell nem játszott szerepet?

De igen. Horn Gyula, akkor a KB külügyi osztályának helyettes vezetője, korábban évekig diplomataként szolgált Belgrádban. Ottani tapasztalatai egyértelműen befolyásolták a gondolkodását, ezért volt ő mindig jó szövet-séges. A Jugoszláviában működött öngazgatási rendszer mintaként szolgált a tervgazdaság és a piacgazdaság közötti lehetőségekre. Ugyanakkor Jugoszláviában a párt befolyása a gazdasági folyamatokra sokkal nagyobb volt: működött ugyan az öngazgatási rendszer, erősödött a vállalatok önállósága – a másik oldalon viszont a pártnak nagyon jelentős ellenőrző szerepe is volt. Jugoszláviából ebben az időszakban körülbelül két millió vendégmunkás dolgozott Nyugaton, azok hazautalásai jelentős mértékben hozzájárultak a nemzeti jövedelem növekedéséhez. A hazatérők többsége azután valamilyen vállalkozásba fogott, ami már mutatta a piacgazdasági tendenciák erősödését.

Kádárék hogyan tekintettek Jugoszláviára? Rokonszenveztek a rendszerrel?

Kádárék reálisan felmérték Jugoszlávia sajátos helyzetét, azt, hogy ez az ország el nem kötelezett politikai státuszával többet megengedhet magának. Szerintem rokonszenveztek, de azt is látták, hogy az ő útjuk a magyar vezetés számára nem járható. Ahhoz sokkal nagyobb politikai liberalizációra és Moszkvától való politikai függetlenségre lett volna szükség – vendégmunkások kiengedése például nálunk elképzelhetetlen volt.

Ha még titoizmus sem lehetett – mi indította akkor Kádárékat reformokra?

Több tényezőre vezethető vissza a reformmozgalom megindulása. A 70-es évek végén a kelet-európai kommunista országok vezetői számára világossá vált – különösen nálunk és a lengyeleknél – hogy az olajválság nyomán a világgazdaság átrendeződését jelentő árhatalások elkerülhetetlenül begyűrűznek az országba, a Szovjetunió hagyományos nyersanyag- és energiaellátó szerepe meggyengül, a szubvencionált és szinte korlátlanul rendelkezésre álló erőforrásokon alapuló extenzív fejlődés időszaka véget érhet. A felismerés, hogy a korábbi módszerekkel már nem tudnak hatékony gazdaságot működtetni, cselekvésre kényszerítette a politikai vezetést, elsősorban nálunk, hiszen Magyarország gazdasága rendkívül nyitott volt, a nemzeti jövedelem több mint 70 százaléka a külkereskedelemből származott. A gazdaság jelentős nyersanyag- és energiabehozatalra szorult, ám a Szovjetunió a 70-es évek végére egyre kevésbé tudta ellátni nyersanyaggal csatlósait. Következésképp ezek – a KGST kényszere alatt, a növekvő hiányosságok közepette – a 70-es évek végén közel kerültek a válsághoz. Ekkor ismerte fel a magyar politikai vezetés (tán újra, hiszen 1965-ben már volt egy próbálkozás), hogy valamit tenni kell.

KÁDÁR ÉS KÖMŰVESE, A JÖVŐ REMÉNYSÉGE

Ehhez alakult egy szakértőkből álló csapat. Ám hogyan magyarázzuk, hogy Kádár munkásembert, Havasi Ferencet tette meg a reformokért felelős vezetőnek?

Havasi fiatalkorában köműves volt, 1970-ben került a pártapparátusba. Józan, egyszerű paraszti gondolkodású, racionális emberként megnyerte Kádár tetszését – talán magát is látta benne. Havasi, a KB gazdasági titkáráként, nyitott volt a reformokra: elfogadta a szakértőket, felismerte, hogy míg ő nem ért igazán a dolgokhoz (bár autodidakta módon sokat tanult), támaszkodnia kell munkatársaira. Az egyedüli korrekt reformer volt a legfelső vezetésben, aki nem csak tudta, milyen az ország valós helyzete, hanem kész is volt tenni annak javításáért – míg a Politikai Bizottság többi tagja csak hatalma megtartásában volt érdekelt. Igen fontos volt Havasi jó politikai érzéke ahhoz, milyen visszhangja lesz a különféle gazdaságpolitikai elképzeléseknek a legfelsőbb vezetőknél, hiszen a külgazdasági kapcsolatok radikális áttértékeléséhez természetesen szükség volt a vezetés jóváhagyására. Soha nem a tartalmat nézte, hanem azt, hogyan lehet azt „eladni”, ideológiailag elfogadtatni a főnökséggel a Politikai Bizottságban. Havasi felismerte, hogy teljes változásra van szükség, és munkatársai tanácsára kész volt ennek érdekében politikai dogmákat megkérdőjelezni, tabunak számító gazdasági és külpolitikai javaslatokat is támogatni.

Kádár nem volt buta ember – nem látta át ezt a játékot?

Kádár időszakát három részre bontanám. Az első, sötét korszak az 1956 utáni megtorlásé. A történészeknek kell eldönteni, mennyi volt abban az egyéni kezdeményezés, mennyi a külső politikai nyomás. A második szakasz 1962–63 körül kezdődik, az amnesztiát követően, és tart úgy 1985-ig. Ez volt az időszak, amely az emberek emlékezetében nagyjából pozitívan maradt meg, a puha diktatúra korszaka. Azután következett az utolsó, a betegségéhez, politikai letűnéséhez kapcsolódó szakasz. Kádárnak nem volt gazdasági képzettsége – de volt hallatlan politikai érzéke. Fénykorában különböző okok miatt elkötelezetten hitt abban, hogy az ország javára cselekszik, és belátta, hogy a régi módszerekkel nem lehet gazdaságpolitikát csinálni, ezért meg kell próbálni egy másikat. S felismerte, hogy ennek érdekében fel kell használni

minden olyan politikai és gazdasági eszközt, amelyet Moszkva még tolerál. Talán maga előtt sem ismerte be, milyen útra lépett.

Jól jellemzi ellentmondásos gondolkodását, hogy amikor jóval később, a 80-as évek közepén Horst Teltschik, Kohl kancellár bizalmasa Magyarországon járt, Kádár megkérdezte tőle: hogyan tudna nekünk Németország segíteni? – Németország kész segíteni, csak további reformok szükségesek – válaszolta a német politikus. Kádár erre így reagált: – A gazdaságnak azért vannak problémái, mert reformokat akarunk bevezetni... Mire Teltschik: – A reformokat végig kell vinni, akkor lesz hatékonyabb a gazdaság...

Eközben a reform nagy léptekkel ment előre, csak Kádár ezt nem reformként értékelte, hanem egyfajta „gazdaságirányítási kiigazítás”-ként. Vagyis tulajdonképpen hagyta menni útján a folyamatot, és ebben óriási érdemei vannak Havasinak, aki keresztülverte az ügyet Kádáron. Kádár számára a 70-es évek végén bekövetkező második olajár-robbanás, hozzá a Szovjetunióban kialakult gazdasági és társadalmi feszültség elegendő jelzéssel szolgált arra, hogy belássa: a magyarországi fejlődéshez szükséges feltételek onnan nem biztosíthatók. Felismerte, hogy nincs más választás, csak a nyugati nyitás.

Értett valamit Kádár a gazdasághoz, vagy rábízta magát a szakértőkre?

Jó politikai érzékével soha nem ment bele a részletekbe: csak azt nézte, hogy a politika szempontjából milyen kihatása van az adott intézkedésnek. Az világos volt számára, hogy a korábbi feltételrendszer nem működik, felismerte, hogy változásra van szükség – csak még nem tudta, milyen módon. Az ideológiai változást nem támogatta volna, ezért kellett nagyon óvatosan megfogalmazni a reformokra vonatkozó KB-előterjesztéseket. Sajátos nyelvezet alakult ki a KB-ban, a gazdaságpolitikai és a külügyi osztályon: úgy fogalmaztunk, hogy ne lehessen belekötni, s elérhessük a kitűzött célt. Kádárék számára a lényeg az volt, hogy semmilyen gazdasági átalakítás nem sértheti a „szocialista alapértékeket”, és nem érintheti a szövetségi viszonyt.

Kádár egyetértett a Nyugat felé való nyitással, miközben mindig figyelmeztetett, hogy tartsuk szem előtt Moszkva elvárásait. Ne konfrontálódjunk nagyon a „vonal”-jal, illetve csak annyira, amennyit a szovjetek még eltűrnek. Persze a Szovjetunió az 1980-as évek elején már olyan bel-, külpolitikai és gazdasági válságban volt (Brezsnyev betegsége, az utódlásharcok, az afganisztáni kudarc miatt), hogy ez bénította a politikai irányítást. A magyar vezetés természetesen rendszeresen egyeztetett velük, folyamatos, különféle szintű találkozók, konzultációk voltak. S ahogy a Szovjetunióban Gorbacsov

hatalomra kerülésével belpolitikailag lazultak a szálak, úgy lehetett tágitani a játékeret Magyarország számára is. Ugyanakkor a legtöbb csatlós ország ezt nem tette meg, mert vezetői ortodox módon gondolkodtak, és ragaszkodtak a hatalmukhoz – ezért még keményebbre fogták a gyeplőt, akkor is, amikor Moszkvában már enyhébb szelek fújtak. Példa erre Ceaușescu vagy a keletnémetek, akik azt bizonygatták, hogy nekik nincs szükségük a szovjet liberalizmusra, mert ők már ezt a fokot elérték... Egyébként eleinte Kádárnak is voltak hasonló kijelentései, jelezve, hogy Magyarországon a gorbacsovi reformok már megvalósultak.

FEKETE JÁNOS, A CSODABANKÁR

Kire hallgatott Kádár a gazdaságpolitikában Havasin kívül?

Milyen szerepe volt például Fekete Jánosnak?

A 80-as évek elején az egyre nehezőülő külgazdasági viszonyok az egyensúly megbillenésével fenyegettek. Az egyensúly fenntartásához külső forrásbevonásra volt szükség – s ezt csak nyugati hitelfelvétellel lehetett biztosítani. Kádár belement az eladósodásba, mert mindennél fontosabbnak tartotta a társadalom nyugalma. Feketének annyiban volt fontos szerepe, hogy az adósságok törlesztéséhez szükség volt nyugati hitelekre, ő pedig, kitűnő kapcsolataira hivatkozva, azt mondta Kádárnak: annyi hitelt tud felvenni, amennyit csak akar. Ami lényegében igaz is volt, hiszen Magyarország jó adósnak számított. Egyébként ekkor is már a nagy német bankok kölcsönei játszották a meghatározó szerepet. A bankok még szívesen hiteleztek, mert azt gondolták, hogy egy szovjet csatlósállam nem mehet csődbe – másrészt egyfajta kísérleti terepnek is tekintették az országot. Később persze ez egyre nehezebb lett.

Fekete tapasztalt bankár volt – nem látta volna a veszélyt, amit az eladósodás jelentett?

Lehet, hogy látta a veszélyt, de ha nem jön a pénz, az adósságok átütemezését kellett volna kérnünk, annak minden súlyos következményével – s ezt ő valószínűleg eltitkolta Kádár elől. Fekete alkalmasint nem tartott attól, hogy az eladósodás

mértéke politikai feszültséget okoz és rendre nyugtatgatta a vezetést: a tartalékok jelentősek, a politika finanszírozható. Hiúsági kérdés is volt ez nála: ő volt a Nyugat felé szalonképes bankár, aki nyíltan tudott tárgyalni partnereivel – úgyesen tudta kifelé eljátszani a Nemzeti Banknak a politikától való állítólagos függetlenségét. Ezt Kádár tudta és honorálta is Feketének, például kitüntetéssel.

Egyébként rajtunk kívül a lengyelek is kaptak nagy német hiteleket, ám azok az ő esetükben – a történelmi okokból – állami hitelek voltak. Ez volt amögött, hogy ők a rendszerváltás után el tudták érni e hitelek nagy részének leírását. Nálunk – lévén kereskedelmi hitelekéről szó – ilyesmiről, a máig élő vágyálmok ellenére, nem lehetett szó.

Kádár Magyarországot 1962 után olyan irányba vitte, ami a népet többféle módon, leginkább lelkiileg, kielégítette. Az, hogy országukat irigyelték a szomszédok, hallatlanul megnövelte a magyarok önbizalmát – hogy micsoda ország is vagyunk... Egyre több mindent lehet itt kapni, ide jönnek a szomszédos országokból nyaralni. S végül a 80-as évek elejére Magyarország volt az egyetlen ún. szocialista ország, ahol már nem voltak politikai foglyok. Azután kapcsolatokat kezdtek az IMF-el, stb., Kádár pedig hallatlan politikai ravaszsággal, ügyességgel mindezt el tudta adni Moszkvának. (Charles Gati, /Gáti Károly/ magyar származású amerikai tudós, egyetemi tanár. A Clinton-kormány idején a Külügyminisztérium vezető tanácsadója volt.)

Egy kérdés, amelyről ritkán esik szó, de távolról sem érdektelen:

Volt „urbánus” és „népi” ellentét ezekben a körökben? Magyarán: jelen volt a politikai, a gazdasági vezetésben az antiszemitizmus?

A KB gazdaságpolitikai osztályán, az én környezetemben nem volt téma, hogy ki zsidó, ki nem. Lehet, hogy a fontosabb személyi döntéseknél felmerült ez a kérdés, voltak ezzel kapcsolatban mendemondák. Olyat lehetett hallani, hogy egyes káderpolitikai döntéseknél Kádár tett olyan megjegyzést Aczélnak, hogy „azért az egyensúlyra vigyázzon...” Elfogadta az „urbánus” jelenlétet fontos pozíciókban, csak a dominancia elkerülésére hívta fel a figyelmet. Ügyelt a kiegyensúlyozottságra, hogy ne legyen antiszemitizmus. Lehet, hogy a kérdés a kulturális életben inkább kiütközött, hiszen Aczél ezt a területet felügyelte, de nem gondolom, hogy a gazdaság területén lettek volna ilyen megfontolások. Még zsidó vicceket sem meséltek. S nem emlékszem, hogy hosszú külföldi kiküldetésem alatt egyszer is felmerült volna ez a kérdés. Az igazán a rendszerváltás után került előtérbe.

HARC REFORMEREK ÉS MOSZKVA-HÚ FUNDAMENTALISTÁK KÖZÖTT

Kik voltak támogatóik, akik valóban változtatni akartak?

Kezdetől világos volt, hogy a reform csak akkor lehet sikeres, ha annak támogatásához belső szövetségeket szerzünk. Ilyeneket elsősorban azok között kerestünk, akik nyilvános megnyilatkozásaik, még inkább magánbeszélgetéseink során érzékeltették, hogy sok mindenben másképp gondolkodnak, mint a hivatalos politika. Ilyen személyek voltak mások mellett Hetényi István, Hagelmayer István, Kemenes Ernő, Csikós Nagy Béla, Bartha Ferenc, Sárközy Tamás. A vezetéssel pedig a reformok elfogadtatásához meg kellett értetnünk: az országnak nem állnak rendelkezésére olyan belső, bevonható erőforrások, amelyek az egyre csökkenő külső forrásokat ellensúlyozni tudnak.

A reformok és a nyugati nyitás, vagyis az EKG-val való együttműködés gondolatát kezdetől fogva támogatta Szűrös Mátyás, a külügyekért felelős KB titkár is. Szűrös formailag felettese volt Horn Gyulának, a KB külügyi osztálya helyettes vezetőjének, de Horn sajátos, önálló személyiség volt, akit mind beosztottjai, mind felettesei tiszteltek és elismertek. Furfangos gondolkodása, kitűnő politikai érzéke gyakran átsegítette szorongatott helyzeteken, amikor az őt „baloldaltól” ért kemény kritikákat úgy kellett visszautasítania, hogy az adott ügy ne szenvedjen csorbát. Horn nagy tekintélyt vívott ki magának bel- és külföldön egyaránt, széles körű politikai önállósággal rendelkezett, és sokan korszerű gondolkodása miatt magasabb pártfunkció várományosának tartották. Ezért irigyei, politikai ellenfelei árgus szemmel figyelték, hogyan alakul a viszonya Kádárral, akitől sorsának alakulása függött. Kádár kedvelte ugyan a szókimondó Hornt, csak amikor Moszkvából a szovjet vonaltól gyakran eltérő véleményük miatt Hornt és Szűröst érintő bírálatok érkeztek, érezhető volt tartózkodása is. Volt egy feszültebb, EKG-ügyünket is érintő időszak, amikor Kádár feltűnően került a Hornnal való találkozást.

Ez időben Marjai József miniszterelnök-helyettes volt a Lázár-kormány erős embere, azt javarészt ő irányította. Harcban állt Havasival, később viszont a maga sikerének állította be a reformot...

Nyilvánvaló volt a szembenállás a nyugati nyitást támogató, Havasi-féle reformerek és a fundamentalista vonal képviselői között. A Marjait támogató

személyek őt máig pozitív figuraként értékelik, a reformpártiak viszont úgy látták, hogy kézi vezérlési módszere, drasztikus takarékoskodása fékezte a reformokat. Marjai maga mögött tudta a PB-tagok többségének támogatását, ő volt az „erős ember”, aki mindenről dönt. Azért is volt ez lehetséges, mert jó kapcsolatokkal rendelkezett Moszkvában.

Egyébként nem kevés kérdésben valójában egyetértett velünk – csak meg akart felelni az elvárásoknak. 1980–81-ben, amikor nagyon kritikus volt a helyzet, úgy oldotta meg a feladatot, ahogyan a párt elvárta tőle: drasztikus takarékosági intézkedésekkel megőrizte az ország fizetőképességét. Úgy gondolom, 1983–84-ben már látta, hogy tényleg nincsen más eszköz, mint bizonyos mértékig folytatni az eladósodást – ez volt a feltétele a társadalmi béke fenntartásának.

Vissza a tervhez – hogyan láttak annak megvalósításához?

A Helsinki Záróokmány aláírását követően a magyar külpolitika felismerte a kis lépések politikájának lehetőségét, és fokozatosan ugyan, de következetesen kezdte tágtítani mozgásterét. Magyarországnak a nemzetközi munkamegosztásban való részvétele mindig is sorskérdés volt, a reform sikere sokban függött attól, miként alakulnak külgazdasági kapcsolataink. Fel kellett mérni, hogy a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió egyre kiszámíthatatlannabb gazdasági nehézségeiből származó veszteségeket miként tudjuk más országcsoportokból pótolni – s meg kellett teremteni a magyar áruk piacra jutásának szélesebb nemzetközi feltételeit.

Tekintettel a nemzetközi viszonyokban végbemenő változásokra, az azokból fakadó lehetőségekre, tudtuk: a kritikus helyzetből való kijutásnak csak egy iránya lehet, ha nyitunk Nyugat felé; elsősorban az Unió elődje, az Európai Gazdasági Közösség irányába. Ez 1980-ban abszolút eretnek gondolatnak számított, mivel Moszkva és a Varsói Szerződés tagállamai még jogilag sem ismerték el a nyugat-európai országok gazdasági szervezetét. A moszkvai irányvonal a VSZ-tagállamainak az EKG-val, mint szervezett, hivatalosan együttműködést sem engedélyezett – csak annak egyes tagországaival volt lehetőség gazdasági kapcsolatokra.

Ráadásul történetesen éppen igen bonyolult nemzetközi helyzetben, a hidegháború éleződésének szakaszában voltunk: 1979-ben szovjet csapatok vonultak be Afganisztánba, a szovjet SS-20-as atomrakéták kelet-európai felállításával szemben a NATO Pershing-rakéták nyugat-európai telepítéséről döntött. Ebben a légkörben kellett megfontolnunk, hogy az EKG-val való együttműködés gondolatát milyen ideológiai és politikai köntösbe öltöztetve találjuk a legfelsőbb politikai vezetésnek úgy, hogy az elfogadtatásra találjon.

TITKOS TANULMÁNY A KITÖRÉSI PONTRÓL

Milyen megoldást választottak?

Szicszay Bélával és Horn Gyulával (az utóbbinak a pártközpont külügyi osztálya helyettes vezetőjeként a fejlett nyugati országok tartoztak a hatáskörébe), arról határoztunk: mint a külgazdasági kapcsolatokkal foglalkozó munkatárs tanulmányt készítünk – kizárólag belső használatra, a vezetésnek. A cél az volt, hogy a tanulmány elemezze a magyar gazdaság helyzetét, a kilátásokat, és javaslatot tegyen: milyen kitörési pontjai lehetnek az országnak az egyre romló szovjet és kelet-európai gazdasági helyzetben. Ez a kiút – értékelésünk szerint – csak egy, az EKG-val megkötendő átfogó kereskedelempolitikai megállapodás lehetett. Az EKG mellett – mivel további pénzügyi forrásbevonás is szükséges volt – megfontolásra ajánlottuk az IMF-be és a Világbankba történő belépésünket is.

A tanulmány 1981 márciusában, „szigorúan titkos” minősítéssel és (nem véletlenül) tartalmához képest igencsak ártatlan címmel készült el Kereskedelempolitikánk az EKG országokkal az új világ gazdasági viszonyok között címmel. Az elemzés befejező szakaszában érzékeltettük, hogy az éppen adott nemzetközi politikai légkör nem kedvez ugyan egy az EKG-val kötött szerződésnek, ám a bizalmas tárgyalások útján előkészíthető ügy, hogy az enyhülés erősödésekor megköthető legyen.

A tanulmányt bemutattuk Havasinak, aki azonnal az ügy mellé állt. Egyúttal jelezte: a terv megvalósítása, tekintettel az ügy politikai jelentőségére, Kádár János engedélye nélkül elképzelhetetlen, s kérte, készítsünk az anyagról rövid, néhány oldalas összefoglalót. Pár nap múlva Havasi arról tájékoztatott bennünket, hogy Kádár támogatásra érdemesnek tartja a javaslatot, de neki azt 1981 nyarán, krími üdülése során Brezsnyevvel, a szovjet pártfőtitkárral egyeztetnie kell. Egyúttal kérte, övesse az ügyet teljes titoktartás.

Amikor Kádár augusztusban visszatért szokásos szovjetunióbeli szabadságáról, magához kérte Havasit, és közölte: Brezsnyevnek mindkét témát felvetette. A főtitkár óvott bennünket az „imperialista pénzügyi szervezetek”-től, nehogy „politikailag zsarolhatóvá váljon az ország” – de a döntést Kádár bízta. Az EKG-val kapcsolatosan Brezsnyev nem mondott semmit, közölte hamiskásan Kádár: „Tekintsék úgy, mintha zöld utat kaptunk volna mindkét ügyre”. Havasi tájékoztatásától nagyon boldogok voltunk.

(L. 1. sz. dokumentum: Bizalmas jelentés a legfelsőbb politikai vezetésnek)

Hogyan kerültek a képbe a németek?

A történelmi múlt alapján és az adott nemzetközi helyzetben Magyarország elsősorban az NSZK támogatására számíthatott, a Brüsszellel való puhatólózó tárgyalásokat csak a bonni kormány közvetítésével tudtuk elképzelni. Ennek oka elsősorban az volt, hogy – a tradíciókon és a beható gazdasági kapcsolatokon kívül – az ország megosztottságából adódóan a nyugatnémet kormány mutatta a legnagyobb érdeklődést a kelet-európai államok iránt, Magyarországot illetően pedig megkülönböztetett figyelem volt tapasztalható. Budapest és Bonn között 1973-ban létesültek diplomáciai kapcsolatok, nem voltak köztünk területi viták, továbbá nálunk a német kisebbség helyzete jóval kedvezőbb volt, mint a csehszlovákiai vagy a lengyelországi németiségé. A két nép közötti rokonszenv alapjáról mondta Richard von Weizsäcker államfő 1986-os magyarországi látogatásán: ezeréves európai történelmünkben nincs két nép, amely ne vívott volna háborút egymással – kivéve a németet és a magyart. Maradandó nyomokat hagyott 56-os forradalmunk is, amellyel a magyarság nagy tiszteletet vívott ki magának a német nép szemében.

BONN KEZDET BEN NEM LELKESEDIK

Mi volt a németek válasza, amikor kapcsolatot kerestek velük?

Eleinte úgy tapasztaltam, hogy kezdeményezésünket a német politika nem nagyon karolja fel. A Helmut Kohl vezette koalíció kormányzati szinten nem mutatott különösebb érdeklődést, el voltak foglalva a Moszkvához fűződő kapcsolatokkal, hiszen Németország frontország volt, mindenféle szempontból. Gazdaságpolitikai, szociálpolitikai és különösen biztonságpolitikai tekintetben kirakatország, a két nagyhatalom ütközőzónájában. Számukra létkérdés volt úgy politizálni, hogy abból a maximális hasznot húzzák és a legkevesebb veszteséget szenvedjék el.

Az érdeklődés Magyarország iránt akkor nőtt meg, amikor Kohlék egyrészt felfedezték, hogy Magyarország az egyedüli a kelet-európai szocialista országok között, amelyik a kis lépések politikájával nyit Nyugat felé – másrészt olyan ország, amellyel fenn lehet tartani egyfajta dialógust. A rakétatelepí-

tések miatt befagyott kelet–nyugati kapcsolatokban mi képviseltük a hidat. Miközben akkoriban valamennyi VSZ-ország vezető politikusa lemondott mindenféle nyugati látogatást, befagyasztotta a Nyugathoz fűződő kapcsolatokat, addig Magyarország rendkívüli módon aktivizálódott – s ez akkoriban kuriózumnak számított. Ez már felkeltette Kohlék figyelmét is.

Bonnban hová, kikhez tudtak fordulni?

1980-ban az NSZK-ban szociáldemokrata-liberális koalíció kormányzott, ezért lehetőség kínálkozott, hogy az előbbiekhöz fűződő pártközi kapcsolatok segítségével teszteljük, miként viszonyulna az NSZK kormánya az EGK-val kötendő megállapodással kapcsolatos közvetítéshez.

A Nyugat felé történő nyitás apró, de fontos mozzanata volt, hogy az MSZMP a Német Szociáldemokrata Párttal és más szociáldemokrata pártokkal már a 70-es évek vége felé elsőként (s végül egyedül a kelet-európai szocialista országok kommunista pártjai közül) hivatalos pártközi kapcsolatot létesített. E kapcsolat eredményeként folyamatos párbeszéd alakult ki a két párt között, azok ápolása a külügyi osztály hatáskörébe tartozott.

Horn Gyula 1981 szeptemberének első napjaiban tanácskozára hívta Budapestre Helmut Schmidt német kancellár kabinetfőnökét, Eugen Selbmannt, aki egyúttal az SPD és az MSZMP közötti hivatalos kapcsolatokat gondozta. A vendéget részletesen és nagyon őszintén tájékoztattuk Magyarország belső helyzetéről, az abból levont következtetésekről, valamint a tervezett lépésekről. Elmondtuk, hogy az ügyről csupán Kádár és egy szűk kör tud. Váztunk elképzeléseinket, azzal, hogy szeretnénk azokhoz megnyerni az NSZK kormányának támogatását.

Selbmann kérdésére, hogyan reagálnának ilyen kezdeményezésre Moszkvában, azt válaszoltuk, hogy a szovjet vezetés, Brezsnyev előrehaladott kora miatt is, már az utódlással és belső bajaikkal van elfoglalva, a nemzetközi ügyek szinte megoldhatatlan feladatokat jelentenek számukra. Hangsúlyoztuk, hogy Moszkvából informális kapcsolatainktól megbízható híreket kapunk az ottani helyzetről. Selbmannt felvillanyozták a hallottak. Ígéretet tett, hogy teljes diszkréció mellett konzultál Schmidt kancellárral, és jelzi a fogadtatást. A kedvező visszajelzés után első bonni látogatásunkra Szikszay Bélával 1981. szeptember végén került sor. Kezdeményezésünkkel óriási meglepetést okoztunk, de a kancellár és munkatársai további diszkréciót és támogatást ígértek.

(L. 2. sz. dokumentum: Bizalmas jelentés az SPD képviselőivel folytatott megbeszélésekről)

Megkapták az ígért támogatást?

Német részről már rövidebb látogatásunk után jelezték, hogy Brüsszelből kik lesznek a tárgyalópartnerek. Jó hír volt, hogy Schmidt megnyerte az ügynek barátját és párttársát, Wilhelm Haferkampot, aki a külügyekért felelős biztos volt a Közösségben. Hosszú tárgyalások kezdődtek, amelyek felváltva különböző helyeken, de mindig az NSZK területén folytak. Törekedtünk a titoktartásra, mert attól tartottunk, ha kiszivárognak információk a tárgyalásokról, politikai ellenfeleink (leginkább a szocialista országokban) megtorpedózhatják kezdeményezésünket.

A tárgyalások előrehaladtával Brüsszelből egyre több konkrét anyagot kértek tőlünk, amelyek a Fehér Házban (az MSZMP székházát, a mai képviselői irodaházat hívtuk így) nem álltak rendelkezésre, bevontuk tehát Török István külkereskedelmi miniszterhelyettét is. Sajnos, egy idő után, Török minden igyekezete ellenére több más vezető kormánytisztviselő is tudott már a bizalmas tárgyalásokról – s így támadtak a minisztériumban az ügynek ellenfelei is. Nyerges János főosztályvezető például a Moszkvával egyeztetett vonaltól való eltérésnek minősítette a tárgyalásokat, és azok leállítását sürgette. Csendes birkózás kezdődött a kulisszák mögött a moszkvai irányvonalhoz ragaszkodó belső ellenfeleinkkel, akik rendre fékeztek. Veress Péter külkereskedelmi miniszter például azzal hárított, hogy nekünk nincsenek szándékaink – ha a Közös Piac akar tőlünk valamit, kezdeményezzenek ők... A tárgyalásokat azonban végül nem tudták megtorpedózni.

FÉKEZŐ SZOCIÁLDEMOKRATÁK – WILLY BRANDT TIHANYI KALANDJA

A német szociáldemokraták kezdetben támogatták a magyar ügyet – miért vonultak később háttérbe?

A német szociáldemokrácia keletre nyitásával bizonyos elismertséget vívott ki a szovjet blokkban, főleg Moszkvában. Willy Brandt moszkvai látogatása, varsói bocsánatkérése szalonképpé tette az SPD-t. Helmut Schmidt kancellár azután – tartva a szovjet rakétáktól – továbbra is sürgette ugyan az együttmű-

ködést Moszkvával, másfelől érdekelt volt abban, hogy a NATO Németország területére ellenrakéta-rendszert telepítsen, mert az NSZK biztonsága szempontjából ez volt az egyedül elfogadható út.

Schmidt azt vallotta (amint később Genscher, a liberális párti külügyminiszter is), hogy mindent a Moszkvával való együttműködés alá kell rendelni, mert attól függ a belnémet viszony alakulása. Ez azt jelentette: ha céljuk a német-német kapcsolatok javítása, akkor az NSZK nem követhet el olyan politikai hibát, ami megterheli Moszkva és Bonn, következésképp Bonn és Kelet-Berlin kapcsolatait. Az MSZMP-vel kötött megállapodás még nem terhelte a Moszkva-Bonn viszonyt, ami legalizált sok olyfajta politikai együttműködést, amit egyébként nehezen lehetett volna megmagyarázni: amit nem akartunk kormánykapcsolatként bonyolítani, azt el lehetett intézni pártpolitikai kapcsolat formájában. Tehát e megállapodás mögé bújva próbáltunk Schmidték segítségével kormánytámogatást keresni a magyar kezdeményezéshez.

Hans Appel, Hans-Jürgen Wischnewski, Karsten Voigt, Wolfgang Roth, s természetesen Eugen Selbmann, Schmidt kancellár jobbkeze, kabinetfőnöke voltak fő partnereink. Gazdaságpolitikai konzultációs csoport jött létre, magyar részről Nyers Rezső lett a vezetője. Tagjai évente találkoztak és tanácskoztak gazdasági kérdésekről. Pártfeladatként kezelték az ügyeket, így nem kellett kifelé magyarázkodni. Ez jól működött, ezért természetes volt, hogy az EKG-együttműködéshez is e csoport tagjainak segítségét kértük, hiszen ők a munkacsoport révén első kézből megismerhették a reform legfontosabb elemeit. Így a németek maradéktalanul képben voltak a magyar politikai vezetés törekvéseit illetően.

Általános volt a lelkesedés a magyar tervek iránt?

Nem, az távolról sem volt egyértelmű, utóbb az SPD-ben nem kevesen fékezni próbálták a magyar reformokat, ami nagy meglepetést és csalódást okozott számunkra. Tudtuk, hogy az SPD – az NDK miatt – érdekelt a keleti kapcsolatokban, de voltak olyanok, akiknek szélsőséges baloldalisága még Magyarországon is feltűnt volna. A párt egyes vezető politikusai rendszeresen jártak az NDK-ba, és voltak olyan értesüléseink, hogy bizony a legbizalmasabb ismereteiket is megosztották mind Kelet-Berlinben, mind Moszkvában – különösen Egon Bahr, a párt leszerelési szakértője és Karsten Voigt, az SPD külpolitikusa. Az SPD végül erős kritikusa lett az MSZMP reformtörekvéseinek, állandóan óvtak bennünket: ne menjünk túl messze a reformokkal – hiszen nem tudni, hogyan fog Moszkva reagálni.

Hadd említsek itt egy későbbi példát ezekre a sajátos jelenségekre. 1985-ben, a tartományi választásokat követően Oskar Lafontaine lett a Saar-vidéki miniszterelnök. Bonni nagykövetségént bejelentkeztem hozzá udvariassági látogatásra s munkaebedünkön azon igyekeztem, hogy megnyerjem a Magyarország és a tartomány közti együttműködés bővítésének. Lafontaine viszont következetesen arra terelte beszélgetésünket, hogy méltassa az NDK vezetőihez fűződő kitűnő viszonyát. Furcsa volt, hogy Honeckert és társait mindegyre elvtársként emlegette, s elmondta: rendszeresen meg szokta őket látogatni s gyakran Honecker villájában tölti a szabadságát. Udvariasan közbeszóltam, újólág kérve, hogy beszéljünk most már a magyar-Saar-vidéki kapcsolatokról – hiszen voltak fontos gazdasági kooperációink. Ő viszont ismét csak arról szónokolt, hogy „milyen kitűnő politikát követnek az NDK-beli elvtársak” és hogy milyen „kirakatkapitalizmus” van az NSZK-ban... Azt a szöveget, amit Lafontaine akkor ott levágott, Magyarországon már egy vonalas párttitkár sem engedte volna meg magának. A végén megsokalltam, hogy nem hajlandó a magyar kapcsolatokról beszélni, és azt mondtam neki: Miniszterelnök úr, lehet, hogy Ön nem a megfelelő pártban van? ...Szerencsére nem vette sértésnek. Utóbb ismeretesen váltott is, évekkel később az utódpártnak számító Balpárt egyik vezetője lett.

Járt Willy Brandt is Magyarországon?

Willy Brandt és párttársai nagyon szívesen jöttek Magyarországra – ez is mutatja egyébként, hogy az MSZMP és az SPD között milyen szoros volt a viszony. A Brandt-hoz fűződő kapcsolatokat elsősorban Berecz János, a KB külügyi osztályának akkori vezetője ápolta. Gyakoriak voltak a magánjellegű látogatások, amikor nyaralni jöttek, nem volt hivatalos tárgyalás. Általában a tihanyi pártüdülőben helyezték el őket, az – akkori – luxuskörülmények között. Willy Brandt egyszer a titkárnőjével jött, és ott boronálódta össze. Nagy volt a szerelem, a tihanyi kaland főszereplője lett harmadik felesége.

Később, amikor már a CDU-CSU vezette kormány és a magyarok között szorosabbá váltak a kapcsolatok, továbbra is fenntartottuk a pártközi kapcsolatokat az SPD-vel. Külön tájékoztattuk a Kohl-kormányt, s külön kaptak tájékoztatást a szociáldemokraták – de az SPD nem mindenről.

Milyen szerepet játszott a bonni politika harmadik főszereplője, a liberális FDP?

Az igazság az, hogy szerepük a mi vonatkozásunkban minimális volt. Hans-Dietrich Genscher 1980 körül arra összpontosított, hogy maximális

együttműködést mutassanak Moszkva és az Egyesült Államok irányába – ebben merült ki tulajdonképpen a genscheri külpolitika. Formálisan Otto Graf Lambsdorff volt az, aki 1982-ben – gazdaságpolitikai javaslatával – kieroszakolta a szakítást a kormányban a szociáldemokratákkal. Elgondolásai Schmidt számára elfogadhatatlannak voltak, ezért felbomlott az SPD-FDP koalíció, és a liberálisok immár a konzervatív CDU-CSU-val léptek kormánysszövetségre. Mindezt persze a háttérből Genscher, a pártelnök-alkancellár mozgatta. Ezért Schmidt Genschert árulónak tekintette.

Miért robbantotta a koalíciót Genscher?

Úgy gondolta, hogy az erősödő CDU-CSU-val neki és pártjának nagyobb jövője van, mint ha választásokon megmérgetti az FDP-t. A liberális párt népszerűsége ugyanis elég alacsony volt, és úgy gondolta: csak akkor maradhatnak a kormányban, ha „robbant.” S ez bejött. A politika nem válogat az eszközökben, és Genschernek a maga szemszögéből igaza volt. Ám Helmut Schmidt ilyen szempontból „idealista” politikus volt. Azt gondolta, hogy azok a belpolitikai célkitűzések, amelyeket az SPD vezette koalíció meghirdetett, jobban szolgálják az ország érdekeit, mint egy konzervatív gazdaságpolitika. A Schmidt és Genscher közötti személyes kapcsolat ezt követően persze nem volt felhőtlen, de a beszélő viszony azért fennmaradt köztük. ... A németek a demokrácia játékszabályait a kulturált emberi kapcsolatok fenntartásával, a kölcsönös tisztelettel is kifejezésre juttatják. Számtalanszor voltam tanúja, hogy különböző pártok képviselői késhegyre menő parlamenti vitáik után békésen söröztek együtt a Bundestag kántinjában.

A NYUGAT TART AZ OROSZOKTÓL – KÁDÁRT LEBESZÉLIK

Vissza a tárgyalásokhoz: mire jutottak?

Hosszú, bizalmas tárgyalássorozat után végül 1981 decemberében záró megbeszélésre került sor Bonnban. Magyar részről a legmesszebbre elmentünk, ameddig csak lehetett: készek voltunk a diplomáciai kapcsolatok felvételére

az EKG-val, és megállapodtunk kétoldalú vegyes bizottság felállításáról is. Az utóbbit azért tartottuk volna fontosnak, hogy annak égisze alatt fokozatosan építsük ki kapcsolatainkat Brüsszellel, így legyen folyamatos párbeszéd az EKG és a magyar vezetés között. A záró megbeszéléseken Hans-Jürgen Wischnewski, Schmidt kancellár államminisztere örömmel közölte: az NSZK kormánya részéről a támogatás rendben van, ők hajlandók közvetíteni, de ahhoz kell a másik két legfontosabb tagország támogatása is: jó volna, ha Párizs és London egyetértését is megszereznénk.

(L. 3. sz. dokumentum: Szigorúan bizalmas jelentés a Wilhelm Haferkamppal, a Közös Piac alelnökével folytatott megbeszélésekről)

Volt ott fogadókészség?

1982 elején Párizsban Szikszay Béla és jómagam találkoztunk François Mitterrand elnök két bizalmi emberével. Őszintén vázoltuk elképzeléseinket, közölve, hogy azokról a német kormánnyal már régóta egyeztetünk, élvezzük bizalmukat, támogatásukat, és szeretnénk, ha Franciaország is segítené a magyar törekvéseket. A franciák ezt jól fogadták, de rögtön azt kérdezték: mit szól ehhez Moszkva?... Látni kell, hogy a nyugati világ mindent Moszkva szemüvegén keresztül nézett, alapvető politikai és főként gazdasági érdekük volt a Szovjetunióhoz fűződő jó viszony, ezért minden ilyen törekvésre rögtön aggodalommal reagáltak. Megnyugtattuk őket, hogy az ügy egyeztetett, de kértük, hogy – éppen a kelet-európai aggályok miatt – kezeljék azt diszkréten. Ha később is, de végül 1985 után francia részről ugyancsak támogattak bennünket.

Ami a briteket illeti: a Munkáspárt meghívta Hornt egy konferenciára Londonba. Az angolok akkor már tudták, hogy reformer politikus. Margaret Thatcher is kíváncsi volt rá, egy fogadáson találkoztak, s Horn előhozta az EKG-témát. Thatcher is rögtön Moszkva álláspontjáról érdeklődött, de támogatásáról biztosította a magyar ügyet, hozzátéve: fő segítőknek a németeket és a franciákat kell megnyerni. Vagyis visszadobta a labdát, de nem zárkózott el – pontosabban az angolok nem akadályozták meg a nyitást, a tárgyalások megkezdését. Ám lényegében csak a németek voltak igazi partnerek – s ezzel együtt még hosszú évekig kellett várnunk a megállapodásra – egészen 1988-ig.

Miért kellett azután Kádárnak is Bonnba utaznia?

A németek az 1981-végi záró beszélgetésen jelezték, hogy mivel nagy horderejű, politikai szempontból nemzetközi kihatású ügyről van szó, jó lenne, ha egy utolsó egyeztetésre Kádár János hivatalos látogatást tenne Bonnban. Megtettük a javaslatot Kádárnak, aki a meghívást elfogadta, látogatására 1982 áprilisában került sor. Politikailag bátor döntés volt a meghívás elfogadása, hiszen világháborús hangulat uralkodott. Helmut Schmidt kancellár, a protokolláris külsőségeket többször mellőzve, nagy szívéllyel fogadta vendégét, akiről igen jó véleménnyel volt. Ebben az időben mondta a német kancellár a sajtó nyilvánossága előtt: ha Kelet-Európában demokratikus választásokat tartanának, Kádárt a nép többséggel megválasztaná. A szép szavak ellenére azonban a találkozó számunkra, akik azt reméltük, hogy az előreviszi majd az EKG-ügyet, nemkülönben a magyar belső politikai változásokat, nem hozott sok örömet. Legnagyobb meglepetésünkre és csalódásunkra ugyanis Schmidt Kádárt a négyezemközi megbeszélésen – a feszült nemzetközi helyzetre, „Budapest megvédésére” hivatkozva – lebeszélte az EKG-val megkötendő megállapodásról.

A képhez tartozik, hogy amint később Schmidt egy közeli barátjától halottam: a kancellárt sokáig lelkiismeret-furdalás gyötörte, amiért eltanácsolta Kádárt az EKG-tárgyalások megkezdésétől. Barátja szerint Schmidt nem annyira Kádárt akarta Moszkva haragjától óvni, sokkal inkább maga tartott a szovjetek rosszallásától a közvetítésért, ezért erősítette meg utóbb Kádárnak még levélben is figyelmeztetését. Nem akarta jó moszkvai kapcsolatait kockáztatni Magyarorszáért. Schmidt később, amikor már csak parlamenti képviselő volt, ezt nekem is bevallotta.

A „politikai kalandor” elkerül Budapestről

Akármiként is – megdöbbsentünk a hírtől. Ellenfeleink ujjongtak és politikai hadjáratot indítottak ellenünk. Főleg személyem lett a kritikák célpontja, miután a tárgyalások kezdeményezője, koordinátora, a nyugati kapcsolatok kiépítésének, az EKG-val való megállapodás megkötésének elkötelezett híve voltam. Egyesek politikai kalandornak tituláltak bennünket, főleg engem – mások magas politikai beosztásuknak köszönhetően kevésbé voltak céltáblái a bírálatoknak.

Helyzetem a KB-ban ellehetetlenült. 1982 végére világossá vált, hogy el kell mennem a gazdaságpolitikai osztályról, de Havasi és Horn kitartott

mellettem és az ügy mellett. Már korábban született PB-határozat, melynek értelmében a magyar szempontból gazdaságilag fontos országokban működő képviselőink élére a Külügyminisztérium a gazdasághoz értő nagyköveteket küldjön. Horn javaslatára így kerültem 1983 elején nagykövetnek Hágába. A megbízatást örömmel vállaltam, bár a kinevezéssel elkerültem az otthoni politikacsínálás közeléből. Horn azzal vigasztalt, hogy Hágában közel leszek Brüsszelhez, így továbbra is ébren tarthatjuk érdeklődésünket az EKG irányába – s igyekszik majd továbbküldeni Bonnba.

Hágában, ahol ugyancsak nagy érdeklődéssel fogadták a magyar reformtörekvéseket, megkönnyítette munkámat, hogy a magyar külpolitika azokban az években, kihasználva a moszkvai személyi változások miatt kialakult politikai vákuumot és egyfajta bénultságot, rendkívül aktív volt. Csak 1984-ben több nyugati állam- és kormányfő találkozott magyar vezetőkkel, mint a két világháború között összesen. 1984-ben Budapesten járt mások mellett Mitterrand francia elnök, Thatcher brit, Palme svéd, Craxi olasz, Martens belga miniszterelnök és Helmut Kohl kancellár is.

Hogyan, miért került azután Hágából Bonnba?

Bonnban néhány hónappal Kádár látogatása után felbomlott a szociálliberális koalíció, és 1982 szeptemberében megalakult Helmut Kohl kancellár vezetésével a kereszténydemokrata-liberális kormánysszövetség, amelyben Hans-Dietrich Genscher az FDP részéről továbbra is alkancellár-külügyminiszter maradt. Mivel az NSZK politikai elitje, függetlenül attól, melyik párt volt kormányon, mindig figyelmet szentelt a Magyarországhoz fűződő kapcsolatoknak, e tradíciónak és a magyarországi belső reformoknak köszönhetően ezt tette az új kormány is. Ebben az időben az érdeklődés még nem volt olyan beható, mint később, de ahhoz elég volt, hogy Kohl viszonzozza Kádár látogatását. A kancellár és kísérete 1984 nyarán járt Magyarországon, és megállapodás született az együttműködés fokozásáról, különös tekintettel a gazdaságra. Nem sokkal a kancellár látogatását követően megcsörrent hágai szobám telefonja. Horn volt, aki megkérdezte: van-e kedvem Bonnba menni nagykövetnek? Természetesen nagy örömmel vállaltam a megbízatást, s az előzmények tükrében meglepetés volt, hogy megbízatásomat a legfelsőbb politikai fórumokon különösebb vita nélkül elfogadták.

BIZALOMÉPÍTÉS A RAJNA PARTJÁN

Mit kapott feladataul?

Megszerezni a magyar belpolitikai reformokhoz szükséges politikai és gazdasági támogatást úgy, hogy az NSZK közvetlen beavatkozásának még a látszatát is elkerüljük, megtalálni a lehetőségeket, amelyek a nemzetközi politikai keretek fokozatos tágításával utat engednek a magyar érdekek érvényesítésének. A követendő stratégia: vállalja az NSZK az ország finanszírozását – mégpedig, mintegy biztosítékként – a változásokhoz kapcsolva: olyan mértékben, amilyenben bevezetjük a váltáshoz szükség gazdasági és politikai reformokat. A célt úgy fogalmaztuk meg, hogy Magyarországon az adott lehetőségek között fokozatosan olyan politikai és gazdasági változásokat kell kikényszeríteni, amely lehetővé teheti demokratikus jogállam alapjainak megteremtését.

Elsőként a további kapcsolatépítés, az irántam való bizalom erősítése volt a cél. Feladatom az volt, hogy a német politikacsinálók közelébe kerülve megismertessem a magyar reformszárny politikai-gazdasági törekvéseit, és bemutassam azokat a személyeket, akik élharcosai a változásoknak. A bizalom elnyeréséért nyíltan kellett beszélnem, és valós képet adnom a magyar belpolitikai helyzetről, a konzervatív és a reformerők birkózásáról, a különböző személyi változásokról és azok hatásáról az erőviszonyokra.

Nem volt egyszerű kiválasztani a személyeket, akikhez bizalommal lehettem. Horst Teltschik, Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója és bizalmasa, aki később jó személyes barátom is lett, utóbb elmondta: amikor először találkoztunk, a hallottak alapján az volt a benyomása, hogy egy kommunista ország nagyköveteként provokálni akarom... Teltschik később kulcsszerepet játszott a magyar-német kapcsolatok alakításában.

Munkámban nagy segítségemre volt trieri apától és kelet-berlini anyától származó német feleségem, Elke, akit nyíltságával hamar befogadtak magas rangú politikusok feleségeinek társaságába. Így gyakran találkozhatott Hannelore Kohllal, Barbara Genscherrel és Gerhild Teltschikkal – az ő segítségével pedig azután szinte mindenhol nyílt ajtókra találtunk. De nem így „testvéri” kollégáimnál. Szocialista nagykövet-társaim rendszeresen feljelentettek Moszkvában, mert a szocialista rendszerre vonatkozóan gyakran kritikus megjegyzéseket tettem. A VSZ külügyminiszteri egyeztetésein többször szóvá tették, hogy vannak olyan szocialista nagykövek, akik nem kellő aktivitással vesznek részt a koordinációs megbeszéléseken az adott országban

lévő szovjet nagykövetségen és távolmaradásukkal demonstratíván nem kívánnak a munkában részt venni. Ilyen például Horváth István, Bonnban. Kovács László államtitkár kénytelen volt felszólítani, írjak igazoló jelentést a moszkvai dörgedelemlről. Azt írtam, hogy a formális egyeztetéseknél fontosabb teendőm miatt szoktam távol maradni, de helyettesem mindig ott van... Dusan Spacil, az akkori csehszlovák nagykövet s máig hithű bolsevik, még 1999-ben megjelent emlékirataiban is fontosnak tartotta, hogy név szerint megemlítsen renitens magatartásomért... Később, miután megnyitottuk a határt, a legtöbb „testvérország” diplomatái fogadásokon nyíltan szidalmaztak, árulónak kikiáltva Elkét és személyemet.

Tárgyaltunk mi a lengyelekkel is. Azután tárgyaltam Zsivkovval Bulgáriában, Adameccel Prágában, a románokkal és a szovjetekkel. Valamennyien kommunisták voltak. A döntő kérdés azonban úgy szólt: hogyan léptek fel, amikor tárgyaltunk? A magyarokkal, Horváth Istvántól kezdve Németh Miklóson át Horn Gyuláig, barátságok alakultak ki. A velük folytatott megbeszéléseken a kommunizmus soha nem volt téma, csak egyetlen vonatkozásban: hogy változtatásra van szükség, meg kell reformálni a gazdaságot, a politikát. S a magyarok azt mondták: az EKG tagja szeretnénk lenni, és a németeknek ebben segíteniük kell. Nagyon is érdekünkben állt, hogy a magyarok reformpolitikát indítsanak, és a kezdet kezdetétől megértettük velük: amennyiben ezen az úton járnak, számíthatnak a mi támogatásunkra gazdaságilag, pénzügyileg, politikailag. Mindezeknek a tárgyalásoknak a közvetítője, a kulcsfigurája Horváth István volt. Nagyszerű teljesítményt nyújtott, vele még ma is szoros barátság fűz össze.

(Horst Teltschik kereszténydemokrata politikus, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

A magyar ügy egyik legfontosabb támogatója, Franz Josef Strauss vitatott személyiség volt. Milyenek látta közéről?

Zsigereiben is politikus volt, óriási történelmi ismeretekkel és élettapasztalattal. Talán kevesen tudják, miért volt már fiatalon, a politikától függetlenül a magyarok barátja. Josef März bajor nagyiparos vendégházában, ahol Straussnak annyi bizalmas tanácskozása, találkozója volt, mesélte el nekem a történetet. A háborúban altisztként szolgált a keleti fronton. Megsebesült, elszakadt bajtársaitól, és sok kilométeren át magyar katonák vitték a segélyhelyig. Azoknak köszönhette, hogy kórházba került és túlélte sebesülését. Ettől kezdve becsülte nagyra a magyarokat, amihez még hozzájárult 56 emléke.

Mint elmondta, november 4-én védelmi miniszterként éppen a kormány ügyeletes volt, amikor telefonhívást kapcsoltak. A kattogó-recsegő készülékben alig lehetett hallani, amint egy tört németiséggel beszélő magyar közölte: Maléter Pál honvédelmi miniszter megbízásából telefonál. Rejtély, hogyan sikerülhetett a hívónak egyáltalán kapcsolatot teremtenie – a telefonba is behallatszott az ágyúk moraja, a gépfegyverek ropogása, érezhető volt, mi történik Budapesten. A beszélgetés közben tette az ügyeletes tiszt Strauss asztalára a cédulát a jelentéssel, miszerint a szovjet csapatok megkezdték hadműveleteiket Magyarországon – s olvashatta Nagy Imre rádióüzenetének fordítását. Az ismeretlen telefonáló pedig azt mondta: – A Nyugat csak hitegetett bennünket – Maléter úr kérdezi, tud-e Németország e súlyos helyzetben segíteni Magyarországnak?... Strauss, a kőkemény politikus elérzékenyült, amikor felidézte, hogy – fájdalmára – csak annyit tudott válaszolni: „Maléter úrnak üzenem, hogy velük érzünk – de a Bundeswehr nincs abban a helyzetben, hogy önállóan döntsön...”

Strauss biztosított: a kancellárral való személyes nézetkülönbségek ellenére a „magyar ügyben” szövetségesként lépnek fel mind bel- mind külföldön. Felkért, dolgozzunk ki stratégiát, írjuk le, melyek azok a területek, amelyeken a szövetségi kormány, illetve az ő személyes támogatását kérjük, s ezt követően üljünk ismét össze és cselekedjünk. Állásfoglalása nagyon megnyugtató volt, hiszen sikerült megnyerni ügyünknek az NSZK akkor második legbefolyásosabb politikusát.

STRAUSS A POLITIKA MŰVÉSZETÉRŐL

Hadd idézzek ettől a sokak által szélsőségesnek minősített bajortól két meglepő mondatot: „Gondolja meg, hogyan működne az a demokrácia, amelynek parlamentjében az ellenzék gyenge, amellyel szemben a hatalmon lévő pártok a legkisebb ellenállás nélkül keresztül tudnák vinni elképzeléseiket. Erős szociáldemokrata ellenzékre feltétlenül szükség van.”

Ezt, ha jól emlékszem, egy 1985 őszi találkozásunkon mondta. Itthon elég nagy visszhangot váltott ki politikai körökben, hiszen a kelet-európai országokban az volt a vélemény, hogy a bajor kormányfő radikálisan jobboldali

kommunistafaló. Beszélgetésünk kellemes kvaterkázás volt a CSU vendég-házában, Münchenben. Aktuális belpolitikai témákról tájékoztattam, a milliárdos hitelcsomag előkészítéséhez lépésről lépésre bizonyítanom kellett a reformok előrehaladását. Szó esett a személyi változásokról, az erőviszonyok alakulásáról. Hosszan beszélünk a várható szovjet kül- és biztonságpolitikáról – Gorbacsov akkor már hatalmon volt, de még nem lehetett tudni, mit hoz az új főtitkár politikája. Egyébként a réalpolitikuss Strauss soha nem tartott katonai konfrontációtól. Tisztában volt azzal: a Szovjetunió nincs abban a helyzetben, hogy harmadik világháborút robbantson ki. Mindig úgy gondolta viszont, hogy politikai szempontból hirdetni kell, milyen veszélyt jelent a Szovjetunió a nyugati világ számára, hogy fenn kell tartani a hidegháborús szellemiséget.

A beszélgetésen szóba került, hogy közelednek a német szövetségi választások. A CDU-CSU igen jól állt, 54 százalék körül, ám nagyon gyenge volt a liberális FDP, félő volt, hogy a parlamentbe jutáshoz szükséges 5 százalékos küszöböt sem éri el. A szociáldemokrata párt csak 30 százalékra számíthatott. Strauss ennek kapcsán beszélt arról, hogy szerinte az európai demokráciának két fontos tartóoszlopa van: az egyik a jobboldali, az adott esetben ez a CDU-CSU. Tőlünk jobbra, mondotta, nem állhat meg párt, azt integrálnunk kell, nem jelenhet meg önálló szélsőjobboldali párt a palettán, ezt az ország történelme s európai partnerei miatt nem is engedhetné meg magának. A másik a baloldali tartóoszlop, s annál hasonló a helyzet: a szociáldemokratáktól balra nem állhat párt, nekik a szélsőbal erőket kell integrálniuk. S a demokrácia csak úgy működik, ha ez a két pillér nagyjából egyensúlyban van: ha nagyon gyenge az ellenzék, a rendszer nem működőképes. Azután hozzátette: annyira gyenge az ellenzék, hogy a hátralevő időben pozícióinak erősítésére kell törekednünk, mert az FDP csak így tudja betölteni kiegyensúlyozó szerepét. Hogyan tudják erősíteni? – kérdeztem. – Mindenki azt hiszi, hogy én külügyminiszter akarok lenni, tehát nekem nagyon keményen kell támadnom szövetségesünket, az FDP-t – válaszolta. – Ha én, akit szélsőségesen konzervatívnak tartanak, támadom a partnert, akkor egy csomó bizonytalan választó szolidaritásból elmegy a liberálisokat támogatni...

A választásokon az FDP minden előrejelzéssel szemben 8 százalék fölé szaladt, a CDU-CSU pedig visszaesett 45 százalékra. Strauss utóbb tréfásan meg is jegyezte: lehet, hogy „túlszidta” az FDP-t. De a célt elérték, kereszténydemokrata-liberális koalíció kormányozhatott továbbra is Németországban 1986-ban.

Strauss nagyon szeretett volna kancellár lenni?

– Komoly az esély, hogy ha győz a CDU-CSU, ön lehet az alkancellár-külföldügyi miniszter – mondtam neki. Mire ő: – Nagykövet úr, azt magának tudnia kell, elég régóta itt van, hogy Kohl és köztem a viszony nem felhőtlen. Politikai szövetségesek vagyunk, napi kapcsolatban állunk, minden fontos politikai kérdést megbeszélünk, de nem vagyunk barátok. Rendkívül kritikusan nyilatkozott Kohlról, a feszültség a két vezető politikus között a napi politikában is érezhető volt. – Ha én egyszer elmennék Bonnba – mondta –, akkor kancellárnak mennék. Nem állok be Kohl mögé második embernek, inkább itt maradok miniszterelnöknek Bajorországban. Úgy gondolta, bajor kormányfőként több a szava az országos politikában is, mint kormánytagként.

Strauss egyébként nem ritkán jött vadászni Magyarországra. Amikor vendégként volt itt és ingyen ejthetett volna bármilyen zsákmányt, a szenvedélyes vadász csak egy vaddisznót lőtt. Megjegyzésemre, hogy voltak ott igen értékes trófeát érő szarvasok is, azzal válaszolt: – Azokat meghagytam a dúsgazdag német kapitalistáknak, azok sokat fizetnek és maguknak szükségük van a devizára...

(L. 11. sz. dokumentum: rejtjel-távirat a Strauss-szal folytatott megbeszélésről, valamint a 19. sz. dokumentum: bizalmas KB-feljegyzés a bajor kormányfővel folytatott tárgyalásról)

A bajor politikust más oldalról is ismerték: 1962-ben még védelmi miniszterként, rendőri eszközökkel lépett fel a szabad sajtó, történetesen a Spiegel magazin ellen – majd ezért lemondásra kényszerült.

Azt persze nem szabad elfelejteni, hogy ő a keményen jobboldali vonalhoz tartozott. De ilyen jellegű elhajlások azért demokráciákban is előfordulnak – gondoljunk csak a Watergate-ügyre. Végül is Strauss rabiátus, nyughatatlan ember volt, aki időnként megpróbált méltatlan eszközöket felhasználni politikai céljai érdekében.

A bajor utódok, korábban Edmund Stoiber, most Horst Seehofer, megállják-e az összehasonlítást Strauss-szal?

Szerintem nem képviselték, képviselik ugyanazt a vonalat. Lothar Späth baden-württembergi kormányfőnek és Straussnak óriási szerepe volt abban, hogy a két déli tartomány gazdaságilag milyen messzire jutott. Bajorország

a háború után meglehetősen fejletlen agrárjellegű tartomány volt, és Strauss alatt lett magasan fejlett ipari ország, amely a hi-tech alkalmazások területén is élre került. Létrehozták a bajor szilikon-völgyet, és az egész bajor gazdaságot a legkorszerűbb technikai berendezések gyártására állították át – ez mind Strauss érdeme. A gazdasággal az életszínvonal is növekedett, sok tekintetben Bajorország még mindig ebből a fejlődésből él. Ugyanez vonatkozik Baden-Württembergre is. Ez a két gazdaságilag húzó tartomány adja Németország nemzeti jövedelmének nagyobbik részét. Ma persze más a világpolitikai helyzet, de akkoriban, a bipoláris világban egy tartományi miniszterelnök, aki olyan markáns személyiség volt, mint Strauss és Lothar Späth, igenis tudott a tartományát szolgáló külpolitikát is folytatni. Baden-Württembergben például nagy jelentősége volt a német nemzetiségi politikának is, a bajoroknál szintén jelentős volt a nemzetiségi kérdés, mert ott nagyon sok a háború után áttelepült szudétanémet.

ELLENZÉK ÉS REFORMEREK – HAVASI SZERÉNY

Időközben Magyarországon kiéleződött a vita: 1985 elején adták ki a Pénzügykutató Intézet munkatársai nevezetes „Fordulat és reform” című tanulmányukat a követendő útról. Mit szoltak ehhez?

A magyar reform-közgazdászok javaslatai teljesen egybecsengtek azzal, amit mi képviseltünk s amit német kollégáinktól hallhattunk. Lengyel László és társai világosan kifejtették, hogy a gazdasági stabilizációs program után átfogó adó-, bér- és valutareformot kell végrehajtani, s létre kell hozni a kétszintű bankrendszert. Javaslataik voltak arra, hogyan lehet megnyerni a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank támogatását. A kitűnő javaslatcsomagot Havasi Ferenc és Németh Miklós támogatta, ám Lázár György és hívei elvetették. A Fordulat és reform nagyon jó koncepció volt, a reformpolitika nem kevésben erre az anyagra támaszkodott. A reformközgazdászokkal sokat konzultáltak, így Németh Miklós is, amikor gazdaságpolitikai KB-titkár lett, folyamatos kapcsolatot tartott a reformerekkel. A gazdaságpolitikai osztálynak, ahol – amint arról már volt szó –, szakemberek dolgoztak, az is a feladata volt, hogy mérlegelje: mikor, mennyire lehet „eladni” a reformokat a politikai vezetésnek.

S ez szükségképpen bizonyos mértékű fékezést is jelentett. Nem azért, mintha az egyik vagy a másik elgondolás ellentétes lett volna szakmai meggyőződésükkel, hanem azért, mert a politikai lehetőségek határain belül kellett maradni. A fő cél a cselekvési tér tágítása volt, de ehhez figyelembe kellett venni a mindenkori határokat: mi az, ami még politikailag elfogadtatható. Egyébként Lengyeléket később zárták ki az MSZMP-ből, nem a Fordulat és reform kiadása miatt.

Bonni napi beszélgetéseimnek is állandó témája volt, hogy mi lesz, ha Gorbacsov bukik, ki lesz Kádár utódja? Reformerek vagy a konzervatív moszkvai irányvonalat követők kerülnek-e hatalomra? A legfelső magyar politikai vezetés nem volt hajlandó tudomásul venni a Gorbacsov által meghirdetett új politikai elveket. Imitt-amott érezhető volt ugyan a megkönnyebbülés, a többség azonban megijedt. Legtöbbjük még mindig nem ismerte fel, hogy a gorbacsovi vezetés feladta a Brezsnyev-doktrínát. Úgy gondolták, hogy a doktrína, a felszínesnek vélt szovjet reformok ellenére, ha lazább formában is, de tovább él. Abban, hogy a kelet-európai országok népei nem is sokára maguk dönthetnek sorsukról, még nagyon-nagyon kevesen hittek. A magyar vezetés nagy konzervatív többsége titokban Gorbacsov bukását, a kemény vonal visszatérését remélte, és a Bonnba látogató politikai vezetők egyike-másika meg is fogalmazta. Egyre keményebbé vált a harc a reformerek és maradiak között, s ennek egyik legfontosabb területe éppen a Közös Piac kérdése volt. Havasi, Horn, Németh ezért arra ösztököltek, szerezzem meg még gyorsabban a német támogatást az ügyhöz.

(L. 8. sz. dokumentum: Az Európai Parlament határozati javaslata a Magyar-ország és az EGK közötti kereskedelmi kapcsolatokról)

1986-ban Havasi Ferenc, a reform fő támogatója is kiutazott Bonnba. Hogyan szerepelt?

Éppen a csatlakozási ügy előmozdítása érdekében szerveztem meg látogatását. Igen jó légkörben folyt a tárgyalás Kohllal. A kancellárt meglepték Havasi kijelentései a magyar reformszándékokat illetően, minden segítséget megígért EGK-tárgyalásainkhoz, de szóba került az is, hogy a magyar kormány lépései gyakran nem tükrözik a politikai szándékot, a kormány részéről késlekedés, halogatás tapasztalható. Ami persze igaz is volt, többek között a Külkereskedelmi Minisztérium illetékeinek már említett ellenállása miatt. Havasi látogatását követően német segítséggel mindenesetre sikerült aztán

megszervezni Willy De Clercqnek, az EGK belga kereskedelmi és külpolitikai biztosának budapesti látogatását. De Clercq behatóan tárgyalta Havasival és más pártvezetőkkel a Brüsszellel tervezett megállapodásról. Havasi egyébként németországi útján találkozott Strauss-szal is. Nagyon jól megértették egymást, és a vendég elképesztette házigazdáját a kijelentéssel: a szocialista államberendezkedés életképtelen.

Előzetesen német kapcsolataink értésére adtuk, hogy Havasi, a józan gondolkodású reformer Kádár utóda is lehet – s e tekintetben erősítené helyzetét, ha közreműködésével sikerülne nagyobb, előnyös feltételű hitelt szerezni az országnak. Amikor Strauss megkérdezett, mennyire gondolok, nagy lélegzetet vettem és két milliárd márkát mondtam. Válaszom nem lepte meg, szótlanul bólintott. Így nagy várakozással néztünk a bajor politikus 1986 őszi budapesti látogatása elé, amelyet komoly viták előztek meg. Természetesen azt szerettük volna, ha a segítőkész bajor kormányfő hivatalos látogatásra érkezik, mivel ez útját politikailag felértékelte volna, Kádár azonban ebbe – nyilván Moszkva rosszallásától tartva – nem egyezett bele.

Strausst ez különösen nem zavarta. Barátja, März repülőgépén, amelyet maga vezetett, érkezett „magán”-látogatásra Budapestre, hogy meggyőződjön, jó helyre kerül-e a tervezett nagy hitel. Végül Kádár is fogadta, de úgymond félhivatalosan. A főtitkár a találkozón nemigen mutatkozott reformerként, csak a németekkel való együttműködés fontosságát hangsúlyozta. Nem zárható ki, hogy Kádár még saját szobájában sem lehetett biztos abban, hogy a szovjetek nem hallgatják-e le.

Havasi végül fele annyi hitelt kért, mint amit előirányoztak. Nem mond ez ellent a képnek, hogy jó politikus volt?

Nagyon vártuk a kölcsönről szóló tárgyalást, amely a Havasival tartott megbeszélésen volt napirenden. Strauss, akivel a részleteket előzetesen már megbeszéltük, kész volt a két milliárdot megerősíteni, megkérdezte Havasit: – Szívesen segítünk – mennyire gondol? Havasi pedig, elképedésünkre, szerényen azt mondta: – Annyira gondoltunk, amennyit az NDK-nak adtak. Azaz egy milliárdra... Nekem az volt az érzésem, hogy már az egy milliárddal is annyira boldog volt, hogy nem akart kockáztatni. El tudom képzelni, hogy úgy gondolta: az akkori nemzetközi politikai helyzetben ilyen hitelcsomag az NSZK részéről egy szocialista országnak, olyan közeledési gesztus, amely Moszkva szemrehányását is kiválthatja: azt mondhatják, túl erős német függőségbe kerülünk, ha két milliárd márkás „politikai hitelt” veszünk fel. Igaz: az NDK

is kapott kétmilliárdos hitelt, éppen Strauss támogatásával. Ám az NDK-nak nyújtott támogatás kérdésébe Moszkva nem szólt bele, mert a belnémet kapcsolatok keretében az NDK-nak különleges helyzete volt.

Mindenesetre a mi hitelünknek is nagy politikai jelentősége volt. Kaptunk egyébként német bankoktól folyamatosan kereskedelmi hiteleket, fix kamatra. De ez most politikai hitel volt, s a németek azt is kinyilvánították, hogy a pénzt a magyar gazdasági és politikai reformok támogatására, bátorítására adták. Ezt később Horst Teltschik egy interjúban meg is erősítette.

(L. 24. sz. dokumentumot – Horst Teltschikkel készült interjú)

JÓL ÉRTESÜLT MAGYAROK

Havasi mellett sorra mutatta be a magyar politika adott és jövőbeli irányítóit – ők miről beszéltek a németekkel? Mennyire voltak nyíltak Horn, Németh és társaik?

A beszélgetések jelentős része a nemzetközi politikára, különösen a szovjet belpolitikai helyzetre vonatkozott. A magyarok nagyon nyíltak voltak, és ez rendkívül hasznos volt vendéglátóik számára: első kézből kaptak olyan információkat, amikhez még a német vagy az amerikai hírszerzés sem tudott nagyon hozzáférni. Sok volt a belső információ, hiszen Hornnak igen jelentős szovjet kapcsolatai voltak. Nem csak a funkciójából adódóan: jó néhány évfolyamtársa abban az időszakban már az SZKP vezető funkcionáriusa volt. Rendszeresen találkozott velük, tőlük is tájékozódott, hiszen egymás között nyíltan beszéltek a Szovjetunió belső politikai, gazdasági ügyeiről, a várható intézkedésekről és a szovjet külpolitikai törekvésekről.

(L. a 9. és a 10. sz. dokumentumot – bizalmas levelek Horn Gyulának)

A magyar reformerek akkor, amint később is, a legfontosabb partnerek közé tartoztak, akiktől a német kancellár tájékozódott a keleti tömb belső fejleményeiről s akik szívesen továbbították jelzéseit Moszkvába. Annak ellenére, hogy Kohl – az ismert történelmi okokból – a lengyelekhez való közeledést tartotta a legfontosabbnak. Ám míg a Kohl által becsült Jaruzelski tábornokkal, majd Tadeusz Mazowiecki miniszterelnökkel sem tudott jó személyes viszonyt kialakítani, Németh és Horn esetében

könnyen találtak közös hangot. 1987 őszén Kohl kijelentette George Bushnak, akkor Reagan alelnökének: szerinte Kádár „gulyáskommunizmusa” az egyetlen ésszerű fejlődési lehetőség a keleti tömbben.

(Hans-Peter Schwarz, Helmut Kohl életrajzának szerzője)

Az amerikai elnök mindig tájékoztatást kapott arról, amit tettünk, de nem informáltuk őt a magyarokkal folytatott tárgyalásaink minden részletéről. Külön, titkos kapcsolati vonalunk volt, illetve gyakran jártam Washingtonban Brent Scowcroftnál, a Fehér Ház nemzetbiztonsági főtanácsadójánál. Gondolom, mivel távol vannak ettől a térségtől, nem látták át, mennyire jelentősek lehetnek a határnyitás következményei. Egyébként a britek sem, különben nem viselkedtek volna később úgy, ahogy. (...) Mint ismeretes, már Grósz Károly kapott egy milliárd márkás hitelt, majd 1989 őszén további 750 millió márkás hitelt folyósítottunk. Amikor jött a kérés Budapestről, tudna-e a szövetségi kormány segíteni hogy Magyarország ne váljon fizetéseképtelenné, Kohl azt mondta nekem: hívja most fel a párizsi és washingtoni barátait, és kérdezze meg, tudnak-e velünk együtt segíteni. Beszéltem kollégáimmal az Élysée-ben és a Fehér Házban, s megkérdeztem, megosztanák-e velünk ezt az összeget? Csak hitelről volt szó, és a magyar vezetés ígéretet tett, hogy azt három hónapon belül visszafizeti. Francia és amerikai barátaim válasza így szólt: – Horst, nagyszerű ötlet. Ám nekünk sajnos nincs módunkban... Ezek után egyedül intéztük a dolgot – és a magyarok a megadott határidőre visszafizették a hitelt.

(Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Milyen céllal osztották meg a németekkel ezeket a belső információkat?

A bizalom erősítése érdekében. Úgy érzem, az én szerepem abból a szempontból volt jelentős, hogy bemutattam Németországban azokat az embereket, akik Magyarországon a politikát csinálták. Azért tettem, hogy lássák, létezik nálunk egy csoport, amely, ha kulcspozícióba kerül, ha eléri a hatalom csúcsait, képes radikális változásokra. Ezeket az embereket Bonnban először kíváncsisággal fogadták, de a végén már baráti kapcsolatok alakultak ki, s ez a kapcsolatrendszer szolgált azután alapul a különböző döntések meghozatalához.

Amit a bonni politikusok először tőlem hallottak, amit velük nyíltan, ilyen vagy olyan formában, négy szemközti beszélgetéseken megosztottam, arról újólá és bővebben hallhattak a magyar döntéshozóktól. Hogy mit tervez a magyar vezetés, milyen irányba megyünk – olyan újdonságok voltak a német

politikusok számára, amelyeket először nem is akartak elhinni. Amikor például Havasi azt mondta a szűk körű beszélgetésen a német kancellárnak, hogy a reformokkal tulajdonképpen egy kis kapitalizmust akarunk Magyarországon, Kohlnek leesett az álla, s képzeletében feltehetően megjelent Günter Mittag, az NDK hasonló beosztású vezető politikusa, akiről el nem tudott volna ilyet képzelni. Azután jött Horn, aki kifejtette külpolitikai álláspontunkat: le akarunk válni a Szovjetunióról és erősíteni akarjuk nyugati kapcsolatainkat, amennyire csak lehet. Amiket ők elmondtak, elmondtam én már előzőleg, de az általam bemutatott személyek mindezt igazolták, megerősítették. Így lett Németh Miklós, Horn Gyula vagy Szűrös Mátyás, Pozsgay Imre ismert személyiség Nyugaton is.

Továbbadták Kohlék a kapott információkat Washingtonnak, a briteknek vagy a franciáknak?

Ez különösen fontos, kockázatos kérdés volt, azért is, mert tudtunk róla, hogy a keleti hírszerző szervek nemcsak a NATO ellen, hanem ellenünk is keményen, hatékonyan dolgoztak. 1986 februárjában Horn telefonált Bonnba, hogy azonnal menjek haza. A Margitszigetre hívott sétálni, s ott mondta el: a magyar hírszerzés két feljegyzést is kapott az NDK állambiztonságától bizalmas megbeszéléseinkről a bonni külügyminisztériumban. Tartalmuk különösen kényes, hiszen olyan információkat adtunk tovább német partnereinknek, ami államtitoknak számít. Az NDK nehezen viselte, hogy Magyarország ennyire aktív külpolitikát folytatott a Nyugat irányában, egymást követték a feljelentések, a támadások ellenünk Moszkvában.

A bonni Külügyminisztériumban a kétoldalú találkozókra mindig jegyzetelt valaki, és a németek (Horst Teltschik kivételével) az ismételt magyar kérés ellenére sem voltak hajlandók négyszemközt megbeszélésre. Erre Genschert sem lehetett rávenni. A külügyminiszter mindvégig cáfolta, hogy az ő tárcájánál lehetett a Stasi beépített embere, aki Kelet-Berlinbe (s onnan persze Moszkvába) juttatta a magyarokkal folytatott bizalmas tárgyalásokról szóló információkat. Sok évvel később a német Focus magazin írt arról, hogy annak idején a CIA jelezte: Stasi-ember dolgozik a külügyminiszter közvetlen környezetében. Mint kiderült, 48 órával azután, hogy Genscher tanácskozott brit, francia, amerikai, vagy éppen magyar kollégájával, a beszélgetésekről szóló feljegyzést Kelet-Berlinben és persze Moszkvában is olvashatták.

A CIA megfigyelte Bécsben az NDK hírszerzésének ezredesét, amikor az ott találkozott a feljegyzéseket szállító bonni ügynökével. Az Alkotmányvédelmi

Hivatal, a Külügyminisztérium és mások hosszan nyomoztak az ügyben, majd közölték: nem találtak ilyen embert. Egyébként amikor Genscher 1992-ben – általános meglepetésre – váratlanul lemondott miniszterségéről, voltak feltételezések, hogy ebben a kém-ügy is szerepet játszhatott: nem akart kritikus időszakban nehézségeket okozni. Későbbi értesülések szerint a külügyi tárca irattárában dolgozhatott a Stasi ügynöke, aki szorgalmasan másolta és továbbította a titkos feljegyzéseket.

Volt szovjet reakció, amikor Bonn és Budapest szoros kapcsolatai kezdtek kiszivárogni?

Mint említettem, Kádár még 1981-ben tájékoztatta Brezsnyevet az EGK-val és az IMF-el kapcsolatos terveinkről, de a szovjet vezető később – leginkább egészségi állapota miatt – már nem volt abban a helyzetben, hogy jelentősen befolyásolni tudta volna a történéseket. A mi szempontunkból tehát az volt a jobb, ha minél tovább él, hiszen ő már nem tudta a folyamatot megtorpedózni. Csak az volt mindig a kérdés, milyen mentalitású vezető kerül Moszkvában hatalomra, és milyen politikát fog folytatni Magyarország irányában. Visszanyúl-e a kemény kéz módszereihez, vagy liberálisabb lesz? Amikor Andropovot választották főtitkárnak, fellélegeztünk, mert volt budapesti nagykövetségként ő ismerte az országot, a KGB révén pedig, amelynek élén addig állt, ismerte a világban végbemenő folyamatokat. Olyan embernek tartottuk, aki nagyobb játékerter enged Magyarországnak. 1985-ben azután Gorbacsov hatalomra kerülése nyitott új távlatokat. Gorbacsov de jure elismerte az Európai Gazdasági Közösséget, így gyakorlatilag legalizálódtak brüsszeli tárgyalásaink.

Hogyan sikerült lezárni a tárgyalásokat Brüsszellel?

Ezt is jelentős német segítséggel sikerült elérni. Az NSZK kormánya és parlamentje a politika és diplomácia minden eszközét felhasználta, hogy a reform-éllovas Magyarország és a Közösség közötti tárgyalásokat kedvezően lezárják. Külön említést érdemel Dr. Axel Zarges, a CDU európai parlamenti képviselője, aki összefoglaló jelentést készített az Európai Parlament részére, és amelyet annak Külgazdasági Bizottsága 1986-ban el is fogadott. A magyar kérdést a német parlament is külön előterjesztésben vitatta meg. Az erőfeszítéseket 1988 őszén siker koronázta. 1988 őszén létrejött a megállapodás

az EGK és Magyarország között. A gondolat megszületésétől, 1980-tól nyolc teljes év telt el.

(L. 5. sz. dokumentum: Jelentés Magyarországról az EGK-nak)

Abban az időben Kohl személyes érdeklődése a magyar ügy iránt nem volt valami nagy – Horst Teltschiké igen. Teltschik kinyújtotta a kezét, és jelezte: nem mondom, hogy ugorjatok – de ha megpróbáljátok, mi itt vagyunk. És Horváth István mindenként megmozdított, akit meg tudott mozdtítani. A magyar nagykövetség volt annak idején a bonni társadalmi élet központja. Mindenki megfordult ott, s aki nem járt a magyar nagykövetségen, az vajmi keveset számított. (...) Nem véletlen, hogy Hornt hívták meg 1988-ban a NATO parlamenti közgyűlésére Hamburgba, amint az sem, hogy Németh Miklóst Teltschikék, a kancellária már jóval a miniszterelnöksége előtt komolyan vették. Hogy sokat lehetett tőle várni, hogy nagyon komolyan gondolja a politikai nyitást, az ugyanolyan biztos volt, mint Hornnál.

(Georg Paul Hefty, magyar származású német publicista, a Frankfurter Allgemeine Zeitung szerkesztője.)

GRÓSZ KÁROLY ÉS NÉMETH MIKLÓS FELEMELKEDÉSE

Kádárt – meglepetésre – Grósz Károly követte. Mit jelentett ez a reformerek szempontjából?

1987 elején általános volt a várakozás, hogy Lázár György, a rendkívül enerzívált, gyengén teljesítő miniszterelnök nyugdíjba vonul. Májusban el is terjedt felmentésének híre – helyébe viszont Grósz Károly, a budapesti első titkár kinevezése várható. Az utóbbiról tudtuk, hogy meglehetősen ellentmondásos személyiség, s nem ért a gazdasághoz. Így várhatóan Marjaira fog támaszkodni, ami tovább súlyosbíthatja a helyzetet. Mégis reménykedtünk, hogy a körülmények Grószt rákényszeríthetik a radikális változások továbbvitelére.

Legnagyobb meglepetésünkre Kádár Lázárt helyettesévé tette a párt élén, Losonczy Pált, a sikeres tsz-elnökből lett államelnököt pedig a még szerényebb képességű, de a vonalat híven kiszolgáló Németh Károly váltotta. Minden-

esetre abban reménykedtünk, hogy legalább a gazdaságpolitikai vezetés változatlan marad, ám megdöbbenéssel értesültünk, hogy Kádár Havasit a budapesti pártbizottság élére tervezi kinevezni, ami egyenlő volt a reformerök lefejezésével.

Németh Miklós azonnal hívta Horn Gyulát, és órákon át konzultáltunk, mit tehetnénk. Nagyköveti munkámból adódóan is jól ismertem Katona Istvánt, aki évtizedeken át Kádár János titkárságvezetője volt. Gyakorlatilag minden keresztülment a kezén, ezért a legkülönbözőbb ügyek sorsát tudta befolyásolni azzal, hogy eldönthette, mi kerüljön Kádár asztalára és mi nem. Arra jutottunk, beszéljek Katonával, hogy felhívjam a figyelmét, milyen súlyos következményekkel járhat számunkra Nyugaton Havasi felmentése. Katona még aznap fogadott. Emlékeztettem, hogy az NSZK az egyetlen ország, amely súlyos gazdasági helyzetünkben konkrét segítséget nyújt, ám ennek feltétele a reformok folytatása. Ha másként alakulnak a dolgok, az is elképzelhető, hogy nem kapjuk meg a hitelt. Kértem, adjon át erről feljegyzést Kádár Jánosnak.

Katona habozni látszott. Rendkívüli módon tisztelte Kádárt, de tartott is tőle. Tudta, hogy egy ilyen feljegyzés komoly szemrehányásokhoz is vezethet. Végül is meggyőztem. Amit írtam: „Bonni legfelsőbb politikai körök diplomáciai csatornákon meglepetéssel értesültek arról, hogy a párt politikai vezetése Havasi Ferencet jelenlegi posztjáról fel kívánja menteni. Ezt Bonnban a magyarországi fejlődés irányát illetően negatív jelzésként fognák fel. Ha e lépésre sor kerül, az súlyos kihatással lehet a magyar-NSZK politikai, gazdasági és pénzügyi kapcsolatokra. Havasi félreállításában a német vezetés a reformfolyamat megtörésére, gazdaságpolitikai irányváltásra következtetne. Amennyiben Havasi Ferenc helyébe nem a németek által is ismert reformpolitikus kerül a KB titkári székbe, annak adott gazdasági helyzetünkben beláthatatlan következményei lehetnek.”

Ma sem tudom, honnan vettem a bátorságot a feljegyzés megírásához, Kádár legközelebbi munkatársai sem mertek ilyen ügyekben véleményt nyilvánítani.

Hogyan lett Németh Miklósból KB-titkár?

Elterjedt a hír, hogy Havasi utódjaként a Veszprém megyei első titkár, Gyuricza Lászlót is számításba vették. Közismert volt politikai konzervativizmusa és szakmai hozzá nem értése. Este Németh Miklóssal meglátogattuk Havasit, aki meglehetősen rezignáltan fogadott bennünket. Elmondtuk, hogy

feljegyzést írtam Kádárnak – ezen nagyon meglepődött. Aztán beszámoltam arról: Katona véleménye szerint kevés az esély, hogy Kádár változtatna elhatározásán, ezért arra kell törekednünk, hogy Havasi helyébe Németh Miklóst jelöljük. Javasoltam, Németh Miklós menjen át Grószhoz, és világosítsa fel az ország pénzügyi helyzetéről, hiszen a jövő miniszterelnöknek nem lehet mindegy, átutemezéssel kezd-e a kormányzást. Mutassa meg neki Németh az ígért egymilliárdos német hitelről készült titkos feljegyzést, és közölje vele: csak akkor kapjuk meg a hitelt, ha a németek által is jól ismert reformer – mármint Németh Miklós – lesz Havasi utóda. Kértük, mondja el Grósznak azt is, mi állt a Kádárnak írt feljegyzésben.

Amikor Németh késő este, többórás beszélgetésük után visszatért, arcán látszott, hogy a terv bevált. Grósz megérezte a veszélyt. Némethet jó közgazdászként ismerte, egyúttal úgy vélte: „kézben tarthatja”, nem lesz a vetélytársa. Vállalta, hogy másnap a PB ülésén javasolni fogja kinevezését a KB gazdasági titkárának.

A döntő változást meggyőződéseim szerint ez, a reformerök 1987 júniusi áttörése, Németh Miklós KB-titkárrá történő előléptetése jelentette. Ha nincs hitel, összeomlik az ország, annak minden súlyos belpolitikai következményével. Ezt persze utólag lehet úgy is értékelni, hogy a hitellel elősegítettük a rendszer továbbélését. Szerintem a békés átmenet egyik fontos eleme volt, ami történt.

A személyi változásokat követően, még 1987 augusztusában a kancellár megbízásából Budapestre látogatott Horst Teltschik és Walter Herrhausen, a Deutsche Bank elnöke, hogy tájékozódjanak a helyzetről. Megnyugtatta őket a magyarázat, miszerint már csak idő kérdése, hogy a közgazdasági ismeretekkel nem rendelkező Grósz Károly helyét (aki immár az MSZMP főtitkári székének várományosa lett) a kormány élén szakmailag képzett reformer, Németh Miklós vegye át. Azzal is számoltunk, hogy a korábban a Moszkva politikai intrikáinak áldozatává esett Horn államtitkári posztjáról külügyminiszterré lép elő. Ehhez mindenesetre meg kellett várni, hogy Németh kormányfő legyen, mert Grósz nemigen kedvelte a rendszerkritikus, nyugati orientációjú Hornt: hogy ne zavarjon sokat itthon, moszkvai nagykövetnek javasolta. Akkorra azonban Németh Miklósnak már erős volt a politikai pozíciója, és Horn helyzete is olyan szilárd volt, hogy ez a terv lekerült a napirendről.

Magyarország a 80-as évekre természetesen gazdasági zsákutcába került. Az ország helyzete valamivel jobb volt, mint másoké, de így sem volt jó. Bármit is gondoljon az ember ezekről a személyiségekről, ők mertek változtatni – és már nagyon korán.

A lengyelek mellett másodikként jelentették ki: meg kell változtatni a politikát. Hatalmi pozíciókban voltak, s meg is tették, amit ígértek. Könnyű mondani, hogy csak a bőruket akarták menteni, mert amit tettek, kockázatokkal járt. A Szovjetunió mondhatta volna: elég, ennek véget vetünk, nincs határnyitás, ezt már nem fogadjuk el! Emlékezzünk. akkor még szovjet csapatok állomásoztak Magyarországon. Németh 1989 késő nyaráig nem tudta, hogyan fog Moszkva reagálni. Megtörténhetett volna, hogy őt, Horn Gyulát és másokat kiszorítják a kormányból, és új káderekkel pótolják. Megismertem Némethet, Hornt, és csak azt tudom mondani, hogy Helmut Kohl kancellár számára, és a kancellári hivatalban valamennyiünk számára maradéktalanul kiszámíthatónak és megbízhatónak bizonyultak. Így feltétel nélküli támogatásunkat élvezték.

(Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Grósz is bemutatta Bonnban. Hogyan szerepelt?

Grósz – tisztában lévén a német kapcsolatok és hitel fontosságával – javaslatomra 1987. október 5–7. között miniszterelnökként hivatalos látogatást tett az NSZK-ban. Nagyon tartottunk attól, hogy igencsak „vonalasan” fog megnyilvánulni, féltünk, hogy beszédeivel kételyeket válthat ki a német vezetésben a magyarországi reformokat illetően. Nagy meglepetés volt, hogy Grósz – eszes ember lévén – várározásainkkal ellentétben felismerte az NSZK-hoz fűződő gazdasági kapcsolatok jelentőségét, és tudta: neki ott most úgy kell szerepelnie, ahogyan azt mi javasoltuk. Németh Miklós pedig jól felkészítette a látogatásra.

Végül is a tárgyalásokon azt képviselte, amit vártunk tőle, és pohárköszöntői nagyjából összhangban voltak azzal, amit előzetesen jeleztem, amire felkészítettem a német politikai vezetést. Grósz azt érzékeltette, hogy határozott támogatója a változásoknak, Kohl kancellárnak is azt mondta, hogy piacgazdaságot építünk – igaz, „szocialista keretek között”.

Látogatására több fontos megállapodás aláírását időzítettük, többek között a kulturális intézetek kölcsönös felállításáról. Ezzel az NSZK Goethe Intézete először kapott lehetőséget a Varsói Szerződés egy országában, hogy szabadon tevékenykedjen, mivel a tagországokon belül addig az NDK-nak volt kizárólagos joga a német kultúrát és a német kisebbség ügyeit képviselni. Aláírták a magyarországi német nemzetiség nyelvi és kulturális hagyományainak megőrzésére, támogatására vonatkozó kormányközi megállapodást is, amely szintén nagy nemzetközi visszhangot váltott ki.

Az NDK-ban persze mindez óriási felháborodást keltett, de ez akkor bennünket már a legkevésbé sem érdekelt. Azzal érveltünk, hogy a Helsinki Záróokmány szellemében minden országnak meg kell kapnia a lehetőséget kultúrája bemutatására. Megszületett a műszaki – tudományos együttműködési megállapodás is, s a legfontosabb: a Magyar Nemzeti Bank és a Deutsche Bank képviselői aláírták az egy milliárd márkás, kamatmentes hitelre vonatkozó szerződést. A magyar politikai és gazdasági vezetés fellelégezhetett. Grósz Károly útja sikeres volt. Tudták róla, hogy a politikai utódlás egyik várományosa, s a politikai elemzők feltételezték, hogyha a ranglétrán feljebb lép, megnyílik az út Németh, Horn, Szűrös, Pozsgay felemelkedéséhez – és győz a reformszármay.

(L. 25. sz. dokumentum: Bizalmas jelentés Horn Gyulának Grósz Károly látogatásáról az NSZK-ban.)

Miként jutott el azután ez az ember a sportcsarnoki beszédéhez, amikor „fehérterror” vizionált?

Grósz szíve mélyén megmaradt annak, ami volt. Elfogadta, hogy reformokra van szükség, de azokat csak korlátok között tudta elképzelni, hitt abban, hogy a szocialista rendszer megreformálható. A többpártrendszeren alapuló parlamenti demokrácia számára elképzelhetetlen volt, mert az a hatalmat birtokló kommunista párt esetleges vereségét, a hatalom átadásának lehetőségét hordozta magában. Grósz attól is félhetett, hogy a többpártrendszer bevezetése, a magántulajdon visszaállítása a kommunistákkal szembeni retorziókkal járhat.

Amikor 1988-ban elment az Egyesült Államokba, ott a gazdaságpolitikát illetően hallatlanul nyíltan nyilatkozott. Engedjük a vegyes vállalatok létrehozását, jöhetnek az amerikai vállalatok, kooperálhatnak magyar cégekkel, mondta – de mikor arról volt szó, meddig mehet el, miként változhat a politika, ott már bekeményített. Amikor egy amerikai újságíró megkérdezte, 1956-ról mi a véleménye, azt mondta, hogy ebben a kérdésben a politikának Magyarországon változatlan az alapállása: 56-ot változatlanul ellenforradalomnak tekintjük.

(L. 28. sz. dokumentum: Antall József levele Grósz Károlynak.)

Folyamatról volt szó. 1988 májusában tartották az MSZMP nevezetes országos értekezletét, ahol Kádárt elmozdították a főtítkári székéből, és Grósz, az 1987 óta regnáló kormányfő lett a főtítkár. Talán a polgári pártok vitték ezt végbe? Nem. Ezt az állampárt maga csinálta. Abban a pártban már korábban is voltak eltérő nézetek, mindenekelőtt a gazdaságpolitikáról. Magyarország ezekben az években nehéz gazdasági helyzetben volt, és sürgősen cselekedni kellett. Kádárral azonban ez nem volt lehetséges, ezért először el kellett tőle venni a hatalmat – ez volt az első, a döntő lépés.

Egyébként már korábban, 1987-ben minden magyar állampolgár számára bevezették a világlátólevelet. Vajon az MDF vagy az SZDSZ érte ezt el? Nem, ezt az állampárt csinálta. Az egész történetet kell figyelembe venni és mérlegelni. (...) Pozsgay Imre karizmatikus személyisége nagyon erős hajtóerő volt, és ő már Lakitelken kimondott bizonyos dolgokat. Meglehetősen szkeptikus vagyok azzal a felfogással szemben, hogy Magyarországon minden 1989-ben történt, hogy akkor kezdtek teljesen új lapot. Szeptember 18-ig a kerekasztal-tárgyalásokon részt vevő pártok meglepő mértékű érdemi egyetértésre jutottak a változásokról. Azután következett az október 23-ig tartó rövid időszak, amelyben a Németh-kormány ezt a megállapodást – messzemenő lojalitással – törvényekben rögzítette, majd azokat, a még a korábbi időkből származó parlament ugyancsak teljes lojalitással törvénybe iktatta. Ez volt ennek az évnek az igazi csodája, hogy az új politikai rendszert sikerült ilyen kiválóan formába önteni, hogy ennyire különböző világnézetű emberek ilyen kompromisszumot tudtak találni. Szinte elképzelhetetlen, hogy mindez a szocialista állami apparátus közreműködése nélkül, a kerekasztalnál sikerülhetett volna. Németh Miklós kormánya és a parlament igen nagy érdemeket szerzett Magyarország intézményeinek átalakításában. (Alexander Arnot, 1989–1993 között az NSZK budapesti nagykövete.)

Sokan gondolkoztak akkor a pártvezetésben úgy, mint Grósz?

Nem tudom, milyen sokan, de nem kevesen voltak, akik úgy gondolták, hogy lehet a reformokat bizonyos keretek között tartani, úgy, hogy nem szabadul ki a szellem a palackból. Szerintem például Nyers Rezső sem hitte, hogy túl lehet lépni a szocialista gazdálkodás keretein. Támogatta a reformokat, de a többpártrendszeren alapuló tőkés piacgazdasághoz nem kívánt visszatérni.

Akkoriban egyébként a gazdaság, a politika reformer szereplői már viszonylag szabadon beszéltek – ha sajátos szóhasználattal is... Így például kitaláltuk azt a kifejezést, hogy „társasági törvény”. Sárközy Tamás professzor dolgozta ki munkatársaival, még a 80-as évek elején, és ez lényegében a német vállalati jogrendszer átvételét jelentette. Ebben a törvényben már benne foglaltattak a legkülönbözőbb gazdasági vállalkozási formák, a Bt.-től a Kft.-n

át az Rt.-ig. Ne felejtjük el, hogy ebben az időszakban nyakra-főre születtek a nyugati cégekkel közös vállalkozások. És születtek persze a szükséges „fedő” elnevezések: a kisparaszti gazdaságot úgy hívták, hogy a tsz-ek mellett működő háztáji gazdaság. Az ilyenfajta kifejezések ideológiailag „szalonképesek”, eladhatók voltak – ami nem változtatott azon, amit takartak. Mindez már mélyreható változásokat jelentett a gazdasági önállóságban – akárcsak az, hogy a cégek maguk választhatták meg vezetésüket, ők dönthettek arról, mit termelnek, hol értékesítik és mennyiért. Ez, a piacgazdaság irányába fejlődő magyar gazdaság a gondolkodásban is változást hozott, és végül változást kényszerített ki a politikában – az MSZMP fokozatosan szorult ki a gazdaságból.

Sokan tudták, mit kéne csinálni, és igyekeztek abba az irányba húzni, de az ellenállás a vezetésben – tulajdonképpen egészen Kádár leváltásáig – nagyon erős volt. Németh Miklós és többen körülötte '89 nyarára elérkeztek a felismeréshez, hogy az egész rendszer, úgy, ahogyan van, menthetetlen. És rájöttek arra is, hogy a Szovjetunió sem fogja ezt a rendszert megmenteni. Tehát rendszerváltozást akartak, és nem reformot. A németeknek Németh Miklóssal, Horn Gyulával, Horváth István nagykövettel kifejezetten privilegizált kapcsolataik voltak, azokat modern, felvilágosult politikusokként, diplomatakként becsülték. Ám azt gondolom, hogy egészen 1989 augusztus elejéig nem számoltak olyan, rövid időn belül bekövetkező következményekkel, olyan földindulással, mint amelyeknek tanúi voltunk. Helmut Kohl augusztus elején még nyugodtan elment szabadságra, miközben Magyarországon gyűltek a menekültek. Azután Németh Miklós telefonált neki az ausztriai Sankt Gilgenbe, hogy közölje: ha csak egy mód van rá, nem fogjuk azokat az NDK-ba való visszatérítésre kényszeríteni. Augusztus 8–10. körül kezdenek Bonnban felébredni és beavatkozni az eseményekbe. A budapesti nagykövetségük miatt, amely addigra megtelt menekültekkel, és augusztus 13-án be is kellett zárni.”

(Oplatka András magyar származású publicista, történész, műfordító. Évtizedeken át a Neue Zürcher Zeitung tudósítója volt európai fővárosokban, a 90-es években Budapesten.)

HORN AJTÓT NYIT A NATO FELÉ

Horn Gyula arról beszélt a NATO 1988 őszi közgyűlésén, hogy el tudja képzelni Magyarország részvételét a szövetség politikai szervezetében. Mi indíthatta erre – és komolyan gondolta?

Komolyan gondolta, de természetesen tisztában volt vele, hogy a tervet nem lehet a közeli jövőben megvalósítani. Szerintem a bejelentésnek nem volt különös indítéka – egyszerűen a maga ismert jó politikai érzékével úgy gondolta, valami „világraszólót” kell mondani, hogy jobban odafigyeljenek ránk, a magyarországi fejleményekre, változásokra – s ezzel egyfajta elismerést csikarjon ki a reformerek erőfeszítéseinek.

Sokat beszéltünk erről, ő fokozatosságban gondolkodott. El tudta volna képzelni, hogy először kilépünk a Varsói Szerződésből, és Magyarország semleges lesz. Később, idővel azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy belépünk a NATO-ba. Annyi biztos, hogy a gondolat komolyan foglalkoztatta, nem blöffölni akart Hamburgban. Egyébként a képhez tartozik a két másik nagy nyugat-európai ország magatartása. Teltschik annak idején elmondta nekem, hogy „korlátozott érdeklődést” tapasztalt a magyar ügy iránt. Párizsi kollégájától azt hallhatta: „Horst, Kelet-Európa a ti játéktéretek. A mi érdekeink délen vannak, a Földközi-tenger térségében, Afrikában, törődjeteek ezzel a térséggel ti... Amikor Lengyelországban tárgyaltam, a megbeszélésekről tájékoztattam Margaret Thatchert is, aki kijelentette: Igen, kész Lengyelországnak segíteni, majd ha bevezették a demokráciát... Azt válaszoltam neki, hogy Kohl kancellár ezt fordítva látja: segíteni akar a lengyeleknek, hogy megvalósíthassák a demokráciát. Mire Margaret Thatcher: Nem, nem, én majd akkor segítek, ha működik a demokrácia... Ez volt a különbség.

(L. 39. sz. dokumentum: Rejtjel-táviratok Horn Gyula hamburgi kijelentésének bonni visszhangjáról)

Horn valóban semleges Magyarországon gondolkodott?

Gondolkozzunk akkori fejjel, és idézzük fel a realitásokat. Ha akkor egy ország a Varsói Szerződés tagja, és érvényben van a Jaltai Szerződés, nem lehet arról ábrándozni, hogy holnap kilépünk, hiszen mögöttünk volt már '56. Ilyen lépéshez a világpolitikának kell úgy alakulnia, hogy azt lehetővé tegye. Horn

úgy gondolta, hogy a Szovjetunióban erjedő változások olyan folyamatokat indítanak el, amelyek az egész világpolitikai helyzetet megváltoztathatják, s abban Magyarországnak új helyet kell keresnie magának az európai politikai térképen. Ez a hely lehet a semlegesség, egy Ausztriához hasonló státusz, hiszen nem lehet tudni, hogy geopolitikai helyzetünknel fogva a szovjetek teljesen feladnák-e az országot. Így el lehetett volna képzelni, hogy – mint Ausztria esetében – kivonják csapataikat, majd garantálják semlegességünket.

Minderről a magyar közvélemény alig szerzett tudomást, mivel Horn hamburgi beszéde nem kapott nagy nyilvánosságot a honi médiában. Érdekes módon ma sem esik sok szó erről a jelentős beszédéről. Agyonhallgatta az akkori ellenzék ugyanúgy, mint a mai jobboldal és baloldal – nem állt és áll érdekükben Hornnak ezt a kétségkívüli érdemét népszerűsíteni.

Mit szolt a német vezetés Németh Miklós kormányfőhöz?

Miniszterelnökké való kinevezését – 1988 novemberében – a németországi politikai elit megnyugvással vette tudomásul, miközben folyamatosan arról folyt a találgatás, meddig tolerálja Moszkva a változásokat. A nyugati nagyhatalmak szent tehénként tekintettek a jaltai megállapodásra, amely meghúzta a határokat a szovjet befolyási övezet és a Nyugat érdekeltségébe tartozó országok között. Szakértők, politikusaik nehezen tartották elképzelhetőnek, hogy Moszkva a demokratikus átalakulás felé haladó Magyarországot kienge di „ölelő karmaiból”. Ezért volt nyugati nagykövet-kollégáim köreiből is visszatérő téma: meddig tartja magát Gorbacsov, várható-e katonai puccs a szovjet főtitkár ellen?

(L. 27., 29., 31. és 32. sz. dokumentum: A magyar változások értékelése az NSZK politikai vezetésében.)

Nem volt könnyű, hiszen sokan – köztük jómagam is – aggódtunk, nem feszítjük-e túl a húrt. Abban az időben ugyanis nem tudtuk, hogyan gondolkodik a szovjet katonai vezetés. Ahromjev marsall öngyilkos lett, mert felbomlott a szovjet katonai gépezet, amelynek egész életét szentelte. Láttam, hogyan bomlik fel ez a hadsereg, és láttam, olyan új Szovjetunió alakul ki, amellyel nem tud azonosulni. Keményvonalas ember volt, és ha más lett volna az amerikai magatartás, megtörténhetett volna, hogy Ahromjev mozgásba hozza a katonai gépezetet, és egészen másként alakulnak az események Kelet-Európában.

(George H.W. Bush, az Egyesült Államok 41. elnöke, 1981–89.)

A kérdésekre, lemond-e az MSZMP a hatalomról, ha elveszíti a talán már novemberben megrendezendő választásokat, Németh Miklós kormányfő reményét fejezte ki, hogy pártja a nyílt, szabad választáson is többséget, esetleg annál valamivel kevesebbet szerez. Elméletben lehetséges, hogy a párt nem lesz hatalmon, de nézete szerint erre a következő 2–3 évben nem kerül sor.”

(Németh Miklós budapesti nyilatkozata az amerikai ABC tv-társaságnak 1989. június 16-án.)

1989 nyarán kaptak német hírszerzési jelentéseket a veszélyekről.

Mitől kellett tartani?

A német és a magyar hírszerzés is megerősítette, hogy a román pártvezér, Ceaușescu kezdeményezésére az NDK és Csehszlovákia Romániával katonai lépéseket tervez ellenünk, mondván: Magyarországot vissza kell téríteni a kapitalista útról a szocialista útra... Romániával akkor már rendkívül feszült volt a viszonyunk. A 80-as évek közepétől kezdődött Erdélyben „modernizálás” ürügyén a falurombolás, elsősorban a magyarok lakta területeken, hogy eltüntessék az őslakos magyarságról szóló történelmi bizonyítékokat. Nemcsak házakat romboltak, hanem temetőket is. E helyzet következtében tömegesen szöktek át Erdélyből Magyarországra az emberek. Nem csak a magyar nemzetiségűek, románok is voltak köztük, akik a tarthatatlan gazdasági és politikai állapotok miatt menekültek el otthonukból.

Nyugaton ez viszonylag kevés nyilvánosságot kapott. Nekem Bonnban kitűnő kapcsolataim voltak a sajtóval, az országos újságíró szövetség vezetőjével együttműködve rendszeresen szervezetünk háttérbeszélgetéseket a magyarországi gazdasági és politikai helyzetről, a változásokról, a nyugati nyitásról. Az egyik ilyen beszélgetésen ismerttettem az erdélyi kérdés történelmi hátterét, Trianont, a második világháború után kialakult helyzetet. Beszéltem arról, mennyire elfogadhatatlan az (akkor még két és fél milliós) romániai magyar kisebbség helyzete, hogy meg akarjuk őket szülőföldjükön tartani – ellentétben a német politikával, amely fejpénzért kivásárolta az erdélyi szászokat.

Amerikai kormánykörökben nagyra értékelik a magyar tájékoztatást a politikai és gazdasági reformokról, arról, hogy alkotmányos alapokat is kívánnak teremteni a változásokhoz, s hogy az alternatív szervezeteket lépcsőfoknak tekintik a többpárt-rendszerhez vezető úton. Figyelemmel követték a hallottakat arról, hogy a magyar vezetés a dinamikus, de fokozatos haladás híve, egyensúlyra törekszik a politikai és

a gazdasági reform között, s el akarja kerülni mind az anarchiát, mind a visszakanyarodást a múlthoz.

(Washingtoni MTI-jelentés James Baker amerikai és Várkonyi Péter magyar külügyminiszter 1989. márciusi bécsi találkozájáról)

A németek a magyar többpártrendszer kialakításában is szerepet vállaltak. Hogyan?

1988 őszén már érzékelt lehetett, hogy lassan kialakulnak a többpártrendszer megteremtésének feltételei. Negyven év diktatúrája rendkívül súlyos károkat okozott a gondolkodásban, elsorvadt a kevés demokratikus hagyomány is, emigráltak, elhunytak vagy visszavonultak az egykori politikusok. Meggyőződésem volt, hogy a demokratikus folyamat erősítéséhez külső segítséget is igénybe kell vennünk. A német pártok vezetőihez fordultam, jelezve: Magyarország belátható időn belül a polgári demokrácia útjára lép, és sokféle módon segíthetik, hogy az átmenet békés, sikeres legyen – többek között azzal, hogy pártalapítványaik irodát nyitnak Budapesten. A magyar viszonyokat ismerő munkatársaik segítséget adhatnak a korábbi demokratikus pártok újjáalakításához, újak szervezéséhez, a politikai ismeretek oktatásához. A tanácsok mellett – ha lehet – anyagi támogatást is nyújthatnának a demokratikus politikai élet megteremtéséhez.

Kérésem meglepte őket, nem voltak ilyen feladatra felkészülve. A liberális FDP volt az a párt, amely elsőként felismerte a kérdés jelentőségét, és Genscher, mint a párt elnöke, azonnal igent mondott. Az FDP Friedrich Naumann Alapítványa 1989 májusában, Genscher jelenlétében nyitotta meg irodáját a magyar fővárosban, vezetője Pröhle Gergely, későbbi nagykövet lett. 1990-ben a Naumann Alapítványt követte a CDU Konrad Adenauerről, majd a bajor CSU Hanns Seidelről elnevezett alapítványának budapesti képviselője, az utóbbi igazgatója Vogler Ibolya magyar emigráns lett.

A szociáldemokrata párt, az SPD Friedrich Ebert Alapítványa volt az utolsó. Amikor a szociáldemokratákat először kértem, a válasz kitérő volt. Úgy tűnt, hogy a párt irányítói akkor még nem értették a magyarországi változások jelentőségét, egyes vezetői, mint a már említett Oscar Lafontaine, valamint Horst Ehmke, Hans-Jochen Vogel, még mindig úgy érezték, hogy az NDK-val ápolt viszonyt nem szabad semmiféle más kelet-európai együttműködéssel kockáztatni. Az események tükrében ez a vélemény azonban viszonylag gyorsan megváltozott.

Tanulságos egyébként, hogy az SPD vezetése a rendszerváltás után egy ideig nem is akart tudni egykori egyedüli kelet-európai partnereiről, a magyarokról. Az MSZP megalakulása után Horn kérésére felkerestem Willy Brandtot, a Német Szociáldemokrata Párt nagy tekintélyű tiszteletbeli elnökét, aki a Szocialista Internacionálé elnöke is volt. Átadtam neki Nyers Rezső pártelnök levelét, amelyben kérte újonnan alakult pártja felvételét a Szocialista Internacionáléba. Brandt, akit kifejezetten jó kapcsolatok fűztek az országhoz, a vezető magyar reformpolitikusokhoz, burkoltan, de világosan hozta tudomásomra: rendkívül tisztelik Nyers Rezsőt, Németh Miklóst, Horn Gyulát, Pozsgay Imrét – de az új párt, az MSZP felvétele a Szocialista Internacionáléba „egyelőre nem időszerű”, mivel a Magyar Szociáldemokrata Pártot már felvették, és azt tekintik testvérpártjuknak. Ám a Petrasovits Anna vezetésével megalakult szociáldemokrata pártnak közismerten nem volt tömegbázisa és a párt nemsokára el is tűnt a magyar politikai élet színpadáról.

„FŐPRÓBA” VOLT A PÁNEURÓPAI PIKNIK?

1989. augusztus 19-én Sopronpusztánál „páneurópai piknik” volt.

A cél: magyarok, osztrákok ünnepeljék együtt a közös Európát.

A jobboldal máig e napot ünnepli fordulópontként...

Visszatérő legenda, hogy a frissen szerveződő MDF állt a piknik ötlete mögött. Holott a legilletékesebb, Habsburg Ottó mondta el nekem annak idején, hogy az ő lánya, Walburga vetette fel az ötletet – igaz, az MDF debreceni vacsoráján. Ottó legfiatalabb lánya az édesapja vezette Páneurópai Unió főtitkára volt.

A frissen alakult ellenzéki csoportok, pártok (főleg az MDF-es Nagy László) által akkor még közösen szervezett esemény védnökségét – Németh Miklós kormánya teljes támogatásával – Habsburg Ottó és Pozsgay Imre vállalta, ám sajátos módon a rendezvényre már egyikük sem ment el. Érzésem szerint azért, mert miközben a nevüket adták, egyikük sem akarta vállalni annak ódiáját, hogy az ő jelenlétükben mennek át kelet-németek a határon.

Eközben a Németh-kormány tudvalévőleg már javában tervezte a teljes határnyitást. Augusztus 13-án, a berlini fal építésének évfordulóján, az ellen-

zékiek és az NDK-menekültek a szabadság ügye mellett tüntettek Budapest belvárosában. Ugyanaznap érkezett a fővárosba Jürgen Südhoff, Bonn külügyi államtitkára, aki Horn Gyulával megállapodott, hogy az NSZK nagykövetségén lévő száznál több menekült a Vörös kereszt repülőgépén Ausztriába utazhat. A Németh-kormány határozottan visszautasította Kelet-Berlin ismételt követelését, hogy adják ki nekik a menekülteket, és Horn külügyminiszter bizalmasan közölte bonni partnerével: „hamarosan” és „maradéktalanul” megoldják a menekült-kérdést. Moszkva hallgatott – így három héttel később tízezrek követhették őket. Egyébként a páneurópai piknik nemzetközi jelentőségét kár volna vitatni.

Célja volt a pikniknek, hogy teszteljék a szovjeteket, miként reagálnak, ha a keletnémetek menekülőre fogják?

Lehetséges. Utólag persze sok teória van, de bizonyíték nincs arra, hogy ez tesztelés lett volna. A pikniket Németh Miklósék és Habsburg Ottóék kezdeményezésének tartották, a szabadság demonstrálása volt a cél. A helyzet időközben egyre nyomasztóbbá vált: sok tízezer NDK-polgár volt az országban, akik nem akartak hazatérni. A kevésbé türelmesek nekiindultak az osztrák, a jugoszláv határnak. Többségük át is jutott – ha nem, maradtak és újra próbálkoztak.

A piknik tulajdonképpen felhívás volt a cselekvésre: aki odamegy, annak van esélye átmenni. Valószínűnek tartom, hogy azért rendezték a határon, mert sejtették, hogy miután a vasfüggönyt már rég lebontották, és nem kellett tartani a határőrségtől sem, sokan fognak próbálkozni. Egyébként az előkészítés gondos volt: az óránként németül is híreket sugárzó Danubius rádióból a fővárosban és egyebütt sorsukra váró NDK-polgárok megtudhatták, mi készül az osztrák határon. Ha nem hallották, olvashatták a menekülttáborokban, Budapesten és a Balatonnál – feltehetően a nyugatnémet titkosszolgálat jóvoltából is terjesztett – röpcédulákat, amelyeken tájékoztatták őket az eseményről. Világos volt: itt az esély.

Egyetértek a véleménynel, hogy a magyarok verték ki az első téglát a berlini falból, hogy nélkülük minden sokkal később következett volna be. Tény, hogy a határnyitás döntő lépés volt. A fotónak a New York Times címlapján, amelyen Horn Gyula és Alois Mock átvágja a szögesdrótot, jelképes ereje van máig. Még akkor is, ha csak egy happeningről volt szó, és előtte a drótot még egyszer ki kellett feszíteni... (...) Tudom, a magyar határőrség parancsnoka a „páneurópai piknik”-nél nem aka-

dályozta a keletnémeteket, hogy átlépjék a határt. Attól tartok azonban: bizonyos, a rendezvénnyel kapcsolatos megállapítások arra szolgálnak, hogy valakik utólagosan kovácsoljanak maguknak politikai előnyöket. Habsburg Ottó személyét, a Habsburg-családot Magyarországon másként, nyilvánvalóan magasabbra értékeli, mint nálunk. Ausztriában a második világháború után a Habsburgokat – ha egyáltalán szó volt róluk – a közvélemény túlnyomó része egyértelműen elutasította, ebben a legtöbb ember egyetértett. Voltak politikai mozgalmak, mint a Páneurópai Unió – ám azután a németek felvették soraikba Ottót, és az Európai Parlamentbe küldték. Ha sporthasonlaltal akarok élni: a pályán folyik a mérkőzés, miközben a stadionban még futnak a körben néhányan – ilyenek voltak a Habsburgok. (Franz Vranitzky volt – szociáldemokrata – osztrák kancellár.)

Horváth belügyminisztertől származhatott a parancs, hogy ne lőjenek a résztvevőkre, ha átmennének a határon?

Ilyen utasításra nem volt szükség, hiszen a drótakadályokat lebontották, és tűzparancs akkor már régen nem volt érvényben. Határőrök azon a szakaszon már csak mutatóban voltak, és egyedül önvédelemből használhattak fegyvert, ha megtámadták őket. Ebben az időszakban Pozsgay Imre államtitkári minőségében volt a rendezvény védnöke – de a belügyminiszternek rajta kellett tartania a szemét a rendezvényen, az ő támogatása nélkül nagyon nehéz lett volna megcsinálni.

A kapu, amelyet ott jelképesen kinyitottak, egy régen lezárt úthoz kapcsolódó átjáró volt. Valakik kinyitották – azután a keletnémetek futni kezdtek a túlsó oldalra, asszonnyal, gyerekkel, egy szál nyári ruhában. Ideát csak a Trabantok, a csomagok maradtak. Magyarok, köztük a néhány határőr, csodálkozva és szolidárisan nézték a riadt menekülést. Meg kell érteni Honecker alattvalóinak lelkiállapotát. A berlini fal, a szigorú tűzparancs országából jöttek. Nem tudhatták, mi történik velük – pedig már régen biztonságban voltak.

Hogyan lett a piknikből a határnyitás szimbóluma?

Úgy, hogy ilyenkor a politika kezdi alakítani a történelmet. Végül is lehet a pikniket a határnyitás jelképeként vagy annak próbájaként felfogni – miként reagál Moszkva? Valójában olyasmi volt, mint egy pár percre megnyitott szelep. A megoldást nem ez hozta, hanem a szeptember 10-i teljes határnyitás. Így annak előzményéhez, a páneurópai piknikhez Németh Miklós, Horn

Gyula neve ugyanolyan szorosan kötődik, mint az igazi történelmi dátumhoz, szeptember 10-éhez. Szomorú, hogy Magyarország népe, a jobb- és a baloldal a két dátumot nem együtt ünnepli.

A Németh-kormány alatt felgyorsult a nyugati nyitás politikája. A vasfüggöny lebontása jelzés volt az egész világnak: Magyarország sorban építi le a demokratikus átalakulás útjában álló akadályokat. Ezt az utat csak azok tehették meg, akik demokratikus meggyőződésük alapján, egzisztenciális és fizikai kockázatot is vállalva készen álltak vérontás nélkül elvezetni az országot a rendszerváltásig. Ennek a Németh Miklós, Horn Gyula vezette külpolitikának és a német politikai vezetéssel való együttműködésnek volt egyenes következménye az 1989. augusztusi páneurópai piknik és a menekültválságot megoldó 1989. szeptember 11-i határnyitás. (Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Gyakori érvelés, elterjedt nézet: a "reformkommunisták" lépéseit az ellenzék, a társadalom nyomása kényszerítette ki.

Amint az elmondottakból – remélem – világosan és dokumentálhatóan kitűnik: a reformfolyamatok természetesen nem 1989-ben, hanem jóval korábban kezdődtek. A politikai elitnek a változtatások szükségességét szorgalmazó csoportja már a 70-es évek végén felismerte, hogy az országnak egyre súlyosabb problémákkal kell szembenéznie. E felismerés eredményeként született meg a Nyugatra való „fokozatos nyitás” stratégiája, s kezdődtek meg 1981 elején a titkos tárgyalások az EGK-val. A társadalom abban az időben még alig észlelt valaint a gondok nagyságrendjéből, sőt a katasztrofális lengyelországi és romániai közállapotokkal összehasonlítva a pragmatikus magyar politika és a piaci elemeknek teret adó gazdaság, nem kevésbé a közellátás színvonala egyfajta kontraszthatásként a lehetséges maximumának tűnt. A Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz történő csatlakozás ugyanakkor a magyar társadalom számára a szocialista tömbtől való távolodás reform-irányultságú politikájának bizonyítéka lehetett. Eközben a reformerők – a német politikai vezetés erkölcsi és pénzügyi támogatásával – fokozatosan építették az utat a gazdasági és az abból elkerülhetetlenül fakadó politikai változásokhoz. Ez az átalakulási folyamat kezdetben egyértelműen a reformokat szorgalmazó és bevezető gárda kezében volt, majd a liberalizáció eredményeként terjedt át a társadalom szélesebb rétegeire. A határnyitás a Németh-kormány szuverén döntése volt, azt nem az ellenzék kényszerítette ki.

Van immár nagyon tevékeny vezető réteg, de nincs még aktívan politizáló tömeg – remélem, hogy a változások sokkal szélesebb rétegeket mozgatnak majd meg. De nem győzöm hangsúlyozni: e fokozódó tevékenység a kristály tiszta politikai célokért maradjon békés. Eltökéltem – de erőszak, a megtorlás igénye nélkül, törekedjünk a reformpolitika sikerére. Az új alkotmányba talán fel kellene venni egy alapvető magyar emberi jogot: az újrakezdés jogát...Ne lehessenek újra számonkérő és igazoló bizottságok és népbíróságok. Hogy töröljék el a halálbüntetést, hogy ne kelljen mindegyre újra temetni halottainkat, bevallva, hogy ártatlanokat akasztottak. Ám vizsgálják meg tudósok, tárgyilagosan, tanulságul a jövő számára, kiket és milyen erkölcsi felelősség terhel, de ne lehessen ennek büntető-jogi következménye. Minden magyarnak meg kell adni az újrakezdés jogát.

(Király Béla amerikai nyilatkozata az MTI-nek, 1989. júniusi hazatérése előtt.)

Keveset tudni az akkori belügyminiszterről: hogyan lett KISZ-csúcskáderből a reformerek eltűrője, sőt támogatója?

Horváth István a KISZ első titkára volt, onnan emelték ki, mintegy példaként, hogyan kerülhet fiatal a politika élvonalába. A '85-ös pártkongresszus után a fegyveres testületeket felügyelő KB-titkár lett, miközben közismerten igen szoros baráti szálak fűzték Pozsgay Imréhez. Nem utolsósorban e barátság miatt került azután megint lejjebb, belügyminiszter lett, ami jelentős visszalépést jelentett a ranglétrán. Gyakran találkoztunk, szoros volt a kapcsolatunk, mert nyitott volt az NSZK illetékes szerveivel való együttműködésre. Politikai kuriózumnak számított például, hogy hivatalos látogatásra hívta meg az NSZK fő államügyészét, Kurt Rebmannt, aki különleges biztonsági intézkedések mellett látogatott Budapestre.

Horváthnak nem voltak nagy politikai megnyilatkozásai, de a változások elkötelezett híve volt, többször világosan kifejezésre juttatta, hogy „a Kádár-érát be kell fejezni”. Miközben meggyőződéses reformer volt, nyilvános megnyilvánulásaiban úgy kellett beszélnie, hogy megfeleljen a még érvényes ideológiai és moszkvai elvárásoknak. Mivel nem voltak olyan jellegű törekvései, amelyek zavarták volna mások köreit, és kevés borsot tört Kádár orra alá, tulajdonképpen mindenki elfogadta.

Négyszemközti beszélgetéseinken érzékeltette, hogy szemben áll a balos, fundamentalista nézetekkel – kezdettől a legmesszebbmenőkig támogatta például a világtűtlével bevezetését, a vasfüggöny lebontását és a határ megnyitását. 1989-es szereplése sokban hozzájárult ahhoz, hogy pozitívan alakultak az

Gyula neve ugyanolyan szorosan kötődik, mint az igazi történelmi dátumhoz, szeptember 10-éhez. Szomorú, hogy Magyarország népe, a jobb- és a baloldal a két dátumot nem együtt ünnepli.

A Németh-kormány alatt felgyorsult a nyugati nyitás politikája. A vasfüggöny lebontása jelzés volt az egész világnak: Magyarország sorban építi le a demokratikus átalakulás útjában álló akadályokat. Ezt az utat csak azok teheték meg, akik demokratikus meggyőződésük alapján, egzisztenciális és fizikai kockázatot is vállalva készen álltak vérontás nélkül elvezetni az országot a rendszerváltásig. Ennek a Németh Miklós, Horn Gyula vezette külpolitikának és a német politikai vezetéssel való együttműködésnek volt egyenes következménye az 1989. augusztusi páneurópai piknik és a menekültválságot megoldó 1989. szeptember 11-i határnyitás.

(Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Gyakori érvelés, elterjedt nézet: a "reformkommunisták" lépéseit az ellenzék, a társadalom nyomása kényszerítette ki.

Amint az elmondottakból – remélem – világosan és dokumentálhatóan kitűnik: a reformfolyamatok természetesen nem 1989-ben, hanem jóval korábban kezdődtek. A politikai elitnek a változtatások szükségességét szorgalmazó csoportja már a 70-es évek végén felismerte, hogy az országnak egyre súlyosabb problémákkal kell szembenéznie. E felismerés eredményeként született meg a Nyugatra való „fokozatos nyitás” stratégiája, s kezdődtek meg 1981 elején a titkos tárgyalások az EKG-val. A társadalom abban az időben még alig észlelt valamit a gondok nagyságrendjéből, sőt a katasztrofális lengyelországi és romániai közállapotokkal összehasonlítva a pragmatikus magyar politika és a piaci elemeknek teret adó gazdaság, nem kevésbé a közellátás színvonala egyfajta kontraszthatásként a lehetséges maximumának tűnt. A Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz történő csatlakozás ugyanakkor a magyar társadalom számára a szocialista tömbtől való távolodás reform-irányultságú politikájának bizonyítéka lehetett. Eközben a reformerök – a német politikai vezetés erkölcsi és pénzügyi támogatásával – fokozatosan építették az utat a gazdasági és az abból elkerülhetetlenül fakadó politikai változásokhoz. Ez az átalakulási folyamat kezdetben egyértelműen a reformokat szorgalmazó és bevezető gárda kezében volt, majd a liberalizáció eredményeként terjedt át a társadalom szélesebb rétegeire. A határnyitás a Németh-kormány szuverén döntése volt, azt nem az ellenzék kényszerítette ki.

Van immár nagyon tevékeny vezető réteg, de nincs még aktívan politizáló tömeg – remélem, hogy a változások sokkal szélesebb rétegeket mozgatnak majd meg. De nem győzöm hangsúlyozni: e fokozódó tevékenység a kristály tiszta politikai célokért maradjon békés. Eltökéltem – de erőszak, a megtorlás igénye nélkül, törekedjünk a reformpolitika sikerére. Az új alkotmányba talán fel kellene venni egy alapvető magyar emberi jogot: az újrakezdés jogát...Ne lehessenek újra számonkérő és igazoló bizottságok és népbíróságok. Hogy töröljék el a halálbüntetést, hogy ne kelljen mindégyre újra temetni halottainkat, bevallva, hogy ártatlanokat akasztottak. Ám vizsgálják meg tudósok, tárgyilagosan, tanulságul a jövő számára, kiket és milyen erkölcsi felelősség terhel, de ne lehessen ennek büntető-jogi következménye. Minden magyarnak meg kell adni az újrakezdés jogát.

(Király Béla amerikai nyilatkozata az MTI-nek, 1989. júniusi hazatérése előtt.)

Keveset tudni az akkori belügyminiszterről: hogyan lett KISZ-csúcskáderből a reformerek eltűróje, sőt támogatója?

Horváth István a KISZ első titkára volt, onnan emelték ki, mintegy példaként, hogyan kerülhet fiatal a politika élvonalába. A '85-ös pártkongresszus után a fegyveres testületeket felügyelő KB-titkár lett, miközben közismerten igen szoros baráti szálak fűzték Pozsgay Imréhez. Nem utolsósorban e barátság miatt került azután megint lejjebb, belügyminiszter lett, ami jelentős visszalépést jelentett a ranglétrán. Gyakran találkoztunk, szoros volt a kapcsolatunk, mert nyitott volt az NSZK illetékes szerveivel való együttműködésre. Politikai kuriózumnak számított például, hogy hivatalos látogatásra hívta meg az NSZK fő államügyészét, Kurt Rebmant, aki különleges biztonsági intézkedések mellett látogatott Budapestre.

Horváthnak nem voltak nagy politikai megnyilatkozásai, de a változások elkötelezett híve volt, többször világosan kifejezésre juttatta, hogy „a Kádár-érát be kell fejezni”. Miközben meggyőződéses reformer volt, nyilvános megnyilvánulásaiban úgy kellett beszélnie, hogy megfeleljen a még érvényes ideológiai és moszkvai elvárásoknak. Mivel nem voltak olyan jellegű törekvései, amelyek zavarták volna mások köreit, és kevés borsot tört Kádár orra alá, tulajdonképpen mindenki elfogadta.

Négyszemközti beszélgetéseinken érzékeltette, hogy szemben áll a balos, fundamentalista nézetekkel – kezdettől a legmesszebbmenőig támogatta például a világútlevél bevezetését, a vasfüggöny lebontását és a határ megnyitását. 1989-es szereplése sokban hozzájárult ahhoz, hogy pozitívan alakultak az

események. Érdekes egyébként, hogy lányát Stumpf István vette feleségül, aki aztán Orbán Viktor közeli munkatársaként jelentős politikai pályát futott be.

Biztos, hogy reformersége érvényesült tárcájánál? Pallagi Ferenc például, az államvédelem vezetője hivatalban maradhatott.

Azok a személyek, akik akkor ott voltak, ha nehéz szívvel is, de tudomásul vették a változásokat. Ugyanakkor – fegyveres testületről lévén szó – dolgozott még a nehézségi erő.

TITKOS TÁRGYALÁSOK A GYMNICH-KASTÉLYBAN

A „piknik” után tovább bonyolódott a helyzet – majd Németh és Horn titokban Bonnba repült. Miről tárgyaltak?

A németekkel és az osztrákokkal folytatott tárgyalások után a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével augusztus 24-én 117 NDK állampolgár, aki az NSZK nagykövetségén kapott menedéket, repülőgépen kiutazhatott – de tízezrek még ott voltak. 25-én Németh, Horn és jómagam Bonnba repültünk. A német politikusok nagy várakozással néztek a látogatás elé, de úgy éreztem, nem voltak felkészülve erre a beszélgetésre. Úgy gondolták, a magyarok tesztelni jönnek, mit szándékozik a bonni kormány tenni a menekültek ügyében, és nem mondják, hogy ki fogják őket engedni. A Gymnich-kastélyban lefolyt találkozáson Németh és Horn tájékoztatta Kohlt és Genscher külügyminisztert a kialakult kritikus menekültügyi helyzetről. A megbeszélésen világossá tették, hogy nem toloncolják vissza az NDK polgárait, és gondoskodnak róluk mindaddig, amíg elfogadható megoldás nem születik. Azt reméltük, hogy maguk a németek – az úgy nemzetközi jelentőségénél fogva is – többet fognak tudni tenni a megoldás érdekében.

Mit vártak?

El lehetett például képzelni, hogy az NSZK kierőszakolja az NDK hozzájárulását, és úgy engedik ki a menekülteket, hogy azoknak a helyszínen kiosztják az

NSZK-ba szóló vízumot. Ám ez fel sem vetődött. Kohlék egyértelműen kijelentették: nincsenek abban a helyzetben, hogy tárgyaljanak az NDK-val – lévén, hogy annak kormánya nem akar velük leülni. Jó okkal. Nyilvánvaló volt: ha emberek tízezreit kiengedik, annak olyan erős kihatása lett volna, amelynek hazai és nemzetközi következményeit nem lehetett felmérni. Tartani kellett attól, hogy megindul még vagy másfél millió ember – vagy akár a fél NDK áttelepül az NSZK-ba... Másrészt azt sem lehetett tudni, mi történik, ha a keletnémet vezetés minden irányba lezárja az ország határait, hogy megakadályozza a további elvándorlást. Ezt később megpróbálták – de akkorra már olyan nagy lett a kormányzatra gyakorolt belső nyomás, hogy kénytelenek voltak újra megnyitni a határokat.

Kiengedték a prágai nyugatnémet nagykövetségen lévő kétezer menekültet is, azok zárt vasúti kocsikban, az NDK területén át utaztak át Nyugatra – ilyenre még nem volt példa a történelemben. Igaz, ez már a szeptember 10-i magyar határnyitás hatására történt, annak következménye volt.

Az NDK vezetése szüntelenül fenyegetett bennünket, és a lehető legélesebben támadta a revizionistának nevezett magyar kormányt. Nem lehetett tudni, hogyan reagál velük együtt Prága, Bukarest – s csak remélni lehetett, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok tétlenek maradnak.

Az NDK sajtójában rendszeresen bírálták a magyar kormányt, arról írtak, hogy egyre nagyobb a szakadék gazdagok és szegények között, hogy problematikus a gazdaságpolitika, hogy Magyarország a kapitalizmus irányába halad... Ez a fajta kritika világossá tette: a vezetés fél, hogy átugrik a szikra Magyarországról. Minél jobban érezték az emberek, akik el akarták hagyni az NDK-t, hogy Magyarországon át erre lehetőségük lehet, annál többen akartak oda menni. Olyan hasadás támadt a falon, amelyet az NSZEP már nem tudott bezárni. 1989 nyara világosan megmutatta, hogy az NDK polgárainak tömeges kiutazása, a menekülés Magyarországon át lényegesen hozzájárult az NSZEP destabilizálásához. Úgy gondolom, ez történelmi érdeme Magyarországnak, és mindig élni fog a németek emlékezetében.

(...) Akik elmentek, gyakran hozták fel az érvet: azért mentünk, hogy tevékenyek legyünk a politikában, és ezzel megdöntsük az NDK-t. Lehet, hogy ez volt a kép, de legtöbbjüknél nem ez volt a szándék. Akik elmentek, személyes boldogulásukat keresték Nyugaton, miközben mi, akik otthon maradtunk, ellenzékben kerestük a politikai cselekvés lehetőségeit, hogy megváltoztassuk a viszonyokat az országban. (Marcus Meckel teológus, polgárjogi harcos, utóbb az NDK szociáldemokrata pártjának egyik alapítója, külügyminiszter.)

Hogyan fogadták Kohlék a magyar tájékoztatást? Igaz, hogy a kancellár azt ellenőrizte Gorbacsovnál?

A kancellár utóbb nem egyszer elmondta, megírta: könnyekig meghatódott, amikor Németh Miklós közölte vele a határnyitás szándékát. Még inkább, amikor ismételt kérdésére, milyen viszonzást várnak ezért, ezt hallhatta: „A magyarok nem kereskednek emberekkel...” (Ahogyan t.i. Ceaușescu az erdélyi szászokkal vagy a zsidókkal). A Der Spiegel – már 1989 végén – megkérdezte erről Németh Miklóst, aki így válaszolt: – A magyar kormányt döntésében kizárólag humanitárius szempontok vezették. Nem lennénk azonban őszinték, ha azt mondanánk, hogy nem gondoltuk végig a lépés lehetséges kihatásait.

Legenda, hogy Kohl a magyarok látogatása után felhívta volna Gorbacsovot, tudakolandó, mit szól a tervhez, és a pártfőtitkár erre (dodonaian, de érthetően) azzal válaszolt volna, hogy „a magyarok jó emberek...” Ez a történet Kohl emlékirataiban is szerepel. Megkérdeztem erről Horst Teltschiket, aki a kancellárnak sok éven át volt nélkülözhetetlen főtanácsadója, és mindvégig kulcsszerepe volt a német–magyar tárgyalásokon is. Ő kételkedett a Kohl emlékiratában olvashatókban. – A kancellár soha nem beszélt egyedül külföldi politikussal, ilyenkor mindig jelen kellett lennem és jegyzetelnem. A memoárját diktálta, az újságíró szerzők tán összekeverték dolgokat – vagy még érdekesebbé akarták tenni a szöveget...

A Gymnich-kastélyban állítólag nem készült feljegyzés az elhangzottakról. Kohl viszont a memoárjában hosszú részeket idéz, ami arra utal, hogy (titokban) felvehették a beszélgetést?

Nem tartom kizártnak, hogy felvették, bár nem vagyok róla meggyőződve. A gyakorlat nem ez volt az állami aktusoknál, mert a hangfelvétel a bizalmas tárgyalások esetében általában nagyon zavarja a feleket. Előfordulhat, hogy előzetes megállapodás alapján megteszik, de semmi nem utalt arra, hogy szavainkat akkor rögzítették volna. Arra vannak bizonyítékok, hogy a beszélgetést követően Genscher emlékezet alapján készített kézírásos feljegyzést. A kiszivárgott információk szerint ez nagyjából azt tükrözte, amire mi a magyar oldalról emlékezünk. A dokumentum még titkosítva van, ezt többen is megerősítették, akik a dologban kutatni akartak.

Ki volt a hangadó, amikor Kohlékkel tárgyaltak – Németh vagy Horn?

Németh volt a hangadó, bevezetőjében ő ismertette a magyarországi helyzetet, majd Horn felvázolta a kérdés külpolitikai vonatkozásait, az országunkra nehezedő nagy külső nyomást, a várható nemzetközi következményeket. Szólt arról: nem lehet tudni, hogyan reagálnak a határnyításra a VSZ tagállamai – s nem lehet tudni azt sem, milyen lépésre szánják el magukat a Gorbacsovval szemben álló erők. Német részről végig Kohl tárgyalt. Genscher, aki éppen szívinfarktusából lábadozott, nemigen szólalt meg.

Genscherre tehát nem igazán lehetett számítani?

A német–magyar kapcsolatok irányítója, koordinátora a Kancellári Hivatal volt. Genscherrel és munkatársaival főleg csak a klasszikus diplomáciai ügyeket intéztük. Genscher elkötelezett híve volt az akkori bipoláris világnak, az ahhoz kapcsolódó külpolitikának, és nem gondolta, hogy a helyzet ilyen hamar megváltozik. Szerintem azért is mondott le a Szovjetunió felbomlása után, nem pedig azért – amint mostanában mondják – mert a környezetében beépített kelet-európai ügynökök voltak. A miniszternek nem volt könnyű elfogadnia a világ drámai átalakulását, nem kevésbé azt, hogy Németország egyesült és egész Európa is az egyesülés útjára lépett. Lemondásában persze egészségügyi okok is szerepet játszottak.

Magyar részről szűkszavú közleményt adtak ki, miszerint gazdasági témákról tárgyaltak. Ez meglepte a németeket, hiszen abban állapodtak meg, hogy nem lesz semmiféle publicitás.

Még a gyanúját is el akartuk kerülni annak, hogy a két ország között egyeség jött volna létre az NDK-s menekültek kiengedéséről. Jeleztük, hogy valószínűleg közleményt kell kiadnunk, nem tudjuk teljesen titokban tartani az utat, még akkor sem, ha kormánygéppel repülünk. A közvélemény tudomást szerezhet a találkozóról, és azt fogják hinni, hogy valamit el akarunk titkolni. Időközben ugyanis a helyzet egyre bonyolultabbá vált. Az NDK-polgárok mellett, akik Magyarországon várazkodtak, további sok tízezer kelet-német Romániában és Bulgáriában gyülekezett, akik ugyancsak figyelemmel követték a fejleményeket.

Az NDK, Románia, Csehszlovákia részéről a sajtón és diplomáciai csatornákon egyre több fenyegetés érkezett. Nyugatnémet oldalról is megerősítették

értesüléseinket, hogy Romániában, Csehszlovákiában jelentős csapatmozgások vannak. Moszkva hallgatott. Különböző feltételezésekkel ellentétben a magyar döntést nem egyeztettük a szovjetekkel. A budapesti szovjet nagykövet nem is volt állomáshelyén, az ügyvivőt hivatalosan csak később, a határnyitás bejelentése előtt néhány órával tájékoztatta Kovács László államtitkár.

Az ember gondolkodni kezd: hát csak nem mehet el minden valamennyire tisztességes, intelligens, kritikus szellemű ember? Hiszen itt kellene maradnunk, és élhetőbbé kellene tennünk ezt az országot... Az ember egyrészt megérti azokat, akik elmennek, másrészt némileg haragszik is rájuk, hiszen ezzel még szomorúbbá, sötétebbé, emberekben szegényebbé teszik az országot. Ez volt ennek a nyárnak a tudathasadása, és ez az érzés egyre erősödött. Ehhez járult még a bizonytalanság: hogyan fog reagálni az NSZEP-rendszer, hogyan reagál majd a Szovjetunió? Hiszen ez akkor még egyáltalán nem volt világos. (...)

Alapvető felismerés volt: nem tudom azzal megváltoztatni a realitásokat, a határokat, ha azt mondom, hogy nem léteznek. Előbb el kell azokat ismernem, hogy megváltoztathassam őket. Én már elég öreg vagyok ahhoz, hogy kimondjam: ugyan kinek köszönhetjük a falat? Hiszen a Nyugat veresége is volt, hogy bezártak bennünket! Utána pedig a szociáldemokraták azt mondták, hogy katonailag, konfrontációval nem lehet megszüntetni Németország és a világ megosztását. Ehhez enyhülési politikára, gazdasági cserére, diplomáciára és a civil társadalom kapcsolataira van szükség. És végül is mindez nagyon eredményesnek bizonyult.

(Wolfgang Thierse 2005-ig az SPD alelnöke, 1998–2005 között a Bundestag elnöke, 2013-ig annak alelnöke volt.)

MIKOR LEGYEN A HATÁRNYITÁS – S KI DÖNTÖTT?

Előtte azonban Horn még Kelet-Berlinbe repült. Miért?

Jó kérdés. A diplomácia azt követelte meg, de a látogatásától semmilyen eredményt nem vártunk. Az NDK kormánya azzal a javaslattal állt elő, hogy a menekültek térjenek haza, és kapnak ígérvényt, amelynek értelmében otthonról majd kiutazhatnak az NSZK-ba. Ez természetesen sem a magyar kormány, sem a menekültek számára nem volt elfogadható – ki bízott volna Honeckerék

szavában? A főtítkár egyébként akkor műtété után lábadozott, Horn nem is találkozott vele. Helyettesével, Günter Mittaggal, a KB titkárával tárgyalt – aki egyébként korábban Strauss-szal az NDK-nak nyújtott milliárdos bonni hitelt intézte. Horn közölte vele: a menekültek nem kívánnak az NDK-ba visszatérni. Akaratuk ellenére nem kényszeríthetjük őket erre, ezért kiengedjük őket Ausztria felé.

Mittag, csakúgy, mint Oskar Fischer külügyminiszter, hajthatatlan volt. Úgy tűnt, még nem fogták fel, hogy a magyarországi események milyen súlyos, sőt beláthatatlan következményeket jelentenek majd országukra, hatalmukra nézve. Keményen, durva hangnemben követelték: Magyarország haladéktalanul tegyen eleget 1969-ben vállalt szerződéses kötelezettségének, és toloncolja vissza az NDK-állampolgárokat. A Varsói Szerződés megszegésével, a kommunista internacionalizmus elárulásával vádolták Hornt – de ő is kemény maradt. Közölte, hogy Magyarország 1989-ben aláírta a genfi menekültügyi egyezményt, amely magasabb rendű jogszabály, mint egy kétoldalú államközi megállapodás – annak megfelelően járunk el.

Horn végül egy dologba belement, hogy az NDK „embereket” küldjön Magyarországra, akik majd rábeszélnek a menekülteket a hazatérésre. Ezek persze a Stasi ügynökei voltak, ezt mind a magyar illetékesek, mind az NDK-s menekültek pontosan tudták, s hiába állítottak fel azok irodákat a Zugligetben és egyebütt, az emberek szóba sem álltak velük.

Amikor Gerd Vehres, az NDK budapesti nagykövete másfél nappal a határnyitás bejelentése előtt tájékoztatást kapott a döntésről, átadta Kovács László külügyi államtitkárnak Oskar Fischer NDK külügyminiszter levelét, amelyben arra kérte Horn Gyulát, hogy akadályozza meg ezt a lépést. Kovács jelezte, hogy a levelet továbbítja, de közölje miniszterével, hogy Horn Gyula, aki a határnyitás egyik kezdeményezője volt, bizonyára nem fogja teljesíteni Fischer kérését. Vehres még aznap este újabb sürgős találkozót kért a Külügyminisztériumban, hogy átadhassa Honecker levelét, immár Nyers Rezsőnek, a párt elnökének. Gondolhatjuk, mi volt benne – de ez is reménytelen próbálkozás volt.

A nagykövet egyébként Magyarországtól „megfertőzött” ember volt. Hivatalából eredően a fejleményeket nagy tartózkodással fogadta, de úgy éreztem, belül örömmel – amit természetesen nem árulhatott el.

A szeptember 10-i határnyitás felelőssége Németh Miklósnál mint miniszterelnöknél volt, és nem is biztos, hogy Horn a határnyitás élharcosai közé tartozott. De ő merte vállalni, hogy elmondja a tv-ben a világ szeme előtt: megnyitjuk a határt. A Hét című

műsorban Németh Miklóst éppoly szívesen kérdezték volna meg – csak ő nem állt a kamera elé. Ebből származik Horn előnye: ő nemcsak döntenit mert, hanem ki is merte hirdetni a határozatot a világnak. Kohl kancellár bizonyosan nem bírta volna meg Genscher külügyminisztert egy világpolitikai jelentőségű döntés kihirdetésével. (Georg Paul Hefty magyar származású német publicista, a Frankfurter Allgemeine Zeitung szerkesztője.)

Ki döntött végül is a határnyitásról? Igaz, hogy Grósz ellenezte, és Horn sem támogatta azonnal?

A határnyitásról tudomásom szerint jó héttel a bonni látogatás után született meg a végleges döntés, szűk körben. Nyers Rezső megkérte Kovács Lászlót: szervezzen találkozót Grósz Károly, Németh Miklós, Horn Gyula és Kovács László részvételével a Honeckernek adandó válasz ügyében. A megbeszélésen ott volt Horváth István belügyminiszter és Borics Gyula igazságügyi államtitkár is – az utóbbi Kulcsár Kálmán minisztert helyettesítette. A találkozón egyetértés volt abban, hogy Nyers Rezső erősítse meg Honeckernek: a döntést nem kívánjuk megváltoztatni. Németh Miklóstól és Horn Gyulától úgy tudom, hogy Grósz a kérdéshez nem szólt hozzá, tartózkodott. Nem akart a döntés ellen szavazni, de igent sem akart mondani. El tudom képzelni, hogy Hornnak volt kifogása az NDK-polgárok kiengedésének módját illetően, megfogalmazott aggodalmakat, illetve variációkat. A határnyitás kérdésében egyetértés volt, vita legfeljebb a kiengedés módjáról lehetett.

Meg kell nézni a megbeszélésről a jegyzőkönyvet, hogy Horn Gyula milyen ötletekkel állt elő. Hogy állítsunk össze lezárt vonatokat, rakjuk fel a keletnémeteket, és menjenek. Ám a kérdés az volt, hogy van-e tiszta megoldás vagy nincs? Volt: kinyitjuk a határt, így döntöttünk. Horváth István belügyminiszter mondta ott: rendben – de azt tudod Miklós, hogy ezzel a döntéssel a belnémet vitában a nyugat-németek oldalára álltál? Azt mondtam, tudom...

A döntés bejelentéséből én nem csináltam presztízskérdést. Ha úgy alakul, hogy a németeknél Genscher jelenti be, legyünk egyensúlyban. Egyébként Horn Gyulán láttam, hogy nagyon akarja – és én szerettem, ha a minisztereim szabadon cselekszenek, miközben viselik a felelősségüket. A nyitás végül is kollektív döntés volt, noha az előkészületekben nagyon szűk kör vett csak részt.

(Németh Miklós interjúja a Pester Lloydnak, 2005 augusztusa.)

Kohlék mikor tudták meg a határnyitás időpontját? Sokat vitatott történet, összefüggött-e a dátum a CDU-kongresszusával?

A Gymnich-kastélyban abban állapodtunk meg, hogy a magyar kormány a határnyitás időpontját rajtam keresztül időben közli. Az eredeti terv az volt, hogy szeptember 6-án nyitjuk meg a határt, de sajátos esemény jött közbe. Az SPD vezető politikusai, akik akkor, ellenzékben, nem játszottak az eseményeket befolyásolni képes szerepet, nagyokat nyilatkoztak, hogy mindent megtesznek a menekültkérdés megoldása érdekében. A párt egyik külpolitikai szakértője, Karsten Voigt Budapestre utazott, őt Kovács László külügyi államtitkár – szigorú titoktartását kérve – tájékoztatta a nyitás tervéről. Mire Voigt a Külügyminisztérium bejáratánál azonnal a kamerák elé állt, s kijelentette: elintézte, 6-án lesz a határnyitás... Én Bonnban, nézve a tévéadást, majd hanyatt estem. Kétségbeesve hívtam Kovácsot, aki dühödten káromkodott, hogy Voigtnek, akit egyébként Nyers Rezső ugyancsak informált a készülő lépésről, eljárt a szája.

Emiatt kellett megváltoztatni az időpontot, nem a brémai kongresszus miatt. Kohlnek persze jól jött a módosítás, így a nyitás még közelebb került a már korábban meghirdetett, 12-én nyíló CDU-kongresszushoz – amelyen párttársai Kohl leváltását tervezték. Így viszont a kongresszuson elsőnek, nagy üdvözlő közepette tudott arról beszélni, hogy – „Tegnap nulla órától honfitársaink az NDK-ból, a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásaink eredményeként tömegesen áramlanak át a megnyitott határon, Ausztrián keresztül az NSZK-ba...” Így úszta meg Kohl a leváltását, ahelyett ő lett az ünnepelelt hős, aki sikerre vitte az NDK-menekültek ügyét. A Kohl elleni puccs szervezőit ezután már könnyű volt lesöpörni a politikai színpadról.

NÉMETH, HORN, POZSGAY – KÖZELRŐL

Kevés szó esik napjainkban Németh Miklósról. Milyen volt közelről?

A KB gazdaságpolitikai osztályán lettünk kollégák. Szikszay Béla hozta kitűnő közgazdászként oda, előzőleg az Országos Tervhivatalban dolgozott. Németh kezdetben igen visszahúzódoan viselkedett. A környezet, ahonnan származott

(katolikus, félig sváb, paraszti családi háttere volt) meghatározta a gondolkodását, s az otthonról hozott mentalitását később is megőrizte. Nem lehet rá mondani, hogy meggyőződéses kommunista volt, fiatalkorában ministrált, titokban egyházi esküvőt is kötött. Szerény embernek ismertük meg, akinek az első időkben nemigen volt szerepe a nemzetközi ügyekben. Ám mivel ő is a korszerűen gondolkodó garnitúrához tartozott, és nagyon nyitott volt a piacgazdaság irányában, fokozatosan közelebb került hozzánk.

Reformer volt a javából – csak ennek eleinte elég mérsékelten adott hangot. Ez csak fokozatosan vált érezhetővé. Láttuk, amint felbátorodik a velünk való beszélgetések során. Reformer képességének alapjait egyébként ő is még az egyetemről hozta magával, később az Egyesült Államokban is megfordult, tehát már „megfertőződött” a nyugati világban. Először osztályvezetőként, majd KB-titkárként én mutattam be az NSZK-ban mint a reformcsapat tagját, aki nagy jövő előtt áll. Németországi látogatásai alkalmával meggyőzte tárgyalópartnereit szakmai ismereteivel. – Egy kommunista közgazdász, aki a mi nyelvünkön beszél – mondták a német partnerek. Nagyon bíztam benne, őt tartottam a jövő emberének.

A tárgyi tudása megvolt, míg a politika útvesztőiben csak fokozatosan igazodott el. Nem volt akkora nemzetközi kitekintése, mint Hornnak, nem is lehetett – ebbe fokozatosan tanult bele, hiszen korábban főleg belgazdasági kérdésekkel foglalkozott, a reform nemzetközi összefüggéseivel kevésbé. Próbálta felmérni az erőviszonyokat, és igyekezett egyensúlyozni a konzervatívok és a reformerek között, hiszen a reformszárnnyat folyamatosan támadták. Ez kemény politikai harcot jelentett, hiszen 1987–88 körül még nem dőlt el semmi.

Egyébként ösztönösen óvatos ember. Megfontoltan, nehezen döntött, később sok bírálat érte, hogy miniszterelnökként is nehezen mert dolgokról dönteni. Tapasztalatom szerint Németh miniszterelnökként az a megfontolt, csak az ország érdekét szem előtt tartó személyiség volt, amilyennek ma is sokan látják: Néha túlzottan óvatos volt, szemben a merészebb Hornnal.

Milyennek látta a másik főszereplőt, Horn Gyulát?

Jól ismertem a kezdetektől, a gazdaságpolitikai osztálynak a külgazdaságért, a külkapcsolatokért felelős munkatársaként napi kapcsolatban voltam vele. Már abban az időben nyíltan hangoztatta korszerű, az ország érdekeit szem előtt tartó külpolitika jelentőségét, mondván: az egyoldalú orientáció nem lehet magyar érdek. Vele dolgoztuk ki már a 80-as évek elején az EKG-val való együttműködés, a nyugati nyitás külpolitikájának elvi alapjait.

Horn kedves mondása volt, hogy „ha valaki állítását érvekkel tudja megvédeni, az nem lehet revizionista nézet.” Sokat kapott a fejére azért a kijelentéséért is, hogy az 1968-as reform azért bukott meg, mert érintetlenül hagyta a politikai intézményrendszert. ...Kádár számára Horn túlságosan szókimondó, túlságosan kritikus volt. Ha úgy érezte, hogy igaza van, senki előtt sem hunyázkodott meg, emiatt konfliktusai is voltak. Tehetségét azonban Kádár elismerte, és így a külügyi osztály bizonyos autonómiát élvezett – legalábbis ameddig komolyabb panasz nem érkezett Moszkvából. Amikor ez bekövetkezett, Kádár lejjebb sorolta, és elküldte államtitkárnak a Külügyminisztériumba.

Személyi kérdésekben hozott szubjektív döntései ellenére Horn Gyulát környezetének többsége kedvelte, bár voltak ellenfelei is. Bonni külszolgálatom előtt ő készített fel. Felismerte, hogy Németország méretei, a történeti múlt, a kulturális, a gazdasági, a lakosság közötti kapcsolati rendszer miatt kiemelkedő fontosságú számunkra. Horn célja az volt, hogy szövetségest találjon a nyugati féltekén, amelynek segítségével Magyarország meg tud kapaszkodni a nyitás útján.

Ellenségei máig „pufajkás”-ként emlegetik. Mit tartsunk erről?

A Szovjetunióban tanult, ez már önmagában meghatározta pályája indulását. Ugyanakkor – sokakkal ellentétben – feleségét nem onnan hozta, magyar lányt vett el. A politikai hierarchiában sokan hitték: orosz feleséggel megbízhatóbbnak tekintik őket, gyorsabb a karrierépítés, hiszen nem tudni, hogy az orosz feleségnek milyen moszkvai kötődése van. Hornt 56-os tevékenységéért később jobb- és baloldali kritikusai, ellenségei részéről sok bírálat, támadás érte. Valószínűleg ő is, mint sokan mások, egyfajta felvilágosodási folyamaton ment át. Bizonyára nagy hatással volt rá a jugoszláv öngazgatási modell, amelyből kandidátusi értekezését is írta. Sok éves együttműködésünk alatt soha nem hallottam tőle a Szovjetuniót éltető, a rendszert dicsérő szavakat. Mindig azt hangsúlyozta: mi a magyar érdek?

Volt egyfajta vetélkedés Horn és Németh között?

Valahogy mindig rivalizáltak egymással, majd az 1989. szeptember 10-i határnyitás pillanatától a két politikus között örökre megszűnt a barátság – ha egyáltalán volt is valaha közöttük. Némethet feltehetően zavarta, hogy a nyugati világban – az ismert okok miatt – Hornt tekintették a határnyitónak, nem pedig őt. A tanult, képzett Németh Miklós mindig egyfajta felsőbbrendűséggel kezelte

a dörzsölt, kitűnő politikai érzékkel megáldott Horn Gyulát. Németh kezdeti külpolitikai bizonytalanságát Horn sikeresen kihasználta, ennek eredményeként a politikai átalakulási folyamat mindig új impulzusokat kapott. Horn kezdeményezte a genfi menekültügyi egyezményhez való csatlakozásunkat, ő vázolta fel már 1988-ban Magyarország lehetséges NATO-tagságát. Ugyanakkor bár a közép-európai haderőcsökkentési tárgyalásokon már korábban felmerült a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának lehetősége, végül 1989. márciusi moszkvai látogatásán Németh kezdeményezte a tárgyalások megindítását, és ugyancsak Németh szorgalmazta – a határőrség korábbi javaslatára alapján – a vasfüggöny lebontásával kapcsolatos döntést is. A két politikus közötti viszony különösen a tekintélyes német Károly-díj Horn Gyulának történő odaítélésével romlott meg. Később már alig volt köztük kapcsolat, és szomorú, hogy bár ez a két ember harcostárs volt, Horn Gyula temetésére, ahol Boross Pétertől Orbán Viktorig mindenki ott volt, Németh Miklós nem ment el.

Egyébként a politikai szereplés egyéni döntés kérdése is volt. Így például Horváth István belügyminiszter kezdettől támogatta ugyan a vasfüggöny lebontását, de amikor jéklépesen átvágták, nem kívánt odamenni. Ott Horn szerepelt, és a határzár felszámolását sem az illetékes, a belügyminiszter jelentette be, hanem a határőrség helyettes parancsnoka. Amikor osztrákok és magyarok a közös vasfüggönybontással szerepeltek a világ előtt, odamehetett volna akár a magyar miniszterelnök, akár a belügyminiszter – mégis Horn Gyula vállalta ezt a szerepet. Ugyanez vonatkozik a határnyitás szeptember 10-i bejelentésére. A döntés hordereje, nemzetközi jelentősége bizony megkívánta volna, hogy azt a kormány elnöke jelentse be. Ám Németh valamely okból nem vállalkozott erre – ő és környezete azzal érveltek, hogy ez külpolitikai kérdés. Kohl kancellár hasonló esetben bizonyosan nem engedte volna át ezt a szerepet másnak.

Versenyeztek a vezető posztokért mások is. Ők hogyan viszonyultak a reformokhoz?

Néhány ember között alakult ki versenyfutás a vezető politikai posztokért. Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Berecz János, Grósz Károly, az új generáció képviselői voltak ebben az időszakban a hatalom fő várományosai. Szűrös ugyan a nyugati nyitás támogatásával revizionista lett a szovjetek szemében, de mint korábbi moszkvai nagykövet, mégis megőrizte bizalmukat.

Ami külpolitikai törekvéseinket illette, azokban Szűrös segítőtárs volt, sok mindent, ami Moszkvában tabunak számított, ő maximálisan támogatott. A nyugati nyitás gyakorlatilag Szűrös külpolitikai KB-titkársága alatt valósult meg.

Szó volt már arról, hogy nehéz helyzetbe kerültünk, amikor a magyar hírszerzésnek – a keletnémet Stasi révén – bizonyítékai voltak rá, hogy bizalmas információkat adtunk a német partnereknek. Ezeket fel lehetett volna ellenünk használni – amit tettünk, akkor főbenjáró bűnnek számított. Az ügyet Horn és Szűrös tussolta el: feljegyzés készült, amelyben az ügyet külföldi titkosszolgálatok ellenünk irányuló provokációjának minősítették. Ebben benne volt Szűrös személyes kockázatvállalása. A történeteket Kádár is tudomásul vette, és házon belül sikerült a szőnyeg alá söpörni a történeteket. A Varsói Szerződés tagállamainak irányunkban folytatott hírszerző munkája ugyan változatlan maradt a következő években is, de óvatosabbak lettünk.

Ez az időszak kritikus volt Moszkvában is. A vezetés a változatlanosság konzerválását akarta, és ez kihatott a magyar politikusokra, akik igyekeztek egyensúlyozni, hiszen Moszkva is figyelemmel kísérte a magyar történeteket. Szűröst még valahogy elviselték, de Horn rámenősségét már nagyon nem szerették. Kádár ezért kénytelen volt őt kitenni a KB-ból, így került, mint már említettük, államtitkárként a külügybe.

Ebbe a képbe jött Pozsgay Imre, aki már a 80-as évek elejétől erősen rendszerkritikus volt. 1985-ben arról beszélt egy interjúban: ha a szocializmust nem sikerül megreformálni, az csak múltó epizód lesz az emberiség történetében. Megnyilatkozásaiban érezhető volt a szándék: gyorsan előremenekülni. Mindenféle funkciót betöltött, majd nagyon szeretett volna a politika élvonalába, a Politikai Bizottságba kerülni. Kádár azonban kijelentései miatt a Hazafias Népfront elnökeként egyfajta parkolópályán tartotta, kifejezésre juttatva, hogy ne számítsen bebocsátásra a politika legfelsőbb köreibbe. Pozsgay ellenségei erre még rásegítettek, így nem lehetett KB-titkár sem. Volt benne ezek után olyan megfontolás, hogy nincs mit veszítenie: ha nem kapja meg az elismerést, amit szeretne, akkor a Hazafias Népfront pozíciójából próbál ellenzéki mozgalmat kialakítani. Jó érzékkel tapintott rá, hogy a Népfrontból csinálhat egy, a rendszerrel szemben kritikus mozgalmat, és tömörítheti azokat, akik bírálják a Kádár-féle politikai vezetést. Ezt szerintem nagyon jól csinálta, és érdemeit elismerték a rendszerváltás utáni pártok is.

Magyarország semlegességének megteremtése hosszú távra szóló terv, lehet, hogy csak tíz év múlva érjük el. A Szovjetunióval való viszony stratégiai fontosságú, annak mindkét oldalon bizalomébresztőnek kell lennie. A tavaszra várható szabad választásokon az MSZMP-nek jó esélye van arra, hogy a legerősebb párt legyen. Kész lenne

koalícióra lépni más pártokkal, de nem tartja lehetetlennek az ellenzékbe vonulást sem, bár az átmeneti szakaszban az ország, az ellenzék érdeke is, hogy az MSZMP részese legyen a kormányzásnak.

(Szűrös Mátyás, a Newsweeknek, 1989 szeptemberében adott nyilatkozatából.)

Valódi ellenzékiesség volt ez?

Az adott keretek között Pozsgay ezt valódi ellenzékiességnek tekintette, és azzal nyilván tisztában volt, hogy a változások elkerülhetetlenek. Köztudott volt, hogy a párt vezetése 1989 elején – a kiküldött történelembizottság javaslatára – döntésre készül arról, hogy átértékeli 56-ot. A határozat lényege az volt, hogy nevezzük a történeteket népfelkelésnek. Grósznak el kellett utaznia Davosba, a világ gazdasági csúcstalálkozóra, és tudomásom szerint abban maradtak, hogy hazatérve ő, a főtítkárral fogja bejelenteni az átértékelést. Ám míg Grósz Davosban volt, Pozsgay a rádióban a maga véleményeként közölte a döntést. A híradások úgy szóltak, hogy „Pozsgay átértékelte 56-ot” – így ő lett a nagy ember, aki végre ki merete ezt mondani. A pártvezetés tagjai morogtak, hiszen ez az ő döntésük volt, de a babérokat Pozsgay aratta le, és ettől kezdve népszerűsége rohamosan ívelt felfelé.

Amikor a folyamatok felgyorsultak, 1987–88-ban őt is bemutattam az NSZK politikai vezetésének – lássák, hogy a kvázi ellenzéki köröket koordináló Hazafias Népfront elnöke hogyan viszonyul a belpolitikai változásokhoz. Útján nagyon jó benyomást keltett, igen kritikus megnyilatkozásai voltak a szovjetekkel, a Kádár-féle vezetéssel szemben is, elszántan sürgette a gazdasági és politikai reformokat, nyíltan beszélt a rendszerváltás szükségességéről. Ezzel az NSZK-ban ő is nagy népszerűsége tette szert.

Érdekes epizód volt utolsó bonni előadása, amikor arra célzott, hogy a menekültproblémát csak akkor lehet megoldani, ha valamilyen formában döntés születik: nem toloncoljuk vissza ezeket az embereket az NDK-ba. E mondatok elhangzása után több meghívott (túlnyomórészt a szocialista külképviseletek tagjai) azonnal elment. Mintegy tiltakozásul – egyúttal jelteni a szenzációt, a várható magyar lépést.

Pozsgayról nekem akkor az volt a benyomásom: azért fut előre, mert reménykedik, hogy ha beindítja a változásokat, marad ugyan a rendszer, de elindul az irányító személyek kicserélése, és ő a Politikai Bizottságban egyik vezetője lesz a megújuló pártnak. Személyes ambíciók mozgatták, azok kielégítése hajtotta akkor is, amikor 1989 őszén köztársasági

elnök szeretett volna lenni. Változtatni kell – ahhoz nekem hatalom kell, és akkor majd lesznek változások, vélhette. Valószínűleg abban hitt, hogy az államfői funkció alkalmas lesz arra, hogy alapvetően befolyásolja az eseményeket.

ÓVATOS OSZTRÁKOK ÉS AMERIKAIK

Értesültem Kádár úr tegnapi elhunytáról. Vegyes érzelmekkel ítélték őt meg a mi országunkban, az amerikai magyarok közösségében. Ugyanakkor el kell ismernünk a változásokat, amelyeket meg tudott valósítani. Én olyan embernek látom őt, aki szolgálta az országát. Most, halálakor, ismerjük el, amit ez az ember elért.
(George H.W. Bush amerikai elnök washingtoni nyilatkozatából magyar újságíróknak, 1989 júliusában, budapesti látogatása előtt.)

A jelenlegi szovjet vezetés kész arra, hogy messzemenően elfogadja Lengyelországban és Magyarországon a békés átalakulást mindaddig, amíg a demokrácia megteremtése nem vezet nyílt szovjetellenes megnyilvánulásokhoz, a Varsói Szerződés elutasításához, a Szovjetunió geopolitikai érdekeinek közvetlen veszélyeztetéséhez. Ilyen esetben beavatkozással kell számolni. A Szovjetunió a negyvenmillió Lengyelország esetében valószínűleg érzékenyebb lenne a stabilitást veszélyeztető drámai változásokra, mint Magyarország vonatkozásában – de szélesebb összefüggésben a két ország megítélése hasonló lehet, ezért arra kell törekedniük, hogy fenntartsák a szövetséget a Szovjetunióval. E szövetség felbontása nem geopolitikai érdekük. (...)

A Nyugatnak, beleértve Japánt, átfogó, 25–30 milliárd dolláros gazdasági és technológiai segélyprogramot kellene szerveznie, hogy elősegítse a békés változást a kommunista világban. A Keletnek nagy és hosszú távú hitelekre is szüksége van; nemkülönben arra, hogy az adósságok egy részének elengedésével, más részének kötvényekre való átváltásával támogassák. A nyugati segítséget bizonyos fókig függővé kell tenni attól, hogy a demokrácia útján megindult közép-európai országok egyfajta regionális együttműködést alakítanak ki. Az európai biztonság érdekében a Varsói Szerződést ideológiáiból tisztán geopolitikai szövetséggé kellene átalakítani, amelynek feladata, hogy fenntartsa az európai status quót. (1989 június)

Magyarországnak, Lengyelországnak, Csehszlovákiának nem célszerű azt remélnie, hogy a NATO tagjai lesznek, de mint demokratikus államok éppoly fontosak

lesznek a Nyugat számára, akárcsak a hidegháború idején Finnország vagy Svédország: mindenki tudta, hogy ha a Szovjetunió azokat megtámadja s ők ellenállnak, a Nyugat nem marad tétlen. Ugyanez ma a helyzet e három, erősen demokratizálódó ország tekintetében. (1991 június)

(Zbigniew Brzezinskinek, a Fehér Ház volt nemzetbiztonsági tanácsadójának, Bush elnök bizalmasának 1989-es nyilatkozataiból az MTI washingtoni tudósítójának.)

A szociáldemokrata Vranitzky kancellár vezette osztrák kormány a határnyitás idején hogyan gondolkodott? Szorgalmazták vagy csak szemlélték a fejleményeket?

Az osztrákokat mindig egyetlen dolog érdekelte: a semleges státuszt fenntartva maximálisan kihasználni azokat a gazdasági előnyöket, amelyeket e státuszukból adódóan élveztek. A Nyugatnak eladták, hogy ők a Kelet specialistái, Keleten pedig, mint semlegesek, szalonképesek voltak. Azt hiszem, ők végig azt mérlegelték, hogyan hatna ki a Moszkvához fűződő kapcsolataikra, ha Németország mellé állnak és átengedik Ausztriát a menekülteknek. Szerintem egyeztettek Moszkvával az ügyben, kihangsúlyozva semlegességüket, s közölve: nem adnak letelepedést az NDK-soknak, csak átengedik őket.

A Vörös kereszt által repülőgépen 1989. augusztus 24-én kivitt menekültek is azonnal továbbrepültek Németországba. Tudomásom szerint az osztrák diplomáciának nem volt ennél több, aktív szerepe a folyamatban. Ausztriával hiába volt természetes baráti kapcsolatunk, az osztrák semlegességet nem lehetett másra felhasználni, legfeljebb barátkozásra. Olyan jellegű támogatásra, amelyet Németországtól kaptunk, nem lehetett számitani. Franz Vranitzky nem volt bátor – talán a kelleténél is óvatosabb politikus volt. Utólag persze hangsúlyozták, milyen fontos szerepük volt, amikor átengedték tőlünk a keletnémet menekülteknek. Ami részben igaz is volt: a burgenlandi lakosság sok segítséget adott a menekülteknek – akárcsak a magyaroknak 1956-ban.

Kivárá magatartásukkal az osztrákok nem álltak egyedül.

Távolról sem álltak egyedül. Németország 1989 tavaszán nagy erőfeszítést tett, hogy meggyőzze szövetségeseit – elsősorban az Egyesült Államokat és Franciaországot –, hogy vállaljanak nagyobb szerepet térségünk politikai és

gazdasági átalakulási folyamatában. A visszafogottságban nyilvánvalóan a bizonytalansági tényező játszott a főszerepet. A Nyugat akkor még nemigen számolt azzal, hogy politikai eszközökkel felszámolható Európa kettéosztottsága. Miközben mi és a lengyelek abban reménykedtünk, hogy jelentős gazdasági segítséget kapunk, elsősorban az USA-tól, a legtöbb nyugati ország politikájában egyfajta kettősség volt érzékelhető: üdvözlötték a közép-kelet-európai változásokat, de aggódtak is. Mi történhet, ha Magyarországon győznek a reformerők? Akkor a változások átterjednek a szomszédos országokra, így nem kerülhetik el az NDK-t sem – így pedig előbb-utóbb napirendre kerül a német kérdés. Márpedig Németország megosztottságát a világ már csaknem örökérvényűnek könyvelte el, és tartottak attól, hogy ha az NDK-ban reformbarát erők kerülnek hatalomra, az destabilizáló hatással lehet a kelet-nyugati kapcsolatokra. Senki nem hitt az európai status quo békés megváltoztatásának lehetőségében, s emlékezzünk rá: Párizs és London kezdetben egyáltalán nem lelkesedett a német újraegyesülésért.

Az idősebb Bush elnök azt mondta, hogy őt váratlanul érte a határnyitás bejelentése. Elképzelhető ez?

1989. december 23-án, tehát már a berlini fal leomlása után ebédem láttam vendégül Vernon Walters bonni amerikai nagykövetet. Igen tapasztalt, idősebb diplomata volt, korábban négycsillagos tábornok, a Németországban állomásozó amerikai haderők főparancsnoka, azt megelőzően húsz évig a CIA helyettes vezetője. Négyszemközt ebédeltünk, amikor bejött a helyettesem, és letett egy rejtjeles táviratot, miszerint Bukarestben megdöntötték Ceaușescut. A közép-európai térség országai sorra önfelszabadító forradalmakat hajtanak végre, megdöntik a kommunista rendszereket – mit várhatunk Amerikától? – kérdeztem vendégemet. Walters meglepetésemre arról beszélt, hogy a jaltai megállapodás még él, és egyáltalán nem biztos, hogy a német egyesülés úgy fog végbemenni, ahogy azt sokan gondolják. Amikor azt tudakoltam, hogy mi, akik a változásoknak ezt a folyamatát elindítottuk, mire számíthatunk, azt mondta: ne igen számoljunk a Egyesült Államok támogatásával, mert nincs érdekelttségük a térségben. Próbáljuk meg a németek háláját kihasználni, az ő támogatásukat megszerezni.

Ez előre jelezte a később tapasztaltakat: végül is az Egyesült Államok nem sokat segített sem gazdaságilag, sem politikailag. Igaz, felvette bennünket a NATO-ba – de akkor sem különleges érdemeinkért, hanem egy csoportban

más országokkal. Ennek persze mindenképpen óriási jelentősége volt, mert tagságunk biztosítéka lett a demokrácia védelmének és az ország biztonságának.

Tapasztalataim szerint az amerikaiak sokkal kevesebbet tudtak a magyarországi helyzetről, mint azt sokan feltételezik, Magyarországon és Kelet-Európában általában jóval többet tettelek föl az amerikai szándékokról, mint amennyi volt. Teltschik utólag elmondta, hogy az amerikai elnök mindig tájékoztatást kapott arról, ami e vonatkozásban történt, de nem informálták a Fehér Házat a magyarokkal folytatott tárgyalásaik minden részletéről. Teltschik szerint sem tartották az amerikaiak annyira fontosnak térségünk dolgait, s nem látták át, mennyire jelentősek lehetnek a határnyitás következményei. Csak akkor kezdtek felfigyelni, amikor bekövetkezett a fordulat.

Mark Palmer, az akkori budapesti amerikai nagykövet is csak az utolsó pillanatban kapcsolódott be, s úgy próbálta magát feltüntetni magyar politikai személyiségeknek, mint akinek nagy befolyása van Washingtonban. Amikor már bekövetkezett a fordulat, '89 őszén, Palmer demonstratívan eltávolodott Németh Miklóstól és az SZDSZ-szel kereste a kapcsolatot, mert úgy látta, az lesz a politikai erő, amelyik átveszi a hatalmat. Ellentmondásos szerepet játszott, és tévedett.

Őszintén szólva Budapesten nagyobb benyomást tett rám egyes kommunista vezetők vágya a változásra, arra, hogy megszabaduljanak a Szovjetunió uralmától, szabaduljanak magától a kommunizmustól. A magyarországi ellenzéki csoportok jó szándékú, jó érzésű emberekből álltak, sokan kis csoportokba tömörültek, amelyek egymással is hadakoztak. Örömmel találkoztam velük, de beszélgetéseink után nem láttam egészen világosan, hogy szervezett erőt jelentenek-e a változásra. Amit tudtunk és éreztünk, az az volt, hogy Magyarország egyes akkori vezetői változást akartak. Igen, a kommunisták. Magyarország kulcsszerepet játszott a vasfüggöny lebontásában – de másfajta.. Lengyelországban igazi forradalom zajlott le, Magyarországon a liberalizálás vezetői inkább magában a kommunista pártban voltak, mint az ellenzékben. Ez pedig nagy különbség: maguk a kommunisták akarták a változást. A magyar kormány a döntésével dominóeffektust indított, s ezzel nagyban hozzájárult a berlini fal leomlásához, a keletnémet és a többi kelet-európai kommunista rendszer összeomlásához. (George H.W. Bush, az Egyesült Államok 41. elnöke. 1981–89 között töltötte be hivatalát.)

Honnan akkor Antallék reménye, hogy az Amerika felé való nyitás az üdvözítő?

Néhány személyes kapcsolat alapján hitték, hogy Washington majd nagy érdeklődést fog mutatni az ország iránt. Volt egyfajta vonzalom Amerika, a mintademokrácia iránt s a remény: ha őket követik, Washingtonban honorálni fogják a magyarok „ezeréves kárpát-medencei létét”, és a határnyitás által kiváltott dominóeffektust a térségben. Ezért próbálták erősíteni a kapcsolatokat – de ez a törekvés ismeretesen érdemi válasz nélkül maradt. Nem értettem Jeszenszky Géza reményeit az amerikai kapcsolatokat illetően, s érthetetlen volt számomra, hogy a magyar külügyminiszter az adott előzmények után csak 1990 októberében tett először hivatalos látogatást Bonnban.

Nem tudom, mennyire volt Antall és kormánya az ellenzék, elsősorban az SZDSZ és a Fidesz részéről befolyásolható. Ám ez a befolyás elég erős volt ahhoz, hogy Antallék ne a német kártyát játsszák ki, hanem az amerikai vonalat erőltessék. Az volt a kérdés, hogy a németek hálájából eredő eufóriát az ország ki tudja-e használni – s az igazság az, hogy akkor ezt a lehetőséget elszalasztottuk.

KOHL, AZ EGYESÍTŐ NEM MARAD HÁLÁTLAN

Hogyan látja Kohl szerepét 1989–90-ben? Vannak vélemények, hogy sodorták az események – ahelyett, hogy alakította volna azokat.

1989 decemberében előterjesztett, híres tízpontos javaslatának, amely előrevetítette a német egységet, Horst Teltschik volt a szerzője – még akkor is, ha Kohl emlékirataiban azt állítja, hogy a szöveget ő és felesége írták egy éjszaka alatt. Hiteles forrásból tudom, hogy a kancellár Teltschik gondolatait szó szerint elfogadta – majd e tízpontos javaslatoktól ijedtek meg a nyugat-európai szövetségesek, a britek és a franciák. Ne feledjük: ebben az időszakban járt François Mitterrand az NDK-ban, közölve Modrow miniszterelnökkel, hogy Párizsnak érdekében áll az NDK erősítése – és aztán majd, később, bizonyos formában csatlakozhatnak az Európai Unióhoz.

Kohl Közép-Kelet-Európa tekintetében talán csak a magyarországi reformokban reménykedett. 1989 augusztusáig semmi jele nem volt annak, hogy valamilyen elképzelése, terve lett volna a német egység elérésére – arról volt koncepciója, milyen ütemben és milyen céllal vigye előre a nyugat-európai egységet. Pragmatizmusa arra sarkallta, hogy keresse a barátságot a nyugati partnerekkel – a keletiekkel pedig a békés egymás mellett élést, mivel a legfontosabb cél, a német egység nem tűnt számára belátható időn belül elérhetőnek. Sejtette viszont, hogy a jövőbeni egység a nyugati barátságok gyengülését is hozhatja – ez politikai előrelátását dicséri. Végül azonban az egyesítés bel- és külpolitikai lebonyolítása bizonyította, hogy egyetlen német politikus sem rendelkezett több erővel, fantáziával és kitartással, mint Helmut Kohl.

Mindenesetre a tízpontos javaslat idején már világossá vált: nem lehet feltartóztatni a német lakosság összeolvadását. Furcsa állapotok alakultak ki, hiszen az volt a gyakorlat, hogy minden egyes, az NDK-ból érkező ember 100 márkát kapott. Így azután sokan ide-oda utazgattak, tarthatatlan helyzet alakult ki, ezért is vezették be az NDK-ban a nyugati márkát. Utólag persze sok vita volt arról, hogy helyes volt-e egy az egyhez arányban beváltani – sok NDK polgár igen jól járt azzal, hogy megtakarításait nyugati márkára válthatta. Mindenesetre ez a gazdaságpolitikai lépés is jelezte, hogy az egyesülést nem lehetett feltartóztatni. Az NSZK márka bevezetése az NDK-ban már jelzés volt: az egyesülési folyamat feltartóztathatatlant. Ez Kohl maradandó érdeme.

Viszonozta-e Kohl a magyar határnyitás gesztusát?

Emlékezetes mondása, hogy „Magyarország verte ki az első téglát a berlini falból”, s valóban: mindaz, ami azután Németországban és az egész térségben történt, tőlünk indult. Végül több mint 60 000 NDK-s jutott ki Magyarországról hazája nyugati felébe.

Bonn részéről nem maradt el a viszonzás. Németh Miklós 1989 novemberében titokban Kohlhoz repült (Nicholas Salgo, a korábbi budapesti amerikai nagykövet kölcsönözte neki saját gépét), hogy segítséget kérjen az országot fenyegető nyersanyag- és energiaválság elhárításához. A frankfurti amerikai katonai repülőtéren Teltschik és jómagam vártuk, onnan autóval hajtottunk Kohl ludwigshafeni villájába. A hazai készletek 2–3 hónapra voltak csak elegendők, és tél előtt álltunk. Sok bánya bezárására készültek, sztrájkfenyegetés is volt, a Szovjetunióból pedig olyan hírek érkeztek, hogy a minisztériumokban, egyes tagköztársaságokban konzervatív körök aknámunkája

lassítja a Magyarországnak szánt szállításokat. Kohl a bizalmas találkozón megértette a helyzetet: az ellátási zavarok a Moszkva-barát politikai erők mármára hajthatják a vizet, tüntetések jöhetnek, azok fékezhetik a rendszerváltás ütemét – sőt, lemondásra kényszerülhet a Németh-kormány. A kancellár ígéretet tett, hogy magyar jelzésre az NSZK 24 órán belül szénzárlatokat indít, azokat a kormány finanszírozza, az elszámolás majd csak később történik. Németh kérésére azt is vállalta, hogy közbenjár Bush elnöknel, akihez éppen készült: szülessék meg mielőbb a megállapodás a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) – mégpedig a magyar elgondolásoknak megfelelően. A szénre végül nem volt szükség, az IMF-hitelekre annál inkább.

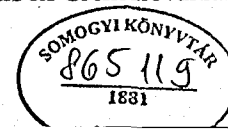
Kohl 1989. decemberi, magyar kérésre született budapesti látogatásának kettős célja volt. Az egyik, hogy a fal november 9-i leomlása után köszönetet mondjon a magyar kormánynak és a magyar népnek a határnyitásért és a keletnémeteknek nyújtott segítségért, egyúttal pedig nyilvánosan is kifejezze támogatási készségét. Ugyanígy kiállt Kohl 1990-ben, a taxissztrájk idején Antall kormánya mellett.

Abban a pillanatban, amikor Németh Miklós elhatározta, hogy választásokat rendeznek, és más pártok működését is engedélyezik, világossá vált, hogy készen áll a pluralista demokrácia irányába menni. Nem tudom megmondani, hogy a magyarok mennyire tudatosan cselekedtek – hiszen ez még mindig a kommunista egypártrendszer volt. Ennek ellenére a magyar vezetők úgy döntöttek, hogy szabad választásokat rendeznek. Végül is tudták, hogy ezeket a választásokat elveszíthetik, sőt, valószínűleg el is veszítik. Ennek ellenére lebonyolították azokat. A történelemben csak egy személyt ismerünk összehasonlítható helyzetben, aki a teljes hatalom birtokában készen állt választásokat rendezni, és vereség esetén lemondani a hatalomról: Kemal Atatürk Törökországban, a harmincas években.

(Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Németh Miklós távozása és londoni posztja

Érdekes felidézni Némethnek az első szabad választások után, 1990 májusában az Országházban elhangzott beszédét, hiszen napjainkban sok fiatal talán nem is hallott arról, hogy Magyarországon a változásokat a reformerők kezdeményezték és vitték sikerre. Az átalakulás menetrendjét a november 26-i népszavazásig a hatalom és a demokratikus ellenzék között kialakult kompromisszumok határozták meg. Ezzel szemben Csehszlovákiában és az

NDK-ban a tömegek mozgósítására, Bulgáriában és Romániában pedig belső, békés, illetve fegyveres fellépésre volt szükség a hatalom leváltásához. Így Németh akkori szavaira is alighanem kevesen emlékeznek.

„Tizenhat hónappal ezelőtt ebben a teremben, de egy másik Országgyűléstől kaptam a feladatot és bizalmat, hogy a történelemben minden bizonnyal ritkaságnak számító folyamatban vezessem a kormányt. Ezt a folyamatot ma már békés átmenetnek nevezzük. (...) Sokan úgy tartották, hogy politikai öngyilkosságot követtünk el, hiszen a régi hatalmi rendszer lebontásáért folytatott küzdelmünk gyümölcseként mi magunk végül is kiszorultunk a végrehajtó hatalomból. Én azt mondom: ez mindennél jobban bizonyítja, hogy a rendszerváltásért dolgoztunk. Nem azért, hogy saját hatalmunkat más formában átmentsük, hanem azért, hogy parlamenti demokráciában éljünk. Önzetlenül dolgoztunk a változásokon. (...) Hiszek abban, hogy azok a tömegek, akik csendben kísérték figyelemmel alkotmányos forradalmunk megvívásában folytatott küzdelmünket, értékelni fogják, hogy mi nem valakik ellen, hanem valakikért és valamiért dolgoztunk. Őértük. (...) Nem sok országnak sikerült megvédenie magát azoktól a vezetőktől, akikben fel sem merült a kétség, hogy az igazi történelem nem velük kezdődik...”

Máig tanulságos szavak. Kohl kancellár környezetéből tudtam, hogy a kancellár a márciusi választásokat követően javasolta Antallnak: ne hagyja eltűnni Németh Miklóst és Horn Gyulát a politikai sülyesztőben, mert ez a két ember óriási nemzetközi politikai tőkével rendelkezik, amit Magyarország az átalakulási időszakban kitűnően kamatoztathatna. Antall azzal hárította el a tanácsot, hogy párttársai ilyen lépést nehezen tudnának tolerálni, ellenfeleinek pedig támadási felületet adna. Abba beleegyezett, hogy Horn a parlament külügyi bizottságának elnöke legyen – ám ott nem sokat tehetett. Németh Miklóst azonban elengedte, pedig ő messzemenően korrekt volt vele a kormányzás átadásánál: Antall pontos képet kapott az ország helyzetéről, és átvehette a teljes titkos dokumentációt is. Antall valószínűleg csak annak elolvasásakor döbbsent rá, hogy legbizalmasabbnak hitt barátai és munkatársai között is ott voltak az előző rendszer besúgói. Mindazonáltal nagyon nem csodálkozhatott, hiszen élete nagyobb részét maga is abban a rendszerben élte le, amit nem mi választottunk, de amiben élni kellett, és amit túl kellett élni. Amint ezt ő is tette.

A Németh-kormány nemzetközileg is elismert, kitűnő szakemberekből állt, ám érdemeinek elismerése Antallék számára nem volt kíváncsi, igyekeztek

elfelejteni hozzájárulásukat a rendszerváltáshoz. Így aztán Horn Gyula és Németh Miklós, a két tehetséges politikus, külön-külön kereste a boldogulás útját. Németh 1990 elején kivált az MSZP frakciójából, és átvált az el nem kötelezettek soraiba. Nem akart azonosulni az új szocialista párttal, együttműködni annak vezetőjével, Horn Gyulával. Akkor keresett meg azzal: segítsék neki Bonnban vezető posztot szerezni az éppen alakuló londoni Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankban, az EBRD-ben. Mint mondta, nem akar itthon maradni, ahol „cudar világ lesz, még jó, ha ép bőrrel megússzuk. Nem vagyok hajlandó kegyelemkenyéren élni. Hálát azért, amit tettünk, nem várhatunk.”

A Kancellári Hivatalban persze közös barátunkhoz, Horst Teltschikhez fordultam. Ezt a kancellárral kell egyeztetni – mondta – és máris tárcsázta Kohl mindenható titkárnőjét, Juliane Webert. Pár perc múlva megjelent az ajtóban a kancellár – szokása volt, hogy maga sétált át közvetlen munkatársaihoz. Melegen üdvözölt, Antall József, majd Németh és Horn után érdeklődött. Röviden tájékoztattam, s tolmácsoltam Németh Miklós kérését. Kohl azonnal megbízta Teltschiket: hívja fel párizsi partnerét, Jacques Attalit, Mitterrand elnök tanácsadóját (együttal az EBRD jövőbeli elnökét), és továbbítsa a kancellár kérését: biztosítsanak Németh Miklósnak alelnöki posztot az 1991-ben felálló új intézményben – a német kontingens terhére. A kérés, mint ismeretes, teljesült, és Németh az intézményben végzett tízéves munkájával nagy elismerést szerzett. Banki megbízatásának lejáta után neve miniszterelnökként is szóba került, de ő nem vállalta. Sokan segítették munkáját, pályafutását, de a köszönet nem tartozott erősségei közé.

ANTALLT ÉS GÖNCZ ÁRPÁDOT ÜNNEPLIK BONNBAN

Az 1990 tavaszi szabad választások után hogyan fogadták Antallt Bonnban – s kért-e valamit a vendég?

Az első szabad választásoknál Bonnban felfigyeltek arra, hogy a konzervatív-polgári pártok győzelme nálunk még teljesebb volt, mint az NDK-ban. Megnyugtatónak ítélték, hogy a szélsőségeknek (ez alatt az MSZMP-t és a Kisgazdapárt radikálisait értették) nem sikerült teret nyerniük. Meglepetésnek tartották a Fidesz eredményét, s annak tudták be, hogy tagjait nem terheli

a múlt – egyúttal azt várták tőlük, hogy esetleges kormányra kerülésük esetén veszíteni fognak radikalizmusukból.

Antallnak egyszerű fogadtatása volt Bonnban, örömmel üdvözölték – képletesen szólva Németország a lábainknál hevert. Ám ő nem kért semmit. Holott előzetesen részletes javaslatokat fogalmaztam meg arról, miben, hogyan, mekkora német támogatást kérjünk az átalakítási feladatok megoldásához – egyúttal jelezve, hogy e javasolt megállapodásokat már előzetesen egyeztettem a német kormány illetékeseivel. Így megfontolandónak tartottam nagyobb alaptőkéjű német–magyar bank felállítását, amely finanszírozhatja az átalakítással kapcsolatos kiadásokat. Kérhettünk volna nagyobb összegű, hosszú lejáratú, szabad rendelkezésű kormányhitelt a Nemzeti Bank tartalékainak feltöltéséhez. Szó volt javaslataimban többek között nagyobb pénzügyi keret biztosításáról a kis- és középvállalati szerkezet megerősítésére és mintaprojekt indítására, német bank finanszírozásával. Fel lehetett volna vetni fél- egy milliárd márkás szociális alap létrehozását, kormánygaranciával (esetleg német biztosítótársaságok bevonásával), hogy a privatizáció és a szerkezetváltás következtében megnövekvő szociális kiadásokat fedezni tudjuk. Javasoltam egy alap felállítását – a tartományok közreműködésével is – hazai oktatási központok szervezésére, amelyeket német felszereléssel látnának el, és amelyekben német szakemberek is oktatnának. Indítványoztam azt is: fizesse ki nekünk Bonn az NDK adósságát márkában, valamint vállalja át a német kormány a kereskedelmi bankoktól kapott hiteleinket. Így lett volna remény azok leírására, amint az a lengyeleknél történt, akiknek több milliárdos német kormányhitelt engedtek el.

A megbeszéléseken a magyar belpolitikai helyzet, a szovjet csapatok kivonása állt a középpontban. Tudomásom szerint a szovjet csapatok kivonulásának témája már 1988-ban, a Grósz–Gorbacsov találkozón felmerült. A kivonásról szóló egyezményt ismeretesen azután még a Németh-kormány tárgyalta le és állapodott meg Moszkvával 1989 márciusában, Németh Miklós Gorbacsovvall folytatott megbeszélésein.

Kohlék érzékelték a régi és az új hatalom képviselői között a vetélkedést, hogy ki milyen szerepet játszott a rendszerváltásban, mennyiben volt részese a keletnémetek támogatásának, kiengedésének. Akármennyire is próbálták azonban az új, demokratikus pártok hangsúlyozni érdemeiket, a németek, akárcsak a nyugati világ általában, a tettek alapján elsősorban a rendszerváltozás előtti reformerek érdemeit volt hajlandó elismerni és kitüntetésekkel is honorálni. Teltschik és mások arról beszéltek, milyen példás volt a „felülről irányított hatalomátadás”, a kérdéssel kapcsolatos nemzeti egyetértés. Így

Antall sem kerülhette el az elismerő szavakat elődjéről, de Kohl tekintettel volt vendége érzékenységére: igyekezett tompítani a dicséreteket, utalva egész Magyarország érdemeire. Abban, hogy az Antall-kormány nem használta ki a Németország által nyújtott lehetőségeket, bizonyára annak is szerepe lehetett, hogy Bonn (amint a Nyugat általában) nem volt hajlandó megkérdőjelezni a Németh-kormány meghatározó szerepét a rendszerváltásban.

(L. 45. és 46. sz. dokumentum: Horváth István levelei Antall Józsefnek)

Antallt rendkívül tisztességes, komoly politikusnak ismertük, megbízható, kellemes partner volt. Ugyanakkor az volt a benyomásunk, hogy nem nagyon szeret dönteni. Ahogy németül mondják: nem volt „macher”, inkább tudós, elmékedő alkat. Az országnak talán olyan politikusra lett volna szüksége, aki képes lehetőség szerint gyorsan meghozni a helyes döntéseket.

(Horst Teltschik, Helmut Kohl kancellár kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.)

Abban az időben Göncz Árpád is Németország vendége volt. Hogyan fogadták?

Megkülönböztetett figyelemmel, barátsággal. Látogatása minden várakozásunkat felülmúlta: az elnök kitűnően tárgyalt, közvetlen, szellemes volt, partnere, Richard von Weizsäcker elnök láthatóan élvezte társaságát, beszélgetésüket. Külön jó visszhangot keltett, hogy a vendég egyértelművé tette: a magyarországi németiségnek a háború utáni sérelmekért erkölcsi kárpótlás jár, egyúttal Göncz stratégiai fontosságúnak minősítette a magyar–német együttműködést. Látogatásán nyújtotta át a külföldieknek adható legmagasabb kitüntetést a megatott Genschernek. Genscher egyébként, mint a liberális FDP elnöke, abban az időben az SZDSZ pártfogója volt, míg Otto Graf Lambsdorff, a párt elnökségi tagja Orbán Viktor támogatását vállalta, és segítette a Fidesz felvételét a Liberális Internacionáléba – ahol aztán Orbán Viktor alelnök is lett.

(L. 49. sz. dokumentum: rejtjel-távirat Göncz Árpád bonni látogatásáról)

Miközben Magyarország az egységes Európa részének tekinti magát, s annak közös ügyéhez van mivel hozzájárulnia, nagy szüksége van az Egyesült Államok barátságára is. Ez nálunk a legnépszerűbb ország. E barátság nagy felelősséget jelent az Egyesült Államok számára: a három – három és fél millió, a szomszéd országokban

élő magyar csak akkor maradhat magyar, ha Amerika is segít megszerezni nekik mindazokat az egyéni és kollektív kisebbségi jogokat, amelyeket a nemzetiségek világszerte megkapnak.

(Göncz Árpád, az Egyesült Államokban tett látogatásán, 1990 szeptemberében mondott beszédéből.)

Kohlék tán egyfajta nagykoalíciót láttak volna szívesen az átmenet éveiben?

Valószínűnek tartom. A lengyelekhez hasonlóan egyfajta vegyes összetételű kormány jelentett volna számukra biztosítékot, hogy az átmenet békés, zökkenőmentes lesz, és azt az irányt folytatja a külpolitikában is, amelyet Németh Miklós kormánya képviselt. Sokan remélték bel- és külföldön, hogy az utód MSZP meghatározó erőként benn marad a koalícióban – korábban Grószék is erre számítottak. Németh Miklós érdeme volt, hogy kormányával ebben a szakaszban teljesen önálló politikát kezdett folytatni, s a párt beleszólása az események irányításába egyre kisebb szerepet játszott. Ilyen szempontból sokat számított, hogy Kohl kiállt a magyar kormányfő mellett, és támogatta takarékosági programját is.

REMÉNYEK ÉS CSALÓDÁSOK

Miért nem támasztott nagyobb igényeket Bonnban a kormány?

Talán hiányzott a szakmai hozzáértés és a politikai érzék, nem tudták, mit lehet tenni az adott helyzetben. Olyan vezetők, beosztottak kerültek egyes minisztériumokba, akik egyszerűen nem voltak a szükséges ismeretek birtokában. Antall maga, a történész, a nagypolitikával volt elfoglalva, nem értett a gazdasághoz, míg Jeszenszky számára az amerikai kapcsolat, a NATO-ba való belépés állt középpontban. Amikor Kohl '89 decemberében Budapesten járt, hangsúlyozta: messzemenően támogatják felvételünket az EU-ba, és arról biztosított bennünket, hogy mi előbb leszünk az unió tagja, mint Ausztria... Ha mást nem, azt elérhettük volna német segítséggel, hogy ne kelljen a felvételre 2004-ig várni. Sokan most arról beszélnek, hogy akkor még nem voltunk felkészülve a tagságra. Ez részben igaz ugyan, de gondoljunk arra, mit jelent

a politika elsőbbsége: amikor Portugáliát fölvtették az EU-ba, éppúgy nem volt felkészülve, de politikai okokból a fasiszta diktatúra után befogadták, csakúgy, mint a spanyolokat. Ugyanezen az alapon Magyarországot is be lehetett volna léptetni – de felvételi kérelmünket csak 1994 tavaszán nyújtotta be az Uniónak a Boross-kormány. Senki nem tudja megmagyarázni, miért kellett ezzel négy évet várni. Sokan Nyugaton arra hivatkoztak, hogy nem lehet a magyarokat egyedül felvenni, mi lesz akkor a lengyelekkel? Nos, meg lehetett volna próbálni, hogy ezt a két országot sürgősséggel felvegyék.

Antall két hivatalos látogatásán Bonnban végül is mire jutottak?

Antall 1989 májusi bonni látogatásán jelentős megállapodásokat lehetett volna kötni anélkül, hogy valaki azzal vádolhatta volna a kormányfőt, hogy túl erős lesz a német befolyás. Lehetett volna e kapcsolatrendszer alapján olyan előnyökhöz jutni, amelyekhez később nem jutottunk. A németek ugyanis felajánlották: alakítsunk stratégiai munkacsoportot, amely a legfontosabb területeken irányítja, összehangolja a két ország együttműködését. Első helyen szerepelt a gazdaság, a pénzügyek, mellettük ott voltak – a rendőrség átszervezésétől kezdve – a belbiztonság kérdései, szerepelt a biztonságpolitika és bizonyos mértékig a kultúrpolitika is.

Kohl a maga részéről ki is jelölte a bizottság egyik koordinátorának Horst Teltschiket, és nagyon szorgalmazta Antallnál, hogy több éves tapasztalataim, kapcsolataim alapján nagykövetségként én legyek a másik. Számítottam is rá, hogy a feladattal engem bíznak meg. Meglepetésemre azonban Antall Matolcsy Györgyöt, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkárát nevezte meg a magyar koordinátornak. Lehet, hogy Matolcsy akkor már tudott angolul, de németül bizonyosan nem. Mindenképpen illett volna olyan személyt kinevezni, aki nem csak a partner nyelvét ismeri, hanem a megállapodást megelőző teljes folyamatot, ám neki egyáltalán nem voltak Németországgal kapcsolatos ismeretei, tapasztalatai.

Matolcsy – nyilván főnökének utasítására – az első pillanattól érdeklőnek mutatkozott. Antall megígérte ugyan, hogy hazatérve megvizsgálja a kérdést, és kijelöli az egyes szakterületek illetékeseit – erre azonban nem került sor, a két ország együttműködését koordináló stratégiai munkacsoport végül soha nem alakult meg. Nagy lehetőséget szalasztottunk el.

(L. 43. sz. dokumentum: Horst Teltschik üzenete Matolcsy Györgynek)

Honnan ez az érdektelenség – hiszen Antallt mindig németbarátnak tartották?

Antall szerintem nem volt németbarát. Édesapjának – a menekültügy második világháború alatti irányítójaként – voltak bizonyos angolszász kapcsolatai, és inkább németellenességről volt ismert. Fiának, ha volt is valamilyen német kötődése, az nézetem szerint elsősorban érdek alapú volt. Ez az érdek abban rejlett, hogy pártja, az MDF szerezzon nemzetközi elismertséget, ehhez viszont arra volt szükség, hogy a pártot felvegyék az EDU-ba, az Európai Kereszténydemokrata Pártok Szövetségébe – és az EDU elnöke akkor Helmut Kohl volt. Végül Kohl támogatásával Antall e szervezet alelnöke lett. Antall egyébként rendkívül tisztelte, nagyra tartotta a kancellárt, és személyes, baráti jellegű kapcsolatot is ápolt vele. Ebben segítséget nyújtott az 1956 óta nyugati emigrációban élt, Kohllal közvetlen kapcsolatot tartó O'sváth György is. Német állampolgár, a CDU tagja volt és a brüsszeli EU-apparátusban dolgozott. Sokat segített Antallnak a Kohllal való kapcsolatok alakításában, de befolyása az egész külpolitikai vonalat illetően nem volt meghatározó.

Bemutatkozott akkor Bonnban a többi új párt is. Hogyan?

Az 1990-es választásokat követően Vörös Vincének, a Kisgazdapárt elnökének, mint pártja érdemes vezetőjének a bajorok magas kitüntetését adományoztak. Kísérője voltam Bajorországban, és hallhattam tőle, hogy elismeri a Németh-kormánynek a rendszerváltásért tett erőfeszítéseit, annak úttörő szerepét a demokratikus átalakulásban. Pártja későbbi radikalizmusának nála nyoma sem volt, sőt: arról beszélt, hogy nem kellene az agrár-nagyüzemeket szétverni, megkérdőjelezni azok előnyeit, eredményeit, hiszen azok a magyar mezőgazdaság húzóerői. Belátta, hogy a nagyüzemi gazdálkodással szemben nem lehet hatékony a kisparaszti gazdaság.

Jártak Bonnba az SZDSZ politikusai is, Genscher, az FDP elnöke támogatásával. S jöttek a Fidesz vezetői, Orbánék, érdekelte őket az is, hogyan látjuk mi ott, a nagykövetségen a helyzetet, miként ítéljük meg a magyar-német kapcsolatok alakulását, jövőjét. Első benyomásaim róluk nem voltak rosszak. Orbán Viktor többször elismerően nyilatkozott Graf Lambsdorffról, az FDP elnökéről, aki sok segítséget nyújtott a Fidesznek.

BÚCSÚ BONNTÓL – ÉS A KIHAGYOTT LEHETŐSÉGEK

Hogyan alakult az Ön helyzete az Antall-kormány alatt?

Kohl abban állapodott meg Antall-lal, hogy a folyamatosság biztosítására még 2–3 évig posztomon maradok. A német bizalom megerősítésére kaptam meg akkor az NSZK legmagasabb kitüntetését, a csillaggal és vállszalaggal díszített Nagy Érdemkeresztet. Megkaptam egyébként Baden-Württemberg tartomány érdemrendjét is, ami kuriózum: az ide vonatkozó törvény szerint ugyanis a kitüntetést csak e tartomány lakosai kaphatják meg – az enyémhez külön parlamenti jóváhagyásra volt szükség.

Kohl javaslatát a miniszterelnök jól fogadta, annál is inkább, mivel akkor még amúgy sem volt jelöltje a bonni posztra. Kuriózum egyébként, hogy az egyetlen nagykövet lettem, aki mindkét német államban képviselte országát... 1990 áprilisában megalakult az NDK első demokratikus kormánya s kértem Kohl kancellár véleményét: mit szólna, ha gesztusként oda engem, a bonni nagykövetet akkreditálná Budapest – mintegy jelzésként arra, mit ígér a jövő... Kohlnek, nemkülönben Antallnak tetszett az ötlet. Lakatos Ernőt, a KB korábbi agit-prop főnökét, az addigi kelet-berlini nagykövetet visszahívták, és májusban átnyújtottam megbízólevelemet az államfőnek, Sabine Bergmann-Pohl asszonynak, az immár szabadon választott Népi Kamara elnökének. Ez a megbízatásom persze rendhagyóan rövid idejű volt – októberben egyesült a két német állam.

Kapcsolatunk Antall-lal egyébként harmonikus volt, de hasztalan sürgettem nála a stratégiai munkacsoport felállítását. Később igyekeztem munkáját azzal is segíteni, hogy bizonyos, a német kormánytól származó információkat, tanácsokat bizalmas levelek formájában továbbítottam neki. Többször beszélünk telefonon is. Így történt 1990 novemberében, azon a bizonyos pénteki napon, amikor kitört a taxis sztrájk. Antall felhívott, hogy közölje: kormányát meg akarják dönteni, kérem Kohl segítségét. Kérdésemre, hogyan, miben, azt válaszolta: ezt rám bízza.

Hívtam Teltschiket, és soron kívüli meghallgatást kértem Kohlnál. Péntek délután volt. Mehettem, de Teltschik jelezte, hogy csak percek vannak, mert éppen Brüsszelbe vannak indulóban, európai csúcsertekezletre. Valóban: ott állt a kapuban az egész német küldöttség, én tartottam fel őket. Félrevonultunk a kancellárral és Teltschikkel, és vázoltam az otthoni helyzetet. – Mit vár

tőlem a miniszterelnök? – kérdezte Kohl. – Segítséget. – De hogyan? – Arra gondoltam, hogy adjon ki a kancellár úr nyilatkozatot, amelyben leszögezi: a legmesszebbmenőkig támogatja a magyar kormányt, kész annak pénzügyi támogatására is, hogy Antall stabilan vezethesse tovább az országot. Kohlnek tetszett a javaslat. Teltschikkel félrevonultunk, megfogalmaztuk a szöveget, Kohl aláírta, és kiadták a sajtónak. Jómagam még a helyszínről tudtam felhívni Antallt, hogy tájékoztassam. Nagyon megnyugodott.

A nyilatkozat természetesen segítséget jelentett, de az ország továbbra is tele volt gondokkal, például az energiaellátásban. Antall azért kérte, szervezzék német küldöttséget, amely Magyarországra látogat, hogy felmérje a helyzetet a további támogatáshoz. Otto Schlecht gazdasági minisztériumi államtitkár vezetésével érkezett a delegáció, már 1990 novemberében. Kaptunk is bizonyos támogatást – ám az NSZK-nak azt a fajta segítőkészségét, amelyet még 1990 tavaszán tapasztalhattunk, és amely egészen a német egyesülésig megvolt – a magyar kormány nem használta ki. A stratégiai munkacsoport, mint már említettem, soha nem alakult meg – holott a németek ismételten kérték, és jómagam, többek között Antallhoz intézett leveleimben, nyomtatékosan jeleztem: Bonn kész segíteni, de konkrét tervet kérnek arról a gazdaságpolitikai programról, amelyhez pénzügyi támogatást nyújtanának. A programban fel kellett volna vázolni a piacgazdaságra való áttérés, a hozzá kapcsolódó szociális intézkedések költségeit, bemutatta, milyen belső és külső erőforrások állnak a magyar kormány rendelkezésére. Azt is értésünkre adták, hogy csak egy számszakilag kidolgozott, a német szakértőkkel egyeztetett program esetén van lehetőség arra, hogy a szükséges pénzügyi eszközök egy részét a német kormány valamilyen formában rendelkezésünkre bocsássa. Erdemi válasz a kért programra vonatkozóan soha nem érkezett – mint ahogy én sem kaptam választ az ügyben Antallhoz intézett leveleimre.

(L. 47. sz. dokumentum: Jeszenszky Géza levele a nagyköveti váltásról, vmint 51. sz. dokumentum: Helmut Kohl kancellár levele Horváth Istvánnak)

Mit veszítettünk? Mire lett volna szükség?

Sokat veszítettünk, bár számszakilag ezt nehéz kifejezni. Ha létrejön a stratégiai munkacsoport, lett volna állandó ernyő, amely alatt az egyes szakterületek képviselői folyamatosan kapcsolatban állnak egymással, mérlegelve a szükségleteket és azok kielégítésének lehetőségeit. Nagy kérdések voltak nyitva, mint például: mi legyen nagy többletünkkel az NDK-val folytatott

kereskedelemben? Magyarországnak igen sok szállítási kötelezettsége volt az NDK felé, s e rendelkezéseket törölték – pedig elérhettük volna, hogy kifizessék, kemény márkában. Ez jelentős veszteségeket okozott, az Ikarus buszoktól kezdve egy sor más fontos áru esetében. A hála mindvégig megvolt – csak immár a tettek maradtak el.

Budapestre küldött távirataink jó részére soha nem jött válasz, visszhangtalanok maradtak kezdeményezéseink a német–magyar kapcsolatok erősítésére, azok eredményeinek hasznosítására. Beszélgetéseim Rabár Ferenc pénzügy-, Kádár Béla külkereskedelmi-, Jeszenszky Géza külügyminiszterrel, Matolcsy államtitkárral azt mutatták, hogy a kormány munkáját részben a politikai akarat, részben a nemzetközi tapasztalatok hiánya bénítja. Ebben valószínűleg közrejátszhatott az is: Antall József szakmai múltja nem adott elegendő tapasztalatot ahhoz, hogy a politikai csatározások mellett kellő figyelmet fordítson az apparátus irányítására. Igaz, ebben az időben egészségi állapota már megrendült. Gyógyítása érdekében a kölni klinikán csontvelő-átültetést is végeztek, s bár a műtét sikeres volt, a betegség előrehaladott szakaszában már nem tudták visszafordítani a végzetes folyamatot.

1990-ben javasoltam Rita Süßmuth asszonynak, a Bundestag CDU-párti elnöknőjének: helyezzünk el emléktáblát a Bundestag és a magyar Országgyűlés falára, amelyek emlékeztetnek az 1989-es történelmi eseményekre. Az elnökhasszony örömmel üdvözölte az ötletet, és kért, készítsek szövegjavaslatot. Azt ő minden módosítás nélkül elfogadta, s ez a máig olvasható szöveg került a Bundestag falára, emlékeztetve a történelmi tetre, a német egyesüléshez nyújtott magyar segítségre. Jeszenszky Géza külügyminiszterünk kénytelen volt ugyan elfogadni a német döntést, de már nem volt hajlandó ugyanazt a szöveget íratni a magyar emléktáblára. Ő módosítást tartott szükségesnek, mert a szövegben nem voltak kiemelve az MDF érdemei a határnyitásban.

Miért döntött úgy, hogy hét év után megváltik posztjától?

Mert úgy éreztem, légüres térben mozgok. Nem képviselhetek olyan kormánypolitikát, amely nem használja ki az addig oly kítűnő magyar–német kapcsolatokat, ezért úgy határoztam: kérem hazahívásomat. Antall-lal olyan korrekt volt a viszonyunk, hogy miután berendelésemet kértem, ő javasolta: véleményezzem a személyeket, akik közül utódomat ki kívánja választani. Budapesti tartózkodásom idején üljek le beszélgetni hat jelöltjével, és az lesz a bonni nagykövet, akit én kiválasztok. Legyen az illető helyettesem, és dolgozzék velem legalább egy-másfél évig. Így is történt. Jó minőségű emberek

voltak a jelöltek között, és végül Erdődy Gáborra esett a választás, ő azután 1991 szeptemberében váltott. Miután Antall felkínálta, hogy (valamilyen bizonytalan és nem különösen fontos poszton) folytassam a munkát, megváltam a Külügyminisztériumtól, és a gazdasági életben folytattam a magyarnémet kapcsolatok ápolását.

Miért legyenek az új idők emberei, akik a régi rendszert esetleg csipkedték, de felelősséget nem vállaltak? Pozsgay jogosan mondhatta, hogy annyit, mint például Antall, vagy Demszky, Kis János, ő is tett. Miért vonuljon ki a társadalomból? Miért változna meg? Horn életét nagyon jól ismerjük. Aki vállalkozik a szögesdrót elvágására, miért ne vállalkozna kiállni miniszterelnök-jelöltnek? Egyetlen országban nem indult ki a rendszerváltás annyira magából a létező rendszerből, mint Magyarországon. Ez közismert, de a fiatal magyar generáció, (akárcsak a fiatal németek), vagy túl természetesnek veszik, vagy nem méltányolják a nagy erőfeszítést. Márpedig erre mindig fel kell hívni a figyelmet, hogy ez nem lázadás, nem tizenöt értelmiségi műve volt – hanem egy rendszer adott túl önmagán. És Magyarországon ezzel szemben nem volt igazi ellenállás. Ez nagyon megkülönbözteti a változást a más országokétól, annyira nemzeti ügygé teszi, hogy a magyarok erre büszkéek lehetnek. Ez kollektív teljesítmény volt, a változásokat maga a rendszer vitte előre, nemzeti mozgalomként. Nyilvánvaló, hogy 1989 elképzelhetetlen 1956 nélkül, de én hibásnak tartom, hogy vádolják azokat az embereket, akik korábban bent voltak a rendszerben, és a változást kieszközölték. Nyilvánvaló, hogy volt ott egy csomó gazember, és valóban diktatúra volt – de ez nem vonatkozik már azokra, akik a 80-as években voltak aktívak.

(Georg Paul Hefty magyar származású német publicista, a Frankfurter Allgemeine Zeitung szerkesztője.)

A SZABAD EURÓPA ÉS FERENCZY, A MÜNCHENI „MÉDIACÁR”

Keveset tudunk az átmenet egy érdekes eseményéről: hogyan kerülhetett be a Szabad Európa Rádió Magyarországra?

Abban a sajátos helyzetben voltam, hogy még a rendszerváltás előtt megengedhettem magamnak kapcsolat tartását a SZER-rel. Tőlem elfogadták, mert

addigra a nagykövetség már olyan tekintélyt szerzett magának, hogy otthon általában senki nem vitatta kezdeményezéseinket. Úgy kezdődött, hogy egy müncheni fogadáson odajött hozzám egy úr, és bemutatkozott. Mondta a nevét, azt nem ismertem, de ismerős volt a hangja a rádióból – ott Bálint gazdaként szerepelt... Elmondta, hogy az édesanyja haldoklik, napjai vannak hátra, de ő tiltólistán van, nem utazhat be Magyarországra, segítsék. Elég gyakran adtunk ki saját hatáskörben, a tiltólistákat figyelmen kívül hagyva vízumokat, amit persze otthon észrevettek. A szemrehányásokra azt a választ küldtem, hogy sajnálatos tévedés történt. Ezekhez a „tévedések”-hez kitűnő munkatársam volt Sáringer László főkonzul személyében, de remek szövetséges volt Horváth Tamás kollégám és Czukor József, későbbi berlini nagykövetünk is. Ezúttal is hasonlóan cselekedtünk, „Bálint gazda” megkapta a beutazási engedélyt, Kasza Lászlónak, ugyancsak a SZER munkatársának, aki ma is gyakran szerepel a magyar sajtóban, 1989-ben már interjút adtam – azután javaslatot tettem a SZER magyarországi telepítésére, amit vita nélkül elfogadtak, így a rádió megnyithatta budapesti irodáját.

Milyen kapcsolata volt (lehetett) a rendszerváltás előtt egy magyar nagykövetnek a nyugati emigrációval?

Nekem kitűnő kapcsolataim voltak, bár eleinte sokan kételkedve fogadták a hazai viszonyokkal kapcsolatos kritikus megjegyzéseimet, a reformok iránti elkötelezettségemet. A németországi magyar emigrációs szervezeteknek Meleghy Gyula volt a vezetője. Jómódú nagyvállalkozó volt, Bonn közelében lakott. 1945-ben, katonatisztként, a visszavonuló német csapatokkal került Németországba. Az emigrációnak ez a rétege más volt, mint az 56-osok, megértőbb a magyarországi viszonyokat illetően. Egyszer meghívtak Kölnbe, egy-fajta bemutatkozásra. Ott volt vagy kétszáz emigráns magyar, minden korosztályból, köztük sokan olyanok is, akik a 80-as évek elején mentek ki, pusztán anyagi megfontolásból, de legtöbbször a rendszerváltás után úgy akarta eladni magát, hogy politikai menekültként került Németországba. Meleghy ezen a rendezvényen megkérdezte tőlem, hogy – Te kommunista vagy?

Erre nehéz mit mondani. A hallgatóság soraiban ülhettek olyanok is, akik árgus szemmel figyelték, ellenőrizték a magyar nagykövet tevékenységét, és továbbították megfigyelésüket Magyarországra vagy egy harmadik országnak. A szocialista országok nagykövetségei nyitott szemmel és füllel követték mozgásomat, nyilatkozataimat. Több száz ember előtt magyar nagykövetként azt mondani, hogy nem vagyok kommunista, nagyon nehéz. Viszont

azt sem mondhattam, hogy az vagyok – tehát kitértem a válasz elől. Azt mondtam: – Nézzék, én ahhoz a generációhoz tartozom, amelyik meg akarja változtatni az otthoni viszonyokat. Azt szeretném mondani, hogy nem az a művészet, emigrációban élni. Önök itt élvezik a nyugati világ demokratikus viszonyait, a szabadságot – azoknak nehéz, akik otthon maradtak. – Nagy tapsot kaptam.

Ettől kezdve Meleghyvel kifejezetten jó, baráti kapcsolatom volt. A különböző városokban lévő magyar szervezetek (a teljes taglétszámuk 10–20 ezer körül lehetett) hívogattak engem mindenfelé, és eljutottunk a bizalomépítésben odáig, hogy a legalább 20–25 németországi magyar szervezet vezetőit rendszeresen meghívtam a nagykövetségre, ahol megvitattuk, melyiküknek milyen segítséget tud adni a magyar kormány. Ez persze elsősorban kulturális tevékenység volt. Fontosak voltak például a nagykövetség szervezésében a március 15-i ünnepségek. Ezeken az ünnepségeken mindig részt vettek jeles magyar művészek, mint például Sinkovits Imre, aki „petőfiben” szavalt nagy sikerrel, vagy Simándy József, aki mindannyiszor elénekelt a Hazám, hazámat. Volt egy-két kisebb 56-os szervezet, amely Meleghyékkel is mereven szemben állt. Ezek közel voltak a német szélsőjobbhoz, és nem fogadtak el semmit, ami Magyarországon történt.

Miként jutott el a másik „ösellenség”, a Springer-konzern Budapestre?

A konzern újságjai, köztük mérvadó, konzervatív politikai napilapjuk, a Die Welt rendszeresen foglalkoztak a magyarországi fejleményekkel. Peter Tamm, a konzern elnöke nemegyszer hívott meg beszélgetésre, és hihetetlennek tartotta, amit a reformokról hallott. Mindegyre azt kérdezte: mikor fognak a szovjetek keresztbe feküdni? Amikor azután az SPD-s Voigt '89 szeptemberében Budapesten belekiabálta a kamerákba, hogy 6-án lesz a határnyitás, majd erre nem került sor, másnap a Die Weltben cikk jelent meg, miszerint a magyarok túl nagy árat kértek a határnyitásért, és a német politika még gondolkodik, meg tudja-e azt fizetni. Azaz: emberkereskedelmet folytatunk.

Természetesen kitaláció volt, felháborodottan felhívtam a főszerkesztőt, Manfred Schellt, aki egyébként gyakori vacsoravendégünk volt. Tiltakoztam, ő hebegett-habogott. Másnap helyreigazító cikk jelent meg a lapban, amelyben elnézést kértek magyar barátaiktól, mondván: előző írásukban téves információkra támaszkodtak, a Kancellári Hivataltól kapott értesülések szerint szó sincs semmifajta emberkereskedelemtől.

Egyébként a kulisszák mögött voltak feltételezések bizonyos alkuról, később is felemlgették, hogy a határnyitás összefüggött a Bajorországtól és Baden-Württembergtől kapott 500–500 millió márkás hitellel – holott a tárgyalásokon a hitelekéről szó sem volt. Ami a Springer magyarországi megjelenését illeti: a rendszerváltás után német cégeknek divat volt ide jönni.

Ferenczy József müncheni médiacárnak milyen szerepe volt?

Ferenczy ügyes ember volt, aki – dörsölségét felhasználva – kis médiacégével egyfajta (ahogy magát nevezte) médiacárt csinált magából. Behízelgő modorával, Jávor Pálos bajuszával a nőkkel is jól tudott bánni, és benyüzsögte magát a vezető körökbe. Nagyon jó kapcsolatokat épített ki Genscherhez, aki elfogadta sajtómindenesének. Volt kapcsolata hajdan a csendőrséggel, majd a háború után Budapesten a katonai hírszerzésnek dolgozott. Hírlett, hogy tulajdonképpen azért került Nyugatra, mert hírszerzési feladatokkal küldték át. Ám ő mindebből nagyon ügyesen kikecmergett és zavaros múltját mindig úgy használta fel, ahogy a leghasznosabb volt. Magyarországra úgy próbált bejutni, hogy az SOS gyermekfalvak mozgalmát szervezte: szülőhelyén, Battonyán nyitották az első gyerekfalut, azután másutt és ezekkel a lépésekkel hívta fel személyére a figyelmet. Együttműködött Tolvaly Ferencsel, Pintér Dezsővel, a TV2 alapítóival, és 1989–90-ben elhitette Némethtel és Hornnal is, mennyire fontos személy. Ez a kapcsolatrendszer aztán csak addig működött, amíg Genscher külügyminiszter volt – amint lemondott, Ferenczyt egyik napról a másikra ejtették.

Egyébként zseniális ötletei voltak. A 75. születésnapja előtt például titkár-nöje mintegy kétezer ismert személyiségnek írt levelet, kérve őket, küldjenek ebből az alkalomból üzenetet Ferenczynek. A címzettek között a kancellártól az államelnökig és a miniszterekig ott szerepelt mindenki, aki fontos volt Bonnban, illetve az NSZK-ban. Mit ír az ember egy ilyen alkalomból? Természetesen méltató sorokat, ezt tettem én is. Aztán Ferenczy, általános meglepetésre, ezeket az elismerő, dicsőítő leveleket kötetbe foglalva mintegy 5 ezer példányban megjelentette és szétküldte a világba...

Amikor évekkel később Münchenben jártam Paul Daxnál, a Siemens vezérigazgatójánál, levelet mutatott nekem, amelyben Ferenczy közli vele: ő a magyar kormány utazó nagykövete és ezentúl minden Magyarországgal kapcsolatos kérdésről vele tárgyaljanak. Mellékelte Horn Gyulától kapott megbízólevelének másolatát és annak német nyelvű fordítását. Persze Hornnak is felróható, hogy így bedőlt egy ügyeskedőnek. Ferenczy megbízatását

kamatoztatta is, már amennyire tudta, de médiacégének tevékenysége akkor már nagyon visszaesett, s az úgynevezett Ferenczy-birodalom 2001-re csődbe ment.

HELMUT KOHL – ÉS HOZTAK VAGY VITTEK A NÉMETEK?

Mi az utolsó emléke Helmut Kohlról?

Amikor 1989. decemberi budapesti látogatása alkalmából elvittük egy sváb étterembe, a szigetmonostori Bacchusba, érdeklődött, lesz-e gulyásleves, mert azt nagyon szereti. Mosolyogva válaszoltam: Kancellár úr, lesz gulyásleves, de szeretném hangsúlyozni, hogy már csak ez maradt a gulyáskommunizmusból. Nagyon jót nevetett. Egyébként a látogatás egyik sajátos kísérőjelensége volt, hogy Nyers Rezső, az MSZMP elnöke nem volt hajlandó találkozni a kancellárral. Az okát soha nem tudtam megfejtetni. Lehet, hogy Nyers olyan kapitalista kancellárt látott Kohlban, aki jelentős mértékben hozzájárult a szocialista rendszer felbomlásához. Amiben alkalmasint igaza is volt.

Végleges hazatérésem után még többször találkoztunk Kohllal. 1993-ban, a Bertelsmann-konzern nagy éves konferenciáján, Berlinben megkérdezte, mi újság Magyarországon? Igyekeztem diplomatikus választ adni, és nem nagyon kritikusan nyilatkozni az Antall-kormány tevékenységéről. Annyit mondtam, hogy minden rendben van – de ha a kormány kissé bölcsebb lenne, akkor több mindent lehetne abban a szellemben folytatni, ahogyan Németh Miklósék elkezdtek.

Kohl nagyon érdekes választ adott: – Ha ma az NDK-ban találunk egy tehetséges embert – mondta –, annak szinte biztosan volt valami funkciója az előző rendszerben. Azok legtöbbje, akik most körülnyűszögnek bennünket a politikában vagy a gazdaságban, arra hivatkozva, hogy őket az előző rendszerben üldözték – használhatatlan. Az előző rendszer – így Kohl – munkába állította a tehetséges embereket, a tehetségteleneket viszont hányagolta.

Igaza volt, s ez Magyarországra különösen igaz. Nálunk a Kádár-éra utolsó évtizedében az érvényesüléshez a párttagság már régóta nem volt feltétel. Antall Józsefnek, amikor szemrehányások érték a rendszerváltozás módjával kapcsolatban, nagyon bölcs megállapítása volt, miszerint – Tetszettek volna

forradalmat csinálni... Érdeme neki és kormányának, hogy ezt az elvet alkalmazta, és nem adott erkölcsi alapot általános számonkéréshez. Menesztették viszont, korábbi kötődésük miatt, az előző időszak sok vezető, nemzetközileg is elismert szakemberét – miközben pozícióba helyeztek embereket, akiket az előző rendszerben is elismertek, és semmi hátrányt nem szenvedtek azért, mert történetesen nem voltak párttagok. Így a kormányváltás után az új politikai elit képviselői meglepve tapasztalták, hogy közülük is milyen sokan szolgálták már az előző rezsimet. Majd irigykedve állapították meg, hogy a régi elit nem kevés képviselője, reformer szakemberek, tehetséges vezetők, az új feltételek között is megtalálták a helyüket. Többségük nyugati cégek alkalmazottjaként, partnereként biztosította további pályáját, nem pedig a nemzeti vagyon privatizálásánál.

Sokan mondják, hogy jó, jöttek a németek, de lehetett volna megfontoltabban, jobb feltételekkel privatizálni.

A második demokratikusan választott kormánynak, Hornénak is óriási adóssággal kellett szembenéznie, a rendszerváltozás idején 25 milliárd dollár volt az adósságállomány. A cél az volt, hogy a privatizációval ledolgozzák, ami 1997 végére nagyjából sikerült is. Ezért volt gyorsított privatizáció. Ebbe a folyamatba persze belekerültek olyanok, akik korábban politikai tisztséget töltöttek be. A gazdaság vezető posztjain sokan dolgoztak, akik már a rendszerváltás előtt is szakemberként tevékenykedtek. Németh Miklós utóbb azt mondta, hogy ami itt zajlott, azt sehol a világon nem nevezik privatizációnak – mármint hogy az állami tulajdont egy másik állam vállalata veszi meg. Mondjuk például a Matávot a részben állami tulajdonban lévő Deutsche Telekom. Ám ezen az alapon nem lehetett volna egyetlen francia céget sem beengedni Magyarországra, hiszen az itt beruházó francia vállalatok többsége is legalább részben állami tulajdonban volt. Ettől függetlenül ezek a cégek a piacgazdaság szabályai szerint működtek. A pénz viszont kellett.

Azzal egyetértek, hogy lehetett volna másképpen is csinálni, csak az vesse ránk az első követ, aki most kritizálja a privatizációt – vajon akkor is megszólalt-e? Az igazság az, hogy ilyen jellegű átalakításra, az állami tulajdon privatizálására a gazdaságtörténetben még nem volt példa. Ezért minden országban más-más módszert kezdtek alkalmazni. A németeknél is működött az egyesítés után reprivatizációs intézet (Treuhand néven), s ők is elkövették a hibát, hogy néhány életképes volt NDK-vállalattal nem úgy bántak, ahogy célszerű lehetett volna. Profilstól, mindenestől megszüntették és azt mondták például: idáig volt kombajn- vagy Trabant-gyártás – ezentúl nem lesz.

Ez Magyarországon kicsit átgondoltabban történt. Egy nagyon fontos dologból kell azonban kiindulni: nálunk nem volt mobilizálható tőke. Honnan lett volna? Magyar érdekeltségű csoport nem jöhetett szóba, mert tőkéje nem volt, és hitelt sem kapott. Vissza kellett volna hívni a hajdani tulajdonosokat, és azt mondani például Weiss Manfréd örököseinek: itt vannak a Csepel Vas- és Fémművek, csináljanak vele, amit akarnak? Nem akarták volna, nem lett volna hozzá se kedvük, se tőkéjük. A modernizáláshoz pedig tőke kellett, s eleve abból kellett kiindulni, hogy nem volt tőkeerős belföldi befektető, tehát külföldit kellett keresni. Azoknak pedig két fajtája volt: az egyik piacot vett, annak nem volt szüksége magyarországi termelővállalatra. A másik megvette a profilt, de behozta a saját termékét, és azt gyártotta Magyarországon, bér-munkában.

Azon persze lehetett volna akkor gondolkodni, hogy az ár, amit a vállalatokért adtak, mennyiben fedte a valós értéküket. Lehet például azon vitatkozni, hogy amikor a Matávot 1993-ban privatizálta a Deutsche Telekom, a kifizetett 875 millió dollár helyett kaphattunk volna-e érte 1 milliárdot? Ezt lehet vitatni, de mindössze három ajánlat érkezett, és ezek közül csak a Telekom ígért 875 milliót – a másik kettő kevesebbet. Ha keveselljük, még lehetett volna azon gondolkodni, hogy akkor megtartjuk. És miből fejlesztjük? Magyarországnak az államkincstárban egy vasa nem volt. Ha megtartunk állami tulajdonban egy sor céget, azok maradnak a régi szinten, mert fejlesztésre nem volt tőke.

A példánál maradva: amikor a Deutsche Telekom (amerikai céggel együttműködve, amint azt Antallék előírták) megvette a Matávot, a szerződésben ki volt kötve, hogy 1998 januárjáig száz százalékban lefedi telefonhálózattal az országot. Vagyis négy év elteltével nem lehet olyan telefonigénylő, akinek az igényét 48 órán belül nem tudják kielégíteni. És ez így is lett – miután befektettek körülbelül 3 milliárd márkát. Hol lettek volna a magyar államnak vagy egy magyarnak milliárd márkái erre a fejlesztésre? A telekommunikáció a magyar gazdasági fellendülés egyik legfontosabb eleme volt, jó hálózat nélkül nem jött volna a német és a többi befektető. Ez vonatkozik az autópálya-hálózat kiépítésére is.

Egyszerű közgazdasági tényezők játszottak tehát szerepet abban, hogy a magyarországi privatizáció úgy alakult, ahogy: értékesíteni kellett ahhoz, hogy jöjjön a beruházó. Ez igaz az energetikai iparra, a szolgáltató szférára, mindenre. Voltak persze a privatizációnál visszaélések, és születtek olyan döntések, amelyeket lehetett volna bölcsebben meghozni. Egyébként az Antall-kormány külpolitikai orientációja a privatizációnál is megmutatkozott:

néhány stratégiailag fontos vállalat eladásánál elvárta, illetve előírta, hogy ha német vevők jelentkeznek, azok más külföldi céggel közösen induljanak a pályázatokon.

A német–magyar barátság virágzott – majd mintha az utóbbi időben igencsak gyengült volna.

A német politika már sokkal kevesebb érdeklődést mutat Magyarország iránt, s ennek gyökerei még az Antall-kormányra vezethetők vissza. Azt szokták mondani, hogy a barátság is csak akkor életképes, ha folyamatosan ápolják – márpedig e barátságot illetően nagyon mély hullámvölgyek vannak. Pedig van mire építeni, hiszen érdekes, sokrétű kapcsolatok alakultak ki a politika, a gazdaság és a kultúra minden területén, az emberi kapcsolatokról nem is beszélve.

Hadd adjak egy jellegzetes, de korántsem egyedülálló példát, az Ulrich Bettermannét. Annak idején közvetítőként ő is jelentős szerepet vállalt a német–magyar kapcsolatok alakításában. Támogatta az egész magyar reformfolyamatot, és gazdasági, politikai befolyását latba vetve bátorította a német nagybefektetőket, jöjjenek Magyarországra. A világot behálózó vállalatbirodalma építőipari és elektronikus berendezéseket gyárt – a 4-es metró teljes biztonsági berendezését például az OBO Bettermann szállította. A cég vagy 3000 embert foglalkoztat, éves forgalma több milliárd euró.

Bettermann már fiatal vállalkozóként szerteágazó politikai kapcsolatokkal rendelkezett, különösen az FDP-nél. Nagyon szoros kapcsolatai voltak Kohl kancellárral csakúgy, mint Genscher külügyminiszterrel, de barátságot ápolt Gorbacsovval és számtalan vezető amerikai politikussal is. Így sok olyan találkozó létrehozója volt, amelyeknek szándékosan nem akart politikai színezetet adni, de a magyar és a német partnerek ilyen vagy olyan formában a fehér asztalnál találkoztak. Ma is igen befolyásos ember, de nem szeret a médiában szerepelni. Befolyását jelzi, hogy a börtönből szabadult Hodorkovszkij orosz vállalkozót az ő repülőgépe vitte Berlinbe, ahol a szabadító akció másik szervezője, Genscher várta őket: Putyin áldozatát a volt külügyminiszter közbenjárására engedték szabadon. Berlinben a látszatát is el akarták kerülni, hogy a német államnak köze lenne az ügyhöz, ezért volt szükség Bettermann magángépére. Kapcsolatai révén rövid idő alatt megszerzett minden szükséges engedélyt, elment Oroszországba, ahol szintén jelentős beruházásai vannak, majd Berlinbe vitte Hodorkovszkijt.

Bettermann 1992-ben tolokocsiba kényszerült beteg fiát ide hozta, a Pető Intézetbe, ahol sokat javítottak állapotán. A Magyarország iránt érzett hála

okán 1993-ban Bugyiban gyárat épített, azt fia vezeti. Az ifjú Bettermann azóta magyar állampolgár, kitűnően beszéli nyelvünket. De példaként említhetném Rolf-Dieter Leistert, Kohl kancellár volt gazdaságpolitikai tanácsadóját, aki hálából egy teljes informatikai tanszéket ajánlott fel technikával, előadókkal a Corvinus Egyetemnek. S még sok ilyen személyes példa van.

A német népben szilárdan tudatosult az egyesülésükhöz való magyar hozzájárulás jelentősége. Az a német is, aki nem foglalkozik nemzetközi politikával, pontosan tudja, mi mindent köszönhet Németország Magyarországnak – a rokonszeny tartós.

A szövegben szereplő idézetek (a külön jelöltek kivételével) Heltai Andrásnak az *Elbeszélte történelem* című kötetben megjelent interjúiból (Demokratikus Átalakulásért Intézet, 2011), valamint Hans-Peter Schwarz *Helmut Kohl – Eine politische Biografie* című könyvéből származnak (Deutsche Verlagsanstalt, 2012).s.

Az első lépés az NSZK-ban: megbízólevelem átadása Richard von Weizsäcker államelnöknek.

A kapcsolatépítés állomásai: találkozásom Helmut Kohl kancellárral és Hans-Dietrich Genscher külügyminiszterrel. Vajon mit gondoltak az új magyar nagykövetről?

Alfred Dregger-rel, a Bundestag CDU frakciójának vezetőjével, haláláig jó barátságban voltunk. Igen tájékozott volt történelmünkről.

Hans-Jürgen Wischnewski, a Kancellári Hivatal államtitkáráként, már a 70-es évek eleje óta egyengette kapcsolatainkat. Ő volt egyébként az emlékezetes mogadishu-i terror-tűzdráma hőse.

Aki kezdetben kételkedett, majd a legelszántabb támogatója volt a magyar politikai, gazdasági átalakulásnak: Horst Teltschik, Kohl kancellár tanácsadója különleges ügyekben és egyben bizalmasa. A képen feleségével, Gerhilddel és feleségemmel, Elkevel.

Elke Hannelore Kohllal, a kancellár feleségével, akivel szoros baráti viszonyt ápolt Kohl asszony tragikus haláláig.

Josef März, Franz-Josef Strauss, bajor miniszterelnök bizalmasa és felesége birtokukon Havasi Ferencsel. März bajor pénzügyeink nagy koordinátora volt. Szomorú, hogy Strauss-szal nem érhatték meg a német egyesülést.

Johannes Rauval, Észak-Rajna-Vesztfália miniszterelnökével, a későbbi államelnökkel.

Lothar Späth baden-württembergi miniszterelnökkel és Manfred Rommellel, Stuttgart polgármesterével, a híres Rommel tábornok fiával, akivel végig szoros baráti kapcsolatban álltam. Lothar Späth a magyarországi németek elkötelezett támogatója, és gazdasági együttműködésünk motorja volt.

Feleségem Hanns-Eberhard Schleyerrel, a Német Munkaadók Szövetsége RAF által meggyilkolt elnöke, Hanns-Martin Schleyer fiával és D. Dollal, a bonni társasági élet szervezőjével, Genscher elválaszthatatlan barátjával.

A magyar nagyköveti rezidencia a bonni társadalmi élet egyik központja volt.
A vacsoravendégek – a protokolltól eltérően – gyakran táncra perdültek.

Otto Wolff von Amerongennel, a Német Gyáriparosok Szövetsége elnökével,
néhány „iparbárá” társaságában.

A Teltschik házaspár a rezidencián, feleségemmel.

A vacsoravendégeknek néha két prímás is zenélt. Keskeny Ferenc és Kocsis Albert
nagy népszerűségnek örvendett a német vendégek körében.

Gyakori vendégek voltak népszerű magyar művészeink, Simándy József operaénekes és Sinkovits Imre színművész. Simándy a Hazám, hazámat énekelte.

A mindig vidám Sinkovits a Nemzeti dalt szavalta.

Trebitsch Gyula médiamágnás, aki évekkel később az RTL magyarországi privatizálását is egyengette. Szívesen hallgatta Vörös Kálmán muzsikálását.

Gyakran volt vendégünk Willy Brandt, az SPD világhírű politikusa, korábbi német kancellár, akit magán szálak is kötöttek Magyarországhoz.

Philipp Jenninger, a Bundestag CDU-s elnöke, gyakran volt vacsoravendégünk. A képen Elkével.

Weizsäcker államelnökkel 1986-os magyarországi látogatásán már jó barátságban voltunk.

Max Streibl bajor pénzügyminiszterrel, aki később F. J. Strauss miniszterelnök utódja lett.

Pozsgay Imre és P. Jenninger, a Bundestag elnökének találkozója 1986-ban.

Szűrös Mátyás, a KB titkára és Horst Teltschik találkozója Bonnban.

Szűrös Mátyás, a KB titkára és Kovács László államtitkár tárgyalása Horst Teltschikkel.

Németh Miklós látogatóban a bonni rezidencián.

Horst Teltschik beszélget Gorbacsov szovjet főtitkárral.

Kohl kancellár „örökös” munkatársával és bizalmasával, Horst Teltschikkel.

Horst Teltschik Ronald Reagan amerikai elnökkel.

Horst Teltschik és Havasi Ferenc találkozója – rokonszenveztek egymással.

Elke baráti társaságban H. D. Genscherrel, feleségével, Barbarával és Genscherék bizalmasával, a Doll házaspárral.

1987 októbere, az 1 milliárd márkás hitelmegállapodás aláírása Bonnban. A kép jobb szélén Bartha Ferenc, MNB elnök. Mögötte Fekete János, MNB alelnök, Horváth Ferenc, Beck Tamás miniszterek.

Theo Waigel szövetségi pénzügyminiszterrel, Strauss barátjával, aki nagy támogatója volt a magyar reformoknak, és barátja Magyarországnak.

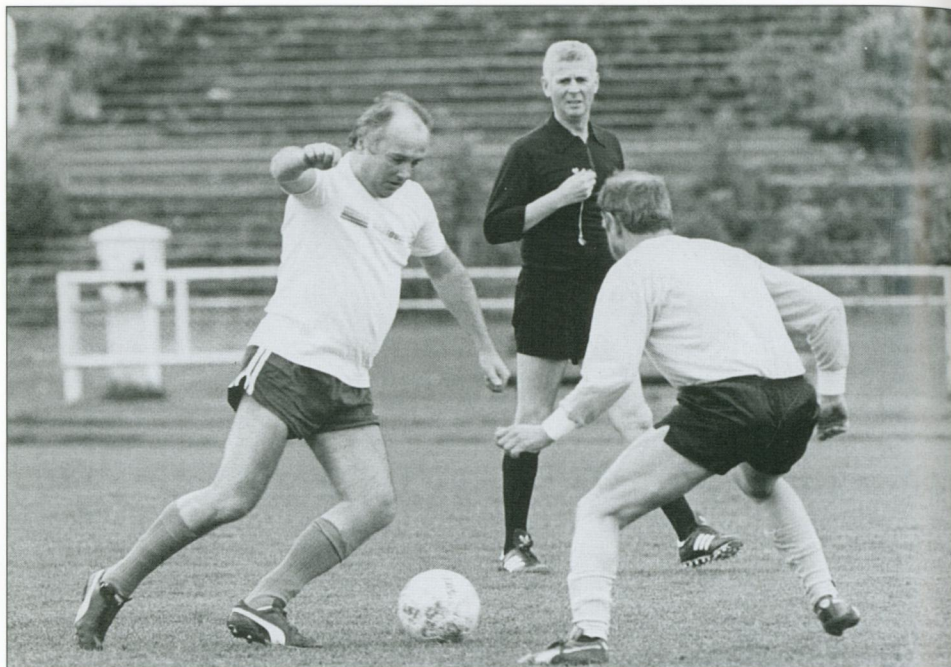
Uli Bettermann nagyiparos Gorbacsovval és Genscherrel. Bettermann befolyása német gazdasági és politikai körökben meghatározó volt a magyar–német kapcsolatok alakulásában.

H. D. Genscher külügyminiszterrel, feleségével, Barbarával és a Doll házaspárral.

Uli Bettermann, Genscherrel és Schröder kancellárral.

A követség focicsapatával is „diplomáciai” munkát végeztünk. Gyakran játszottunk a Bundestag csapata ellen. A játékvezető legtöbbször H. Eschweiler híres német játékvezető volt.

H. D. Genscher külügyminiszter megbeszélése Németh Miklóssal. Középen a szerző.

Bonni politikai, kulturális körök gyakran hívtak pódiumbeszélgetésre. A képen Günther Grass Nobel-díjas íróval.

Elkével Kohl kancellár születésnapjára ünnepségen.

Születésnapján Horn Gyulával, aki a magyar–német kapcsolatok mozgatórugója, a változások nagy híve volt. Haláláig barátok maradtunk.

A világon egyedül én voltam egyidejűleg az NSZK-ba és az NDK-ba is akkreditálva. 1990 májusában adtam át megbízóleveletem az új, demokratikus NDK elnöknőjének, Bergmann Paul asszonynak.

A megbízólevél átadása után elvonulok az NDK utójára felsorakozott díszszázada előtt.

H. D. Genscher külügyminisztertől átveszem az NSZK legmagasabb kitüntetését, a csillaggal és vállszalaggal ékesített Nagy Szolgálati Érdemkeresztet.

Lothar Späth miniszterelnöktől átveszem Baden-Württemberg tartomány kitüntetését.

Pozsgay Imre államminisztertől magas állami kitüntetést vettem át.

Antall József látogatása Bonnban nagy siker volt, a folytatás már nem annyira.

Horn Gyula külügyminiszterrel Kohl kancellárnál egy megbeszélés után.

Horst Teltschiknek átadom magas magyar kitüntetését.

Kohl kancellár és Gorbacsov szovjet főtitkár között
Horst Teltschik.
Teltschik a legismertebb személyek
közé tartozott a nemzetközi
politikai színpadán.
A német egyesülés után is
megmaradt Magyarország hű
barátjának.

DOKUMENTUMJEGYZÉK

DOKUMENTUMOK

1. Horst Teltschik jelentése a Német Szociáldemokrata Párt országgyűlési frakciójának a Bundestagban. (1981. május 14.) • 101
2. Szegedényi György jelentése a Német Szociáldemokrata Párt országgyűlési frakciójának a Bundestagban. (1981. szeptember 21-27.) • 103
3. Szegedényi György jelentése a Wilhelm Haubmann-palotában a Német Párt frakciójának a Bundestagban. (1981. november 21.) • 109
4. Horst Teltschik jelentése a Német Szociáldemokrata Párt országgyűlési frakciójának a Bundestagban. (1983. május 14.) • 111
5. Az Európai Parlament elnöke Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121
6. Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121
7. Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121
8. Az EP elnöke Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121
9. Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121
10. Helmut Kohl jelentése a Bundestagban. (1983. november 21.) • 121

DOKUMENTUMJEGYZÉK

1. A legfelsőbb politikai vezetés részére készült bizalmas jelentés „Kereskedelempolitikánk az EGK-országokkal az új világgazdasági viszonyok között” címmel. A tanulmány készítői az anyagban javaslatot tesznek Magyarország és az EGK közötti kapcsolatok átfogó kereskedelmi megállapodásban való rendezésére, valamint az IMF-be és a Világbankba való belépésre. (1981. március) • 103
2. Szigorúan bizalmas jelentés a Német Szociáldemokrata Párt képviselőivel folytatott megbeszélésekről. (1981. szeptember 21–27.) • 113
3. Szigorúan bizalmas jelentés a Wilhelm Haferkamppal, a Közös Piac Bizottsága alelnökével folytatott megbeszélésekről. (1981. november 23.) • 119
4. Levél Eugen Selbmanntól, Helmut Schmidt kancellár főtanácsadójától, aki az MSZMP és az SPD közötti pártkapcsolatokat koordinálta. (1983. május) • 123
5. Az Európai Parlament részére készült Zarges-jelentés határozati javaslata (1985. november 20.) • 126
6. Melega Tibor külkereskedelmi miniszter-helyettes levele a Zarges-jelentésről (1986. január 3.) • 131
7. Rejtjeltáviratos tájékoztatás a kormánynak Weizsäcker államelnökkel folytatott beszélgetésről. (1986. január 31.) • 132
8. Az EP Külgazdasági Kapcsolatok Bizottságának határozati javaslata a Magyarország és EGK közötti kereskedelmi kapcsolatokról (1986. március) • 135
9. Bizalmas levél Horn Gyulának az NSZK belpolitikai helyzetéről, az államtitkár közlő bonni konzultációja előtt. (1986. április 4.) • 139
10. Szigorúan titkos levél Horn Gyulának az NSZK vezető gazdasági és pénzügyi elitjének képviselőivel folytatott bizalmas megbeszélésekről. (1986. április 24.) • 143

11. Rejtjel-távirat a F. J. Strauss bajor miniszterelnökkel folytatott bizalmas megbeszélésekről. (1986. május 15.) • 148
12. Rejtjel-távirat a H. Schmidt volt kancellárral folytatott beszélgetésről. (1986. május 16.) • 151
13. Az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának szigorúan bizalmas feljegyzése Willy De Clercq-kel, az EGK Bizottsága képviselőjével folytatott tárgyalásokról. (1986. június 12.) • 153
14. Iványi Pálnak, a KB Gazdaságpolitikai Osztálya helyettes vezetőjének írt levél az EGK és Magyarország közötti megállapodás tervezetéről (1986. július 4.) • 158
15. Levél Németh Miklósnak a magyar–német kapcsolatok állásáról. (1986. július) • 161
16. Levél Szűrös Mátyásnak a KB külpolitikai titkárának az EGK-val folytatott tárgyalásainkról, szóvá téve, hogy egyes személyek miként próbálják hátráltatni a törekvéseinket. (1986. október 8.) • 165
17. Jelentés Horn Gyulának az NSZK sajtójában a magyar gazdaság helyzetéről megjelent kritikus cikkekről. (1986. október 8.) • 171
18. Újabb bizalmas jelentés Horn Gyulának a Zarges EP-képviselővel folytatott megbeszélésekről. (1987. november 7.) • 174
19. A KB Gazdaságpolitikai Osztály szigorúan bizalmas feljegyzése az egy milliárd márkás hitelről folytatott tárgyalásról Strauss bajor miniszterelnökkel. (1986. december 5.) • 177
20. Bizalmas jelentés Horn Gyulának az NSZK parlamentje Magyarországról készített elemzéséről. (1987. január 5.) • 179
21. Katona Istvánnak, Kádár János titkárságvezetőjének bizalmas magánlevele. (1987. április 17.) • 186
22. Horn Gyula részére készített szigorúan titkos jelentés „Hazánk gazdaságának megítélése az NSZK-ban” címmel. (1987. május 13.) • 187
23. Németh Miklós levele, amelyben köszönetet mond a nagykövetségnek a pénzügyi megállapodás létrehozásában vállalt szerepéért. (1987. november 12.) • 193
24. Horst Teltschikkel készült interjú „A Magyarországnak nyújtott hitel a bizalom jele” címmel. (1987. december) • 194
25. Horn Gyula államtitkárnak írott bizalmas jelentés Grósz Károly miniszterelnök 1987. októberi NSZK-beli látogatásának visszhangjáról. (1988. január 11.) • 196
26. Őszi István külügyminiszter-helyettesnek írt levél az emigrációs szervezetek lapjában „75 évvel a bukaresti béke után” címmel megjelent tanulmányról. (1988. július 18.) • 206
27. Németh Miklósnak írt levél az NSZK kancellári hivatalának a magyar belső helyzetről készült bizalmas jelentéséről. (1988. szeptember 22.) • 211
28. Antall József személyes levele Grósz Károlyhoz, amely Grósz elhíresült, fehérterrort emlegető beszéde után íródott. (1988. december 1.) • 215
29. Németh Miklósnak írt szigorúan bizalmas levél, miként értékeli az NSZK legfelsőbb politikai vezetése a hazai változásokat. (1989. február) • 234
30. Horn Gyulának küldött tájékoztatás arról, miként értékelik az NSZK külügyminisztériumának vezető munkatársai az 1989. februári KB ülés eredményeit. (1989. február 20.) • 238
31. Németh Miklósnak írt levél vezető német politikai és gazdasági köröknek a magyar helyzetre vonatkozó értékeléséről és az abban megfogalmazott javaslatokról. (1989. április 20.) • 242
32. A Bundestag pártjainak közös parlamenti határozati javaslata „Politikai változás Magyarországon” címmel. (1989. június) • 252
33. Levél Németh Miklósnak arról, milyen aggályokat fogalmazott meg a legfelsőbb német vezetés a népszavazásról. (1989. december 4.) • 255
34. Bizalmas tájékoztatás Németh Miklósnak Helmut Kohl kancellár magyarországi látogatása előtt. A jelentés részletesen elemzi a gazdasági és politikai kapcsolatokat, javaslatokat tartalmaz a tárgyalásokhoz, többek között az állandó Magyar–Német Fórum létrehozására. (1989. december 11.) • 259
35. Egyike azon sok száz köszönő levélnek, amelyben NDK-s menekültek fejezték ki hálájukat a határnyitásért. (1989. december 29.) • 263
36. Németh Miklós köszönő levele a bonni nagykövetségi munkatársainak (1990. február 5.) • 265
37. W. Mischnik FDP-frakcióvezető elismerő személyes levele. (1990. február 5.) • 266
38. Eduardo Foncillas spanyol nagykövet informális levele F. J. Strauss-szal folytatott megbeszéléséről. (1990. február 23.) • 268
39. Rejtjel-táviratok Horn Gyula hivatalos bonni látogatásának előkészítéséről. (1990. január 31.) • 270
40. Rejtjel-táviratok Horn Gyula kijelentésének bonni visszhangjáról, mely szerint Magyarországnak a NATO-ba történő belépése reális célkitűzés. (1990. február 28.) • 277

41. H. Mülleijans, az aacheni székesegyház prépostjának elismerő és köszönő levele. (1990. március) • 281
42. H. D. Genscher levele, amelyben dicsérően szól a nagykövetség munkájáról. (1990. június 27.) • 282
43. Horst Teltschik sürgető üzenete Matolcsy Györgynek a magyar-német stratégiai munkacsoport felállításáról, ami süket fülekre talált. (1990. október 6.) • 283
44. Göncz Árpád levele a berlini nagykövetség vezetésére kapott megbízás visszavonásáról és a bonni nagykövetség vezetésére kapott megbízás megerősítéséről. (1990. október 20.) • 284
45. Antall Józsefnek írt levél a német egyesülésnek a magyar-német kapcsolatokra gyakorolt hatásáról (1990. november 28.) • 285
46. Antall Józsefnek írt bizalmas levél a német hitelnyújtási lehetőségekről. (1991. január 23.) • 289
47. Jeszenszky Géza levele a tervezett nagyköveti váltásról. (1991. március 5.) • 291
48. Göncz Árpád köszönő levele németországi útja előkészítése alkalmából. (1991. május 13.) • 292
49. Rejtjel-távírat Göncz Árpád NSZK-beli hivatalos látogatásáról. (1991. május 28.) • 294
50. Antall Józsefhez írt „búcsúlevél” a nagyköveti megbízás befejezése alkalmából. (1991. augusztus 8.) • 295
51. Kohl kancellár levele, amelyben köszönetet mond a német egyesüléshez nyújtott hozzájárulásért. (1991. augusztus 28.) • 297
52. Helmut Schäfer, a német külügyminisztérium államminiszterének búcsúbeszéde a tiszteletemre adott díszvacsora alkalmából. (1991. szeptember) • 298

A dokumentumok szövegét szöveghű rögzítéssel közöljük. Szögletes zárójelbe tesszük a dokumentumokra kézzel írt szövegeket. – A kiadó

1. DOKUMENTUM

Bizalmas jelentés a legfelsőbb vezetésnek az EGK-kapcsolatról

[Feljegyzés
Havasi Ferenc et.nek
1981. március]

Kereskedelempolitikánk az EGK országokkal az új világgazdasági viszonyok között

Általános kereskedelempolitikai helyzetünk alakulása, főbb jellemzői az elmúlt öt éves időszakban

Az elmúlt évtizedben végbement világgazdasági változások nagysága, tartóssága, fokozódása, a gazdasági egyensúlyi helyzetünkre gyakorolt kedvezőtlen hatása, leküzdésének nehézségei azt bizonyítják, hogy a következő években, esetleg az egész évtizedben a gazdaság legsúlyosabb problémája az általános egyensúlyhiány, azon belül is elsősorban a külgazdasági egyensúlyhiány lesz. Az eladósodási folyamat mérséklése, majd megállítása – ami még nem jelenti a keletkezett és keletkező adósság felszámolását – a külgazdasági stratégia újragondolását és olyan új kereskedelempolitika kialakítását követeli meg, amely elősegíti a magyar gazdaságnak az új világgazdasági viszonyokhoz történő rugalmasabb alkalmazkodását, és a világgazdaságba export oldalról történő, az eddigieknél is eredményesebb beépülését.

Lényeges változtatást főleg három tényező tesz szükségessé:

– a világgazdaságban végbemenő – az eddigieknél jóval intenzívebb – változások;

– a szocialista országokkal a két- és sokoldalú kapcsolatok gyorsütemű fejlesztésének az egyes országok kedvezőtlen belső gazdasági helyzetéből (az országok többsége súlyos egyensúlyzavarokkal küzd) adódó korlátai;

- a magyar gazdaság fejlődésének növekvő - energia, nyersanyag, valamint a gazdaság fejlesztéséhez előirányzott korszerű technológiai gépek, berendezések iránti - import igényei az elkövetkező időszakban szocialista relációból csak korlátozott mértékben, csak részben elégíthetők ki.

Részben az előbbi tényezőkre vezethető vissza, hogy az V. Öt-éves Terv időszaka alatt a fejlett tőkés országok súlya külkereskedelmünkben jelentősen megnövekedett, és külkereskedelmi forgalmunk növekedésének dinamikája az EKG országokkal jelenleg is a legnagyobb.

Külkereskedelmi forgalmunkban néhány év alatt a fejlett tőkés országok részaránya megközelítette a 40%-ot. Ugyanezen időszak alatt a fejlődő országok részaránya lényegesen szerényebb mértékben 8-9%-ra nőtt, míg a szocialista országok részaránya 65-70%-ról 50-55%-ra csökkent.

A külkereskedelmi forgalom megoszlása fő relációk szerint %-ban

(Teljes forgalom, származási-rendeltetési országok szerint szerződéses paritáson)

	1975			1980		
	Export	Import	Össz. forg.	Export	Import	Össz. forg.
Összes forgalom	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Fejlett tőkés országok	22,3	27,3	25,0	32,3	40,5	36,5
Fejlődő országok	7,3	6,9	7,1	9,9	6,8	8,3
Szocialista országok (Kínával és Jugoszláviával együtt)	70,4	65,8	67,9	57,8	52,7	55,2

Az 1970-es évek második felében a fejlett tőkés országok felé irányuló exportunk nagyarányú növekedését kevésbé a kereskedelempolitikai helyzet javulása, mint inkább az a kényszerítő körülmény váltotta ki, hogy a szocialista országok közötti kül-

kereskedelmi forgalom - elsősorban a nyersanyagok és energia import növekedésének mérséklődése következtében, de a fejlett technika beszerezhetőségének korlátai miatt is - mérsékeltebb ütemben fejlődött. Az V. Öt-éves Terv időszaka alatt a szocialista országok áruszállítási lemaradása - az éves árucsereforgalmi jegyzőkönyvekben foglaltakhoz képest - közel 400 M rubel volt. Ezen belül is a Szovjetunió, Románia és Lengyelország lemaradása volt a legnagyobb mértékű. A szállítások elmaradása és bizonytalansága növekvő termelési zavarokat okozott, jelentős pótlólagos tőkés importot tett szükségessé, amelynek megszerzéséhez jól értékesülő szocialista export áralapokat kellett visszatartanunk, ami a szocialista országokban bizonyos fokú értetlenséget váltott ki, érzékelhető politikai feszültséget okozott.

A népgazdaság számára szükséges nyersanyagokat, alkatrészeket, félkésztermékeket ezért egyre nagyobb volumenben tőkés országokból kényszerültünk beszerezni, és ez a gazdaság export alapjainak fokozottabb mértékű tőkés relációban - elsősorban az EKG-ba - történő értékesítését tette szükségessé. (Lásd melléklet)

Az EKG országokkal kialakított két- és sokoldalú kapcsolatokról általában megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben a forgalom fejlesztéséhez szükséges politikai és gazdasági feltételek lényegében biztosítottak voltak, de kereskedelmi helyzetünket az első években a kedvezőbb, majd az utóbbi években a világgazdaságban és a politikában bekövetkezett kedvezőtlen fejlemények jelentősen befolyásolták.

Nyugat-Európában, a Közös Piac országai között megvalósulóban van a tagországok olyan politikai-gazdasági integrációja, amelyen belül a termelés és a pénzügyek összehangolása mellett a tagországok közötti teljes korlátozás nélküli kereskedelem valósul meg.

A gazdaságirányítás működő rendszere elősegíti, hogy a gazdaság a termelés oldaláról fokozott mértékben alkalmazkodjon a világgazdasági körülményekhez, követelményekhez. Emellett

azonban az is szükséges, hogy a kereskedelempolitika a maga eszközeivel az eddiginél is hatékonyabban járuljon hozzá az új körülményekhez való alkalmazkodáshoz, a népgazdasági terv kül-gazdasági előirányzatainak teljesítéséhez.

Az EKG kereskedelempolitikája és ennek hatása a magyar külkereskedelemben

Az EKG a 70-es évek elején a világkereskedelemből exportban 30, importban 28%-kal részesedett. 1980-ban a részesedés exportban 37, importban 36%-ra emelkedett.

Az EKG térnyerése a tőkés világ gazdaságban elsősorban az USA és Japán rovására megy végbe, de érzékenyen érinti a kisebb tőkés, a fejlődő, valamint a szocialista országok kereskedelmi kapcsolatait is. Ez azzal függ össze, hogy az EKG-ba tömörült országok életében a külkereskedelelem jelentős és növekvő helyet foglal el (amely egyben ezen országok gazdasági fejlettségét is bizonyítja). Az EKG gazdasági fejlődése az USA-énál sokkal erőteljesebben függ a külkereskedelemtől, és ez a függőség egyre növekszik.

Az EKG-t létrehozó tagállamok, amelyek gazdaságilag külön-külön is jelentős erőt képviselnek, egységes, illetve szigorú feltételek alapján működő szervezetben – annak fokozatos bővítésével – a világ gazdaságban egyre jelentősebb erőt képviselnek. Világ gazdasági térnyerésük a kívülálló országokkal szemben alkalmazott – kereskedelempolitikai korlátokat tartalmazó – ún. védelmi rendszer erősödésével párhuzamosan megy végbe, ezáltal egyre nagyobb mértékben képesek a világkereskedelmi folyamatokra is befolyást gyakorolni.

Az EKG tagországok az együttműködés legfontosabb céljait és területeit a következőkben jelölték meg:

- a tagországok közötti kereskedelem elősegítése érdekében vámunió létrehozása;

- a harmadik országokkal szembeni vámvédelem és közös külkereskedelempolitika kialakítása;

- közös politika kialakítása a mezőgazdaságban;

- sajátos regionális kereskedelempolitika kialakítása a mediterrán övezet és a tengerentúli fejlődő országok irányába.

Az EKG-n kívülálló vagy az EKG-val különmegállapodásokat nem kötött országok gazdasága számára az EKG védőrendszeréből származó hátrányok a következőkben nyilvánulnak meg:

a/ Vámhátrányok

Az EKG a kívülálló országokkal szemben közös külső vámtarifát alkalmaz, amely az ipari termékekre átlagban 8,1%-ot tesz ki.

Az EKG országai az összes fejlett tőkés országokba irányuló magyar kivitelből mintegy 65%-kal részesednek. Az ipari termékeink exportját átlagosan 8,3%-os vám terheli, ami némileg magasabb az EKG átlagos ipari vámszintjénél. A teljes magyar export utáni vámtéher átlagosan eléri a 11%-ot, amelynek összege 1980-ban mintegy 180 M dollár volt.

b/ Mennyiségi korlátozások

Az EKG az általa „érzékenynek” minősített import termékekre (textil, kohászati, egyes mezőgazdasági termékek) minden kívülálló exportőrrel az export volumenéről, összetételéről különmegállapodásokat köt. Ezzel a kívülálló országok exportjának bővítését nagymértékben bekorlátozzák. Különmegállapodásokat kötöttünk mi is a textil és a kohászat termékek, valamint a juhhús exportjára.

c/ Agrárprotekciónizmus

A kívülálló országok EKG-ba irányuló mezőgazdasági exportjának közömbösítésére import lefölözési rendszert vezettek be. A magyar mezőgazdasági – elsősorban hús és húskészítmény – export-

ban az EKG a 60-as évek végén kb. 90%-kal részesedett. Főként az import lefölözési rendszer hatására ez a részesedési arány 1980-ra 30%-ra csökkent.

d/ Preferenciális megállapodásokból eredő hátrányok

Azon országok exportja, amelyek az EKG-val különböző preferenciális megállapodásokat kötöttek (fejlődő országok, egyes szocialista országok) különböző mértékű vám- és mennyiségi kedvezményeket élveznek. A preferenciákat élvező országok termékeivel szemben csökken a magyar áruk versenyképessége.

Az EKG kereskedelempolitikai korlátainak leépítésére lehetőséget adna a GATT előírásainak betartása. A GATT azonban a diszkriminatív kereskedelempolitika ellen - sajátos szervezeti rendszeréből adódó korlátozott lehetőségei és a világgazdaságban végbemenő jelentős változások miatt - nem képes érvényt szerezni annak a törekvésnek, hogy az EKG betartsa GATT tagságával vállalt kötelezettségeit.

Következtetések

Kereskedelempolitikai törekvéseinket a jövőben is az kell jellemezze, hogy a külgazdasági tevékenység végzéséhez lehetőleg kedvező, az adott körülmények között elérhető optimális feltételeket teremtsünk, illetve a feltételek fennmaradását biztosítsuk, romlását megakadályozzuk.

Az EKG a nem rubel elszámolású forgalmat tekintve jelenleg is és beláthatóan a jövőben is hazánk legnagyobb partnere marad, ezért külgazdasági stratégiánk kialakításában is megkülönböztetett figyelmet érdemel. Ez kifejezésre jut jelenlegi kereskedelempolitikánkban is. A realitások tudomásulvételét jelentik például a textil cikkekre és a kohászati termékekre kötött különmegállapodások, amelyek erős versenyszférába tartozó, igen konjunktúra érzékeny cikkeknel legalább piaconmaradásunkat biztosítják.

A világgazdaságban végbemenő folyamatok azonban azt mutatják, hogy a jelenlegi feltételek a jövőben már nem elegendőek kereskedelmi célkitűzéseink megvalósításához. Ezért úgy tűnik, hogy érdekeink védelme további lépéseket kíván, mivel az EKG fokozatos bővülése, integrációjának további erősödése miatt piaci helyzetünk további gyengülésével kell számolnunk.

Piaci helyzetünk reálisan elérhető javítása, illetve elért pozíciónk romlásának megakadályozása érdekében vetődik fel, hogy Magyarország is átfogó megállapodás megkötése formájában rendezze gazdasági-kereskedelmi kapcsolatait az EKG-val.

Egy esetleges különmegállapodás megkötéséhez politikai és gazdasági szempontok, hatások együttes mérlegelése szükséges. Politikai szempontból elérhető annak szükséges mérvű hangsúlyozása, hogy az átfogó rendezés nem jelent semminemű érdemi változást nemzetközi politikai orientációnkban, a szocialista országokhoz fűződő internacionalista kapcsolatainkban. Az eddigi gazdasági kapcsolatbővítés sem járt ezzel - sem az EKG esetében, sem az Egyesült Államokkal való gazdasági kapcsolataink rendezésében. Sőt, ügyes érveléssel megfelelő hangsúlyt kaphatna, hogy az ilyen megállapodás a békés egymás mellett élés politikájának gazdasági alapjait erősíti. Azt is figyelembe kell venni, hogy Nyugat-Európa országaiban erősek (vagy éppen kormányon vannak) a szociáldemokrata pártok, amelyek politikai filozófiájától nem áll messze egy ilyen típusú gazdasági rendezés pozitív, de nem túlhajtott politikai fogadtatása.

Azzal reálisan számolni kell, hogy a szocialista országokban - érvelésünk elfogadása mellett - egy ilyen lépés átmenetileg bizonyos gyanakvást váltana ki. Az is előfordulhat, hogy a megkötendő szerződést a KGST és az EKG közötti gazdasági szerződés megkötésének esélyeit rontó lépésnek tekintenék (jóllehet már eléggé köztudott, hogy ennek igen minimálisak a gyakorlati esélyei). Gazdasági kapcsolataink alakulását - megítélésünk szerint - ez a lépés nem befolyásolná hátrányosan (illetve hátrányosabban, mint ami e nélkül is bekövetkezne). A kedvezőtlen

politikai hatások szerintünk átmenetiek lennének, amelyek szilárd, elvi politikával eloszlatathatók.

Úgy gondoljuk, hogy a szerződés megkötésénél a gazdasági előnyöket kell mérlegelni, mivel annak valójában csak gazdasági indítékai vannak.

Gazdasági vonatkozásban a következő szempontok mérlegelése szükséges:

- a népgazdaság egyensúlyi helyzetének javítása alapvető célkitűzés. A kereskedelempolitikai feltételek javítása (romlásának mérséklése) nélkül alapvető gazdasági célunk teljesítése tovább neheezülne;
- a következő öt-tíz évben reálisan azzal számolhatunk, hogy a szocialista importlehetőségek sem nyersanyag, félkésztermék, sem pedig a fejlett technika területén nem javulnak, hanem tovább romlanak. Emiatt tőkés importunk - ezen belül EKG importunk - fokozódik, amelyhez kereskedelempolitikai eszközökkel is biztosítani kell az exportnövelés feltételeit;
- az export viszonylati áttérülésére (pl. EKG-ból fejlődő országokba) adottságaink miatt nincs alternatíva. Ezért kereskedelempolitikailag olyan további lépésekre van szükség, amelyek erősítik a magyar gazdaság alkalmazkodóképességét;
- alaposan megvizsgálandó, hogy exportunk előnyösebb feltételeiért ellenszolgáltatásként milyen gazdasági kötelezettségeket kellene vállalnunk (pl. importliberalizálás, vámleépítés);
- fontos követelménynek tekintendő, hogy egy megállapodás megkötése megfelelő külgazdasági feltételek megtétele mellett, és ne nyilvánvaló piacvesztési pozíció időszakában történjen;
- mérlegelendő, hogy a különmegállapodás mennyire erősítené és mélyítené el a tartós gazdasági kapcsolatokat (a válla-

latok között), és a szerződés birtokában milyen mértékben lehetne szélesíteni a nagyobb multinacionális cégekkel az együttműködést, ezek mennyiben járulnának hozzá a gazdaság fejlesztési célkitűzéseinek megvalósításához, valamint hogy az együttműködésre a magyar gazdaság milyen mértékben volna képes;

- azzal számolni kell, hogy a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok átfogó rendezése az eddiginél még következetesebben végrehajtott hatékonyságra, versenyképességre orientált belföldi gazdaságpolitikát és gazdaságirányítást követel meg.

A politikai és gazdasági szempontok együttes elemzése alapján megállapíthatók a következők:

- az EKG-val a kapcsolatok átfogó rendezése gazdaságilag előnyös lenne számunkra, mert minimum megakadályozná a Közösség piacán további pozícióvesztésünket, sőt, egyes területeken helyzetünk erősödése is reálisan elképzelhető (pl. mezőgazdaság, élelmiszeripar, gépipar);
- az ország belpolitikai stabilitásának megítélése, a gazdaságirányítás rendszere és folyamatos fejlesztése, annak külföldi fogadtatása, a gazdaságpolitikai vonalvezetésünket kísérő szimpátia reálissá teszi azt a feltételezést, hogy - megfelelő előkészítés után - jobb feltételekkel, nagyobb gazdasági előnyt jelentő megállapodást tudnánk kötni az EKG-val, mint Románia, vagy legalább olyan jót mint Jugoszlávia.

Úgy ítélt meg, hogy következetes gazdaságpolitikánk, az irányítás eszköztárának folyamatos gazdagítása (pl. külső konvertibilitás) akkor hoznának maximális gazdasági eredményt, ha ezt viszonylag rövid időn belül társítani tudnánk fejlődésünk két fontos külső feltételének javításával: az EKG-val való szerződés megkötésével, valamint az IMF-be és a Világbankba való belépéssel. Így a belső gazdasági átalakuláshoz forrástöbbletbe jutnánk, s könnyebbé válna erőfeszítéseink eredményeinek külpiaci realizálása;

- az EKG-val történő esetleges megállapodás megkötése jelentősen javíthatná kereskedelempolitikai pozíciónkat az EFTA országok piacain is;

- a jugoszláv és a román példák azt is bizonyítják, hogy a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok átfogó rendezése jelentősebb politikai vihart nem eredményezett.

A szerződéskötés előnyeinek reális megítéléséhez az is hozzátartozik, hogy ezzel a magyar vállalatok nem valami idillikus állapotba kerülnének az EKG piacán. Versenytársak maradnának, akiknek kiszorításáért, piaci helyzetük gyengítéséért a tőkés vállalatok továbbra is mindent elkövetnének. De nem kellene elszenvedniük 10-30%-os vámhátrányt, és a piacrajutás (piaconmaradás) számos adminisztratív korlátját. Ez pedig abszolút értelemben is jelentős előny a mai helyzethez képest.

Az világosan látható, hogy a jelenlegi nemzetközi politikai légkör (a szovjet-amerikai viszony, az afgán kérdés, a lengyel események) nem kedvez az EKG-val való szerződéskötésnek. Bizalmas tárgyalások útján azonban úgy előkészíthető, hogy az enyhülés erősödésekor megköthető legyen.

[1981. március

H. I.]

2. DOKUMENTUM

Szigorúan bizalmas feljegyzés az SPD-nél folytatott tárgyalásokról (1981. szept.)

KB Gazdaságpolitikai Osztály

Szigorúan bizalmas!

Készült 2 példányban.

Jelentés a Német Szociáldemokrata Pártban (SPD) folytatott megbeszélésekről

I.

1981. szeptember 24-27. között a KB Gazdaságpolitikai Osztályának két tagja (Szikszay Béla, az osztály helyettes vezetője és Horváth István, az osztály politikai munkatársa, aki egyben a tolmácsolást is ellátta) bizalmas, puhatolózó jellegű tárgyalásokat folytatott az NSZK-ban az SPD szakértőivel Magyarországnak az Európai Gazdasági Közösséggel esetleg kötendő gazdasági megállapodás tartalmi kérdéseiről.

A megbeszéléseket - amelyről tudott Schmidt kancellár, Herbert Wehner, az SPD elnökségének tagja, Manfred Lahnstein, a Kancellári Hivatal vezetője és a kancellár egyik tanácsadója - a bizalmas jelleg, a diszkréció messzemenő figyelembe vétele mellett készítették elő. A megbeszélésekbe a következő személyeket vonták be: Eugen Selbmennt, a kancellár (különleges ügyekkel megbízott) tanácsadóját az SPD parlamenti frakciójában, Hans-Joachim Seelert, az Európa-parlament tagját, s abban a Külügyi Bizottság szocialista országokkal foglalkozó részlegének vezetőjét és Helga Köhnent, az SPD parlamenti frakciójának európai kérdéseket koordináló részlegének vezetőjét. A magyar tárgyalócsoportot fogadta Herbert Wehner, a Német Szociáldemokrata Párt parlamenti frakciójának elnöke, az SPD Elnökségének tagja.

II.

A tárgyalások során kifejtettük: gazdasági érdekeinktől vezérelve foglalkozunk olyan gondolattal, hogy Magyarország esetleg gazdasági együttműködési szerződést kössön az Európai Gazdasági Közösséggel. Véleményünk szerint egy ilyen szerződés csak a viszonyosságon, a kölcsönös előnyökön és érdekeltségen nyugodhatna, és a gazdasági kapcsolatok bővítése előtt álló (és növekvő) korlátok lényeges csökkentését kellene eredményeznie, felvetésünkkel nem egyoldalú előnyöket kérünk; mi is készek vagyunk a vámok csökkentésére, illetve eltörlésére, kereskedelmünk nagyfokú liberalizálására. A megkötendő szerződés típusára nézve egy szabad kereskedelmi-együttműködési megállapodáshoz állna közel, s ezzel meghaladna minden eddigi, az EGK részéről szocialista országgal kötött megállapodást. Forgalmunk nagysága, fejlődése alapot ad erre, gazdasági mechanizmusunk is „fogadóképes”, illetve (olyan tervezett lépéseinkkel, mint pl. a forint külső konvertibilitása) azzá tehető ilyen szerződés megkötésére. Kifejtettük, hogy a megállapodás megkötésére vonatkozó felvetésünknek nem lehet „politikai ára”: továbbra is teljesítjük szövetségi rendszerünkben vállalt kötelezettségeinket, az esetleges szerződés nem sértheti biztonsági érdekeinket, és folytatjuk gazdaságpolitikánkat.

A megbeszéléseken német részről kifejtették, hogy felvetésünk – elismerten gazdasági indítékai mellett – eminens politikai kérdés. Fontos felvetés, mert a béke, a biztonság és az enyhülés gazdasági alapjait erősítené. Az NSZK kész ebben a közvetítő szerepét betölteni. Ezt a szerepet az NSZK más kérdésekben is igyekszik érvényre juttatni a két nagyhatalom közötti kapcsolatok javításában. Nem értenek egyet az USA azon törekvésével, hogy az európai kapcsolatokat saját érdekeinek megfelelően akarja módosítani. Szerintük vannak sajátos európai érdekek, hagyományok, s bár szövetségi kötelezettségeiket ők is teljesítik, ellenállnak a túlzó, az európai viszonyokat nagyhatalmi érdekeinek egyoldalúan alárendelni akaró amerikai törekvéseknek (pl. eltökélt szándékuk aláírni a Szovjetunióval

a gázvezeték építésére vonatkozó szerződést). Mindent elkövetnek annak érdekében is, hogy az EGK ne legyen elzárt, más országok érdekei ellen irányuló tömörülés. Felvetésünk beleillik az NSZK úgynevezett kelet-politikájába, valamint az európai biztonságról és kapcsolatfejlesztésről kialakított elképzeléseikbe, ezért azt politikailag támogatják, és gazdaságilag is reális, érett tárgyalási alapnak tartják.

Részletes eszmecserét folytattunk az esetleges megállapodás politikai tartalmáról. Megítélésük szerint a szerződéssel politikailag a következőket kellene vállalnunk:

- az EGK jogi és diplomáciai elismerését;
- annak az eddig képviselt KGST álláspontnak a feladását, hogy először kössön megállapodást a KGST és a Közös Piac a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének elveiről, s ennek bázisán kössenek a két közösség tagországai külön-külön konkrét gazdasági megállapodást;
- vegyes bizottság felállítását, amely időről-időre vizsgálná a megállapodásban foglaltak betartását, megtárgyalná a vitás kérdéseket;
- annak elismerését, hogy Nyugat-Berlin az EGK szerves része.

A megbeszélések során kifejtettük, hogy az EGK jogi és diplomáciai elismerését vállaljuk, mint ahogy a vegyes bizottság felállítását is. Véleményünk szerint megállapodásunk nem lenne ellentétes a KGST és a Közös Piac között előkészítés alatt álló és elhúzódó tárgyalásokkal, hiszen a mi szerződésünk is ugyanazon kereskedelempolitikai elveken nyugvó, konkrét gazdasági megállapodás lenne. Annnyiban tényleg eltérnénk, hogy belátjuk: az EGK rendtartása korlátozza tagállamainak lehetőségét külön szerződések kötésénél, s ezért mi hajlandók lennénk az EGK-val mint gazdasági közösséggel megállapodást aláírni. Tisztában vagyunk azonban azzal, hogy ennek helyességéről a KGST tagor-

szágot nekünk kellene meggyőznünk. A legjobb érv természetesen a politikai engedmények nélkül megkötött, elvi alapokon nyugvó megállapodás lesz.

Nyugat-Berlin kérdésénél úgy érveltünk, hogy annak négyhatalmi megállapodással meghatározott státuszán – amelyet egyébként a Közös Piac két jelenlegi tagja, Anglia és Franciaország is aláírt – kétoldalú szerződéssel nem lehet, s nem is akarunk változtatni. A kialakult eszmecsere végén az SPD szakértői úgy nyilatkoztak, hogy az előkészítés során elérhető, hogy a megállapodás szövege ne tartalmazzon Nyugat-Berlinre vonatkozó kitételeket (mint ahogy a Jugoszláviával megkötött egyezmény sem tér ki erre).

Gazdaságpolitikánkról és gazdaságirányítási rendszerünkről sok kérdést tettek fel. A kapott válaszok alapján úgy nyilatkoztak, hogy ezek olyanok, amelyek megkönnyítik a megállapodás megkötését. Gazdasági tekintetben vállalnunk kellene:

- a vámok leépítését;
- a mennyiségi korlátozások megszüntetését (amelyeket – a viszonyosság alapján – a Közös Piac is vállalna);
- tudomásul kellene vennünk, hogy a mezőgazdasági termékeknél megmaradnának bizonyos korlátozások (pl. a bevihető marhahús mennyiségének maximumát előírnák, de a bevihető minimum alá sem mennének). Azt láthatóan megnyugvással vették tudomásul, hogy a kapcsolatok bővítésénél nem egyoldalúan a mezőgazdasági termékek kivitelét forsziroznánk.

Fölvetették továbbá, hogy nagyban elősegítené a megállapodás megkötését, ha

- meg tudnánk valósítani a forint külső konvertibilitását;
- olyan beruházási jogszabályt léptetnénk érvénybe, amely befektetésre, közös termelő üzemek létrehozására megfelelően

ösztönözné az ő vállalataikat (pl. garantálnánk a közös vállalatok nyereségének kivihetőségét, nem ragaszkodnánk az 51%-os magyar részesedéshez, stb.);

- a megállapodás a tudományos együttműködés kérdéseire is kiterne;
- a turizmust még jobban ösztönöznénk (pl. Ausztriához hasonlóan a vízumkényszert megszüntetnénk a Közös Piac országai felé is).

Ezen túlmenően azt tanácsolták, hogy a megállapodáshoz dolgozzuk ki a tárgyalási stratégiát, legyünk rugalmasak, s a lehetséges mértékig alkalmazkodjunk az egyes országok érdekeihez (pl. a mezőgazdasági termékek exportjánál számolni kell a franciák ellenállásával, akik számára a magyar agrárexport konkurenciát jelent).

Felvetették, hogy a bizalmas tárgyalásokba még egy emberüket bevonnák, Haferkampot, a Közös Piac Bizottságának alelnökét (a Közös Piac „kormányának” külügyminiszterét, aki a KGST-vel kötendő megállapodásnál is képviselte az EGT-t). Ő ismeri a legjobban az EGT tagországok várható álláspontját, s a tartalmi és procedurális kérdésekben is a legtöbb ismerettel rendelkezik. Amennyiben Havasi elvtárs részt venne a stuttgarti magyar napokon (november 11-16), akkor őt erre az időpontra hazahívnák, s ő átgondolt, részletes információt adna a megállapodás főbb tartalmi és procedurális kérdéseiről.

Azt egyértelműen helyeselték, hogy az előkészítő tárgyalásokat a legnagyobb diszkréció mellett, politikai csatornákon keresztül kezdtük meg. Azt tanácsolták, hogy a Haferkamp-találkozó után alakítsuk ki a további tárgyalások menetét. Azt mindenesetre szükségesnek tartanak, hogy a francia szociáldemokraták felé is kezdeményezzünk bizalmas megbeszélést, politikai síkon.

III.

Záró megbeszélésen fogadott berniünket Herbert Wehner, az SPD elnökségének tagja és parlamenti frakciójának vezetője. A megállapodás megkötésére vonatkozó felvetésünket helyeselte, részünkről természetes lépésnek tartotta, s úgy minősítette, mint a magyar reálpolitika egyik újabb megnyilvánulását. Egyetértett az óvatos, politikai síkon indított előkészítéssel. Figyelmünket két fő kérdésre kell összpontosítanunk:

- kezdeményezésünket a Közös Piac országai kedvezően fogadják, s annak tekintsék, ami: gazdasági érdekeinkből fakadó, kölcsönös előnyökre épülő gazdasági lépésnek. Ennek érdekében a németek készek mindent megtenni, és felvetésünket a Közös Piacon belül aktívan támogatni;

- a megállapodás a szocialista országok körében ne okozzon félreértést, politikai bizalmatlanságot. Ezt nekünk kell tudni elosztatni, tényekkel, érvekkel szocialista partnereinket meggyőzni. Ők felvetésünkben Magyarország gazdasági érdekeit látják, s nem a szocialista országok ellen irányuló lépést, tisztában vannak vele, hogy a jövőben is teljesítjük vállalt kötelezettségeinket a szocialista országok felé, és nem akarunk „kilépni” szövetségi rendszerünkől. Mégsem zárható ki, hogy lépésünk egyes szocialista országokban féltékenységet, politikai gyanakvást váltana ki. Helyeslik kezdeményezésünket, mert növelné az enyhülés esélyeit, s jó példa lenne arra is, hogy egy szocialista ország elvi alapokon állva is lényegesen meg tudja az eddig született gazdasági megállapodások kereteit haladni. Ennek „ára” azonban nem lehet az, hogy ez politikai gondokat okozzon nekünk.

Hosszasan méltatta Magyarországnak az elmúlt 25 év alatt elért társadalmi, gazdasági fejlődését, s azt a világon szinte egyedülállónak nevezte. Megállapodásra irányuló törekvésünk messzeszemenő támogatásáról biztosított az SPD vezetése részéről.

Budapest, 1981. szeptember 29.

/Horváth István/ /Szikszay Béla/

3. DOKUMENTUM

Jelentés a Haferkamp alelnökkel tartott megbeszélésekről

KB Gazdaságpolitikai Osztály

Szigorúan bizalmas!

Készült 2 példányban.

[1981. nov. 23.]

Jelentés

a Haferkamppal folytatott megbeszélésekről

Havasi Ferenc elvtárs NSZK-beli tartózkodása során találkozott és bizalmas jellegű megbeszélést folytatott Haferkamppal, a Közös Piac Bizottsága alelnökével. A megbeszélést - kérésünkre - az SPD vezetése készítette elő azzal a céllal, hogy érdemben megvizsgáljuk Magyarország és a Közös Piac között a gazdasági kapcsolatok bővítését akadályozó tényezők intézményes csökkentésének lehetőségeit. A megbeszélésen német részről még részt vett H. J. Seeler, az Európa Parlament tagja, és Selban, az SPD parlamenti frakciójának egyik vezető funkcionáriusa, Schmidt kancellár tanácsadója. A tárgyaláson magyar részről Szikszay Béla és Horváth István, a Gazdaságpolitikai Osztály munkatársai vettek részt (az utóbbi a tolmács szerepét is betöltötte).

Havasi elvtárs kifejtette, hogy Magyarország a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra nagy mértékben ráutalt ország. Ezeket elsősorban a szocialista országokkal bonyolítjuk, de jelentős arányt képvisel a tőkés (ezen belül a nyugat-európai) országokkal folytatott kereskedelem is. Gazdasági fejlődésünk nemzetközi feltételei az utóbbi években számunkra nagyon hátrányosan változtak: nagy árvesztés ér bennünket; megnehezültek a gazdasági kapcsolatbővítés lehetőségei a szocialista országokkal, a fejlett tőkés országok (ezen belül a Közös Piac) részéről pedig jelentős és hátrányos gazdasági megkülönböztetések sújtják exportunkat. A megoldást elsősorban a magyar gazdaságon belül - a hatékonyság növelésében, a versenyképesség és a termelési

szerkezet javításában - keressük. A szocialista országokkal közösen munkálkodunk egymás közötti gazdasági kapcsolataink fejlesztésén. A tőkés országokkal igazságosabb elvi alapon, a kölcsönös előnyöket kihasználva törekszünk a gazdasági kapcsolatok bővítésére. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok bővítésének nehézségeire tehát nem elzárkózással, hanem igazságosabb alapokon nyugvó kapcsolatbővítéssel válaszolunk. Mi a GATT-ba azért léptünk be, mert e szerződésben foglalt alapelvek jó bázist teremthetnek a kapcsolatok bővítéséhez. A GATT kereskedelempolitikai elveit azonban a gyakorlatban nem tartják be. Ha betartanák, nem lenne szükség külön megállapodások megkötésére. A GATT kereskedelempolitikai alapelvei alapján hajlandók lennének megállapodást kötni a Közös Piacca. Minket azonban sem a Romániával, sem pedig a Jugoszláviával kötött megállapodás feltételei nem elégítenének ki. Úgy érezzük, hogy országunk szilárd belpolitikai helyzete, az enyhülést követően szolgálgó külpolitikája, gazdaságpolitikai vonalvezetése, gazdasági mechanizmusa reálisan feljogosít arra, hogy a két szocialista országgal kötött szerződés tartalmát meghaladó, a GATT elveit következetesen megvalósító megállapodást köthessünk.

Haferkamp kifejtette, hogy a világgazdasági helyzet rossz, és a közeli jövő kilátásai sem jók. Ebben a helyzetben a külgazdasági kapcsolatok megszilárdítása és bővítése a helyes út, nem az elzárkózás, a befelé fordulás. Nem tartja helyesnek a gazdasági nehézségekre protekcionizmussal válaszolni, a Közös Piac esetében sem. Ez azonban nem a Közös Piac apparátusától függ, hanem elsősorban a tíz tagország kormányának elhatározásától. Hasznos volna, ha a gazdasági nehézségek, problémák feloldására tudnánk megoldást találni Magyarországon és a Közös Piac között.

Egyetértett egy kötendő szerződés gondolatával, s annak tartalmára különböző alternatívákat vázolt fel. Az egyik alternatíva az úgynevezett szektorális megállapodások (pl. acélegyezmény, textilegyezmény) körének és mértékeinek bővítése lehetne.

A másik megoldási lehetőségként szóba jöhetne egy Romániához hasonló megállapodás megkötése. Szerinte nem helyes e megállapodás

podás előnyeit lebecsülni. Románia annak idején azt kérte, hogy ne csak a gazdasági kapcsolatok egyes szektoraira (pl. kohászat) kössenek megállapodást, hanem az ipar egészére. Ezt kérték - ezt kapták. Igaz, hogy ez még nem old fel minden korlátozást az iparcikkek teljes körére, de például 1982-től további 8 termékcsoporthoz következnek be könnyítések a forgalom terén. Csak fokozatosan lehet előrehaladni - számunkra is ezt ajánlja.

Jugoszlávia esete másként ítélandó. Hosszú ideje nagy volumenű forgalmat bonyolítottak, amely során Jugoszlávia számára hatalmas passzívum alakult ki. Jugoszlávia felé azért könnyítettek (a vám és mennyiségi) korlátozásokon, hogy megkönnyítsék számára a passzívum leépítését.

Havasi elvtárs válaszában kifejtette, hogy mi is fokozatosan gondoljuk elérni a vámok megszüntetését, a korlátozások feloldását. Kezdeti lépésnek jónak tartanánk a szektorális megállapodásokban a kvótaemelést és azt is, ha a szállítandó mennyiségekről nem évente kellene tárgyalni, hanem egy nagyobb biztonságot nyújtó hosszú távú megállapodás szabályozná azokat. Könnyítést jelentene, ha mezőgazdasági termékeink exportjára nem értékük 30%-át is meghaladó, hanem annál kisebb terhek rakódnának. A kapcsolatok bővítését, a korlátozások lebontását azonban alapvetően nem így képzeljük. A mi koncepciónk az, hogy kössünk egy - a GATT elveinek megfelelő - szabadkereskedelmi megállapodást, és ezen belül, a megállapodás részeként biztosítsuk a terhek, korlátok ütemes, fokozatos feloldását. A könnyítések tehát ne alku tárgyai legyenek, ne a pillanatnyi gazdasági helyzet függvényében alakuljanak, hanem intézményes keretek között, előre rögzített ütemben alkalmazzuk azokat.

Haferkamp a GATT elvek alapján álló szabadkereskedelmi megállapodás megkötését elérhetőnek, lehetségesnek tartotta Magyarországon számára. Úgy vélte azonban, hogy ennek számos elemét, kérdését még alaposan vizsgálni kell, mivel illet a Közös Piac szocialista országgal még nem kötött. Tisztázandó, hogy mikor, a korlátok lebontásának milyen üteme mellett, milyen termékekre kiterjedően lehetne ezt megkötni, s előzetesen kikkel kelle-

ne még ezekről tárgyalni. Kérte és vállalta az előkészítés bizalmas jellegének megőrzését. Ígéretet tett arra, hogy ketten (Seelerrel) kidolgozzák a szabadkereskedelmi megállapodás reálisan elérhető kereteit, körét, mértékét, ütemezését, és azt előreláthatólag januárban az SPD tárgyalásba beavatott egyik vezetője útján (Selbmann) eljuttatják Havasi elvtársnak. Budapest, 1981. november 25.

A jelentést összeállította: Szikszay Béla

A jelentést jóváhagyta: Havasi Ferenc

4. DOKUMENTUM

Az SPD-MSZMP kapcsolatok megbízottjának levele

EUGEN SELBMANN

Diplom-Politologe

Bundeshaus HT 1502

5300 Bonn 1

[1983. május] [Persönlich]

Lieber Dr. Horváth,

zurückkommend auf unser Gespräch im Dezember letzten Jahres und Ihrer Bitte habe ich meine Jahresbücher durchgesehen. Über die ersten Kontakte Budapests zur Europäischen Gemeinschaft habe ich folgende Fakten in Erinnerung gebracht. Es handelt sich um Bemühungen, an denen ich persönlich beteiligt war.

24.8.1981.

Ich war auf Einladung der USAP einige Tage in Ungarn. An diesem Tage besuchte mich Dr. G. Horn, Leiter der Internationalen Abteilung der USAP, in meinem Hotel in Budapest. Das Ergebnis seines Gespräches war dahingehend, mich zu bitten, Gespräche zwischen Budapest und führenden Persönlichkeiten der EG in Brüssel herzustellen. Ziel dieser Sondierungen sollte die Möglichkeit eines Vertrages zwischen der Europäischen Gemeinschaft und der Volksrepublik Ungarn sein. Es ging dabei um langfristige Perspektiven und dieses Abkommen sollte über die Verträge, die die EG mit Rumänien und Jugoslawien abgeschlossen hatte, hinausgehen.

Dieses Vorhaben sollte aus innen- und außenpolitischen Gründen mit größter Diskretion behandelt werden. In der ungarischen Führung seien nur wenige Personen darüber informiert.

Nach Rückkehr aus meinem Urlaub habe ich meinen Fraktionsvorsitzenden Herbert Wehner und den Bundeskanzler Helmut Schmidt über dieses Gespräch unterrichtet.

Im September/Okttober habe ich mehrere vertrauliche Gespräche mit dem für Außenpolitik zuständigen Kommissar in der EG, Herrn Haferkamp und seinem Kabinettchef geführt.

24.9.1981

Gespräch im Bundeshaus Herr Szikszai und Dr. Horváth mit den SPD-Bundestagsabgeordneten Egon Bahr und Hans-Jürgen Wischnewski sowie dem SPD-Europaabgeordneten Seeler. Aufstellung eines Fragebogens.

20.11.1981

Ich habe im Bundeshaus ein erstes Gespräch zwischen Herrn Haferkamp und Herrn Havasi vermittelt. An dem zweistündigen Gespräch nahmen u.a. der SPD-Europa-Abgeordnete Herr Seeler und auf ungarischer Seite die Herren Szikszai, Dr. Horváth und Hargita (Dolmetscher) teil.

Havasi erläuterte eingehend die Vorstellung der ungarischen Seite. Haferkamp sagte eine vertrauliche Prüfung in Brüssel zu.

Der Bundeskanzler wurde von mir und Herrn Haferkamp über dieses Gespräch unterrichtet.

21.12.1981

Der Bundeskanzler Helmut Schmidt schickte mich mit einem persönlichen Brief zu diesem Thema zu Herrn Kadar nach Budapest. Der Inhalt dieses Briefes ist Ihnen, lieber Herr Horváth, bekannt.

Die mir gegebene mündliche Antwort, vor allen Dingen dahingehend, daß über dieses ungarische Vorhaben Persönlichkeiten in Moskau unterrichtet seien, übermittelte ich dem Bundeskanzler.

30.1.1982.

Anläßlich des Wiener Dialoges führte ich mit Herrn Horn ein Gespräch über den Stand des Vorhabens.

4.3.1982

Besuch von Herrn Szikszai und Dr. Horváth in Bonn.

21.4.1982

Auf dem Parteitag der SPD in München habe ich ein Gespräch zwischen Herrn Horn und Herrn Haferkamp vermittelt.

In den folgenden Monaten spielte die Frage eine Rolle, welcher EG-Staat die Initiativen für Verhandlungen mit Ungarn ergreifen sollte. Es sollte ein kleinerer Staat der Gemeinschaft sein. In Budapest dachte man an die Niederlande.

Durch Vermittlung von Herrn Wischnewski (?) fanden ungarischerseits Gespräche mit den Regierungen in London und Paris statt.

26.8.1982

Anläßlich eines Besuches in Budapest führte ich Gespräche mit Herrn Horn und Herrn Szűrös. Wir verständigten uns dahingehend, daß es besser wäre, mit der dänischen Regierung, die von Sozialdemokraten geführt wurde, über eine Initiative Kopenhagens zu sprechen.

2.9.1982

Ich flog in dieser Angelegenheit nach Kopenhagen, um mit der dänischen sozialdemokratischen Partei darüber zu sprechen. Die Dänen erklärten mir aber, daß innerhalb der nächsten Tage die Regierung auseinanderbrechen würde. Die Sozialdemokraten wären dann mit Sicherheit in der Opposition. Was auch eingetreten ist. Man sagte mir aber zu, daß die dänische Partei Kontakte durch eine Reise nach Budapest aufnehmen würde.

Im September brach die sozial-liberale Koalition in Bonn auseinander. Helmut Kohl wurde zum neuen Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland gewählt. Wie ich von Herrn Schmidt hörte, hat er in einem Übergabegespräch vertraulich über das Anliegen Ungarn den neuen Bundeskanzler unterrichtet.

5. DOKUMENTUM

Az Európai Parlamentnek készült jelentés Magyarországról

EUROPÄISCHES PARLAMENT

AUSSCHUSS FÜR AUSSENWIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN

[1985. nov. 20.]

Entwurf eines Berichts

über

die Handelsbeziehungen zwischen der Europäischen Gemeinschaft und Ungarn

Berichterstatter: Herr ZARGES

20. November 1985

PE 102 257

[Nem hivatalos fordítás!]

A.

A Külgazdasági Kapcsolatok Bizottsága a következő - indoklással ellátott - határozati javaslatot terjeszti az Európa Parlament elé:

Határozati javaslat

az Európai Közösség és Magyarország közötti lehetséges kereskedelmi kapcsolatokról.

Az Európa Parlament:

- utalva az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet madridi találkozájáról 1980. október 15-én készült határozatára, amelyben a Parlament lefektette a Közösségnek és tagállamainak a kelet-európai országokhoz fűződő gazdasági jellegű kapcsolatok lényeges alapelveit /1/,

- szem előtt tartva az Európa Parlament 1982. október 11-i, az Európai Gazdasági Közösség és a kelet-európai állami kereskedelmet folytató országok, továbbá a KGST közötti kapcsolatokról szóló határozatot /2/,

- utalva a Seeler úr és mások által készített, az Európai Közösség Magyarországhoz fűződő gazdasági kapcsolatairól szóló határozati javaslatra /Dok. B 2-31/85/,

- ismerve az Európa Parlament 1985. október 24-i, az Európai Közösség és a kelet-európai országok közötti politikai kapcsolatokról szóló határozatát, és különösen azon cél ismeretében, hogy az EK és a KGST között általános megállapodások kötésére kerüljön sor

/1/ ABl. Nr. C 291, 1980. nov. 10., 84. old.

/2/ ABl. Nr. C 292, 1982. nov. 08., 15. és a köv. old.

mind a környezetvédelem, a közlekedés, a fejlesztési politika, a tudomány, statisztika, mind a normaegységesítés területén, de a kereskedelmi kapcsolatok területe mégis a kétoldalú érintkezések számára maradjon meg, annak biztosítása végett is, hogy a KGST államok Szovjetunió általi fegyelmzése ne történhessen mintegy az EK segítségével vagy elismerésével, valamint hogy ezen országok amúgy is szűk cselekvési játéktere ne szűküljön tovább,

A/ méltányolva Magyarország azon történelmi jelentőségét, amelyet a Kelet-Európa államaihoz és népeihez való közvetítés területén végzett, illetve azon széles körű fáradozásait, amellyel a KGST kommunista államközösségén belül népe hagyományait és sajátosságait figyelembe vevő saját utat kíván járni, és amely már most „egy a kelet-európai kommunista államban elképzelhető liberalizmus legfelsőbb fokához” vezetett,

B/ méltányolva a magyar gazdasági reformmodellt, amely 1968 óta az „Új Gazdasági Mechanizmuson” (UGM) keresztül a kötött

tervszámokkal operáló központi népgazdasági terv autoritását a vállalatok számára hatályon kívül kívánja helyezni, és ezt messzemenő szabad árképzéssel, a vállalatok jövedelmi viszonyaihoz igazodó bér- és jövedelem megállapítással, a dolgozók részvételének biztosításával a termelés programjával és a beruházási súlypontokkal kapcsolatos üzemen belüli döntésekben, és végül a vállalatok önállóságával és az általános döntésekben és eszközökre (adók, hitelek, stb.) gyakorolt állami befolyásának korlátozásával kíván helyettesíteni azzal a végső céllal, hogy lehetővé tegye a harmadik országokkal való versenyt. Méltányolva különösen az utóbbi években, meghatározott külkereskedelmi ágazatokban tevékenykedő magyar vállalatok hatáskörének bővítésére tett kezdeményezéseket, amelyek hozzájárultak a külkereskedelem állami monopólium jellegének számottevő megváltozásához. De méltányolva azt a célt is, hogy a „gazdasági munkaközösségek”, a jelentős magánkereskedelem és az egyre növekvő kisipar révén egy „második gazdaságot” fejlesszenek ki, amely több önállósághoz, függetlenséghez, liberalizmushoz vezet, és egyidejűleg növeli Magyarország gazdasági teljesítőképességét,

C/ elismerve a Magyarországon egyre erősödő mozgási szabadságot, amely mára odavezetett, hogy általánosan minden magyar évente egyszer nyugati országba utazhat, és ráadásul joga van külföldön munkát vállalnia, amennyiben kötelezi magát jövedelmének 1/5-ét magyar fizetőeszközre átváltani; de a külföldi látogató magyarországi mozgási szabadságát is, aki akadály nélkül utazhat az országban keresztül-kasul, és ennek során pl. éppúgy, mint magyar vendéglátója, nyugati újságokat vásárolhat annak érdekében utcai árusoknál, hogy informálódjon az aktuális helyzetről,

D/ méltányolva az 1985-ben bevezetett új választási törvényt, amely be kívánja vezetni Magyarországon a „szocialista demokráciát” és egy KGST országban először teszi lehetővé a választógyűléseknek, hogy a mindenkorai választókerületben max. 4 jelöltet állítsanak, ami azt eredményezte, hogy

ma a magyar Parlament 387 képviselőjéből 43 ún. „független” képviselő;

E/ annak ismeretében, hogy az 1985. október-novemberben Budapesten megtartott EBEE Kulturális Fórum alkalmából nemcsak számos, magyar politikusokkal folytatott hivatalos megbeszélésre, hanem egy magánkörben rendezett párhuzamos rendezvényre (az Emberi Jogok Nemzetközi Helsink Alapítványának párhuzamos szimpóziuma) is sor került, amelyen kb. 150 ellenzéki író, értelmiségi és egyéb személyek akadálytalanul beszélgetéseket folytathattak nyugati vendégekkel és előadásokat tarthattak;

- 1./ az Európai Közösség és Magyarország közötti kapcsolatok tekintetében az az álláspontja, hogy az Európai Közösség keretén belül mindent meg kell tenni, hogy lehetőleg mihamarabb létrejöjjön egy kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény, amely figyelembe veszi Magyarország gazdasági és politikai sajátosságait, és alapelveként azt tartja szem előtt, hogy Magyarországot a mai valóságos formájában kezeljék tárgyalópartnerként;
- 2./ nem tartja sem szükségesnek, sem célszerűnek, hogy az EK időbeli összefüggést hozzon létre a Magyarországgal folytatandó esetleges tárgyalások és az újabban ismét felelevenített EK-KGST párbeszéd között;
- 3./ veszélytelennek, sőt kívánatosnak tartja a Magyarországgal szembeni mennyiségi behozatali korlátozások fokozatos enyhítését, tekintettel annak más állami kereskedelmű országokra gyakorolt esetleges kihatásaira, annak érdekében, hogy azok is a magyarországihoz hasonló reformok bevezetését vegyék fontolóra;
- 4./ Magyarország más, állami kereskedelmű országokkal való összehasonlításban meglévő említett sajátosságai miatt nem hiszi, hogy a Magyarországgal való kereskedelem fokozatos liberalizálása prejudikációt teremtené az Európai Közösségnek az állami kereskedelmű országokkal szembeni közös kereskedelmi politikájának alakítására nézve;

- 5./ Magyarország esetében megállapítja, hogy ebben az országban, amely egyben GATT-tagállam is, az árképzési folyamat lényegesen jobban figyelembe veszi a piaci tényezőket, mint más KGST országok, amelyekben az árak főként politikai szempontok alapján kerülnek megállapításra;
- 6./ felhívja a Bizottságot, hogy kérjen mandátumot a Minisztertanácstól a Magyarországgal folytatandó tárgyalásokra, a kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény előkészítésére és megkötésére; és felhívja a Bizottságot, hogy a mandátum megadása után haladéktalanul kezdje meg Magyarországgal a tárgyalásokat;
- 7./ döntő fontosságúnak tartja a kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény megkötését Magyarországgal.
E megállapodásnak többek között a következő elemeket kell tartalmaznia:
- a./ a mennyiségi behozatali korlátozások meghatározandó ütemterv szerinti fokozatos hatályon kívül helyezését (ennek során az egyes termékek szektorális és regionális érzékenységet megfelelően figyelembe kell venni);
 - b./ védő klauzulát, amely a gazdasági adottságok változása esetén megfelelő védelmet nyújt az EK belföldi piaca számára;
 - c./ ütemterv szerinti preferenciális vámszabályozást és vámcsoökkentést a kölcsönösség elvének figyelembe vételével olyan áruk számára, amelyeknek listája később kerül összeállításra;
 - d./ a mezőgazdaság területén meghatározott termékek lefölozési összegeinek csökkentését, valamint a kölcsönösség elvének tiszteletben tartása mellett később meghatározandó kritériumok szerinti termékek számára lefölozés- és vámmentes kontingensek bevezetését;
 - e./ „EK-Magyarország Vegyesbizottság” létrehozását azzal a megbízással, hogy az megvizsgálja a gazdasági kapcsolatok (pl. ipari kooperáció, vegyes vállalatok [joint ventures] a közlekedés ágazataiban, a technológia és kutatás területén) kölcsönös előnyök melletti további kiépítését, és megfelelő javaslatokat dolgozzon ki.

6. DOKUMENTUM

Melega Tibor miniszterhelyettes levele a fenti jelentésről-

KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM

MINISZTERHELYETTES

Dr. Horváth István elvtárs,
nagykövet
BONN

Kedves Horváth Elvtárs!

Dr. Axel N. Zarges képviselővel Budapesten folytatott megbeszéléseim során olyan ígéretet kaptam tőle, miszerint jelentésének tervezetét megküldi nekem, és lehetőséget ad, hogy egy-egy kérdésben elmondjam véleményemet. Kérte, hogy ezt az akciót nagyon diszkréten kezeljük, mert számára rendkívül kellemetlen lenne, ha kitudódna a magyar „lektorság”.

December végén jelentésének tervezetét Zarges úr átadta brüsszeli kereskedelmi tanácsosunknak, Balázs elvtársnak, aki azt nekem megküldte. Információink szerint január 6-val kezdődő héten Balázs elvtárs találkozni fog a képviselővel, tehát módjában lesz észrevételeinket elmondani.

Értesüléseink szerint Horváth elvtárs szintén találkozik a közeljövőben Zarges úrral és minden bizonnyal szóba kerül a képviselő jelentéstervezete is, amelyet önnek is megküldött.

Szíves tájékoztatásul mellékelten megküldöm Balázs elvtárshoz írt levelem másolatát azzal a kéréssel, hogy Zarges úr felé az abban foglaltakat képviselni szíveskedjék.

Budapest, 1986. január 3.

Melléklet: 0250/23/85.sz. SZH.

anyag 2. sz. példánya

Eltvársi üdvözlettel

Dr. Melega Tibor

7. DOKUMENTUM

Rejtjel-távirat a Weizsäcker államelnökkel folytatott beszélgetésről (1986. jan.)

Január 31-én WEIZSÄCKER, az NSZK elnöke vacsorán látott vendégül. A beszélgetés során kifejtette véleményét a kelet-nyugati kapcsolatok alakulásáról, az NSZK belső helyzetéről, a Szovjetunióhoz és a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolataikról, valamint a magyar-NSZK kapcsolatokról.

1./ A két nagyhatalom közötti párbeszéd megindulása mindkét fél részéről egyrészt a realitások felismerését, másrészt azt a törekvést tükrözi, hogy növekvő belső gondjaik megoldásához nyugodtabb külső feltételeket biztosítsanak.

Reagan a megválasztásakor tett ígéretének megfelelően olyan gazdaságpolitikát valósított meg, amellyel sikerült véget vetni a világméretű recesszióknak. Ezzel párhuzamosan az USA erősödni látta vezető szerepét, és ez rányomta bélyegét az Európával folytatott párbeszédre is. Ugyanakkor ez a gazdaságpolitika hatalmas költségvetési deficitet eredményezett, továbbá az országban a növekvő gazdagsággal szemben egyre nagyobb méreteket öltött a szegénység is. Az államháztartás krónikus hiánya és a szegénység problémája komoly belső feszültségekhez vezetett.

Az a feltételezés, hogy a Szovjetunió a jövőben sokkal nagyobb figyelmet kíván fordítani a belső gazdasági és társadalmi problémákra, az USA-ról is mindinkább elmondható. Ezzel együtt úgy tűnik, hogy jelenleg a Szovjetunióban nagyobb a feszültség. Ezzel is magyarázható a szovjet külpolitika aktivitása, a nyugodtabb külső feltételek megteremtésére irányuló erőfeszítések.

2./ A keresztény-liberális koalíció helyzete - az esetenkénti személyes konfliktusok ellenére - szilárd, a koalíció egységét nem fenyegeti veszély. A kormány gazdaságpolitikai célkitűzései megvalósultak. A gazdaság növekedése folyamatos, a világon itt a legalacsonyabb az infláció. A világ gazdaság kihívásainak megfelelően valósul meg a gazdaság szerkezeti átalakulása.

A munkanélküliség a tűréshatárokon belül maradt. Az NSZK gazdasága mindinkább meghatározó szerepet játszik a világban.

A koalíció azonban időnként nehézségekkel is küszködik, amelyek elsősorban külpolitikai természetűek. Az NSZK külpolitikája a NATO keretén belül a közös európai érdekeket mindinkább felismerő Franciaország és az európai realitásokat elismerő NSZK együttműködésén alapszik. Az együttműködés sikerének fontos kritériuma, hogy azt Anglia is reálisabban értékeli.

A legnagyobb problémát az okozza, hogy miként lehet az unió-pártok külpolitikai alapelveit összhangba hozni a külpolitikai gyakorlattal.

A koalíció 1987. évi választási sikere biztos, ez azonban nem zárja ki, hogy a koalíción belül esetleg bizonyos eltolódás következne be az erőviszonyokban.

3./ Az NSZK kormánya tudatában van az európai realitásoknak, nincsenek revansista törekvései. Tény azonban, hogy nincs a II. világháború következményeit rendező békeszerződés.

Az NSZK szigorúan tartja magát az 1970-es években született szerződésekhöz. Ez határozza meg a Szovjetunióhoz és a többi szocialista országhoz fűződő viszonyát. A szocialista országoknak látniuk kell, hogy a Kohl-kormány komoly erőfeszítéseket tett amerikai szövetségesénél a kelet-nyugati párbeszéd fenntartásáért és folytatásáért. Ez nem kevés mértékben köszönhető annak, hogy a jelenlegi bonni koalíció a Reagan kormányzat számára elfogadhatóbb, mint a korábbi. Az SDP programban való részvételt is elsősorban az motiválja, hogy Bonn meg akarja őrizni befolyását Washingtonban.

Az NSZK kormánya üdvözlí az új szovjet leszerelési javaslatokat. Ezek értékelésénél Nyugat-Európa számára a legfontosabb kérdés az, hogy a Szovjetunió mennyire kész minden európai államnak elismerni az azonos biztonsághoz való jogát. Úgy tűnik, hogy a Szovjetunió Nyugat-Európa politikájában súlyának megfe-

lelően kezeli az NSZK-t. Örvedetes, és Kvieinszky bonni látogatása is azt igazolja, hogy változóban van az NSZK-val szembeni korábbi szovjet politika.

A Lengyelországhoz fűződő kapcsolatokra az NSZK mindig nagy figyelmet fordított. Az ottani válság óta azonban közeledési nehézségeik vannak. Weizsäcker kifejezte készségét, hogy államfői minőségben szívesen ellátogatna Lengyelországba.

Az NDK-val elsősorban a gazdasági és az emberi kapcsolatok fejlesztésére helyezik a hangsúlyt.

4./ A magyar-NSZK kapcsolatokat az élet minden területén példamutatónak nevezte, amelyekben azonban még jelentős tartalékok vannak. A magyar gazdaságirányítási rendszert, a belpolitikai élet fejlődését a világ sok országa számára követendőnek tekintti. Magyarország tekintélye, az országgal szembeni bizalom elsősorban ennek a belső fejlődésnek köszönhető.

Végezetül annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az európai népek közötti jobb megértést nem a bezárkózás, hanem a különböző társadalmi rendszerek létét elismerő intenzívebb politikai, gazdasági és kulturális együttműködés segítheti elő.

8. DOKUMENTUM

Az EP határozati javaslata a magyar-EGK kapcsolatokról

[1986. március]

A Külgazdasági Kapcsolatok Bizottságának határozati javaslata a Magyarország és EG között lehetséges kereskedelmi kapcsolatokról

Az Európai Parlament,

- utalva az 1980. X. 15-én kelt a madridi EBEÉ találkozóról szóló határozatra, amelyben a parlament rögzítette a közösség és tagállamai gazdasági kapcsolatainak alapelveit a kelet-európai országokkal,
- ismerve az Európa Parlament 1982. X. 11-én hozott határozatát „az EWG, valamint a kelet-európai állami kereskedelmi országok és a KGST közötti kapcsolatokról”,
- hivatkozással Seeler úr határozati javaslatára többek között az EG kereskedelmi kapcsolatairól Magyarországgal,
- ismerve az Európa Parlament 1985. X. 24-én kelt határozatát „a politikai kapcsolatokról az EG és a kelet-európai országok között”,
- ismerve a Bizottság jelentését a külgazdasági kapcsolatokról

A. Méltányolva Magyarország történelmi szerepét a Balkán fejlődésében, valamint átfogó erőfeszítéseit a KGST kommunista államközösségen belül egy sajátos, a népe hagyományait és sajátosságait tekintetbe vevő út követésére,

B. Méltányolva a magyar gazdasági reformmodellt, amely 1968 óta az „Új gazdasági mechanizmus”-on keresztül fel kívánja számolni a központi és a vállalatok részére kötelező számokat előíró tervutasítási rendszert, és helyettesíteni kívánja

azt egy átfogó szabad árképzéssel, a béreknek és fizetéseknek a vállalati nyereséghez kötődő alakításával, a vállalatokon belül a munkások bekapcsolásával a termelési programokat és beruházási tevékenységet érintő döntéshozatalba, valamint a vállalati önállóság növelésével az állami befolyás általános közgazdasági eszközök alkalmazására történő korlátozásával egyidejűleg (adók, hitel, stb.) oly módon, hogy ezáltal harmadik országokkal való verseny alakulhasson ki. Méltányolva az egyes ágazatokban a magyar vállalatoknak az utóbbi években kibővített külkereskedelmi hatáskörét, amely Magyarország külkereskedelmének állammonopolista jellegét jelentős mértékben módosította. Méltányolva egyidejűleg azt a célt, hogy egy „második gazdaság” alakuljon ki a „gazdasági munkaközösségek” és a jelentős magánkereskedelem, valamint az egyre növekvő kisipar létrehozásán keresztül, ami gazdasági önállósághoz, függetlenséghez és liberális gyakorlathoz vezet, ami által egyidejűleg javul Magyarország teljesítőképessége.

C. Elismerve a szabadságjogok egyre erősödő tendenciáját Magyarországon, ami a B, D, E pontban szereplő intézkedések szerint a kommunista vezetés akaratának megnyilvánulásaként értelmezendő, hogy a helsinki határozatokat átültesse a gyakorlatba, olyan szabadságjogok, amelyek azt jelentik, hogy minden magyar évente egyszer nyugati országokba utazhat, és joga van arra, hogy ezekben az országokban munkát vállaljon, ha kötelezi magát, hogy jövedelmének 1/5-ét magyar valutára váltja át, de jelenti azt is, hogy a külföldi látogatók akadálytalanul mozoghatnak az országban.

D. Méltányolva az 1985-ben bevezetett új választójogot, ami a „szocialista demokrácia” bevezetését célozza Magyarországon, és ami első alkalommal lehetővé teszi egy KGST országban, hogy minden választóközterben négy jelölt állítható, ami azt eredményezte, hogy a jelenlegi parlament 387 képviselője közül 43 önálló jelöltként indult.

E. Annak ismeretében, hogy az 1985. október-novemberében Budapesten tartott EBEÉ Kulturfórum nemcsak egy sor hivatalos megbeszélést eredményezett magyar politikusokkal, hanem egy privát körben megtartott párhuzamos rendezvényt is (az emberi jogok nemzetközi helsinki föderációjának párhuzamos szimpóziuma), amelyen kb. 150 ellenzéki író, értelmiségi és más személy akadálytalanul folytathatott eszmecserét nyugati vendégekkel és előadásokat tarthatott.

1. Azon a véleményen, hogy az EG és Magyarország közötti kapcsolatokat tekintve az EG részéről mindent meg kell tenni, hogy minél hamarabb létrejöjjön egy megállapodás a kereskedelmi gazdasági együttműködésről, amely figyelembe veszi Magyarország politikai és gazdasági sajátosságait, valamint alapelveinek tekinteti, hogy Magyarországot olyan szerződő partnerként kezelje, mint amilyen az a valóságban.
2. Nem lát összefüggést a Magyarországgal folyó tárgyalások és az ismét beindult EG-KGST dialógus között.
3. Kíváncsún tartja a piacra jutás lehetőségének fokozatos javítását, amennyiben az a közösség vonatkozó nemzetközi kötelezettségeivel összeegyeztethető.
4. Nem hiszi, hogy a kereskedelem fokozatos liberalizációja Magyarországgal szemben annak a többi állami kereskedelmi országhoz viszonyított eltérő sajátosságai miatt az EG-nek az állami kereskedelmi országokkal szemben kialakítandó kereskedelempolitikáját prejudikálná.
5. Megállapítja Magyarország esetében - tekintve, hogy ez az ország egyben GATT tagállam is -, hogy az árképzés folyamata jobban megfelel a piaci tényezőknek, mint a többi KGST országban, amelyekben az árakat elsősorban politikai szempontok alapján alakítják ki.
6. Felkéri a Bizottságot, hogy a Minisztertanácsnál eszközöljön ki egy felhatalmazást a Magyarországgal folyó tárgyalá-

sokhoz annak érdekében, hogy létrehozzon egy megállapodást a kereskedelmi és gazdasági együttműködésről, valamint felkéri a Bizottságot, hogy a felhatalmazás elnyerése után haladéktalanul kezdeményezze a tárgyalásokat.

7. Különösen fontosnak tartja, hogy Magyarországgal olyan megállapodás jöjjön létre a kereskedelmi és gazdasági együttműködésről, ami többek között az alábbi elemeket tartalmazza:

a/ A mennyiségi korlátozások fokozatos leépítését meghatározott időbeli menetrend szerint megfelelően figyelembe véve az egyes termékek területi és szektorális érzékenységét.

b/ Egy védőzáradékot, amely kielégítő védelmet biztosít az EG belső piacának tekintettel a gazdasági adottságok esetleges változására.

c/ A kölcsönösség elvén alapuló rögzített időrendű vámszabályozást a javak listában rögzített körére vonatkozóan.

d/ Az agrárszektor új szabályozását tekintettel Magyarország exportelvárásaira, de figyelembe véve a kölcsönösséget, valamint a közösség egyes termékeinek területi és szektorális érzékenységét.

e/ „EG-magyar vegyesbizottság” felállítását azzal a feladattal, hogy kutassa a kapcsolatok további fejlesztésének a lehetőségét (pl.: ipari kooperációk, vegyesvállalatok a közlekedési, műszaki és kutatási szférában), a kölcsönös előnyök elve alapján, valamint hogy megfelelő javaslatokat dolgozzon ki.

8. Felkéri a Bizottságot, hogy az Európa Parlamentet és annak illetékes bizottságait folyamatosan tájékoztassa fázisairól az EG-magyar tárgyalások indításának fejleményeivel kapcsolatban, és legkésőbb 1 év múlva tegyen jelentést a tárgyalások addigi eredményeiről vagy az okokról, amelyek a tárgyalások indítását megakadályozták.

9. Megbízta az elnököt, hogy tájékoztassa erről a határozatról a tagállamok kormányait, az EG Minisztertanácsát és a Bizottságot.

9. DOKUMENTUM

Levél Horn Gyulának az NSZK belpolitikai helyzetéről

[1986. április 4.]

Dr. Horn Gyula

államtitkár elvtársnak,

Külügyminisztérium

Budapest

Közelgő bonni konzultációd előtt, háttéranyagként szükségesnek tartok papírra vetni néhány, a magyar-NSZK kapcsolatok továbbfejlesztése szempontjából releváns gondolatot, felvázolva egyben az NSZK belső helyzetének és külpolitikájának újabb jelenségeit.

Az utóbbi hónapok belpolitikai vitái – a sztrájkjogot korlátozni kívánó 116. §, továbbá a biztonságpolitikai törvény, s az SDI-beli részvétel kapcsán a kancellár körül kialakult bizonytalanság – ellenére a kormányzó keresztény-liberális koalíció helyzete szilárdnak tűnik, amely nem zárja ki az esetleges személyi változások lehetőségét. (A kancellár személyét érintő pártpolitikai megfontolásokról más úton jelentettünk.)

A koalíció jövő évi választási sikerét valószínűsítik mindennekelőtt a kormány gazdasági eredményei: szolid növekedési ütem, igen alacsony inflációs ráta, csökkenő tendenciájú munkanélküliség, amelyek döntően esnek majd latba a szavazatok leadásánál. Másrészt az ellenzéki pártok, elsősorban az SPD bizonyos tartományi sikerei a kormány munkastílusának kritikáját és kevésbé az SPD politikájának támogatását jelentik, ugyanis az SPD ma még nem rendelkezik sem kormányképes gárdával, sem posszibilis kormányprogrammal.

A választások kimenetele szempontjából fontos külpolitikát illetően azonban a kormány „bizonyítványa” nem ilyen kedvező. A kabinet csatlakozása az SDI-programhoz társadalmi vitát

váltott ki, amelyet a kormány a propaganda eszközeivel nem képes mérsékelni.

Az NSZK SDI-döntését követő szovjet reagálások is jelzik, hogy a közeljövőben nem várható lényeges változás a két ország viszonyában. A kapcsolatokat az amerikai rakétatelepítés megkezdése óta a látványos találkozók mellőzése jellemzi.

Ez a tény nem maradhat figyelmen kívül az NDK-NSZK politikai kapcsolatok jövőjének vizsgálatánál sem. Erich Honecker régóta tervezett NSZK-beli látogatásával kapcsolatban szovjet részről hangsúlyozzák ugyan, hogy a döntés az NDK belügye, de felhívják a figyelmet arra, hogy a látogatásnak csak akkor lenne értelme, ha eredményt sikerülne elérni az ún. gerai követelmények (állampolgárság, elbai határ, a salzgitteri nyilvántartó központ megszüntetése, a képviseltek nagykövetségi rangra emelése) ügyében. Úgy tűnik, hogy mind NDK, mind NSZK részről van bizonyos készség az előrelépésre, de áttörésre csak a kölcsönös érdekek egyensúlyának esetén lehet számítani.

A franciaországi kormányváltás - legalábbis átmenetileg - nehézségeket fog okozni az NSZK külpolitika szempontjából meghatározó jelentőségű francia-NSZK viszonyban, még akkor is, ha az új francia külügyminiszter első útja demonstratív módon Bonnba vezetett.

A keleti politika folyamatosságában garanciát jelentő Genscher mozgástere is szűkülni látszik. Az eddigi „rivális” Teltschik mellett immár a külügyminiszteri ambíciókat tápláló Bangemann FDP-elnök is versenytársat jelent Genscher számára, aki az SDI-ügyben játszott kulcsszerepét kihasználva „jobbról előzi” a külügyminisztert. Másrészt Bangemann a szovjet-NSZK kapcsolatok egyetlen igazán élő területén, a gazdaság szférájában ugyancsak saját pozícióinak erősítésére lát lehetőséget. Bangemann aktivitása - figyelemmel a választások közeledtére - az FDP mint párt egészének fontosságát van hivatva igazolni, annak személyi konzekvenciáival együtt.

A külügyminiszter lehetőségeinek korlátait mutatja például az is, hogy szavakban ugyan az európai technológiai szakadék elkerülése mellett foglal állást, a gyakorlatban azonban képtelen elérni, hogy az NSZK kilépjen az USA által megszabott keretek közül (COCOM).

A szocialista országok érdekelttségét felismerve az NSZK szívesen fogadja a kapcsolatkeresést (lengyel, román külügyminiszteri látogatások), ám a kormány igazi külpolitikai sikerét az egyelőre nem remélhető magas szintű szovjet-NSZK politikai találkozók jelentenék. Jelentősebb külpolitikai eredménynek számítana Honecker látogatása, továbbá a választási kampány idejére eső más felső szintű találkozó a szocialista országok képviselőivel.

A leírt körülmények ismeretében vizsgálva a magyar-NSZK kapcsolatokat helyzetét, úgy véljük, hogy a miniszterelnöki látogatáshoz, a kulturális intézet felállításához fűződő NSZK-érdekek átgondolt ellentételezése esetén a siker reményében törekedhetünk érdekeink érvényesítésére.

A kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztésére irányuló, az 1985 májusában a 17/1/Sz./T/1985. sz. jelentésünkben megfogalmazott célok túlnyomó többségének (különböző szintű látogatások mindkét irányban, parlamenti csoport létrehozása, testvérvárosi kapcsolatok fejlesztése, stb.) megvalósulása megfelelő alapot teremtett a továbblépéshez. Fontos körülmény, hogy a keresztény-liberális kabinet, a Parlament és az adminisztráció számos képviselője első kézből kapott tájékoztatást hazánk helyzetéről, politikánkról. A tavasszal esedékes kontaktusok célja is lényegében ez.

A felső szintű érintkezések közül kiemelkedik az Országgyűlés elnökének idén esedékes látogatása. Még bizonytalan, hogy Weizsäcker államfő az idén eleget tud-e tenni Losonczi elvtárs meghívásának, de személyében első ízben látogat hazánkba az NSZK államfője. A kapcsolatokra ösztönzőleg hatna, ha Havasi elvtárs eleget tudna tenni Spath tartományi miniszterelnök

meghívásának, akit mellesleg egy kancellárváltás esetén az egyik potenciális utódnak is tartanak.

A lényeg azonban az, hogy a kapcsolatrendszer e szilárd bázisán a miniszterelnöki látogatáshoz és a kulturintézet felállításiához fűződő NSZK-érdeket messzemenően kiaknázzuk. Úgy véljük, hogy megfelelő politikai ellentétel lehetne a vízumkénszer részleges megszüntetése, azaz vízummentesség biztosítása a diplomata és szolgálati útlevelekre. Ez - ismerve az NSZK álláspontját - a bilaterális kapcsolatokban fontos politikai áttörést jelentene. Gazdasági kapcsolataink kiszélesítésének politikai ösztönzését is igényelhetjük (pl. beruházás-védelmi megállapodás).

Összefoglalva: úgy véljük, hogy nem szabadna elmulasztanunk azokat a lehetőségeket, amelyek hazánk viszonylagos nemzetközi felértékelődéséből és az NSZK egyidejű külpolitikai sikerérdekeltségéből adódnak. Ehhez azonban az szükséges, hogy az NSZK által megfogalmazott törekvésekkel és célokkal szemben határozott és egyenértékű magyar elképzeléseket határozzunk meg.

Bonn, 1986. április 4.

Elvtársi üdvözléssel:

Horváth István

10. DOKUMENTUM

Horn Gyulának vezető személyiségekkel folytatott megbeszélésekről

[1986. április]

SZIGORÚAN TITKOS!

4/F/Sz.T./1986.

Bonn, 1986. április 24.

Készült: 2 példányban

1./ Dr. Horn Gyula elvtárs

2./ Külképviselet

Dr. Horn Gyula elvtársnak,
külügyminisztériumi államtitkár
Budapest.

Kedves Horn Elvtárs!

Az elmúlt időszakban az NSZK pénzügyi és gazdasági életének több vezető képviselőjével (többek között: Etzel-lel [Dresdner Bank], Seip-pel [Commerzbank], Thierbach-hal [Deutsche Bank], Lambsdorff-fal [az FDP gazd. szóvivőjével] folytattam beszélgetést pénzügyi, gazdasági helyzetünkről, kilátásainkról. Az alábbiakban e körök véleményét foglalom össze.

Az NSZK pénzügyi és gazdasági körök részéről folyamatos figyelem nyilvánul meg a magyar gazdaság helyzete, gazdaságpolitikánk és általában belső helyzetünk várható alakulása iránt.

Megítélésünk alapja belső stabilitásunk, rugalmas, konstruktív elvi külpolitikánk, valamint gazdaságpolitikánk következetes, konstruktív jellege, a pártunkat jellemző kritikus és önkritikus szemlélet.

Általános elismerés övezi a helsinki záróokmány ajánlásainak megvalósítására irányuló törekvéseinket, különösen az emberi

jogok vonatkozásában követett gyakorlatunkat. Méltatják az 1985-ben bevezetett új választási törvényt, általában a demokrácia fejlesztésére irányuló erőfeszítéseket.

Általános az a vélemény, hogy a magyar politikai és gazdasági vezetés a 80-as évek elején helyesen ismerte fel, hogy a kedvezőtlen nemzetközi hatások mellett a problémák fő oka, hogy a teljesítmény és a fogyasztás belső egyensúlya megbomlott. A felismerést követően a feladatok helyes meghatározása és azok következetes végrehajtása eredményeket hozott; külgazdasági egyensúlyunk helyreállt, likvidálási helyzetünk javult. Eredményeink értékét emeli az a körülmény, hogy a fogyasztás területén hozott elkerülhetetlen szigorítások ellenére belső politikai stabilitásunkat megőriztük. Hasznosnak és előremutatónak értékeli bekapcsolódásunkat a nemzetközi pénzügyi szervezetek munkájába.

Rokonszenv és elismerés nyilvánul meg gazdasági reformtörekvéseink iránt. Ezt a párt- és állami vezetés reformérzékenységeként értékeli. A nagy figyelmet kiváltó újszerű megoldások (pl. vállalati vezetők választása, vegyesvállalatok létesítésének szabályozása, stb.) mellett fontosnak tartják, hogy egészséges szemléletű módosulás van kialakulóban a gazdaság szférájában is. Egységes az értékelés: csak ha következetesen folytatjuk a megkezdett reformot van esélyünk arra, hogy az előttünk álló problémákkal megbirkózzunk.

Ennek függvényében ítélik meg hazánkat a nemzetközi pénzpiacra, válik vonzóbbá a termelőtőke számára.

Hitelképességünk ma nem ugyanolyan, mint a 70-es évek második felében volt. Kedvező és negatív fejlemények módosíthatják azt. Ilyen negatív fejlemény lehet a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésében bekövetkező megtorpanás. Megítélésünk nem független a többi szocialista ország hitelképességének alakulásától sem.

A nyugatnémet pénzügyi és gazdasági körök alaposan tájékoztattak belső helyzetünkről, ismerik a fejlődésünket kísérő gondokat, problémákat is. A jelenlegi gazdasági stagnáció valóságos

okát részben a gazdaságpolitika, részben az irányítás gyengeségeiben látják. A gazdaságpolitika a 80-as évek elején a belső felhasználás jelentős visszafogásával elérte, hogy helyreállt a gazdasági egyensúly, nemzetközi fizetőképességünket megőriztük. A politika a tartalékok mozgósításával, a politikai intézményrendszer fejlesztésével az életszínvonal visszaesése mellett fenn tudta tartani az ország belső politikai stabilitását. Az 1985. év gyengébb eredményeit és az 1986. első hónapjaiban jelentkező kedvezőtlen tendenciákat elsősorban azzal magyarázzák, hogy az irányítás a termelés oldaláról nem megalapozott, részben központi, részben vállalati elhatározásból életszínvonal-politikai lépéseket hagyott jóvá és hajtott végre.

E körök megítélése szerint a „kényszer” életszínvonal-politikai lépések társadalmunk lényegéből és mechanizmusából következnek. A szociális problémák iránti nagyfokú érzékenységgel magyarázható, hogy a magyar szocialista társadalom történetében először egy jelentős fejlődésbeli megtorpanás következtében fokozódott a politikai stabilitásunk eróziójától való félelem.

A túlelosztás formájában megjelenő politika pedig valójában fékezi a reformtörekvéseket, amelynek eredményeként nem tud bekövetkezni a kívánt strukturális elmozdulás sem.

Jelentős eltéréseket látnak a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztését célzó törekvések és az irányítás gyakorlati metodikája között is. A gazdasági egyensúly fenntartását célzó prioritással összhangban a gazdaságirányítás változatlanul jelentős mértékű gazdaságtalan termelő tevékenység megtűrésére kényszerül. A gazdaságirányítási rendszer fejlesztésével összhangban megtett reformlépések és a változatlanul fenntartott operatív irányítás a vállalatok számára még mindig nem jelent elegendő ösztönző, kényszerítő erőt, hogy azokat nagyobb rugalmasságra, piacorientált magatartásra készítse.

Gazdaságunk többértéű illeszkedési kényszere (szocialista, belső, tőkés piac) a történelmi elmaradásból eredő relatív szegénységünk, valamint a szocialista világpiac sajátosságai (elmaradott technikai-technológiai színvonal, merev kereske-

delmi struktúrák, áru- és pénzviszonyok kezdetleges állapota) sem kedveznek a gazdasági struktúránk modernizálásának.

Összehasonlításként megemlítik, hogy a 70-es években a velünk a gazdasági adottságait és tartalékait tekintve más kategóriába tartozó NSZK is hasonlóan nehéz periódust élt át, mint hazánk. Az akkor kormányzó nyugatnémet szociáldemokrata párt, a párt ideológiai alapelveivel összhangban „túlelosztási” gazdaságpolitikája következtében jelentős eszközöket vont el a termeléstől. Ezzel sikerült fenntartania egy viszonylag magas foglalkoztatottsági színvonalat. A gazdasági növekedés üteme azonban a világgazdasági hatásoktól függetlenül is lelassult. Az 1982-ben kormányra került keresztény-liberális koalíciót éppen a gazdaságpolitikai elképzelésekben való különbözőség juttatta hatalomra. Az NSZK ugyanis nemzetközi összehasonlításban több termelő ágazatban elmaradt az amerikai és japán versenytársak mögött. A tőke érdeke olyan gazdaságpolitikát kívánt, amely a termelési szempontjait részesíti előnyben a fogyasztással szemben. Ez az oka annak, hogy az NSZK-ban a jelentős belső nyomás ellenére is sikerült keresztülvinni a reálbérek csökkentését, miközben a gazdaság dinamikusan növekedett.

Itteni megítélés szerint a jelenlegi helyzetben a gazdaságpolitika a gazdaság tényleges megújulásához a következő utat választhatja:

- A lakossági fogyasztás több éves szinten tartásával, esetleg csökkentésével egyidejűleg szociálpolitikai áldozatok vállalása árán is a gazdasági folyamatokba való operatív beavatkozás mérséklésével a jövő gazdasági fejlődését megalapozó termékszerkezet-váltás végrehajtása. Az ehhez szükséges forrásokat külső bevonással biztosítani, vállalva egy további kisebb mértékű eladósodás kockázatát is;

- A világgazdaságra való ráutaltságunkkal összhangban a kereskedelempolitikai feltételek számunka kedvezőbb módosítására való törekvés minden relációban. A KGST együttműködési rend-

szer feltételeinek javításán kívül az EG-vel és az EFTA-val, mint a magyar termékek hagyományos felvevőpiacával való kapcsolatok rendezése, amely mindenekelőtt az ipari és műszaki-tudományos együttműködés hosszú távú feltételeinek biztosítását szolgálná.

Javaslom, hogy amennyiben úgy ítéled meg, leveletem tájékoztatásul küldjed meg Havasi Ferenc és Maróthy László elvtársnak.

Elvtársi üdvözlettel:

/Dr. Horváth István/

nagykövet

11. DOKUMENTUM

Rejtjel-távirat a Strauss bajor kormányfővel folyt megbeszélésről (1986. máj.)

Május 15-én szűk körű összejövületen lehetőségem nyílt arra, hogy négyszemközti megbeszélést folytassak Strauss bajor miniszterelnökkel. A politikus a kelet-nyugati kapcsolatokról, az NSZK belső helyzetéről és a magyar-NSZK kapcsolatokról a következőket fejtette ki:

1./ Nagy tisztelettel és meleg szavakkal emlékezve a Kádár elvtárssal folytatott legutóbbi beszélgetésére hangsúlyozta, ma még erősebb a meggyőződése, hogy a két nagyhatalom között katonai konfrontációra nem kerül sor. A két társadalmi rendszernek nem ideológiai és fegyveres harcot kell vívnia, hanem a gazdaság területén kell összemérnie erejét. Az emberiség előtt álló globális feladatok megoldása előbb-utóbb a két vezető nagyhatalom közeledését fogja kikényszeríteni. A csernobili katasztrófa is ezt bizonyítja. Úgy tűnik, hogy a szovjet vezetés ennek jelentőségét egyelőre még nem ismerte föl, s azt feltételezte, hogy a szerencsétlenség hatásai a szovjet határokon belül tarthatók, és a tennivalók nemzetközi együttműködés nélkül is megoldhatók. Ha szovjet részről korábban ismerik fel az ügyvel kapcsolatos politikai lehetőségeket, kitűnő alkalom nyílt volna a bizalomerősítő szándék bizonyítására.

A fegyveres konfliktus lehetetlenségére vonatkozó véleményét alátámasztandó, Strauss elmondta, hogy szerinte tévedésen alapul a NATO-stratégák álláspontja, mely szerint a Szovjetunió fegyveres veszélyt jelentene Nyugat-Európára vagy a világ más térségeire. A Szovjetunió belső helyzete, természete, továbbá a NATO és Nyugat-Európa fegyveres erőiben az utóbbi években végbement robbanásszerű minőségi változás eredményeként létrejött nyugati technikai fölény miatt kizártnak tekinthető a fegyveres konfliktus veszélye.

Ezt figyelembe véve a NATO vezető körei, de főleg Nyugat-Európa kormányai megkezdtek az eddigi katonapolitika lassú felülvizsgálását. Ennek eredményeként a két szövetségi rendszer között

hosszú távon várható, hogy mérséklődni fog a katonai szembenállás okozta veszély, és különböző leszerelési megállapodások jöhetnek létre.

A kelet-nyugati kapcsolatokban az ideológiai és katonai konfrontációt fokozatosan az intenzívebb gazdasági együttműködésnek kell felváltania. Jó példa erre az NDK-NSZK kapcsolatokban a keresztény-liberális koalíció 1982. évi kormányra kerülését követő változás. Strauss annak idején megállapodott Honeckerrel arról, hogy a tárgyalásokon az ideológiai kérdéseket mellőzve kell elősegíteni a kapcsolatok fejlődését. Ennek alapján folyósították az NDK-nak az 1 md. márkás hitelt, NDK részről liberálisabban kezelték az áttelepülési kérelmeket (s ugrás-szerűen megnőtt a kivándorlók száma), a határon megszüntették a műszaki zárat, s előrelépés történt a kapcsolatok minden területén.

A kelet-nyugati kapcsolatok átalakulásával és fejlődésével összhangban a két szövetségi rendszernek fokozottabb figyelmet kell fordítania a világ különböző térségeiben lévő feszültségcócok felszámolására. Az NSZK minden erővel azon munkálkodik, hogy rábírja az USA-t a közel-keleti helyzet rendezésére, és maga is mindent megtesz ennek érdekében. Többek között ezt a célt szolgálta Strauss nemrég sorra került izraeli és több arab országban tett látogatása is. Izrael keményen kifogásolta az NSZK „arabpolitikáját” és az azzal összefüggő fegyvereladásokat. Az NSZK álláspontja szerint a tartós közel-keleti békét csak kiegyensúlyozott katonai erőviszonyok mellett, a két vezető nagyhatalom befolyásának mérséklésével lehet elérni.

2./ Az NSZK belső helyzetét elemezve Strauss szólt a kormányban tapasztalható, személyi gyengeségeket mutató problémákról, amelyek letisztulási folyamata már megkezdődött.

Az SPD és a Zöldek választópolitikai megfontolásokból az ország érdekeivel ellentétes nézeteket képviselnek, amelyek nélkülözik a realitásokat és amelyeket esetleges kormányra kerülésükor amúgy sem valószínűsítenének meg.

A jelenlegi kormánykoalíció jövő évi választási győzelmét lényegében nem fenyegeti komoly veszély, de győzelem esetén a kormányban személyi változásokra fog sor kerülni.

3./ Kétoldalú kapcsolatainkról szólva elmondta, hogy személy szerint is nagy tisztelője Kádár János politikájának. A magyar belpolitika, a gazdaságirányítási rendszer és elvi alapokon folytatott külpolitikánk személy szerint a maga részéről és a bajor nép előtt is nagy szimpátiának örvend. Magyarországot megkülönböztetett módon kezelik. Hangsúlyozta, hogy a két ország kapcsolatainak fejlesztését elősegítő bármely kérdésben kész mindenkor megbeszéléseket folytatni és a maximális segítséget megadni.

Strauss végezetül megemlítette, tudja, hogy érvényes meghívása van. Valószínűleg ez év szeptemberének második felében magánjellegű látogatást tesz hazánkban, s ezt szeretné politikai megbeszélések céljára is felhasználni.

12. DOKUMENTUM

Rejtjel-távirat a Schmidt volt kancellárral való találkozásról

[1986. május 16.]

1986. május 16-án négy szemközti beszélgetést folytattam Helmut Schmidt-tel, az NSZK volt kancellárjával.

A kelet-nyugati kapcsolatokat, valamint a közelgő szövetségi választásokat, az SPD esélyeit elemezve a következőket emelte ki: A szovjet külpolitika Gorbacsov vezetése óta jelentős változáson ment keresztül. Ennek egyik alapvető oka, hogy a Szovjetunió a jövőben feltehetően az ország belső ügyeire kívánja a fő hangsúlyt helyezni, annak azonban meg kell teremtenie a külső feltételeit. A szovjet vezetés megértési és együttműködési készségét – amelyeket a leszerelési javaslatok egész sora kíséri – a belső realitások felismerésén túl a kelet-nyugat közötti technikai-technológiai szakadás veszélyének felismerése is motiválja. A két nagyhatalom konkrét közeledését azonban úgy tűnik, jelenleg két tényező határozza meg: a Gorbacsov főtitkár által sorozatban tett leszerelési javaslatok a tárgyalóasztalokon egyelőre konkrét formákban még alig-alig öltének testet. A főtitkár stílusa minden elődjétől eltérő és magával ragadó. A forma adott, a kérdés azonban, hogy a főtitkárnak hogyan lesz ereje a tárgyalások tartalmi elemein változtatni. A másik tényező az USA, amelynek minden eddiginél arrogánsabb kormánya Moszkva „lélegzethez jutását” mindenáron megakadályozni igyekszik. Ebben a nehéz helyzetben csak Nyugat-Európa lehetne az az erő, amely az Egyesült Államokat a szovjet javaslatokról szóló konkrét tárgyalások irányába kényszeríthetné, amelyhez azonban a tárgyalóasztaloknál határozottabb és konkrétabb szovjet álláspontra volna szükség. Nyugat-Európa úgy tűnik, készséget mutat arra, hogy az USA-ra fokozottabb nyomást gyakoroljon. Ezt elősegíthetné, ha a szovjet vezetés is nagyobb készséget mutatna a Nyugat-Európával való együttműködésre. A csernobili szerencsétlenség erre kitűnő alkalmat adott volna, amelynek jelentőségét a szovjet vezetés nem ismerte fel időben. A Szovjetunió belső helyzetének alakulása jelentős hatással lehet a külpolitikára is. A zárolás, hogy a Gorbacsov és a köréje tömörülő „erős mag” a belső átalakulást milyen társadalmi ellenállás

leküzdésével, valamint milyen eszközrendszerrel kívánja megvalósítani. Ennek egyelőre még körvonalai sem látszanak.

A szövetségi választások kimenetele szempontjából döntő az SPD kancellárjelöltje és a Pártvezetés együttműködése. Külpolitikai kérdésekben Ran eléggé tapasztalatlan. Ezt néhány külföldi úttal korrigálni igyekszik. USA-beli útját felhasználta arra, hogy a CDU állítását az SPD Amerika-ellenességéről megcáfolja. Izraelben Kohl riválisává kívánt előlépni, de nem eléggé meggyőzően. A hazai környezetben sem mutatta meg még közvéleményformáló képességét.

A biztonsági törvénnyel, a sztrájkjoggal, vagy az SDI-vel kapcsolatban pártja számára is irányadó nyilatkozatot alig tett. Pártját saját személyére, politikai irányvonalára mozgósítani még nem tudta. Igaz, a párt sem mutat lelkesedést az egyes csoportokban néhol jelentkező Ran-féle befolyás iránt. Ran a párt-program előadása során a részleteket elhanyagolja, csak egyéni stílusának megfelelő tézisekre fekteti a hangsúlyt.

Lafontaine-t ugyan rávette arra, hogy javaslatát - mely szerint az NSZK-nak a NATO katonai szervezetéből ki kellene lépni - még egyszer nem ismétli meg, és tartózkodni fog az amerikai közepes hatósugarú rakéták egyoldalú kivonásának követelésétől is.

Az SPD mindig programhoz kötött volt. Ran a tömegek elsődlegeségének tulajdonít nagyobb fontosságot. Ma az SPD pártvezetésének azt a feladatot kell elsősorban megoldania, hogy „a baloldalt” hogyan hozza összhangba a kancellár a jelölt középútas politikájával és politikai személyiségével. Úgy tűnik, a párt ura újra a „Schmidt-szindrómával” küszködik, vagyis szakadás van a párt és a párt jelöltje között. Az 1987-es választások kimenetele szempontjából ezek nagyon kedvezőtlen tendenciák.

Végül H. Schmidt érdeklődött hazánk belső helyzetéről, kétoldalú kapcsolataink alakulásáról, amelyekről rövid tájékoztatást adtam.

Közölte, jövő év második felében esetleg 1-2 napos látogatás céljából szívesen utazna Budapestre. Kérte, adjam át szívélyes baráti üdvözetét Kádár elvtársnak.

13. DOKUMENTUM

Bizalmas feljegyzés tárgyalásról az EGK képviselőjével

[1986. június]

KB GAZDASÁGPOLITIKAI OSZTÁLY

FELJEGYZÉS

Willy de Clercq úrral folytatott nem hivatalos megbeszélésről

A megbeszélést Havasi elvtárs NSZK-beli útja alkalmából (május 25-30.) de Clercq megbízásából kabinetirodájának vezetője, A. Schaub úr kezdeményezte.

A nem hivatalos találkozóra június 12-én került sor. Az EGK delegációja Romániából hazatérőben állt meg Budapesten. A megbeszélésen résztvevők:

- EGK részéről: Willy de Clercq az Európai Közösség Bizottságának külkapcsolatokkal és kereskedelempolitikával megbízott tagja Alexander Schaub, de Clercq kabinetfőnöke John W. Masslen az EGK-nak az európai KGST-országokkal foglalkozó osztályának vezetője Colings, de Clercq kabinetjének a KGST-országokkal foglalkozó munkatársa
- magyar részről: Havasi Ferenc
Horváth István
Gecse Attila
Iványi Pál

De Clercq úr rövid tájékoztatást adott arról, hogy Romániával a meglévő kereskedelmi szerződés mellett egy kooperációs megállapodás megkötéséről tárgyaltak. Úgy látják, hogy a mezőgazdaság, az ipar, a műszaki fejlesztés és a turizmus területén további együttműködésre van lehetőség. (A románok 1981 óta kérik a kooperációs szerződés megkötését.) Bukaresti tartózkodása során de Clercq-et fogadta: N. Ceausescu, az RKP főtítkára,

megbeszélést folytatott I. Vadura külügyminiszterrel és Románia EGK-hoz akkreditálandó nagykövetével.

Új és pozitív fejlemény megítélésünk szerint Szicsovna, a KGST titkárának az EGK-hoz intézett levele. Nagyra értékeli azt az álláspontmódosulást, hogy a KGST tagállamok külön-külön is köthetnek kereskedelmi szerződést az EGK-val. Ezzel a lehetőséggel minden európai KGST tagország élni kíván, mert a közöség megkereső levelére valamennyi pozitív választ adott.

Nem gondolják, hogy minden európai KGST-orsszággal egyforma tartalmú megállapodás fog létrejönni, hiszen az érintett országok sem egyformák. A KGST tagországok válasza is eltérő volt: egyesek a kereskedelmi megállapodás megkötését, mások egy közös politikai nyilatkozat elfogadását tekintik fontosabbnak. Elmondta, hogy Kínával most kötöttek kooperációs megállapodást, Csehszlovákiával nem hivatalos megbeszéléseken gyakorlatilag megállapodtak a kereskedelmi szerződés feltételeiben, benyújtották a Bizottsághoz jóváhagyásra, ősszel feltehetően aláírásra kerül.

De Clercq kifejezte sajnálatát amiatt, hogy Magyarországgal korábban nem került sor ilyen megbeszélésre. Úgy látja, hogy a „magyar dossziét blokkolták”, ezért azt szükségesnek tartotta újra elővenni. Erről győzte őt meg az EGK tagállamok vezetőivel, a Bizottság tagjaival folytatott megbeszélés is. Kiutat kell találni a mai helyzetből, ez kölcsönös gazdasági, politikai érdek, de Clercq személyes törekvése is.

Az EGK-ban nagy figyelem és érdeklődés kíséri a magyar gazdaságpolitikai és gazdasági gyakorlatot. A KGST-n belül egyedülállónak tartják, sikeresnek ítélik, olyannak, amely perspektivikusan is jó alapot teremt az együttműködésre.

Az elmúlt évek megbeszélései nem hoztak érdemi eredményt. Ez csak kis mértékben a szakértők hibája, ők a maguk logikáját követték. A GATT tagság értelmezésének problémája alapvető nézeteltérésekhez vezetett, az álláspontok „megmerevedtek”. Véleménye szerint programatikusan kellene a kérdést megköze-

líteni és megoldani. Úgy ítélik meg a fennálló politikai és gazdasági körülményeket, hogy Magyarországgal egyszerre lehetséges megkötni egy kereskedelmi és kooperációs együttműködési megállapodást. Részükről ehhez megvan a politikai akarat.

Havasi elvtárs kifejtette, hogy érdekelték vagyunk érdemi megállapodás létrehozásában az EGK-val. Már 1981-ben Haferkamp úrral folytatott megbeszéléseken is jeleztük ez irányú készségünket. Tudjuk, hogy az EGK rendtartásához bizonyos fokig nekünk is alkalmazkodni kell, ezért javasoltuk már korábban is a fokozatosság és önkorlátozás elvének elfogadását.

Magyarország csak érdemi, számára valós gazdasági előnyt biztosító megállapodás létrehozásában érdekelt. 1973-ban csatlakoztunk a GATT-hoz, 14 év után nem szeretnénk e szerződésben biztosított pozíciónknál rosszabb helyzetbe kerülni.

Meg kell találni – a kölcsönösen elfogadható – módot az ipari termékek piacra jutási feltételeinek javításában, a vámhátrányok és mennyiségi korlátozások leépítésével. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek területén keresni kell a piacra jutási feltételek javítását.

Érdekelték vagyunk ipari, mezőgazdasági, technikai, turisztikai és más jellegű együttműködést előirányzó kooperációs szerződés megkötésében is.

Készek vagyunk az EGK álláspontjának gondos tanulmányozására. A tárgyalások megkezdésére magyar részről van politikai felhatalmazás, elfogadni egy megállapodást viszont csak abban az esetben tudunk, ha a vitatott kérdésekben számunkra előnyös döntés születik.

De Clercq elmondta, megértette a magyar álláspontot. Gazdasági döntéseknél az EGK-ban minőségi többség kell a szavazásnál, és a különböző „lobbyk” nehezé tehetik a helyzetet. Mindezzel együtt ha a politikai akarat megvan – s úgy ítéli meg, hogy ez megvan mindkét fél részéről – akkor meg lehet állapodni.

A vám- és mennyiségi korlátozások leépítését párhuzamosan kellene kezelni, meghatározva a lépések egymásutániságát. A ke-

vésbé érzékeny területeken (ilyen az ipar nagy része) gyors előrehaladásra lát lehetőséget. Megtalálva a formákat azokat rugalmasan kell kezelni (korlátozások megszüntetése, ideiglenes megszüntetése, önkorlátozás).

Az agrárszektorra vonatkozóan külön megállapodás szükséges, mivel ez a legérzékenyebb terület.

Ipari, mezőgazdasági, tudományos együttműködési kooperációs megállapodás létrehozható.

Javasolja egy vegyes bizottság felállítását.

A megbeszélés eredményeként a következő lehetőségek körvonalazódtak:

1./ A megállapodásban rögzítendő az a kitétel, mely elismeri GATT jogainkat, a gazdasági mechanizmusunk eredményeit (Zorges jelentés alapján).

2./ Nemcsak kereskedelmi, hanem kooperációs műszaki-tudományos együttműködési megállapodás megkötését is célul kell kitűzni.

3./ A tárgyalások meggyorsítása érdekében célszerű keretmegállapodást kidolgozni, amely a főbb elveket és a kimunkálandó kérdéseket tartalmazná, s melynek alapján a konkrét szakértői tárgyalások megkezdődhetnek.

4./ A várható menetrendet illetően a következő javaslat alakult ki:

- a keretmegállapodás tervezetét egy hónapon belül az EKG eljuttatja a magyar félnek,
- ha ebben létrejön a megállapodás, akkor szakértői szinten rövid időn belül megkezdődhetnek a tárgyalások,
- a szakértői tárgyalások sikeres lezárása után kér felhatalmazást de Clercq úr az EKG Bizottságától a szerződés aláírására.

A megbeszélésen de Clercq felvetette a diplomáciai elismerés kérdését. Egyetértés alakult ki abban, hogy erről a konkrét megbeszélések akkor kezdődhetnek meg, ha a kereskedelmi és

kooperációs megállapodások előkészítése olyan stádiumba jut, hogy azt elfogadásra az EKG Bizottságához benyújtották.

Javaslatok:

- 1./ Az AGK-val folytatandó tárgyalások vezetésére és koordinálásra miniszterelnök-helyettesi szintű vezető kapjon megbízást (Marjai J. elvtárs).
- 2./ Szűk tanácsadótestület segítse munkáját, melyben kapjon helyet: a Külügyminisztérium, a Külkereskedelmi Minisztérium, az NGKT és a KB Gazdaságpolitikai és Külügyi Osztály képviselője.
- 3./ A keretmegállapodás tervezetét, elfogadás előtt, a Politikai Bizottságnak be kell mutatni.
- 4./ Egyetértés esetén a szakértői tárgyalásokat azonnal meg kell kezdeni. A tárgyalási irányelveket a Gazdasági Bizottság tárgyalja meg, fogadja el. A szakértői küldöttséget az EKG részéről tárgyaló partnerek ismeretében - annak a szintnek megfelelően - kell összeállítani.

Budapest, 1986. június

Jóváhagyta:

Havasi Ferenc

Összeállította:

Iványi Pál

Gecse Attila

14. DOKUMENTUM

Levél az EKG-Magyarország megállapodás tervezetéről

Iványi Pál elvtársnak,
MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztály
osztályvezető-helyettese

Budapest

Bonn, 1986. július 4.

Kedves Iványi Elvtárs!

Megállapodásunknak megfelelően mellékelten megküldöm Dr. Schaub levelét és a mellékelt keretmegállapodás sémájára vonatkozó javaslatot. Dr. Schaubbal Aachenben előzetesen személyesen találkoztam, és az alapján került sor az elsősorban a tárgyalási irányelveket tartalmazó keretmegállapodás sémája Schaub által történő elkészítésére. Ebben érthető módon az egyes kérdéseket tekintve részletes megfogalmazásra nem került sor, az a döntést követően a szakértők feladata kellene, hogy legyen. Az irányelvek azonban lényegében tartalmazzák mindazt, amit De Clercq budapesti látogatása alkalmával véleményünket is figyelembe véve megfogalmazott.

Elvtársi üdvözléssel:

Dr. Horváth István

Az EKG és Magyarország közötti keretmegállapodás vázlata

Preambulum

- Aláhúzza mindkét szerződő fél azon akaratát, hogy a kereskedelmi forgalmukat és a gazdasági együttműködésüket fejlesztik;
- Figyelembe veszi azt a különleges jelentőséget, amit a külkereskedelem mindkét fél gazdasági és társadalmi fejlődésében betölt;
- Megerősíti a mindkét fél által elfogadott GATT és Magyarország GATT csatlakozási jegyzőkönyv rendelkezések jelentőségét;

Általános rendelkezések

A keretmegállapodás nem teszi kérdésessé a Közösség és Magyarország között már fennálló egyezményeket.

I. rész: Vegyes bizottság

Feladatok: - a kereskedelempolitikai és gazdasági együttműködés fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata;
- az egyezmény működésének felügyelete;
- azon problémák vizsgálata, melyek az együttműködés fejlesztésével ellentétben állhatnak,
- ajánlások kidolgozása;
- információk cseréje;

Eljárás: - A vegyes bizottság évente egyszer - felváltva Brüsszelben és Budapesten - ülésezik,
- munkacsoportok létesítésének lehetősége...

II. rész: Kereskedelempolitikai együttműködés

- Mindkét fél akarata, hogy mindenkori gazdasági rendszereik alapján a kölcsönös kereskedelmi forgalmat elősegítik és diverzifikálják.
- Mindkét fél biztosítja a másik számára a legnagyobb kedvezményt a GATT-ból adódó jogok és kötelezettségek szerint.
- Alapvető kötelezettségvállalás a specifikus mennyiségi korlátozások fokozatos megszüntetésére, a részleteket, valamint a mindkét szerződő partner gazdasági helyzetének figyelembe vételével nyújtandó kölcsönös vámkedvezményeket és a piacra jutás kölcsönös javítását - a mezőgazdasági területen is - külön szabályozzák (lásd függelék).
- Kétoldalú konzultációk, nehézségek esetén.
- Védőklauszula Magyarország GATT csatlakozási jegyzőkönyve alapján.
- Árzáradék.
- Rendelkezések a kereskedelemfejlesztés területén (szemináriumok, „kereskedelmi hetek”, stb.).

III. rész: Gazdasági együttműködés

- Ipari együttműködés (vállalat-, képviselőtalapítások megkönnyítése, befektetési lehetőségek - joint ventures, információcsere a gazdasági orientálódásokról és perspektívákról, amennyiben azok a külkereskedelem fejlődése szempontjából mérvadóak).
- Együttműködés a mezőgazdaság és élelmiszeripar területén.
- Szállítás.
- Turizmus.
- Környezetvédelem.
- Tovább lépve az együttműködés más területei is meghatározhatók.
- Az együttműködés módszerei: információcsere, látogatások, szemináriumok.

Zárórendelkezések

- Területi záradék.
- A megállapodás időtartama (10 év - hallgatólagos szerződés-meghosszabbítás).

FÜGGELÉK

A piacra jutás javításának esetleges módzatai

- Specifikus mennyiségi korlátozások: 3 kategóriát különböztetnek meg:

- azonnali liberalizálás,
- a mennyiségi korlátozások önkorlátozás által történő felfüggesztése,
- a mennyiségi korlátozások fokozatos megszüntetése belátható időn belül és rendszeres felülvizsgálat mellett.

- Ipari termékek: engedmények a vám területén, erga omnes.

- Mezőgazdasági termékek: vámkontingensek, vámcsökkentések, a leföldrészek csökkentése, a mennyiségi kontingensek emelése.

/x - Ez a mondat nyelvtanilag az alábbiak szerint is fordítható: Megerősíti azon GATT és Magyarország GATT-csatlakozási jegyzőkönyv rendelkezések jelentőségét, melyet mindkét fél elfogadott.

15. DOKUMENTUM

Levél Németh Miklósnak a magyar-német kapcsolatokról

[1986. július

Kedves Mikikém!

Ígéretemhez híven tollat ragadtam, és megpróbálom röviden összefoglalni a helyzetet.

Mint ismeretes, az „akkoriban” megkezdett akciónk óta az EGK-val kapcsolatos alapállásunk - mármint valamilyen megállapodást kötni - lényegében nem változott, annak csupán és nem lényegtelen részében, a tartalomban fogalmazódtak meg eltérő vélemények. Megkeményedtünk, amit a nem régen a Haferkamppal, az EGK volt külügyminiszterével folytatott beszélgetésem is alátámasztott és feltehetően az okozott, hogy megijedtünk egy kicsit. Haferkamp ugyanis a Veressel folytatott 83-as beszélgetésből ezt a következtetést vonta le. (Ennyit az előzményekről).

Azt követően is minden fórumon - még a 84-es Kohl látogatás alkalmából is - nyomtuk a németeknek, hogy mi szeretnénk, de az EGK nem akar ajánlkozni, igaz, annyira keményen ragaszkodunk az alapelvekhez, mint aki igazán nem is akar megállapodást kötni. Akcióink ezért ez ügyben fokozódtak, és Kohl is komolyan tett ígéretet a személyes befolyásának latba vetésére. Ennek egyik tájékoztató jellegű „kísérőjelensége” volt dr. Zarges látogatása, majd ott Sterkennek az itteni parlament külügyi bizottsága elnökének, valamint nem régen Mischniknek, a liberális párt parlamenti frakcióelnökének magyarországi látogatása is. A fenti személyek mind találkoztak Melegával is - kivéve Mischniket, akinek viszont Szűrös Matyi „nyomta” a már ismert magyar kívánságszöveget, de Várkonyi is felkérte közvetítésre. Mischnik liberális párti politikus és az EGK új külügyminisztere De Clerq is az. Régi jó kapcsolataik révén, nem utolsósorban Teltschniknek a kancellár biztonságpolitikai és külügyi tanácsadójának közbenjárására, Mischnik felvette a kapcsolatot De Clerq-kel, aki számtalan egyéb más forrásból kapott információ alapján találkozót (nem hivatalos megbeszélések, véleménycsere céljából Mischniken keresztül) ajánlott egy vezető

magyar gazdaságpolitikusnak. Ez ebben az esetben Veress Péter lett volna, aki azonban a december 20-i frankfurti találkozót nem tudta elfogadni. Ezt követően került sor Veress itteni látogatására, és folytatott beszélgetést azzal a pragmatikus - egyébként velünk szemben mindig lojális - Schlecht államtitkárral. Schlechtel én előzőleg többször találkoztam, és kifejtette azt az álláspontot, amelyet Veressnek is elmondott, és akiről Teltschik 12/18-án nekem elmondta, hogy a tehetsége mellett, ill. azzal együtt egy hivatalnok és nem egy politikus alkat, aki a háttérösszefüggéseket kevésbé ismeri. Az EG és Mo. között kötendő megállapodás kérdése nem annyira gazdasági, mint inkább politikai kérdés, amelyet a tagállamok is egyre inkább érzékelnek. Feltehetően ennek tudatában is tett javaslatot De Clerq Veressnek a találkozóra, akit - feltehetően a Schlechtel folytatott beszélgetés alapján Veress még arra sem méltatott, hogy választ adasson rajtunk keresztül az időközben módosult időpontra. (Veress ugyanis De Clerq 11.20-ikára vonatkozó időpont-javaslatára kitérő választ adott.) Az új időpont-javaslat január vége (I. 24., illetve február 7-ke) volt. A Veress látogatását követően Mischnik - akit egyébként legutóbb is fogadott Kádár „atyánk” - néhány nappal később megmutatott egy levelet, amelyet De Clerq írt neki. Ebben De Clerq kifejtette a következőket: „Az EG és a szocialista országokon belüli kedvező változások jó lehetőséget biztosítanak arra, hogy az EG külön megállapodások formájában fejlessze tovább kapcsolatait a szocialista országokkal. A magyar javaslatok ismeretében az EG a maga részéről hangsúlyozta, hogy alapvetően kész - megfelelő jogi keretek között - egy kereskedelmi különmegállapodás megkötésére az MNK-val!! Ezért ismételten kéri Mischnik közbenjárását annak érdekében, hogy a tervezett találkozó az illetékes magyar vezetővel az NSZK-ban mihamarabb létre jöjjön. Ezt az infót szándékosan nem jelentettem haza, mert még Teltschikkel is beszélni akartam, továbbá mert úgy gondolom, hogy a De Clerq időpontra tett javaslatára adandó magyar válaszig kivárok. Tehát erről csak Te tudsz!

Teltschik - a téma ismételt felvetésére - egyértelműen azt közölte, hogy Schlecht a dolgok szakmai részét ismerheti, de annak háttér összefüggését nem, az EG választ pedig egyértelműen az

ügy politikai összefüggései határozzák meg. „Egyszóval”, illetve másként fogalmazva: Az EG-val kötendő megállapodás tartalmi részét a politikai tényezők is motiválják, azaz megfelelő tartalom nélkül nem köthető megállapodás annak esetleges kedvezőtlen (Mo-ra nézve) politikai következményei miatt.

Összefoglalva:

- Szerintem De Clerq, ha nincs mondanivalója, nem kíván Veresssel vagy más (magas rangú?) politikussal találkozni.
- Januári-februári alternatív időpontjavaslatára előbb-utóbb választ kellene adni, még hozzá pozitívat, mert akkor Mischniknél is hitelünket veszítjük, akit Várkonyi és Szűrös is külön kért a „közbenjárásra”.
- Meg kellene vizsgálni, hogy a Schlechtnek kifejtett magyar álláspont végleges-e? Nem képzelhető-e el szakaszos megoldás és kevesebb GATT jog emlegetéssel, amire az EG eléggé „allergiás”, de amely tagságból származó jogunkat megfelelő szövegezéssel nem kellene elvesztenünk.
- Veress feltehetően nem tájékoztatott arról a Schlecht kijelentéséről, mely szerint a helyzet ma rosszabb, mint 2 évvel ezelőtt volt, valószínűleg jobb mint 2 év múlva lesz. Kereskedelempolitikai pozíciónk megőrzése érdekében nem mindegy, mit csinálunk. (A román gazd. miniszterrel a napokban tárgyalt De Clerq a továbbfejlesztésről.)
- De Clerq nem Haférkamp, aki nem utolsósorban Schmidt akkori kancellár felkérésére csak „imitálta” a magas érdekképviselést az EG-ben.
- Végezetül, nem tartom a legjobb útnak, hogy a felkéréseinkre történt beszélgetési (szándékosan fogalmazom így) készségre ennyire elutasítóan reagálunk.

Miklós kám!

A fentiek birtokában - elég, ha virágnyelven tájékoztatnál javaslatodról. Vagyis De Clerq leveleinek tartalmát jelezzem-e haza más úton? Fontos adalék az üggyhöz, hogy Mischnik - kételkedésünk és határozatlanságunk láttán - készségét fejezte ki,

hogy legutóbbi beszélgetésünkre hivatkozva esetleg levélben tájékoztatja Várkonyit is eddigi tevékenységéről.

Miklósám, elnézést a rossz írásért, de másodpercenként kellett megszakítanom az írást és sokszor percekig nem tudtam vele foglalkozni.

A levelet jellegénél fogva tudod, hogy kell kezelni!!!

Sok szeretettel üdvözöllek

Baráti öleléssel

Horváth István]

16. DOKUMENTUM

Levél Szűrös Mátyásnak az EGK-val folytatott tárgyalásokról

Dr. Szűrös Mátyás,

az MSZMP KB titkára

Budapest

Bonn, 1986. október 8.

Mint az Ön előtt is ismeretes, a magyar kormány és a Közös Piac külügyminiszterei között a közelmúltban levélváltásra került sor, amelyben mindkét fél készségét fejezte ki a kapcsolatok rendezésére.

Magyarország és az EG között különböző csatornákon már korábban is folytak nem hivatalos megbeszélések és azokban az NSZK-kormánya is aktív szerepet vállalt. Tekintettel a téma politikai-gazdaságpolitikai fontosságára, szükségesnek tartottam, hogy Önt a kapcsolatok rendezését célzó, 1980 óta történt legfontosabb eseményekről ezúton is tájékoztassam.

Az 1980-as évek elején, amikor Magyarország hosszú távú kül-gazdasági kapcsolatainak várható alakulását - a világgazdaság főbb tendenciáinak figyelembe vételével - megvizsgáltuk, megállapítottuk, hogy a magyar termékek tradicionális felvevőpiaca, az EG részéről a kereskedelempolitikai feltételek lényeges változására egy a kapcsolatokat rendező átfogó megállapodás nélkül nem számíthatunk.

Ez alapján, 1981 nyarán az akkor még hatalmon lévő SPD közvetítésével kapcsolatot kerestünk az EG-hez a célból, hogy megvizsgáljuk: egy esetleges magyar közeledés esetén a Közös Piac kész-e Magyarországgal a kereskedelmi kapcsolatok kölcsönösen előnyös, átfogó rendezésére.

- A hagyományosan jó pártkapcsolatok alapján az SPD részünkre 1981 nyarán Bonnbán találkozót készített elő Dr. Seelerrel, a KGST-országok egyik ismert brüsszeli szakértőjével, mely találkozón a KB Gazdaságpolitikai Osztálya képviselői vettek részt. A magyar érdeklődést az akkori bonyolult nemzetközi helyzet ellenére Seeler pozitívan értékelte.

Az SPD beavatott vezetői, Selbmann, Wischnewski, valamint Dr. Seeler ígéretet tettek arra, hogy a témát – a legmesszebbmennyig diszkréten kezelve – megvizsgálják, és a magyar kezdeményezés várható közös piaci fogadtatásáról tájékoztatást adnak.

– 1981 novemberében az MSZMP KB delegációjának bonni látogatásakor ugyancsak az SPD ajánlására és közvetítésével nem hivatalos találkozó jött létre Havasi Ferenc és Haferkamp, a Közös Piac akkori külügyi komisszárja között. A találkozón vázlatosan kifejtésre került a magyar álláspont, amellyel kapcsolatban Haferkamp, aki mellesleg Schmidt kancellár bizalmasa volt, ígéretet tett arra, hogy a magyar érdeklődést megfelelő körültekintéssel kezelve megvizsgálják, de ahhoz szükséges volna a magyar álláspont részletesebb megismerése is.

– E célból nem sokkal később SPD csatornákon közvetítve több kérdést tartalmazó anyag érkezett, amelyre a válaszokat Török István KKM államtitkár bevonásával a Gazdaságpolitikai Osztály kidolgozta, és elküldés előtt Marjai Józsefnek is bemutatta.

Az anyagot egyébként megkapta Schmidt akkori kancellár is. A kormányzó szociáldemokrata vezető politikusok magatartásából (az a szűk kör, amely erről a magyar „szondázásról” tudott), úgy tűnt, hogy a magyar kérések jórészt teljesíthetők, a puhatolódzó kezdeményezést, amennyiben az hivatalos formát öltene, az NSZK kormánya messzemenően támogatná.

– 1982 tavaszán került sor Kádár János bonni látogatására, amikor Schmidt kancellár kifejtette ismert véleményét. (Schmidt elsősorban saját, meglehetősen kritikus politikai helyzete miatt a magyar kezdeményezést inkább semlegesén, mint támogatólag kezelte.)

A politika szintjén elkezdett megbeszélésekkel az alapvető célkitűzés az volt, hogy megvizsgáljuk a Közös Piac készségét a kapcsolatok rendezésére, és amennyiben a magyar elképzelések kedvező fogadtatásban részesültek volna, úgy politikai-testület állásfoglalása alapján kezdődhetek volna meg állami vonalon a hivatalos megbeszélések.

– 1982 decemberében – érzékelve a közös piaci tagországokba irányuló magyar exporttal összefüggő, mind nehezebbé váló kereskedelempolitikai feltételeket – a KKM-ben kidolgoztak egy anya-

got, amely a korábbi politikai szintű puhatolódzó megbeszélések irányelveitől eltérően elsősorban a mezőgazdasági termékekre javasolt bizonyos fajta megállapodást létrehozni. Az anyag kidolgozói azzal érveltek, hogy a mezőgazdaság az a terület, amelyen mi is képesek vagyunk bizonyos kedvezmények nyújtására, és így kölcsönösségi alapon hosszabb távon esetleg kedvezőbb feltételek teremthetők a tradicionális magyar mezőgazdasági exporttermékek számára. (A Gazdaságpolitikai Osztály által elkészített anyag az EG mezőgazdasági problémáinak ismeretében elsősorban a számunkra hosszabb távon lényegesen fontosabb ipari, műszaki-tudományos és egyéb területeken való együttműködésre helyezte a fő hangsúlyt, agrártermékeink korábban elért kereskedelempolitikai pozícióinak megőrzése mellett.)

A Gazdaságpolitikai Osztály által elkészített és az SPD közvetítésével korábban az EG részére átadott anyag és a KKM általi, kizárólag mezőgazdasági termékekre vonatkozó kezdeményezés szemmel láthatóan zavart okozott a Közös Piac központjában, és feltehetően emiatt a felvetett magyar javaslatokra Brüsszel várt kedvező reagálása elmaradt. Veress Péter külkereskedelmi miniszter 1983 tavaszán találkozott ugyan Haferkamppal, és 1984 januárjában átadásra került Brüsszelben még egy maximális magyar kívánságokat megfogalmazó „Non paper”, az álláspontokban lényeges változás nem következett be, a tárgyalások megszakadtak.

A nemzetközi politikai életben időközben bekövetkezett változások és a világ gazdaságban érvényesülő tendenciák újólag világossá tették, hogy a magyar népgazdaság fejlesztésére vonatkozó elképzelések megvalósításához hazánknak a nemzetközi – különösen a számunkra tradicionális nyugat-európai – munkamegosztásba való, a korábbinál intenzívebb bekapcsolódására is szükség van. Ezt diktálja az európai országok fokozódó egymásrautaltságának ténye is.

A Közös Piaccal kötendő megállapodás célja elsősorban nem a kereskedelempolitikai korlátok lebontása révén jelentkező – becslések szerint évi 30-40 millió dollár – többletbevétel elérése lenne (a megállapodás egyidejűleg persze a tradicionális

magyar termékek értékesítésének kereskedelempolitikai feltételeit is javítaná, illetve hosszú távra biztosítaná), hanem az a hosszú távú gazdaságfejlesztési programjainkkal összhangban - közvetett vagy közvetlen formában - az ipari, műszaki-tudományos és a turisztikai együttműködés feltételeinek bővítését szolgálná. Ez összhangban áll a Helsinki Záróokmányban megfogalmazott összeurópai együttműködés megvalósítására irányuló erőfeszítéseinkkel, és megfelel a KGST-nek a Közös Piachoz fűződő kapcsolatok rendezését célzó törekvéseinek is.

- Annak ellenére, hogy a KKM által kezdeményezett megbeszélések 1983 második félévét követően szüneteltek, minden fórumon - még az 1984-es Kohl-látogatás alkalmával is - kértük az NSZK vezetését, hogy támogassák Magyarországnak a Közös Piacca kapcsolatos törekvését. Kohl ígéretet is tett személyes befolyásának latba vetésére. Ennek egyik „kísérő jelensége” volt Dr. Zargesnek, az Európa Parlament Külgazdasági Kapcsolatok Bizottsága CDU-s elnökének 1985. szeptemberi budapesti látogatása is, amelyet követően Magyarországról és az EG-hez fűződő kapcsolatairól jelentést készített.

A jelentést a KKM illetékes miniszterhelyettese a következőképpen minősítette: „...összességében az anyagot pozitívan kell értékelnünk. Ha ez a jelentés ebben a formában jelenik meg az Európa Parlament és ezzel az érdekelt európai nyilvánosság előtt, ez lenne az első olyan „hivatalos” közös piaci szervezetben készült állásfoglalás, amely egyrészt az igazat mondja Magyarországról, másrészt ha nem is tökéletesen, megvilágít és egyben el is fogad indokoltnak tartott magyar álláspontokat”. Az Európa Parlament, az EG Bizottsága képviselőinek jelenlétében, annak ajánlva elfogadta a Zarges-jelentést!

- Az elmúlt év őszén Mischnick budapesti látogatása alkalmával is felvetettük (Szűrös Mátyás, Várkonyi Péter is) az EG-hez fűződő magyar kapcsolatok helyzetét, kérve a befolyásos nyugatnémet politikus közbenjárását.

Mischnick liberális párti, és az EG új külügyi komisszárja, De Clerq is az. Mischnick régi jó kapcsolatai alapján, továbbá, mert Kohl kancellár őt is felkérte a közbenjárásra, kapcsolatba lépett De Clerq-kel, aki bonni nagykövetségünkön keresztül

megüzente, hogy nem hivatalos jelleggel szívesen találkozna az NSZK-ban egy vezető magyar gazdaságpolitikussal. A magyar partner Veress Péter lett volna, aki azonban az 1985. december 20-ára javasolt találkozót néhány nappal korábbi bonni látogatására hivatkozva nem fogadta el. De Clerq ezután ugyancsak Mischnicken keresztül 1986. január 24-re illetve február 7-re tett javaslatot. Erre magyar részről (KKM vagy más kormányzati szerv) a mai napig sem történt reagálás. Mischnick ezt követően 1986. januárjában megmutatott egy levelet, amelyet a témában De Clerq intézett hozzá, ebben a következő állt: „Az EG és a szocialista országokon belüli kedvező változások jó lehetőséget biztosítanak arra, hogy az EG különmegállapodások formájában fejlessze tovább kapcsolatait a szocialista országokkal. A magyar javaslatok ismeretében az EG a maga részéről hangsúlyozza, hogy alapvetően kész megfelelő jogi keretek között egy kereskedelmi különmegállapodás kötésére az MNK-val.”

A levélben ismételten kérte Mischnick közbenjárását annak érdekében, hogy a tervezett találkozó az illetékes magyar vezetővel az NSZK-ban vagy bárhol másutt létrejöjjön. Erre nem került sor. De Clerq ezt követően küldte meg ismert levelét a szocialista országok külügyminisztereinek.

- Havasi Ferenc ez év májusi NSZK-beli látogatását megelőzően Mischnick arra kért, tegyük lehetővé számára, hogy találkozhasson a KB titkárával. A találkozóra Mischnick elhozta De Clerq kabinetfőnökét, Schaubot is. Ezen a megbeszélésen Mischnick - igen kulturált formában - kifejtette, hogy az NSZK politikai vezetése számára érthetetlen, hogy mialatt a magyar politikai vezetők csaknem minden alkalommal kéri az NSZK vezető politikusai támogatását Magyarországnak az EG-hez fűződő kapcsolatainak rendezéséhez, akkor a kérdés kormányzati szintre kerülésekor még csak véleményezésre sincs meg a kellő készség.

Ezt követően került sor De Clerq nem hivatalos budapesti látogatására 1986. június 12-én. A megbeszélésen kifejtésre kerültek az álláspontok, és megállapodás történt arról, hogy az EG kész a Zarges-jelentéssel összhangban Magyarországgal a kereskedelempolitikai megállapodásnál szélesebb körű, a műszaki-tudományos együttműködést, közös beruházásokat

kat, a turizmust és más területeket érintő kooperációs keretmegállapodást létrehozni. De Clerq ígéretet tett arra, hogy a mindkét fél részéről szükséges politikai döntések meghozatalához a keretmegállapodás tárgyalási irányelveit a bonni magyar nagykövetségen keresztül a KB Gazdaságpolitikai Osztályának megküldi. Ez 1986 júliusában megtörtént.

Időközben Kohl kancellár és Genscher külügyminiszter is arról tájékoztatott, hogy a legfontosabb közös piaci országok részéről is megvan a szükséges támogatás. Különösen Nagy-Britannia kormánya „karolta fel” az ügyet. Mindketten arra kértek, rendszeresen tájékoztassam őket a tárgyalások állásáról, hogy szükség esetén érdekünkben személyesen is beavatkozhasanak.

Szabadságomról Bonnba visszatérve Teltschik, Kohl kancellár bizalmasa, kül- és biztonságpolitikai tanácsadója örömmel nyugtázta, hogy Budapest a közelmúltban néhány kérdés pontosítására delegációt küldött Brüsszelbe, ahol azonban a magyar tárgyaló partnerekről az a benyomás alakult ki, hogy De Clerq budapesti megbeszéléseivel és azok szellemével ellentétben mintha magyar részről az érdekeltség mérséklődött volna.

Teltschik megjegyzésének megalapozottságát ellenőrizni nem áll módomban, jó szándékában azonban nem kételkedem. Az elmúlt időszak levelemben is említett eseményei azonban azt látszanak alátámasztani, hogy bizonyos személyek – az EG különböző időszakokban képviselt álláspontjaitól függetlenül – korábbi beidegződések, esetleg személyi presztízs okok miatt a politikai döntések ellenére sem képesek már az ügyet úgy képviselni, hogy abban érdemi haladást tudjunk elérni.

Ezért megfontolásra javasolnám, hogy a megfelelő gazdasági, kereskedelempolitikai szakértők bevonása mellett az ügy politikai-gazdaságpolitikai összefüggéseit is jól ismerő külpolitikus koordinálja, illetve vezesse a tárgyalásokat.

Abban a reményben, hogy a megfelelő álláspont kialakításához némi segítséget nyújthattam

Dr. Horváth István
nagykövet

17. DOKUMENTUM

Tájékoztatás Horn Gyulának a német sajtó cikkeiről

1986. október 8.

Horn Gyula elvtársnak,
külügyminisztériumi államtitkár
Budapest

Kedves Horn elvtárs!

Az utóbbi időben az NSZK sajtójában több olyan cikk jelent meg, amelyek gazdasági helyzetünket és a kilátásokat elemzik. A korábbi alapvetően pozitív hangvételű sajtótermékekkel szemben ezekben az értékelésekben jelentős hangnembváltozás figyelhető meg. Az elemzések az eredmények elismerése mellett a hangsúlyt a negatív jelenségekre helyezik, és a következtetések meglehetősen borúlátóak.

Az említett cikkek főbb megállapításai a következők:

- Az inflációs ráta Lengyelország után hazánkban a legmagasabb a KGST országok közül, és valószínűleg meghaladja a hivatalosan közzétett 7%-ot.
- Az egy főre jutó adósságállomány magasabb, mint Lengyelországban és Romániában. Az átütőerővel sikerült ugyan eddig elkerülni, de a külgazdasági egyensúly megteremtésére irányuló erőfeszítéseink nem a tervnek megfelelően alakulnak. Az országnak komoly gondot okoz, hogy az ismert okok miatt mezőgazdasági exportbevételeink is csökkennek.
- A termelés stagnál, a vállalatok gépparkja elavult.

A vállalatok a korszerűsítéshez, a termelési struktúra átalakításához szükséges pénzügyi forrásokkal nem rendelkeznek, mert azok nyereségének nagyobb hányadát központilag elvonják.

- A munkamorál alacsony színvonalú. A termelékenység alig növekszik. Sajátos jelensége a gazdaságnak, hogy a nemzeti vagyon jelentős hányadát munkaidőn kívül termeli meg.

- Az életszínvonal az elmúlt 3 évben 7%-kal csökkent, és főleg az alacsony jövedelmű rétegek megélhetési gondokkal küszködnek. Az áruezellátás színvonala viszonylag jó, de a termékek egy jelentős része csak egy szűk réteg számára elérhető.
- A stagnáció és a növekvő jövedelemkülönbségek elégedetlenséget váltanak ki a lakosság körében. Egyre kevésbé jelent vonzó perspektívát, hogy a lakosság többségének hosszú távú és bizonytalan célokért éveken keresztül jelentős áldozatokat kell hoznia. Az elégedetlenségben osztozik a párt és állami apparátus egyre növekvő része is, amely a reformtörévések ellenzőinek kedvez.

A negatív jelenségek alapvető okaként a gazdasági reformok következetlen végrehajtását jelölik meg. Pl.: egyáltalán nem vagy csak vontatottan halad a gazdaságtalan vállalatok szanálása, és adórendszerünk sem ösztönzi a kedvező strukturális átalakulást. A sajtócikkek többsége elismeri, hogy a bajok gyökereinek egy része külső eredetű, de a hazai közéleti személyiségek nyilatkozataira hivatkozva kiemelik, hogy az okok többsége belső természetű.

A kilátásokat a cikkek túlnyomó része borúlátóan ítéli meg. Az értékelések egy része például azon a véleményen van, hogy ha sikerülne is kimozdítani a gazdaságot a jelenlegi stagnációs állapotból, és gyökeres változások következnenek be a munkafegyelem területén, a növekedés újabb akadályba, a nyersanyag- és energiahiány falába ütközne, hasonlóan, mint az korábban részben Lengyelországban és Romániában is történt.

A nagykövetség különböző csatornákon információkat gyűjtött arról, hogy felmérje: a sajtóban az utóbbi időben tapasztalható hangnemváltozás milyen mértékben van szinkronban vezető gazdasági, pénzügyi körök, valamint a hivatalos szervek véleményével, és megítélésünket illetően a jövőre vonatkozóan részükről megközelítőleg mire számíthatunk.

E körök többségének véleménye szerint a cikkek inkább felületesekek és egyoldalúak, de semmiképpen sem rosszindulatúak. Az újságírók

azokat a hivatalos adatokat gyűjtötték össze és próbálták elemezni, amelyeket a hazai tájékoztatási szervek is publikálnak.

A negatív jellegű hangulatváltás elsődleges oka véleményük szerint nem az, hogy a mutatóink egy része az utóbbi időben kedvezőtlenebbül alakult, mivel visszaesések, mélypontok a világ valamennyi nemzetgazdasága fejlődése egyes szakaszainak kísérőjelenségei.

A velünk szembeni pesszimistább hangvétel okát a legtöbben inkább abban látják, hogy a gazdasági folyamatokat változatlanul azok a tényezők határozzák meg, amelyek a 80-as évek elején is jellemezték, továbbá a gazdasági reform végrehajtásában sokan tétováságot, következetlenséget vélnek felfedezni.

A gazdasági és pénzügyi körök véleménye szerint a hangulatváltás egyelőre nem kell, hogy túlzott aggodalmat váltson ki.

Hazánk stabil belpolitikai helyzete, valamint eddigi gazdasági eredményeink az elmúlt években a nemzetközi közvéleményre olyan mély benyomást tettek, és a kialakult kép annyira kedvező, hogy néhány cikk nem képes azt lényegesen megváltoztatni, de rendkívül károsnak tartanak, ha ez a hangnem eluralkodna az NSZK sajtóban. Egy ilyen fejlemény elbizonytalanodást válthat ki a gazdasági és pénzügyi szférában, amely viszont reformtörékvéseink külső feltételeit rontaná.

Partnereink a vezető magyar politikai és gazdasági személyiségekkel folytatott őszinte beszélgetések alapján látják, hogy az ország politikai és gazdasági vezetése számára világosak a kedvezőtlen tendenciák, az azokat kiváltó okok. Érzékelik azt is, hogy az országban megvan az a politikai erő és szándék, amellyel a nehézségek áthidalhatók. Egyértelműen úgy látják azonban, hogy a reform következetes továbbvitele nélkül - amely viszont a velünk szembeni bizalom fontos eleme - hosszú távon tartós eredményekre nem számíthatunk.

Elvtársi üdvözléssel: Dr. Horváth István

18. DOKUMENTUM

Jelentés a Zarges EP-képviselővel folyt megbeszélésről

[1986. november 7.]

Horn Gyula elvtársnak,
külügyminisztériumi államtitkár
Budapest

Engedd meg, hogy ezúton tájékoztassalak Dr. Axel Norbert ZARGES Európa parlamenti képviselővel folyó hó 6-án a nagykövetségen folytatott bizalmas beszélgetésemről.

Dr. Zarges rövid értékelést adott a közelmúltban Budapesten tett látogatásáról. A különböző politikai és gazdaságpolitikai vezetőkkel folytatott tárgyalásai összességükben megerősítettek benne azt a korábbi benyomást, hogy Magyarországnak az EGK-val folytatandó tárgyalásaival összefüggésben bizonyos eltérő felfogások érvényesülnek.

Véleménye szerint két fő áramlat figyelhető meg:

- a gazdaságpolitikai vonal, amely a tervezett megállapodást szélesebb értelmezésben és egy távlati stratégia részeként kezeli;
- a Marjai elvtárs és részben a KKM által képviselt vonal, amely a hangsúlyt erőteljesebben a jogi-technikai kérdésekre helyezi, és amely kevésbé kész a kompromisszumra.

Dr. Zargesnek az az összbenyomása alakult ki, hogy egyre inkább az első irányvonal jut érvényre, s részben ezzel függ össze, hogy még a KKM álláspontjában is változások tapasztalhatók: az egyre inkább közeledik a gazdaságpolitikai irányvonalhoz.

Ezt követően Zarges arról tájékoztattott, hogy az elmúlt napokban - az EGK Bizottság döntését követően - konzultációt folytatott a magyar ügyről De Clerq-kel és Schaubbal. Zarges örömmel konstataulta, hogy Brüsszelben jelentős felfogásbeli módosulás megy végbe Románia, Csehszlovákia és Magyarország megítélését

illetően. Románia egyre inkább veszít nemzetközi tekintélyéből belpolitikai merevsége és ezen belül az erősen kifogásolható nemzetiségi politikája miatt, és ezért az EGK Bizottsága egyelőre nem kívánja napirendre tűzni a kétoldalú kapcsolatok további fejlesztését, jóllehet román részről erőteljesen szorgalmazzák azt.

Csehszlovákia esetében figyelemre méltónak tartják, hogy a kormány előzetes puhatolózó megbeszélések nélkül, nagyon rövid idő alatt határozott egy kereskedelmi megállapodás megkötéséről, s kész egy, a románhoz hasonló megállapodás elfogadására.

De Clerq úgy tájékoztatta Zargest, hogy az EGK Bizottsága a politikai, gazdasági, valamint kereskedelempolitikai szempontok összességét mérlegelve a három ország közül a hazánkkal való kapcsolatok rendezését tekinti kiemelt fontosságúnak, és az általunk átadott megállapodástervezetet megfelelő kiindulási alapnak tekinti.

A legfontosabb kérdésben, a velünk szemben alkalmazott mennyiségi korlátozások leépítésének témájában készek egy időbeni ütemezés tételes megfogalmazását tartalmazó kompromisszum elfogadására, alapul véve az Általad dr. Zargesnak elmondott javaslatot. Ez szerepel a Magyarországgal folytatandó tárgyalásokhoz készített mandátumtervezetben, amelyet feltehetően november végén hagy jóvá az EGK Miniszteri Tanácsa.

Ezzel összefüggésben Zarges érkeztette, hogy a Bizottság által elfogadott mandátumtervezet a három legfontosabb tagországtól (NSZK, Franciaország, Anglia) gazdasági minisztériumai részéről valószínűleg nem talál egyértelműen kedvező fogadtatásra, de ezzel egyébként is számolni kellett, mert a fenti intézmények bürokratikus apparátusa a politikai háttérösszefüggéseket nem ismeri.

Zarges külön felhívta a figyelmet arra, hogy az egyes országok gazdasági minisztériumaitól érkező jelzéseknek ne tulajdonítsunk túlzott jelentőséget. Kohl kancellárral 1986. november

5-én történt megbeszélése során Zarges jelezte a kancellárnak a fenti várható reakciót, Kohl azonban megnyugtatta, hogy a döntés nem az egyes országok államigazgatási apparátusának véleménye, hanem az érintett három ország állam-, illetve kormányfőinek közös akarata alapján születik meg, s ebben a politikai tényező lesz a meghatározó.

A kérdéskomplexum politikai aspektusával összefüggésben megemlítette, hogy az Európa Parlamenten belül egyes körök - az intézmény szerepének erősödésével összhangban - azon a véleményen vannak, hogy az EGK és valamely ország viszonyának rendezésénél az első lépést a politikai kapcsolatok felvétele kell, hogy képezze. Ezt a felfogást csak erősíti, hogy a Szovjetunió és Bulgária részéről az utóbbi időben különösen erőteljes törekvés nyilvánul meg arra, hogy az Európa Parlamenttel rendezék a kapcsolataikat.

Befejezésül dr. Zarges a De Clercq-vel és több más vezető nyugat-európai politikussal folytatott megbeszélése alapján optimistán nyilatkozott hazánk és az EG kapcsolatait illetően. Megítélése szerint a mandátum miniszteri tanácsi jóváhagyása után a tárgyalások fél éven belül eredményesen befejezhetők.

Elvtársi üdvözléssel:

Dr. Horváth István

19. DOKUMENTUM

Szigorúan bizalmas feljegyzés az 1 milliárd márkás hitelről

[1986. december 5.]

Gazdaságpolitikai Osztály

Szigorúan bizalmas!

Készült: 1 pld-ban.

Feljegyzés

Strauss bajor miniszterelnök úrral történt megbeszélésről

A találkozón Havasi elvtárs áttekintést adott gazdasági helyzetünkről, s szólt azokról a törekvésekről, lépésekről, melyeket az elkövetkező években gazdasági szerkezetünk átalakítása és a reformfolyamat továbbvitele terén kívánunk tenni. Utalt azokra a körülményekre és feltételekre - így többek között a magas adósságszolgálati terhekre -, amelyek e téren a gazdaságpolitika és gazdaságirányítás mozgásterét befolyásolják. A gazdasági szerkezet átalakítása gazdaságpolitikánk középpontjába került, sikerrel azonban csak akkor oldhatjuk meg, ha a szerkezetátalakítás sem a lakossági ellátásban, sem a vállalati gazdálkodásban nem jár majd nagyobb zavarokkal. Ezért szeretnénk - a hitelfelvételek mellett - a működő tőke bevonását, a közös vállalatok alapítását az eddiginél jobban felhasználni abból a célból, hogy az ország jövedelem- és devizakitermelő-képességét javítsuk, a gazdasági fejlődést élénkítsük.

Strauss úr megköszönte az őszinte tájékoztatást, majd részletesen ismertette a Közös Piac és Magyarország közötti tárgyalások állásának legújabb fejleményeit. Hangsúlyozta, hogy az NSZK - mint eddig is tette - a jövőben is ki fog állni egy Magyarország számára méltányosabb szerződés elfogadtatása érdekében.

A Havasi elvtárs által elmondottakra reagálva megjegyezte, hogy gazdaságunk szerkezetének átalakításában készek segítséget nyújtani. Strauss úr kérdésére, hogy ennek milyen konkrét

formájára gondolunk, Havasi et. az NDK-nak nyújtott kedvező feltételű hitelre (1 milliárd márka) utalt. Megjegyezte, hogy a javaslatot reálisnak, kivitelezhetőnek tartja, melyről - egyúttal kormánygaranciát is kérve - tájékoztatni fogja a Szövetségi Kormányt. Ezt követően meg fogja bízni az egyik nagy bajor bankot a hitelnyújtás megszervezésével, s kérte, hogy a választások (január 25.) után a részletek megbeszélése végett egyik szakemberünket küldjük ki a bajor bankhoz. Megítélése szerint nem lesz akadálya annak, hogy a hitelnyújtásról, valamint a bajor vállalatok struktúraátalakítási programjainkban való aktív részvételéről mielőbb megállapodjunk.

Javasolta, hogy a vállalati kooperációs kapcsolatok erősítése végett a bajor közép vállalatok Magyarországon való bemutatkozását szolgáló kiállítást - melyet már több országban sikerrel bonyolítottak le - mielőbb szervezzük meg Budapesten is.

Végezetül a miniszterelnök úr megjegyezte, hogy megítélése szerint a gazdasági, pénzügyi kapcsolatok bővítését nagymértékben elősegítené, ha Kádár elvtárs a jövő év első felében ellátogatna Bajorországba.

Budapest, 1986. december 5.

A feljegyzést készítette: Németh Miklós

20. DOKUMENTUM

Jelentés az NSZK parlamentje Magyarországról készült elemzéséről

Bonn, 1987. január 5.

Dr. Horn Gyula elvtárs,
államtitkár
Külügyminisztérium
Budapest

Kedves Horn elvtárs!

Az NSZK parlamentjének egy szakértőkből álló csoportja „A magyar reformfolyamat négy tartóoszlopa” címmel elemzést készített Magyarországról, amelynek magyar nyelvű fordítását mellékelten megküldöm.

Az anyagból kitűnik, hogy a hazánkkal szembeni bizalom változatlan, de a reform továbbvitelével kapcsolatban - első sorban a személyi háttér összefüggések miatt - kétségek is megfogalmazódnak. Tekintettel arra, hogy ehhez hasonló értékelés hazánkról az utóbbi időben nem készült, javasolom a politikai-gazdaságpolitikai vezetésből néhány olyan személynek is megküldeni, akiknek a munkájában az esetleg hasznosítható.

Levelemhez mellékelem Wilfried Scharnagl cikkét is, aki, mint Strauss kíséretének tagja, írásával lényegében a miniszterelnök benyomásait, illetve Magyarországról alkotott véleményét fogalmazta meg.

Az „útijelentés” kedvező hangvétele mintegy „politikai előkészítése” annak az akcióprogramnak, amelynek fontosabb elemei a Strauss-Havasi megbeszélésen kerültek rögzítésre. Ezért javasolom, hogy a cikkből egy példányt küldjél meg Havasi illetve Németh elvtársaknak is.

Elvtársi üdvözléssel:

Dr. Horváth István

Budapest: A magyar reformfolyamat négy tartóoszlopa

A gazdaságpolitikában megvalósított jól ismert változásokon túlmenően a magyar vezetés további három támasztékot hozott létre reformirányzatának biztosítására. Ezek a tartóoszlopok, amelyekről a nyugat eddig alig vett tudomást: az aktív nyugati politika, a belső demokratizálódás és a nemzetiségi politika liberalizálása.

Az 1968-ban elkezdett, a 70-es évek elején leállított, majd 1979-ben ismét beindított és azóta folyamatosan végrehajtott gazdasági reformok, amelyeket gunyorosan „gulyás-kommunizmusnak” neveznek, az utóbbi években Magyarországra terelték a Nyugat figyelmét. Már azért is, mert ezek által Moszkva kelet-európai szövetségesei közül Budapest elsőként kísérelte meg, hogy gazdaságpolitikájának módosításával egy önálló „szocialista” fejlődési útra lépjen. Ellentétben a csehszlovák kommunistákkal, akik a „prágai tavasz” idején egy gyors belső liberalizálással kíséreltek, és azon törekvésüket, hogy egy emberi arculatú szocializmust hozzanak létre a VSZ csapatainak 1968. augusztus 21-i bevonulása megállította, de a román vezetőktől is eltérő módon, akik a 60-as évek kezdetén egy független külpolitikával igyekeztek nagyobb játéktérhez jutni a Kremllel szemben, de ez eredménytelen maradt, a magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) felismerte, hogy egy reformtörekvésnek, amelyet nem csupán egy taktikai intermezzónak tekintenek, több támpillérre van szüksége.

Kis eltérés a szovjet irányvonaltól

Ezért figyelhető meg az ország nyugati politikájának szemrevételezésekor, hogy közel öt év óta Magyarország anélkül, hogy a Szovjetunióval fennálló szövetséget kérdésessé tenné, vagy kétséget ébresztene blokk-politikai elkötelezettségei iránt, kis mértékben eltér a Szovjetunió irányvonalától. Az akkori osztrák kancellár, Bruno Kreisky és az SPD elnökének Willy Brandt egymást követő látogatásával 1981 novemberében megkezdődött egy folyamat, amelynek következtében, annak ellenére, hogy a szovjetek

megszállták Afganisztánt, hogy az USA nem ratifikálta a SALT-II szerződést, aminek következtében megromlottak a kapcsolatok a két vezető hatalom között, Kádár János a vezető nyugati politikusok legfontosabb kelet-európai tárgyalópartnere lett. Kreisky és Brandt látogatását a következő hónapokban Franciaországból a szocialista Pierre Mauroy és Francois Mitterrand, Görögországból Andreas Papandreu, Ausztriából Fred Sinowatz, Olaszországból Bettino Craxi látogatása követte. 1982 tavaszán Kádár János bonni látogatásakor Helmut Schmidt a következőket mondta: „A KGST-hez tartozó államok közül Bonn-nak Magyarországgal vannak a legjobb jószomszédi kapcsolatai”.

Azt követően, hogy az SPD és a Zöldek ellenállása ellenére a Szövetségi Parlament 1983 novemberében elfogadta azt a többségi döntést, amely lehetővé tette a Pershing-II rakéták és a szárnyas rakéták NSZK-beli telepítését, a Szovjetunió pedig megszakította Genfben a INF tárgyalásokat, és az NSZEP főtitkára és az NDK államelnöke Erich Honecker pártjának KB-je előtt, a kelet-nyugati viszonyokban bekövetkezendő „károk korlátozására” irányuló tervét vázolta, ismét a magyarok kerültek a napirendre. 1983 decemberében a nyugatnémet fővárosba érkezett a budapesti külügyminiszter, Várkonyi Péter, hogy kihangsúlyozza, mind a Duna, mind a Spree partján egyetértenek abban, hogy folytatódjék a párbeszéd a NATO tagállamok „reálisan gondolkodó köreivel”. Mialatt 1984-ben Magyarországon olyan magasrangú nyugat-európai konzervatív politikusok, mint Margaret Thatcher és Wilfried Martens, valamint Helmut Kohl egymás kezébe adták a kilincset, eközben kelet-berlini látogatásaikkal Papandreu, Sinowatz, Craxi és az időközben meggyilkolt svéd miniszterelnök, Olaf Palme 1984 nyarán megerősítették, hogy felismerték és támogatni kívánják Kádár és Honecker nyugati politikáját.

Aktív nyugati politika

A Kreml-beli kemény vonal híveinek nyomása, amelynek élén akkoriban Andrej Gromiko állt, valamint az Unió CDU/CSU frakció elnöke, Alfred Dregger által irányított Stahlhelm-szárnyának

állandó megtorpedozási kísérletei, amelyek az NDK államelnökének NSZK-ba tervezett látogatása ellen irányultak, arra kényszerítették Honeckert és Bulgária első emberét, Todor Zsivkovot, hogy lemondják az 1984 szeptemberére tervezett NSZK-beli látogatásukat. Hogy mennyire együttműködött Budapest és Kelet-Berlin Románia, részben még Szófia bevonásában is azért, hogy segítsenek fenntartani a folyamatosan kiépített nyugati kapcsolataikat, azt egy hónappal később Magyarország, NDK és Románia egyértelműen kimutatta, amikor Kádár Párizsba, Nicolae Ceausescu Bonnba, és Honecker Helsinkibe látogatott. Ez időponttól kezdve az MSZMP mindenekelőtt kulturális és a turizmus területén tett óriási erőfeszítéseket, hogy erősítse Nyugat-Európával meglevő kapcsolatait. Példaként említhető az Osztrák Rádió és TV-vel együttműködtetett német nyelvű Danubius Rádió üzembe helyezése ezen a nyáron a Balaton mellett, valamint az Európai Kulturális Fórum megrendezése Budapesten 1986 (Sic!-1985) októberében-novemberében.

Elsősorban gazdasági okok szólnak a nyugati kapcsolatok fenntartása mellett. Nem utolsósorban gazdasági reformjának és a nyugati vállalatokkal meglevő intenzív kooperációnak köszönhetően az 1980-as évek elejére Magyarország jelentős sikereket tudott felmutatni, ami az ezzel együttjáró anyagi jólét növekedése miatt a lakosság előtt megnövelte az MSZMP tekintélyét. Az OPEC olajár-emeléseinek következtében létrejövő világ gazdasági válság következtében egyfelől megnövekedtek Magyarország kemény valutában meglevő adósságai, másfelől pedig a Cocom-lista kibővítése következtében jelentősen megnövekedtek a Duna-menti országba irányuló technológiai transzfer körülményei. Ezek a nehézségek többek között az életszínvonal stagnálását idézték elő, ami nem könnyíti meg a magyar vezetés alkotmányos (legitimációs) bázisának a megszilárdítását. A két blokk vezető hatalmai közötti fagyos viszony fennmaradása rendkívüli módon veszélyezteti a gazdasági reformok továbbvitelét.

Belpolitikai demokratizálódási irányzatok

A magyar reformirányzat harmadik tartóoszlopát a belpolitikai demokratizálódási kezdeményezések alkotják. Ezek eredményeként kezdődött meg egy választási jogszabály-változtatás előkészítése, amelyhez hátvédként az időközben elhalálozott szovjet főtitkárt, Jurij Andropovot használták, aki 1956-ban, azokban a napokban, amikor a szovjet csapatok levertek a magyar népfelkelést, egy életre szóló barátságot kötött Kádár Jánossal. A választási törvényt 1983 decemberében hagyta jóvá a Parlament, és az 1985. évi országgyűlési választásoknál került először alkalmazásra. Ennek alapján először került sor arra, hogy egy „szocialista” országban minden választókörzetben legalább két jelöltet jelöljenek. Kétségtelen az, hogy a mandátumok egytizede egy országos listán szerepelt, amelynek összetételéről egyedül a „Hazafias Népfront” határozott, és a kiemelkedő funkcionáriusok számára volt fenntartva. Ennek ellenére a 352 választási körzetből 43-ban független jelöltek győztek. Erre a tényre vezethető vissza, hogy azóta az Országgyűlés határozatait és rendeleteit többé nem egyhangúan kell elfogadásra. Ugyanez a jelenség volt megfigyelhető a magyar Szakszervezeti Szövetség februári, 25. kongresszusán, amelyen a párt és az állam gazdaságpolitikájáról és tervkitűzéseiről tartott szavazáskor 21 ellenszavazat és 21 tartózkodás akadt.

A nemzetiségi politika liberalizálása

Október közepén Weizsäcker államelnök magyarországi látogatásakor a reformirányzat negyedik támpillérét, az MSZMP liberális nemzetiségi politikáját is bemutatták a vendéglátók. Amikor az államelnök látogatása során a dél-magyarországi Pécsen tartózkodott, amely város a kb. 200000 dunai svábnak a központja, mind a hivatalos szervek, mind a magyarországi németek kihangsúlyozott szívélyességgel fogadták. A város dómjának megtekintésekor von Weizsäcker németül beszélgetett Cserháti József püspökkel. 1971-ben a román hatóságok kifejezetten megtiltották az erdélyi német anyanyelvű szászoknak és Kronstadt (Brassó) főpapjának, hogy németül beszéljenek, úgyhogy a főpap

az akkor állami látogatáson ott tartzkodó Gustav Heinemannak románul adott felvilágosításokat. Tíz évvel később, 1981-ben Karl Carstens államelnök azért tolta el hét (7) hónappal látogatását a Kárpátok országába, mert a romániai vezetés eredetileg nem akarta lehetővé tenni a romániai németek által lakott területek meglátogatását.

A Romániában élő német eredetű erdélyi szászok és a bánáti svábok 70%-a szeretne kivándorolni az NSZK-ba. Ezzel szemben a dunai svábok jól érzik magukat a Magyar Népköztársaságban. A jövőben is hazájukban kívánnak maradni, mivel a magyar hatóságok példamutatóan bánnak velük. Ez nem mindig volt így. A II. világháború következményeként a délnémet parasztok utódai, akiknek őseit 200 évvel korábban telepítették le a török háború következtében elnéptelenedett területekre, 1945 után sokat szenvedtek. Az 1948-ig tartó kitelepítések következtében a német népcsoport létszáma, akárcsak a magyar szlovákoké, a háború előtti létszám felére csökkent. Első lépésként először 1951-ben állították le a nemzeti kisebbségeknek a párt és a kormány által erőltetett asszimilációját, amikor is újra bevezették az anyanyelvi oktatást az általános iskolában. Ezt követte 1958-ban a nemzetiségi jogegyenlőségének újraelismerése.

Cél a rendszer stabilizálása

A magyar kommunista párt Központi Bizottságának Kultúrpolitikai Bizottsága már 1974-ben elfogadott egy átfogó állásfoglalást a nemzetiségi kérdésről. Ezt azonban csak a nyolcvanas évek elején kezdték valójában alkalmazni. Eszerint a legfontosabb feladat a nemzetiségi jogok törvényes garantálása és gyakorlati megvalósítása. Következésképpen elutasítják a kényszerű asszimilációt. Ezek az alapelvek, valamint az anyanyelvi, illetve a kétnyelvű oktatás bevezetése az óvodákban 1983-ban nem jelentettek öncélt, hanem ezeknek bel- és külpolitikai funkciójuk van. Belpolitikailag azt remélik tőle, hogy az etnikai kisebbségekkel szembeni liberalizáció a nemzeti konszenzus megteremtésére irányuló kádári legitimációs taktika keretében biztosítja az integrációt, amelynek célja a rendszer stabili-

zálása. Külpolitikailag is egy kézzelfogható szándékot követ az MSZMP, mert Ceausescunak az erdélyi magyar nemzeti kisebbséget elnyomó politikájával szemben egy pozitív példát állít. A magyar állam- és pártvezetés titokban még azt is reméli, hogy Bukarest hasonló magatartással fogja ezt viszonzni.

A Kelet-Nyugat közötti viszonyokban jelentkező feszültségek következtében kialakult gazdasági gondok és az ezek következményeként az MSZMP-t fenyegető legitimációs veszteség nagy valószínűséggel az MSZMP reformszárnyát fogják gyengíteni. Ezért akadályozzák meg ezen csoportoknak a vezetői, hogy a hivatalába belefáradt főtitkár, Kádár lemondjon. Az utóbbi időben csaknem valamennyi KB ülés előtt elterjednek közeli visszalépéséről szóló hírek. Ezeket azonban soha nem tagadják, de nem is erősítik meg.

PPP/1986.12.10.

21. DOKUMENTUM

A Kádár titkárság-vezetőjének levele

[Pistám!

Hajnali négy óra van. Csendes a ház. Julika is alszik még. Este itt voltak Jenőék elkészönni, mert ma, munka után „lóra” kapunk, és a húsvéti ünnepekre bevetjük magunkat a bugaci pusztába. Körmölök néhány sort, hogy reggel Jenőnek még beadhassam és magával vihesse. Hallom, hogy még mindig foglalkoztat a személyed körüli pletyka. Ne foglalkozz vele. Ahogy a pesti mondja, „rá se ránts”. Inkább örülj neki, hogy egyáltalán a neved szóba jöhet ilyen magas tisztségre. Ez mégis csak a munkád elismerése. Én örülök neki. S ismerve a munkádról, rólad kialakult jó véleményyt, az életedben még sokszor „szakajtóba” kerül majd a neved. Hogy a körítés olyan, hogy bánt téged? Istenem, a közélet pedig ilyen. Iszapbirkózás is. Valaki vagy valakik a víz alatt le akarják húzni a nadragodat. Ennek is ki leszél téve sokszor. Ne törődj vele, csak tudjál róla, és számolj vele. A barátaid, akik ismernek, úgy sem ülnek fel neki, a rosszakaróidra, irigyeidre füttyölj. Imre érted mondta el, amit hallott, és nem ellened. Ő melletted van, és jelzésnek szánta, hogy vigyázz! Én is azt mondom.

Pistám!

Itthon jól alakulnak a dolgok. Sokféle és nehéz döntések sora előtt állunk, de végre megmozdulnak a dolgok, és jó irányba. S ez a fontos! Nyilván e vonatkozásban is sok ellentmondó és nyugtalanító hír eljut Hozzád. Ne adj ezekre sem, az a lényeg, amit mondok: mozdulnak, és jó irányba. Ezt fontos tudnod, és bizonyára jól és egyetértéssel fogadod majd a döntéseket. De hadd szóljak inkább Rólatok. Sokat gondolunk Rátok, és várjuk a Beával való személyes megismerkedést és a Veletek való találkozást, hogy szóban is megköszönhessük a figyelmességeket, amivel Julikának nagy örömet szereztek, s így nekem is. Mindhármótokat szeretettel üdvözöllek; Ricknek vakard meg a fülét.

Pista

S aki közben felébredt: Júlia

Bp. 1987. április 17.]

22. DOKUMENTUM

Titkos jelentés Magyarország megítéléséről az NSZK-ban

Horn Gyula elvtársnak,
államtitkár
Külügyminisztérium
Budapest

Szigorúan titkos!

8/Fő/Sz.T./1987.

Készült: 2 pd.

Központ: 1 pd.

Képviselő: 1 pd.

Gépelte: Nyiriné

Bonn, 1987. május 13.

Tárgy: Hazánk gazdasági helyzetének megítélése az NSZK-ban.

Kedves Horn Elvtárs!

Az elmúlt időszakban az NSZK pénzügyi és gazdasági életének több vezető képviselőjével, többek között Otto Wolff von Ambrongennel, Graf Lambsdorff-fal, Schlesingerrel (Bundesbank), Tietmeyer pénzügyminisztériumi államtitkárral és S. Mann-nal, a BDI ügyvezető elnökével folytattam beszélgetést hazánk pénzügyi, gazdasági helyzetéről, annak NSZK-beli megítéléséről. E körök véleményét a következőkben foglalom össze:

Az NSZK részéről az utóbbi időben a korábbinál is fokozottabb figyelem nyilvánul meg a magyar gazdaság helyzete, gazdaságpolitikánk és általában belső helyzetünk várható alakulása iránt. Ennek oka a magyar gazdaságban az elmúlt években beindult kedvezőtlen irányú tendenciák felerősödése. A hazánkról összességében alkotott vélemény - feltehetően mindenekelőtt politikai megfontolásokból - továbbra is pozitív. Elvi alapon nyugvó aktív, konstruktív külpolitikánk, gazdaságunk modernizálására irányuló érzékelhető erőfeszítéseink, a fejlődő

désünket kísérő problémák őszinte, nyílt, önkritikus kezelése változatlanul rokonszenvet váltanak ki az NSZK politikai és gazdasági vezetésében. Kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az elmúlt időszakban az emberi jogok vonatkozásában követett gyakorlatunknak, ezen belül nemzetiségi politikánkénak, amely az utóbbi időben az ismert okok miatt a figyelem előterébe került.

Érzékelik, hogy a magyar politikai és állami vezetés belső reformigénytől vezettette jó irányba keresi az utat a társadalmi fejlődés dialektikájából fakadó és számos negatív külső tényező által meghatározott feladataink megoldására. Tudatában vannak a magyar gyakorlat nemzetközi jelentőségének, a szomszédos országokra gyakorolt hatásának. Ezért is váltottak ki kedvező visszhangot az olyan megvalósított és tervezett intézkedéseink, mint a külföldi tőke bevonására irányuló erőfeszítések, a bankrendszer decentralizálása, az adórendszer korszerűsítése, stb.

A rólunk kialakult alapvetően pozitív képet azonban az utóbbi időben sajnos egyre gyakrabban aggódó és kételkedő vélemények árnyékolják be. Az említett körök tudják, hogy a 80-as évek elején a magyar vezetés helyesen ismerte fel, hogy a kedvezőtlen külső hatások mellett problémáink fő oka a teljesítmény és fogyasztás belső egyensúlyának megbomlása volt. A felismerést követő intézkedések hatására sikerült helyreállítani kül gazdasági egyensúlyunkat, és jelentősen javítani likviditásunkat. Az alapvetően restriktív jellegű intézkedések azonban e vélemények szerint érthetően elsősorban az értékfolyamatok szabályozására irányultak, ám nem kezdődött meg a gazdaság új pályára állítása. Ez, továbbá a feltehetően belpolitikai megfontolásokból hozott, kevésbé megalapozott életszínvonalpolitikai intézkedések szükségszerűen oda vezettek, hogy a beindult pozitív trendek ismét kedvezőtlen irányt vettek. (Ezt a véleményüket az 1985 óta folyamatosan romló fizetési mérlegünkkel támasztják alá.)

Az adósságállomány felduzzadásának hatására hitelígényeink elbírálásánál erősödik a kritikus szemlélet. Nem annyira az adósságállomány nagysága okozza ezt, hanem az, hogy a felvett hite-

lek hasznosítása a tapasztalatok szerint nem kielégítő, mivel gazdaságunk évek óta gyakorlatilag egy helyben topog. Ennek következtében exportcikkeink versenyképessége csökken, és exportőreink piaci tevékenysége továbbra is sok kívánnivalót hagy maga után. Ennek okát abban látják, hogy a reformtörvények keretében megtett, kétségtelenül pozitív lépések hatása a reálgazdasági folyamatokban nem érvényesül kielégítően, az érték- és érdekviszonyokban még mindig torzulások vannak, jelentős a túlszabályozottság és a bürokratizmus. Emiatt rendkívül vontatottan halad a strukturális átrendeződés. E körök véleménye szerint nemcsak az NSZK-ban, hanem általában Nyugaton is erősödik az a nézet, hogy a GATT-csatlakozással vállalt gazdaságirányítási elemek lényegében nem funkcionálnak, a gazdaságot egyre inkább a központi irányítás jellemzi. Ez kifejeződik pl. import-engedélyezési rendszerünkben, s a vállalatok önállóságának de facto korlátozásában.

Az idézett körök véleménye szerint az 1968-ban beindult reformfolyamat az eltelt két évtizedben nehéz külpolitikai és nem homogén belső környezetben, megtorpanásokkal terhes úton, nehézkesen jutott el a kibontakozás lehetőségéhez. Ezért fogalmazódik meg az az aggodalom, hogy a Nyugaton és most már többségében Keleten is rokonszenven kísérte és a történelmi fejlődés által lényegében igazolt reform tényleges megvalósításához ki merültek a belső politikai és gazdasági tartalékok. Ezért a gazdaságpolitika egyedüli játéktere a válság menedzselése maradt.

A helyzetet bonyolítja, hogy a világgazdasági kilátások nem kedvezőek. Az elkövetkező években mérsékelt növekedési ütemű és egyensúlyzavarokkal terhes világgazdasággal kell számolni. Ez a világpiacon konfliktusokkal kísért, kiélezett versennyel és bizalmi válság felé hajló nemzetközi pénzügyi és hitelélettel párosul. A gazdaságpolitikánk előtt álló megoldandó belső feladatok széles listája is bővülni fog. Pl.: a fáziskéséssel nálunk is erőteljesen jelentkező környezetvédelmi gondokkal, amelyek elhanyagolása perspektívában komoly társadalmi funkciózavarokkal járhat.

A borúlátóbb megnyilvánulások ellenére - elsősorban politikai és pénzügypolitikai megfontolásokból - a gazdaságpolitikai körök bíznak abban, hogy a nehézségek ellenére megvan a lehetősége annak, hogy a gazdasági válság nem mélyül tovább, és egy esetleges társadalmi-politikai válság elkerülhető. Ehhez az a morális tőke nyújthat alapot, amely a bel- és külpolitikában kialakult, továbbá az a tény, hogy a reformmal kapcsolatos fel fogásban és gyakorlatban már jelentős lépéseket tettünk előre. A fejlődés jelenlegi szakaszában az egységes cselekvés oldalán kell még további erőfeszítéseket tenni. Itteni megfigyelők tisztában vannak azzal, hogy ehhez pótlólagos források mozgósítására van szükség. Alapvetően három egymást kiegészítő tényezőre helyezik a hangsúlyt:

1./ A felhalmozás és fogyasztás arányának szigorúan a napjaink követelményéhez igazodó meghatározása. Ez politikailag kényes és népszerűtlen feladat, mert középtávon az életszínvonal stagnálását, illetve csökkenését eredményezi.

2./ A belső tartalékok mozgósítása az anyagi és szellemi szférában. A legtöbb lehetőség ezen a területen kínálkozik. Az ezzel kapcsolatos feladatok a reformprogram keretében helyesen megfogalmazódtak már, sőt a megvalósítás stádiumába jutottak. Amit itt hiányolnak, az az eltökéltség és a dinamizmus a cselekvésben.

- munkaerő-gazdálkodás

A felgyorsult műszaki-tudományos fejlődés által kiváltott és a világgazdasági hatások által felerősített gyors szerkezetváltás elkerülhetetlenül magával hozza a feszültségeket a foglalkoztatottság terén.

Szimpatikus a rendszerünk lényegéből fakadó törekvés a teljes foglalkoztatottságra, de a történelmileg kialakult megoldás alacsony hatásfokú és egyre anakronisztikusabb. Az alulfoglalkoztatottságot az állami költségvetés vagy a szakszervezeti kasszák helyett a vállalatok keretein belül finanszírozzuk. Ez a megoldás szükségszerűen a munkaerő alacsony teljesítményét „eredményezi”.

- az ipari tőke biztosítja a bővített újratermelés feltételeit. A folyamatos vállalati bővített újratermelés feltétele az innovációnak és a vagyonérdekeltség kialakulásának, amelyek nélkül hatékony strukturális átrendeződés nem valósítható meg. A nyereségek kisebb mértékű elvonása a vállalatoktól az államot nagyobb kiadási fegyelemre és ezen keresztül a túlbujánczolt szubvenciók és támogatások rendszerének leépítésére kényszerítheti.

- érték- és teljesítményarányos ár- és bérrendszerre, korszerű adórendszerre épülő egészséges érdekeltségi viszonyok és piac kialakításával, a túlszabályozottság mérséklésével jelentősen csökkenthetők lennének a gazdaságunkat gyakran bénító hiányok.

3./ A nemzetközi lehetőségek kiaknázása. Az NSZK-ban helyeslésel és a legfelsőbb vezetés maximális támogatásával fogadják a külgazdasági feltételek javítására irányuló erőfeszítéseinket (Pl. EG-tárgyalások, aktivitás a GATT-ban, IMF-ben, stb.). Azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy az ily módon elérhető eredményeket ne csupán a piacra jutás feltételeinek javításaként értelmezzük, hanem tekintsük azokat eszköznek ahhoz, hogy a világgazdaságban történő erőteljesebb beilleszkedéssel párhuzamosan lehetőséget nyújtsunk a gazdaságnak arra, hogy gyorsabban alakulhasson ki a korszerű piacszerkezet, management, stb.

Fontos kiegészítő forrás lehet a működő tőke minél erőteljesebb bevonása. Jogi, adminisztratív intézkedéseinket, a gyakorlatban és a propagandában megtett lépéseinket kedvezően fogadják, ám hiányolják a klasszikus értelemben vett részvénytársasági formában működő vegyesvállalatok alapításának lehetőségét.

Itteni megítélés szerint a jelenlegi helyzetben a gazdaságpolitika a gazdaság valóságos megújulásához és a fizetésektelen-ség elkerüléséhez a következő utat választhatja:

Az ország pénzügyi likviditásának általános megítélése az egyre több kétkedő hang ellenére - úgy tűnik elsősorban politikai

megfontolásokból – egyelőre még kedvező. A gazdasági növekedés további stagnálása következtében ez azonban bármikor egy velünk szembeni bizalmi válságba csaphat át. A politikai és pénzügyi körök a továbbiakban nem annyira az adósságállomány viszonylagos növekedése, hanem elsősorban a gazdasági növekedés alakulása szerint fogják megítélni hazánkat.

A restriktív gazdaságpolitika csak rövid távon és csak részeredményeket hozhat. Ezért elsősorban növekedés-orientált gazdaságpolitika kialakítására van szükség. Ez csak egy olyan megfelelő dinamikájú bővített társadalmi újratermelési folyamat keretében képzelhető el, ahol a feladatok megoldásához szükséges pótlólagos források is folyamatosan újratermelődnek. Csak a gazdasági növekedés biztosíthatja hosszabb távon az egyensúly megteremtéséhez szükséges eszközöket.

A gazdasági növekedés biztosításához akár több éven át is el kell tekinteni a költségvetési egyensúly mindent megelőző prioritásának elvétől. Az így elősegített gazdasági mobilizáció a magyar gazdaságban nyilvánvalóan tökéletes importnövekedést indukál. Mivel gazdaságunk és likviditásunk megítélését elsősorban a gazdasági növekedés ténye (még ha az kezdetben alacsonyabb ütemű is) és nem az eladósodás viszonylagos megnövekedése határozza meg, bátran kell élnünk a külső források további bevonásának lehetőségével, amelyeket azonban kizárólag a felhalmozás céljára használhatunk fel.

Kedves Horn Elvtárs!

Amennyiben úgy ítéled meg, hogy a jelentés alkalmas a felső vezetés tájékoztatására, kérlek, hogy azt a megfelelő személyeknek juttasd el.

Elvtársi üdvözlettel:

Dr. Horváth István

23. DOKUMENTUM

Németh Miklós köszönő levele a nagykövetségnek

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

HORVÁTH ISTVÁN elvtársnak,
nagykövet
Bonn

Kedves Horváth Elvtárs!

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Önnek azért a kitartó, körültekintő és eredményes tevékenységért, amelyet a magyar-német bankközi hitelmegállapodás érdekében kifejtett.

Az MSZMP illetékes vezetői tisztában vannak azzal, hogy az Ön fáradságot nem ismerő személyes hozzájárulása nagymértékben elősegítette a sikeres pénzügyi megállapodást.

Kérem Horváth elvtársat, hogy a jövőben is ilyen elkötelezettséggel képviselje érdekeinket a Német Szövetségi Köztársaságban.

Jó egészséget kívánok Önnek és kedves családjának.

Budapest, 1987. november 12.

Elvtársi üdvözlettel:

Németh Miklós

24. DOKUMENTUM

Interjú Horst Teltschikkel

Horst Teltschik: A Magyarországnak nyújtott hitel a bizalom jele

Horst Teltschik Kohl szövetségi kancellár külpolitikai tanácsadója. Tudósítónk arról kérdezte az NSZK nemzetközi politikájának befolyásos szakértőjét, hogyan látja Magyarországot, a kétoldalú kapcsolatokat.

- A búcsúzó esztendőben Ön rövidebb-hosszabb időt töltött Magyarországon. Milyen benyomásokkal tért haza?

- Magyarországi utam során megállapítottam, hogy népeink nagy rokonszenvet tanúsítanak egymás iránt. A (nyugat)német turisták sokaságának magyarországi és nagyszámú magyar NSZK-beli látogatása félreérthetetlen jele egymás kölcsönös nagyrabecsülésének. Külön is szeretném kiemelni Magyarország vendégszeretetét, egyszersmind hangsúlyozni kívánom azt is: országuk szépsége, s mindenekelőtt Budapest rengeteg műemléke rendkívüli benyomást tett rám. Szívesen utazom majd ismét Magyarországra.

- Az NSZK nagybankjai a szövetségi kormány kezességével egymilliárd márkás hitelt nyújtottak Magyarországnak a közelmúltban. Felfogható-e ez a lépés a magyar gazdaság iránti bizalom jeleként?

- A Német Szövetségi Köztársaság nagybankjai által nyújtott hitel, amelyre a bonni kormány kezességet vállalt, egyértelműen a magyar népgazdaság iránti bizalom jeleként értékelhető. Magyarország csaknem húsz esztendővel ezelőtt elindított egy bátor és iránymutató reformfolyamatot. A magyar kormány tudtul adta elhatározottságát, hogy ezt a reformfolyamatot országuk jelenlegi nehéz gazdasági helyzete ellenére is változtatlanul folytatni kívánja a jövőben. Komoly érdekünk fűződik ahhoz, hogy e reformpolitika sikerre jusson, mert ez a nyugati nemzetgazdaságokkal való együttműködés keretfeltételeit is következetesen megjavította. Bizonyosak vagyunk abban, hogy Magyarország a nagy hitelt is felhasználja majd ennek a munkamegosztáson nyugvó együttműködésnek a tökéletesítésére és elmélyítésére.

- Miként látja Magyarország és az NSZK általános kétoldalú kapcsolatait? Hogyan értékeli Grósz Károly miniszterelnök önöknél tett hivatalos látogatását?

- Az NSZK és Magyarország kapcsolatai 1973, azaz a diplomáciai viszony felvétele óta pozitívan és problémamentesen alakultak. Kezdetben az együttműködés elsősorban gazdasági kérdésekre összpontosult, az elmúlt években azonban növekvő mértékben bővült a politikai véleménycsere és a kultúra területén is. Mi elsősorban azért beszélünk modell jellegű kapcsolatokról Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság között, mert országainkat jószomszédi viszony köti össze, amely példaként áll a különböző társadalmi rendszerű államok előtt. Hosszabb ideje politikánk fontos kiindulópontja, hogy mélyítsük az emberek közti érintkezést politikai határokon és ideológiai különbségekre való tekintet nélkül. Mindez különösen hatásos módon sikerült számunkra a Magyar Népköztársasággal. Nagymértékben megnövekedett az országaink közötti kölcsönös látogatóforgalom. Nyomatékosan üdvözlöttük, hogy Magyarország 1988-cal kezdődően valamennyi polgára számára lehetővé teszi az akadálytalan kiutazást. Egészen bizonyosan modell jellegűek kapcsolataink gazdasági téren is. Magyarország a második legnagyobb kereskedelmi partnerünk a KGST államai között. (Az NSZK az NDK-val való együttműködést külön kategóriaként kezeli - A szerk.) Német és magyar vállalatok között több mint 330 kooperációs megállapodás létezik már.

Ami a kérdés második részét illeti, Grósz miniszterelnök látogatása nagy siker volt. Ezt már önmagában is nyilvánvalóvá teszi az elért konkrét egyezmények sora, mint a beruházásösztönző és -védelmi, a tudományos-műszaki együttműködésről, a kulturális intézetek cseréjéről, illetve a magyarországi németek kulturális tevékenységének támogatásáról aláírt megállapodás. A nemzetközi kérdésekről folytatott párbeszéd mérlege is örövendetes. Kohl kancellár és Grósz miniszterelnök részletes és bizalomteljes megbeszélései nagymértékű nézetazonosságot mutattak. Mindkét fél síkraszállt amellett, hogy hozzájárulásuk révén is előrehaladjanak a kelet-nyugati kapcsolatok.

Bonn, 1987. december

Győri Sándor

25. DOKUMENTUM

Bizalmas levél a Grósz-látogatás bonni visszhangjáról

Bonn, 1988. január 11

.... /F/SZT/1988

Horn Gyula elvtársnak
államtitkár
Külügyminisztérium
Budapest

Kedves Horn Elvtárs!

Az elmúlt hónapokban alkalmam volt beszélgetést folytatni az NSZK politikai és gazdasági vezetésének számos képviselőjével, olyan személyekkel, akik már évek óta nagy figyelmet fordítanak a magyarországi belső fejlődésre, és akiknek a véleménye jelentős mértékben befolyásolja az irányunkban követendő nyugatnémet kül- illetve külgazdaság-politikát.

Az NSZK politikai és gazdasági vezetése részéről a meghirdetett stabilizációs kormányprogramot, majd - az itteni körökben egyértelműen sikeresnek ítélt - miniszterelnöki látogatást követően a korábbinál is fokozottabb figyelem nyilvánul meg belső helyzetünk alakulása iránt.

Az NSZK vezető köreiben, de a szélesebb értelemben vett gazdasági-politikai közvéleményben is kedvezően fogadták a gazdasági reform folytatását, és azzal párhuzamosan a politikai intézményrendszer fejlesztését célzó határozatokat. Ezen belül jelentős visszhangot váltott ki a hatalmi és végrehajtó szervek szerepének, kompetenciájának világosabb elkülönítésére és az együttműködésük eredményesebbé tételére irányuló szándék, a kormányzati tevékenység egységének megteremtésére, valamint az államigazgatás további korszerűsítésére kinyilvánított akarat.

A kormányprogramban megfogalmazott gazdaságpolitikai irányvonalat, a célkitűzések megvalósításához meghirdetett gazdaságirányítási eszközrendszert - amennyiben azt következetesen alkalmazzuk - összességében alkalmasnak látják arra, hogy a gazdaságban elinduljanak azok a szerkezeti-alkalmazkodási folyamatok, amelyek a kibontakozás és a megújulás hajtóerejévé válhatnak. Igaz, vannak olyan vélemények is, amelyek hiányolják, hogy nem kerültek mélyebb elemzésre az utóbbi 2-3 év általános gazdasági egyensúlyvesztésének okai, ugyanis sem a világpolitikában, sem pedig a világ gazdaságban nem történtek olyan változások, amelyek a gazdasági helyzet romlásának ily nagy mértékét indokolnák. Az okok tehát csak a belső gazdaságban keresendők.

Hiányolják továbbá, hogy a kormányprogram nem fogalmazott meg választási lehetőséget, a belső strukturális adottságoktól, az erőforrásoktól és társadalmi korlátoktól, a külgazdasági kötődésektől determinált „kitörési” utak lehetséges tartományairól.

Fontosnak ítélik meg azonban a dokumentumokat átható szellemet, azt, hogy folytatni kívánjuk társadalmunk és gazdaságunk átvezetését egy olyan korszerűbb, hatékonyabb modellbe, amely egyedüli garancia lehet elért értékeink megőrzésére, azok gyarapítására és a népek közösségében kivívott pozícióink megszilárdítására.

A hazánkról kialakított, általában kedvező megítélésbe az utóbbi időben azonban több aggódó és kételkedő vélemény is vegyül. Ezek lényege a következőkben foglalható össze:

A jelen időszakra felgyülemlett problémák megoldásának, a stabilizációs és kibontakozási program sikeres megvalósításának tényleges előfeltétele a nagyon kemény és következetes irányítási magatartás, a reform következetes továbbvitele, és ahhoz a társadalmi hitel biztosítása. Az utóbbi azért is fontos, mert a programban javasolt gazdasági-politikai reformfolyamatok tartalma, az abban rejlő kockázatok, lehetőségek az egyének számára nem kerültek elég határozottan megfogalmazásra, emiatt érezhető (pl. az év végi vásárlási láz), hogy a reformgondolatok társadalmi fogadtatása csak részben kedvező.

Általános az a vélemény is, hogy nem magával a „konstrukcióval” van baj, hanem annak megvalósításával. Az elmúlt közel 20 év alatt a magyar reform sikertelensége legfőképpen a félbehagyott reformintézkedésekre, a következtelen gazdaságirányítási magatartásra (szigorítás-engedés) vezethető vissza, amely egy állandósuló túlelosztáshoz vezetett, miközben az irányítás a piacot csak szimulálta. A gazdaságirányítás jelenleg még mindig nem annyira „szabályozója”, mint inkább helyettesítője a piaci folyamatoknak. Még mindig kísért az a felfogás, ami az állami szerepvállalás szükségességét a direkt beavatkozással azonosítja. Az ilyen jellegű „kézi vezérlés” sajátossága az, hogy az egyik követelmény kielégítésével másikat sért meg, ami újabb beavatkozást igényel, és az végül ellentétbe kerül magával az egész mechanizmus elvvel. A következtelen gazdaságirányítási magatartás, a közvetlen beavatkozás erőteljesebb fenntartása azt tükrözi, mintha attól félnénk, hogy a piaci mechanizmusokat jobban érvényre juttató indirekt irányítási rendszer kiteljesedésével szocialista értékeket adnánk fel.

A piac szabályozó szerepének kiteljesedésével párhuzamosan – a más funkciókat illetően (struktúrapolitikai témák, infrastruktúra-fejlesztés, szociális, védelmi kérdések, műszaki fejlesztés) a korábbinál is aktívabb állami szerepvállalásra van szükség.

Fontos követelmény továbbá, hogy a gazdaságban a legfontosabb „paraméterek” területén (árak, bérek, árfolyamok, adórendszer, stb.) megközelítőleg egyidejűleg jöjjön létre egy konzisztens rendszer. Ehhez szükséges, hogy a gazdaságirányításban is megfogalmazásra kerüljön egy fejlesztési koncepció, különválasztva, hogy mi a jelenlegi rendszerben a stabil (pl. adórendszer, árrendszer) mint konstrukció, és mi az, ami ideiglenes, kényszer szülte megoldás (pl. importszabályozás).

Meg kellene határozni azt is, mi az, ami a rendszer teljessé tételéhez még hiányzik, és az kb. mikorra érhető el (pl. költségvetési reform, annak újraelosztó szerepének jelentős csökkentésével, bérreform, illetőleg a keresletszabályozás megre-

formálása, piacépítési koncepció, a külkereskedelmi irányítás eszközeinek újragondolása, társulási formák ösztönzése, vállalkozás kérdései, azok segítői, illetve támogatási rendszere).

A meghirdetett gazdasági-, társadalmi kibontakozási programból úgy tűnik, hogy az irányítás egyelőre több fontos területen nem az „egyidejűségre”, hanem csak részleges megoldásokkal törekszik a reform folytatására. Ebben persze lehet, hogy szerepet játszik az, hogy a magyar gazdaság csak részben monetarizált rendszer, a gazdaságot kevésbé integrálja a pénz, ezért objektív okok miatt sem jöhet létre az „egyidejűség”.

Az árak területén – amely a piaci mechanizmus működésének egyik legfontosabb eleme – lényegi változás történt 1988. január 1-jével. Az árváltozások bejelentési kötelezettsége azonban még mindig az állami beavatkozás egy eszköze maradt, amellyel torzítani lehet a termelői és fogyasztói érdekek „természetes” ellentmondásosságán alapuló viszonyt.

A mechanizmus-kérdések között, különösen Magyarország esetében, fontos tényezőnek minősül a gazdaság külgazdasági alkalmazkodóképességének problematikája, a külső és belső piac összekapcsolásának módja. A magyar gazdaság strukturális igazodásának hatékonysága, annak alakulása szempontjából ennek meghatározó szerepe van.

A devizaárfolyamok, a többszöri forint leértékelés ellenére sem tükrözik a valóságos gazdasági erőviszonyokat. A magyar vállalatok számára a jelentősen felülértékelt forint miatt a tőkés deviza igen olcsó. A kormányzat a devizafelhasználást keretekkel szabályozza. A devizakeretek mindenkorai elköltése, sőt túlköltése miatt állandó az importkorlátozás. Igaz, a vállalatok – csupán működőképességük fenntartása miatt is (KGST-ből nem beszerezhetők) – folyamatosan rákényszerülnek a tőkés importra. A mesterségesen alacsonyan tartott árfolyamok az exportra is kedvezőtlenül hatnak. A stabilizációs időszakban a gazdaság ésszerű védelmére természetesen szükség van – ami másra át nem ruházható állami feladat –, mivel a nemzet-

közi versenyfeltételek szabályozó szelepek nélküli érvényesülése a gazdálkodásban azonnali súlyos zavarokat eredményezne. Ugyanakkor szükség van a külső nyomás fokozására és a változások közvetítésére is.

A megoldást nem egyszerűen a forint leértékelése, hanem olyan, a jelenleginél lényegesen magasabb, lebegő árfolyam kialakítása jelenthetné, amely jobban a piac működésének irányába terelhetné a folyamatokat, és az új árrendszerrel együtt reálisabban közvetítené a külső és belső piac közötti változásokat. Ez ugyan egy jelentős inflációs veszélyt hordoz magában - amely a fejlődés jelen szakaszában amúgy is elkerülhetetlen - de a közvetítői szerep erősödésével az árfolyam jobban szolgálná a struktúra fejlesztési, illetve visszafejlesztési elképzelések megvalósítását.

Tervezett lépéseink között még hosszabb távon sem szerepel a forint, legalább külső konvertibilitása megteremtésének szándéka. A külső konvertibilitás - bár átmenetileg nem kevés gazdasági nyomással járna - a világgazdasághoz történő alkalmazkodóképességünket, bekapcsolódási lehetőségeinket minden bizonnyal kedvezően befolyásolná.

A nagyjelentőségű reformlépések között csak későbbre tervezett a bérek reformja. A bérszabályozás jelenlegi rendszere - az egyre nagyobb mértékben elterjedő bértömeg szabályozása ellenére még mindig a korlátozás elvén alapul.

Itteni vélemények szerint egyelőre úgy tűnik, hogy a kormányzat a vásárlóerő szigorú bérszabályozással történő korlátozásának módszerével mint a gazdaságpolitika „sikeres eszközével” a jövőben is élni kíván. A bérek területén a munkaadók és munkavállalók közötti „természetes érdekellentétet” nem tanácsos feloldani azáltal, hogy annak szabályozása a központi irányítás keretei között történik, mert az a gazdaság zavarait csak tovább erősíti. E témakörhöz kapcsolódóan értékelik a január 1-től bevezetésre kerülő adóreformot is. A célt, annak jelentőségét senki nem vitatja. A jövedelemadóval kapcsolatban megállapítják azonban, hogy Magyarországon ma olcsó a munkaerő. A bérek még mindig elsősorban szociálpolitikai és nem

munkaerő-értékmérő funkciót töltenek be. A tevékenyen működő „szabályozott” piachoz olyan valóságos kétszintű bérrendszert célszerű működtetni, amelyben elsősorban a munkaerő értékmérő funkciója jut kifejezésre, és abból kerül a jövedelemadó levonására. A január 1-től bevezetett jövedelemadózásnak még csak részben vannak meg a közgazdasági és adminisztratív feltételei, ezért az a jelenlegi formájában inkább a vásárlóerő újabb elvonási eszközének tűnik.

A gazdasági pénzügyi körök egyöntetű véleménye, hogy a szocialista társadalmaknak általában nem sikerült megoldani az ösztönzés és érdekelttség problematikáját. Véleményük szerint e tekintetben Magyarország sem kivétel. A közvetlen anyagi ösztönzés elve egyre nagyobb tért nyer. Az ösztönzés, lényegét tekintve arra irányul, hogy a dolgozók a rájuk bízott munkát egyáltalán elvégezzék. A teljesítmény - illetve ösztönzési elvnek sokkal inkább a vállalatok versenyben alakuló tevékenységét kellene szabályoznia. A verseny hiánya miatt ez az elv azonban ma még nehezen érvényesíthető.

Az ösztönzéssel összefüggésben értékelik a foglalkoztatás politikáját. Megértik a munkanélküliségtől való „félelmünket”, és világos a teljes, illetve a megközelítőleg teljes foglalkoztatásra való törekvésünk is. Amennyiben azonban valóban tervezzük a piaci mechanizmusok kibontakoztatását, számolni kell a munkanélküliséggel, mert a versenyfeltételek érvényesülésekor a vállalatoknak a felesleges munkaerő elbocsájtásában kell érdekeltnek lenniök, különben még az alapvető technológiai fejlődés követelményeinek sem tudnak hosszú távon megfelelni. A munkaerő teljes vagy részleges foglalkoztatásával kapcsolatos feladatokat (átképzés, átirányítás, támogatás) az állam kell hogy magára vállalja.

Itteni körök rendkívül nagy figyelemmel kísérik a tulajdonnal kapcsolatos közgazdasági- ideológiai vitákat is. A magángazdaság erősödését, a magántulajdonnal kapcsolatban ez ideig fetisizált felfogás változásait üdvözlük.

Am a mód és forma, ahogyan a gazdasági átalakulás jelen fázisában a dolgozóknak mint „tulajdonosoknak” a termelésbe való bevo-

nására, a vállalati öngazgatásnak a társtulajdonosi struktúra felé történő átfordítására törekszünk, sokak számára kevésbé érthető. A reform és a gazdasági fejlődésünk jelenlegi szakaszában kevésbé az ideológiai, mint inkább a pragmatikus tulajdonképletből kellene kiindulni. A versenyviszonyok erősítése érdekében, az állam erőteljesebb visszavonulásával a gazdaságból a vállalatvezetők „tulajdonosi funkcióit” volna célszerű erősíteni. A gazdaságirányítás fejlesztésével összhangban az elmúlt években hozott pozitív lépések, mint a pénzügyi szabályozás korszerűsítése, a kétszintű bankrendszer kialakítása, a trösztök kis vállalatokra történő szétbontása, a kisvállalkozások támogatása, az új adórendszer bevezetése a piaci mechanizmusok erősítését célozták ugyan, s amelyek hasznosak és nemzetközileg is nagy visszhangot keltettek, lényeges változást a gazdaság állapotában mégsem eredményeztek. A második és a harmadik gazdaság ilyen mértékű elterjedése sem a gazdaság „gyógyulási” folyamatának, hanem inkább helytelen működésének kísérőjelensége. A második-harmadik gazdaság kis- és középvállalkozásai és azok ideológiai-gazdasági kísérőjelenségei nem pótolhatják az egész gazdaságot átfogó versenyt és az ahhoz kapcsolódó valós érdekviszonyokat. Ezért a gazdaságirányításban célszerű volna a központi beavatkozást számos területen tovább csökkenteni, ahol viszont indokolt, ott következetes, politikailag is védhető, központi magatartásra van szükség.

Ez fontos azért is, mert a következtelen gazdaságirányítási magatartás és azok eredményeként a gazdaságban fellépő működési elégtelenségek a közfelfogásban nagyon könnyen magával a reformmal azonosulhatnak. A gazdaságirányítás által követett gyakorlatot, sok vonatkozásban, az általunk gyakran emlegetett GATT megállapodásunk alapelveivel sem tartják összhangban levőnek (pl. importszabályozás).

A gazdaságirányítási rendszer fejlesztésével egyidejűleg felvetődik az a kérdés is, hogy a jelenleg követett gazdaságpolitika mennyire van összhangban az ország gazdasági helyzetével, a társadalmi közhangulattal. Az egyik legfontosabb kérdés, hogy a politika mennyire lesz következetes az irányítási maga-

tartást illetően a következő években? Mennyire lesz képes vállalni a sok szanálás és csődeljárás következményeit? Itteni vélemények szerint ezeket a lépéseket – még akár az exportcsökkenés árán is – meg kell tennünk. Ennek természetesen mind likviditási, mind hitelfelvétel szempontjából meg kell teremteni a nemzetközi pénzügyi feltételeit. (Pl. további hitelfelvétel, de eleve elkülönített fejlesztési; közös vállalkozási forrásként kezelve.)

Célszerű volna megvizsgálni a szanált vállalatok részbeni értékesítésére, társtulajdonosként tőkeerős cégekbe való bekapcsolásuk jogi-közzgazdasági, stb. feltételeit is.

Ki kellene munkálni egy struktúra átalakítási programot, amelyet a vállalatok bevonásával a hosszú távú külgazdasági, kapcsolódási, piaci szempontok figyelembevételével központilag szükséges kidolgozni. A gazdaság jelen fejlődési stádiumában és az irányítási rendszer jelenlegi feltételei között az amúgy is gyengén működő és „felemás piac” (szocialista-tőkés) nem képes szelektálni, vagy ha igen, az nagyon lassú és sokkal költségesebb. A struktúra programokat az NSZK-ban is a szövetségi kormány koordinálásával az egyes tartományi kormányok dolgozzák ki, éppen mert azoknak számos nemzetközi vetülete is van. Minden országnak meg kell, meg lehet találni a fejlődés motorjait, a ténylegesen „húzó” ágazatokat, mert ezek nélkül a gazdaság gondjai tartósan nem oldhatók meg.

Ennek megvalósításához nemcsak struktúra program, hanem egy olyan gazdaságpolitika is szükséges, amely kevésbé fékezi a társadalmi akkumulációt. Gyakran felvetődik a kérdés, hogy az egyensúlykövetelmények egyértelmű dominanciája a növekedéssel szemben a legjobb megoldás-e? Nem volna-e előnyösebb, a következetes elvi irányítás elveit szem előtt tartva, az állam szelektált és speciális „feladat elhatárolásával”, a piaci mechanizmusok valóságos élénkítésével – még ha az a költségvetési egyensúly átmeneti rosszabbodását is eredményezné – a gazdaság dinamizálását szorgalmazni?

A gazdaságban végbemenő pozitív változások említett kritériumain kívül szükséges, hogy a megvalósításban leginkább érintett felső és középvezetők (vállalati management) gondolkodási és cselekvési struktúrájában is lényeges változások következzenek be. A külföldön tárgyaló magyar vállalati vezetők magatartásában még mindig jelentős mértékben fellelhető a korábbi „tervutasításos” rendszer gondolkodásmódjára utaló szellem, még mindig gyakori a felső szervekre való hivatkozás.

Az NSZK politikai-gazdasági vezetésének megítélése szerint bár a nemzetközi politikában a kedvező irányú folyamatok erősödni fognak, a tőkés világ gazdaság feltételei a jövőben valószínűleg valamelyest tovább romlanak.

A KGST-n belüli gazdasági feltételek sem javulnak lényegesen, és egy piaci jellegű átalakulási folyamat rövid távon sem az egyes országokban (talál később Lengyelországban), sem a regionális kapcsolatokban nem várható. A feszültséggel terhes világ gazdaság kihatásai és a hazánkban felhalmozódott súlyos belső gondok nem kínálnak túl nagy mozgásteret. Reálisnak tűnik az a veszély, hogy – amennyiben a stabilizációs program megvalósítása jelentősen elhúzódik – a belső gazdasági-társadalmi feszültségek politikai nyugtalanságba is átcsapnak. Ez kedvezőtlenül befolyásolná a reformok megvalósításának további feltételeit, hátrányosan hatna nemzetközi megítélésünkre, és kedvezőtlenül sugározna ki az egész szocialista közösség fejlődésére is.

Az említett problémák ellenére a még mindig viszonylag kedvező megítélésünk oka a nyílt, őszinte politikai stílusra való törekvés, a nemzetközi politikában mutatott konstruktív szerepvállalás, az emberi jogok terén alkalmazott gyakorlatunk stb. mellett az, hogy hazánk gazdasági-társadalmi reformjával potenciálisan pozitív szerepet játszik a két világrendszernek a kölcsönös egymásra utaltság tényéből eredő, új impulzusok alapján formálódó együttélésében.

A levélben arra törekedtem, hogy az NSZK vezető politikai-gazdasági képviselőinek véleményét tárgyyszerűen összefoglaljam. Nyilvánvalóan a vélemények kialakításában közrejátszik a megtett és tervezett közgazdasági-politikai lépéseinkről szerzett információk mélysége, tényismerete stb.

Ezért, amennyiben az itteni vélemények alapján az a benyomás alakulna ki, hogy partnereink nem teljes, naprakész ismeretekkel rendelkeznek, úgy célszerű volna olyan tájékoztatási rendszert kialakítani, amely ezekről a fontos és konkrét lépéseinkről folyamatosan informálná azokat a legfontosabb köröket, amelyek a felénk irányuló politika-gazdaságpolitika kovácsolásában mérvadóak.

A jelentés a következő személyekkel folytatott beszélgetések alapján készült:

- Teltschik, a kancellár biztonságpolitikai tanácsadója,
- Schlecht gazdasági államtitkár,
- Lambsdorff volt gazdasági miniszter,
- Dr. Mann, a GYOSZ ügyvezető elnöke,
- Amerongen, az NSZK kamaráinak elnöke,
- Tierbach, a Szövetségi Kamara Keleti Tagozatának vezetője,
- Dr. Unland, a Parlament Gazdasági Bizottságának elnöke,
- Roth, az SPD gazdaságpolitikai szóvivője,
- Titmayer pénzügyi államtitkár,
- Dr. Schlesinger, a Bundesbank alelnöke,
- Dr. Zarges, Európa-parlamenti képviselő,
- Kopper, a Deutsche Bank elnökségének tagja,
- Etzel, a Dresdner Bank elnökségének tagja,
- Streibl bajor pénzügyminiszter,
- Hercog baden-württembergi gazdasági miniszter,
- Jaumann bajor gazdasági miniszter,
- Thomsen, a Höchst vegyipari konszern alelnöke,
- Claas nagyiparos.

Elvtársi üdvözlettel: Dr. Horváth István

26. DOKUMENTUM

Levél az emigrációról, az erdélyi kérdésről

[19/F/adm/88]

Őszi István elvtárs,
külügyminiszter-helyettes
Budapest

Bonn, 1988. július 18.

Kedves Őszi Elvtárs!

Tájékoztatásra mellékelten megküldöm az NSZK-ban tevékenykedő emigrációs szervezetek folyóiratában, a *Friedens-Warte*-ban megjelent „75 évvel a bukaresti béke után” című tanulmány eredeti szövegét és a róla készített rövid összefoglalónkat. A neves történész, Götz Marius írásában a magyar-román ellentétekkel foglalkozik.

Elvtársi üdvözléssel

Dr. Horváth István

75 ÉVVEL A BUKARESTI BÉKE UTÁN

Götz Marius: Gondolatok a román-magyar konfliktusról Erdély ügyében

A közel 22 oldalas tanulmány tudományos igényvel megkísérel bepillantást adni az Erdéllyel és a Romániában élő magyar kisebbséggel kapcsolatban kialakult konfliktus folyamatába, annak mélyebb okaiba. A történelmi tények ismertetésében, a történelmi folyamatok okait alátámasztó érvrendszerében és a következtetések levonásában a szerző mindvégig sikerrel igyekezett objektív, tárgyyszerű maradni, bőségesen idézve a rendelkezésre álló sokféle szakirodalomból, beleértve a román és magyar anyagokat is. A konfliktust a tanulmány elsősorban Románia történel-

mén és az ennek során követett politikáján keresztül kísérli meg megvilágítani, ami azt sugallja – jóllehet ez egyértelműen nem kerül kimondásra –, hogy a nézeteltérések okai és a magyarázat elsősorban Romániában keresendők. Mivel a szerző a gyökeket Románia nemzeti identitása körüli problémákban látja, ez a megközelítési mód kézenfekvő, azonban a szerzőt a történelmi hitelesség is erre kényszerítette.

Az anyag kiindulási pontnak az 1913. augusztus 10-én megkötött ún. „bukaresti békeszerződést” veszi, amely az első és második balkáni háború befejezését jelentette. Az elsőt a „balkáni szövetség” (Szerbia, Bulgária, Montenegró, Görögország) vezette a felbomló Oszmán Birodalom ellen 1912 tavaszán. A sikeres hadjárat után a három szövetséges azonnal Bulgária ellen fordult, majd már a biztos siker tudatában és az osztozkodásból való részesedés reményében csatlakozott hozzájuk Románia is. „A balkáni békével megtörtént a Török Birodalom európai területeinek felosztása, de a balkáni szövetség tagállamai (most már Romániával) ideális megoldásnak azt tartották volna, ha a Török Birodalommal együtt az Osztrák-Magyar Monarchia is szétesik”. A szerzőnek ezzel kapcsolatos megállapítása, miszerint ez vezetett az első világháború kitöréséhez, csak részben igaz, mivel nem tesz említést az akkori európai nagyhatalmak között fennálló egyéb ellentétekről. Helytálló viszont Románia szempontjából, amely – mint írja – egyre inkább Közép-Európa felé törekedett. Célja, amely 1915-ben a háborúba való belépéséről folyó tárgyalásokon már konkrét formát öltött, Erdély bekebelezése volt. A szerző a balkáni háborúval és az Erdélyre tartott igénnyel azt kívánta bizonyítani, hogy Románia mind a Balkánon, mind Európában hatalmi tényező kívánt lenni. Megítélése szerint ez óriási táptalajt nyújtott a nemzeti gőgnek és önfelértékelésnek, de a hatalmi érzet valójában hamis volt, Románia csupán az akkori szövetségeseinek érdekeit szolgálta ki. Erre legjobb példa az a kiszolgáltatottsága, amellyel 1940. augusztus 30-án, a Második Bécsi Döntés kapcsán kellett szembe néznie. A hatalom, a vélt központi szerep és (az egyébként sikertelen) bukaresti béke illúziójából táplálkozó „béketeremtő” szerep iránti vágy megjelenését látja a szerző Románia második

világháború utáni különutas külpolitikájában. Úgy ítéli meg, hogy a „békehatalom” szempontjából még ma is ideológiai nehézséget okoz a román vezetésnek azt megmagyarázni, hogy az első világháború befejezése után bevonult Magyarországra, elfoglalta Budapestet, és levette a Tanácsköztársaságot.

Az anyag a vágy és a tények közötti ellentmondás – „ma már az image fenntartásához nem elég, hogy nincsenek ott szovjet csapatok” – következményeként értékeli, hogy Románia egyre inkább kénytelen eszközöket keresni az önigazoláshoz. Ezért tették a napi politika szerves részévé az ún. történelmi örökséget. Ennek egyrészt a külpolitikai rang erősítését kellene szolgálnia, másrészt identifikációs lehetőséget kellene adnia a román népnek. A szerző helyesen állapítja meg, hogy ez a törekvés, valamint a nemzeti kisebbségek teljes kizárása pont az ellenkező hatást éri el. Bizonytalanságot okoz belül és a külpolitikában. A bizonytalanság egyenes velejárója a túlhajtott érzékenység. Ugyancsak az identitáskeresés részeként értékeli a rómaiaktól, dákoktól való származtatást. Anélkül, hogy mélyebben bele menne, egyetért azokkal a tudósokkal, akik rámutatnak: „Dákia volt az utolsó megalakult és az első felbomlott római tartomány, így több szől a terület teljes elnéptelenedése mellett a rómaiak kivonulása után, mint amellet, hogy ott a népvándorlás viharai közepette is egy virágzó társadalom létezett és maradt fent. Ebbe a gondolatsorba illeszti bele a szerző Ceausescunak a következő kijelentését: „Véleményem szerint – mint ahogy ezt már néhányszor kifejeztem – a történelemnek nem a negatív állapotok hangsúlyozását kell szolgálnia”. Ez gyakorlatban annyit jelent, hogy nemcsak a negatív jelenségek hatását játsszák alá vagy hallgatják el, hanem más nemzetiségek történelmi tetteit is sajátjuk tulajdonítanak. Így vált lehetővé, hogy román történészek Erdélyt őshazának, román örökségnek tekintsék, amit 1919-ben csak újra egyesítettek Romániával.

Összefoglalásként a szerző azt a következtetést vonja le, hogy Romániában egy legendát teremtettek, amelyet a sok bizonytalansági tényező miatt egyszerűen tabuként kezelnek.

A háború utáni időszakot tárgyalva az anyag megállapítja, hogy a RSZK marxista-leninista alapokon álló ideológiájának is megvan a legendakaraktere, amely egyre kevesebb tényszerű tartalommal és egyértelmű politikai kifejezésmóddal rendelkezik. Mivel a gazdasági fejlődés nem tart lépést a retorikával, a párt és az állam vezetői, de főleg Ceausescu állandó önigazolási kényszer alatt állnak a bel- és külföld felé. A szerző jogosan nevezi paradoxnak azt a tényt, hogy miközben az ellentmondást figyelmen kívül hagyva Románia a saját útját példaként állítja a többi szocialista ország elé, addig minden külső javaslatot és tanácsot azonnal a belügyekbe való beavatkozásnak tekint.

Az általános romániai helyzetet értékelve a szerző megpróbál közelebbről magyarázatot adni a magyar-román ellentétekre. A vita tárgyát Erdélyben jelöli meg, de rögtön hozzáteszi, hogy a trianoni szerződéssel Romániához csatolt terület jóval nagyobb, mint amivel a történelmi Erdély valaha is rendelkezett. Ugyancsak hozzáteszi, hogy Erdély lakosságának aránya a történelem folyamán állandóan változott. (Ehhez táblázatot mellékel, amely a lakosság arányát 1600-tól 1977-ig ábrázolja). Nagyon fontos megállapítása, hogy Erdélyben nem a népesség összaránya a lényeg, hanem a területi megoszlása. Ilyen megközelítésben azonnal szembeűnő, hogy tiszta magyar területek kerülnek románosítás alá. Kitér arra is, hogy az utóbbi román népszámlálások megbízhatóságával szemben kétségek ébredtek, így az 1,7 millióhoz legalább félmilliót kell még hozzászámolni. Itt idézi Szűrös Mátyást, mint aki a számokat illetően először mondott ellen a hivatalos román adatoknak. A vita másik alkotó elemét a magyar kisebbség jogi helyzetében jelöli meg. Az „őshaza” elmélet miatt különösen érzékenyen reagálnak román részről, ha Magyarországon Erdélynek hosszú Magyarországhoz való tartozására utalnak. Itt azonnal jelentkezik a román bizonytalanság óriási agresszivitása.

Ugyancsak két összetevőt ad meg a szerző annak indoklásául, hogy a magyar kisebbséget illetően a nézeteltérések a hivatalos politika szintjére emelkedtek mindkét országban. Az egyik, hogy miután Magyarországon a liberalizálás előrehaladt, az

ellenzékkel szembeni álláspont változott, a gazdasági reform megszilárdult és világszerte elismerést nyert, valamint a közvélemény Romániát egyre kritikusabban ítéli meg, lehetővé vált az ország számára, hogy hivatalosan is védelmébe vegye kisebbségeinek érdekeit. A másik Románia kisebbségi politikájának azon stádiuma, amely a nemzetiségek létét fenyegeti. Ezzel kapcsolatban rendkívül helytálló a szerző azon megállapítása, hogy amíg román részről egy legendát védelmeznek és keresnek hozzá utánpótlást, elnyomva az ellentétes nézeteket, addig Magyarország a saját kisebbsége helyzetének javítását tűzte ki célul.

A megoldást illetően a szerző a magyar álláspontot is képviselve aláhúzza, hogy az egyetlen út a nemzetiségek békés egymás mellett élése. Ehhez azonban mindenkinek respektálni kell a másikat, el kell ismernie jelenlegi és történelmi szerepét. Ez valószínűleg a jelenlegi román vezetésnek problémát jelent addig, amíg Erdély csatlakozását Romániához az egységes Román nemzeti állam megteremtéseként értelmezik, vagyis sok legendát és tabut újra le kell építeniük. Akkor valószínűleg a szomszédaihoz való viszony is javulni fog. Ugyancsak a magyar álláspont helyessége tükröződik abban a megállapításban, hogy Magyarországnak – amelynek lakóit sokáig túlzott nemzeti büszkeséggel vádolták – sikerült azt a változást véghez vinni és a politikába átültetni. Itt a szerző bizonyítékként utal a Weizsäcker államelnök 1986. októberi magyarországi látogatása folyamán elhangzott beszédekre. Megállapítja, hogy ez a tanulási folyamat tette lehetővé a magyarok számára, hogy Romániát néhány szempontból formailag nemzetközi fórumok elé kényszerítsék. Többször kitér annak hangsúlyozására is, hogy Magyarországnak a történelem ellenére sincs területi követelése Romániával szemben. Mindezt összevetve azonban és idézve más véleményeket úgy találja, hogy román részről Ceausescu életében változásra nem lehet számítani.

27. DOKUMENTUM

Tájékoztató a kancellári hivatal bizalmas jelentéséről

Németh Miklós elvtárs,
az MSZMP Politikai Bizottsága tagja,
az MSZMP KB titkára
Budapest

Bonn, 1988. szeptember 22.

Kedves Németh elvtárs!

A Kancellári Hivatal a magyar-NSZK vegyes bizottsági ülést megelőzően értékelést készítettett a magyar-NSZK gazdasági kapcsolatok alakulásáról és a magyar belső helyzetről.

Az értékelés érdemibb részét bizalmas formában rendelkezésemre bocsátották, amelyet személyes felhasználásodra jelen levelémhez mellékelten megküldök.

Baráti üdvözléssel: Dr. Horváth István

Magyar-NSZK gazdasági kapcsolatok

1./ Kétoldalú kereskedelem

1986 óta visszaeső. 1987: NSZK export 2,9 Mrd DM-re csökkent (-3,5%) Az import növekedett (+3,5%) és 2,2 Mrd DM-t tett ki. Tendencia 1988-ra: Az export további visszaesése (ca. 8%) és az import csökkenése (ca. 1,5%)

2./ Kétoldalú fizetési mérleg

1987-ben a magyar fél jelentősen javította bevételeit turisztika és a szállítás szférájában. Tendencia 1988-ra: További jelentős növekedés, különösen a turisztika kedvező alakulása miatt.

Következtetés: A turizmus kedvező mutatói ellenére a magyar-NSZK gazdasági kapcsolatok fejlődése a kitűzött célok alatt maradt.

A gazdasági kooperációk javításának a lehetőségei

A német félnek minden olyan lehetőséget támogatni kell, amely a magyar gazdaság tartós erősítését szolgálja. Ez a cél eredményesen csak egy szabad, adminisztratív korlátozásoktól mentes és szabad tőkeáramlást magában foglaló kereskedelem útján valósítható meg.

- 1./ A kooperációs lehetőségeket magyar és német vállalatok között intenzifikálni kell. A nemrégiben törvényerőre emelkedett beruházásvédelmi megállapodás ennek további impulzust adhat. Az eddig létrehozott joint ventures megállapodások közül 24 megkezdte működését, ami túl kevés ahhoz, hogy a magyar-német potenciális lehetőségeket akár csak nyomaiban kimerítse. A vegyipar, a gépipar, a szórakoztató elektronika, software terület komoly játékteret nyújtanak a mélyebb együttműködésre a közös exportérdekek fejlesztésében.

Ennek feltétele: A feltételek lényeges javítása a magyar fél részéről az innovációs potenciál és ötletek kibontakoztatása érdekében, azaz több liberalizáció a vállalati önállóság és felelősség kialakítása útján és a vállalati tulajdonformák diverzifikálása a piaci követelmények szerint, amelyet a fogyasztó határoz meg. Az a tény, hogy a magyar decentralizáció következtében a magyar gazdaságban több mint 20000 új ipari kisüzem kezdte meg működését és kb. 120000 kézműves önállósította magát, a magyar gazdaság teljesítőkészségéről és képességéről árulkodik, valamint egy egészséges bázisról, amely konkurenciaharcban szolid munkával bármilyen piaci körülmények között megállja a helyét. Ezek a tények meggyőző csábítást jelentenek a beruházások számára, különösen a kis és közepes szférában, amely bármilyen piacorientált gazdaságban az ipar gerincét képezi.

Az, hogy ez a kibontakozási lehetőség kihasználásra kerül-e, véleményem szerint attól függ, hogy mennyire szorítja vissza a magyar fél az állami és szövetségi tulajdonformát a magángazdasági alapokon fejlődő struktúrák javára,

amelyekben a munka és a kockázatvállalás megfelelő módon fizetődik ki, miközben az állam csak olyan területen él beavatkozási jogával, ahol ez szociális kötelezettségei miatt szükséges és helyes. A magyar állami szektor még mindig az ipari és mezőgazdasági termelés 90%-át öleli fel. Számos ország tapasztalata azonban azt mutatja, hogy az állami szerepvállalás ilyen magas aránya fékezi a teljesítményre irányuló kezdeményezést, sorvasztja a kreativitást és az ötletek kibontakozását, egyben jelentős veszteségeket okoz az állam adóbevételeiben, és a tömegek mindenkori reális szükségleteinek elhanyagolásához vezet. Egy túl magas állami arányt képviselő gazdaságban mindig látható, gyors eredményt hozott az ilyen esetekben szükségszerűen kialakuló második gazdaság legalizálása.

- 2./ A magyar fél által előkészítés fázisában lévő társasági törvénynek világos perspektívákat kell nyitnia. Ez esélyeket nyújt egy „bizalomébresztő” fejlődésre. Véleményem szerint döntő kérdés, hogy a lakosság is kihasználja-e a törvény biztosította lehetőségeket gazdasági elkötelezettségre és értékpapírok vásárlására. Ez bizalmat tételez fel a gazdasági fejlődés stabilitását és folyamatosságát illetően, amit tovább erősítene, ha külföldi érdeklődők – akiknek fizetőképessége és jó híre vitathatatlan – betársulnának magyar vállalatokba. A magyar fél akkor számolhat reális eredményeségekkel, ha felismeri az ilyen értékelések interdependenciáját. Mindez azonban függeni fog attól, hogy a magyar fél a liberalizmus milyen mértékét határozza meg, amit a résztvevőknek biztosítani hajlandó a vállalati önállóság kérdésében.

- 3./ Kétségtelen, hogy egy kiteljesedő liberalizációs folyamat inflációt, csődöket, munkanélküliséget hoz a magyar fél számára, mégpedig a támogatások szükséges leépítése a nem versenyképes vállalatok fokozatos felszámolása és a költségek, árukra és szolgáltatásokra vonatkozó reális értékviszonyok kialakítása következtében.

Minél hamarabb néz szembe az ország ezekkel a kihívásokkal, és teszi világossá a lakosság számára, hogy ezek a múlt hibáinak következményei, annál kisebbek lesznek a terhek és válnak elfogadhatóvá a reformok, mint perspektíva a gazdaság felgyógyulására. Egy világos, kompromisszum nélküli megfogalmazás erősítheti az egyetértést a hatékony termelési módszerek kialakításának szükségességéről, feltéve, ha a cselekvés is következetes marad.

4./ Az európai, de különösen a német félnek különös figyelmet kell szentelnie a magyar gazdasági reformoknak, mivel a magyar gazdaság növekvő teljesítőképessége, a lakossági életszínvonal emelkedése egybeesik a kereskedelmi forgalom növelésére irányuló saját érdekeivel. A német félnek emiatt támogatnia kell a magyar reformokat az alábbi módokon:

- 1/ A GATT, IMF és Világbank keretében.
- 2/ Az EG/KGST viszony nyújtotta minden lehetőség felhasználásával.
- 3/ Az EG irányvonal által biztosított lehetőség útján a kontingensek emelésére - pl.: a tesztkiírások módszerével.
- 4/ Újonnan átgondolt exporthiteleken keresztül.
- 5/ Az NSZK-ban működő szövetségek és szakmai szervezetek bevonásával, a különféle lehetőségek által biztosított együttműködés kialakítása érdekében kifejtett hírverés céljára.
- 6/ Az 5. pontban megnevezett lehetőségek megkönnyítése útján, úgy, hogy a kooperációs tevékenységben élővas szerepet játszanak az olyan konstrukciók, amelyekben az NSZK-vállalatok állami közreműködést is igénybe vesznek.

A magyar-NSZK vegyes bizottsági tárgyalásokon hamarosan lehetőség nyílik konkrét lépések megtételére az itt kifejtett gondolatok realizálása érdekében.

28. DOKUMENTUM

Antall József levele Grósz Károlyhoz

Budapest, 1988. december 1.

Grósz Károly főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy a november 29-én elhangzott, és a Népszabadság mai számában közölt beszédének egy adott részéhez, a többpártrendszerhez, illetve a Független Kisgazdapárt 1956/57. évi működéséhez, az együttműködés érintett problémaköréhez néhány megjegyzést fűzzek. Erre kötelez az elhunytak emléke, illetve mindaz, amit e kérdésről tudok, valamint a felelősségteljes magatartás és politikai felfogás, ami nem mindig teszi lehetővé a kényelmesebb hallgatás és passzivitás metodikáját.

A „beskatulyázás” a politikában sem egyszerű, de a könnyebbség kedvéért is elfogadom azt a besorolást, amit említett beszédében megfogalmazott. A besorolás az „elkötelezett kommunisták és a szélsőséges reakciók között” elég tág teret nyújt, és még inkább megtisztelő az a megbecsülés, ahogy azokról szól, akik „elkötelezett hazafiasságból” cselekszenek, és minden lépésüket a magyarság, a nemzet szolgálata határozza meg.

Ennek előrebocsátása után legyen szabad bemutatkoznom, aminek ismerete indokoltta teheti levelem tartalmának figyelembe vételét és talán némi hitelt is ad szavaimnak. Közel egykorúak vagyunk Főtitkár Úrral, egyre közeledve a hatvanadik esztendőhöz. Nyilvánvalóan sok tekintetben más élményekkel és tapasztalatokkal jártuk meg eddigi életutunkat, de mindketten ebben az országban éltük át a nagy történelmi sorsfordulókat, a legjelentősebb háborús élményeinket már eszmélő fővel rendezhettük el magunkban. Meghatározó volt számomra is a családi környezet.

Apám, id. Dr. Antall József (1896-1974) a második világháború alatt menekültügyi kormány megbízott volt, 1944-ben Gestapofogoly, a Kisgazdapárt régi tagja (1931-), országos pártigaz-

gatója, parlamenti képviselője, az ideiglenes nemzeti kormány államtitkára, a Tildy- és Nagy Ferenc-kormány újjáépítési minisztere, a Magyar Vöröskereszt elnöke stb. Magas lengyel, francia, brit stb. kitüntetések tulajdonosa, akiről Varsóban utcát neveztek el. (Életrajza a Magyar Életrajzi Lexikon III. kötetében is szerepel.)

Olyan szellemben nevelődtem, aminek a nemzeti elkötelezettség, a demokrácia, a humanizmus és a szociális kérdések iránti fogékonyság természetes elemét alkotta. A köz szolgálata és a politika is hozzátartozott a mindennapokhoz. Politikusokat, közéleti embereket gyermek- és ifjúkorom óta közelről láthattam és ismerhettem, kit jobban, kit kevésbé. Nem sorolom fel őket, csak hirtelen jut eszembe a magyarok közül Szinyei-Merse, Radocsay, Bajcsy-Zsilinszky, Nagy Ferenc, Kovács Béla, Farkas Ferenc, Bibó István, Varga Béla, Tildy Zoltán, Kovács Imre, Mindszenty József, Böhm Vilmos, Barankovics István, B. Szabó István, Varga István, Rácz Jenő stb.

Természetesen ez nem érdem, hanem adottság, ami a körülményekből fakadt. De alkalmas arra, hogy ne klisékben gondolkozzék az ember. Megrázó élményeim közé tartozott a háború alatt a lengyel és erdélyi menekültek mellett szökött francia, brit, szovjet hadifoglyok megismerése, olasz badoglionista katonák társasága éppen úgy, mint Hitler-ellenes német tisztek és katonák ismerete. 1944-ben rajta volt a nevem apám elfogató parancsán (Gestapo) mint a szökése esetén helyette elviendő túsze. Átélttem a nyilas uralmat mint Hitler-ellenes (németellenesnek mondatott akkor) család tagja, majd a szovjet csapatok bevonulását nem kevés megrázó élménnyel. De közelről láthattam Vorosilov marsallt mint a SZEB elnökét.

Talán természetes, hogy mindig érzékenyebb voltam az igazság iránt az átlagnál, - ezért sok nehézségem is volt. 1956. november 1-jén mint fiatal gimnáziumi tanárt a forradalmi bizottság elnökévé választottak távollétemben, mialatt a parlamentben jártam apámmal és más politikussal. A Kisgazdapárt újjászervezése folyt, ami természetesen sok mindent jelentett. Számtalan kihallgatás - szovjet és magyar részről, valamint őrizetbevétel után a tanári pályáról elbocsátottak, majd 1962-ben rehabilitáltak. Teljes erővel fogtam munkához, mint történész nem-

csak szakirodalmi munkásságomhoz, hanem közgyűjteményi szervező munkához is. Számos kül- és belföldi tudományos kitüntetés, tiszteleti tagság stb. mellett - a tudományos munkatársi beosztástól a főigazgatóságig - hivatali működésemet a Munka Érdemrend arany fokozatával (1982) ismerték el.

Ugy vélem, hogy a politika felső szférája alatt, az infrastruktúra síkján akkor is hasznos munkát végezhetünk az ország érdekében, ha számos kérdésben alapvetően eltérő a felfogásunk. Így a politikai konszolidációt (a retorziós periódus végét) jelző esztendő után, a kölcsönösségen alapuló különös magyar kompromisszum, hallgatólagos egyezség éveiben minden erőmet az építésre, a tettek fordítottam. Nem vagyok alkalmas alkatilag a tartós retorikai opposícióra, az alkotás, a teremtés a természetes életigényem bármily szűk területen is. Ezt a magyar nép jobb külföldi megítélésére fordítottam, sikeres nemzetközi kongresszusok szervezésével vagy jó kiadványok elkészítésével.

Sajnos a válság felé menetelést, majd rohanást egyre jobban lehetett látni, beleértve - Keresztúry Dezső szavaival - „az Önök pártjában” végbe ment változásokat, meghasonlást. Érthetetlennek tűnt egy eszmével megtámasztott pártban az a pragmatizmus, eluralkodó praktizmus, amiben a következő nemzedék oly mértékben helyezkedett a várakozás álláspontjára, óvakodva minden rossz lépéstől, ami a váltásnál hátrányára lehetne. A döntések elodázása, a kérdésekre adott világos válaszok elmulasztása alsóbb szinten is éreztette hatását, a „pangás” eluralkodását. Ez nem egyszerűen a gazdasági kérdésekhez tartozott és tartozik. Ezért kérem Főtitkár Urat, hogy nézze el, ha a személyes bemutatkozás után, az érintett beszédreszekhez fűzött megjegyzések előtt erről is őszintén beszélek.

Az elmúlt évtizedek gazdasági és politikai eredményeit, pozitívumait senki sem tagadhatja, főleg nem, ha a környező országokkal veti egybe, és objektíven vizsgálja a világpolitikai és szövetségi politikai kötöttségeket. Ezt a történelem fogja értékelni. De nem tanulság nélküli emberileg és politikailag a most bekövetkezett válság elemzése. Az évekig tartó patriarchális népszerűség, a kedélyes „jánosbácsizás” - a Kádár-éra természetrajzának jellemzői - után mily hamar tűnt el mindez,

és hogyan szállt el a romló anyagi viszonyok és szellemi-politikai meghasonlás közepette. Úgy gondolom, hogy valós erkölcsi és eszmei alapok nélkül nem lehet szilárd politikát folytatni, mert kiöli az emberekből a tartást, a kisszerű és viszonylagos „jólét” altató hatása csak a legközelebbi nehézségekig tart. Talán furcsának fogja találni, hogy ezt én írom le. De a munkásmozgalmi hagyományok hiánya, a szociáldemokrata nevelésű munkásvezetők eltűnése tette lehetővé az utóbbi évtizedekben a káros tendenciákat. Az első generációs munkásaink - ezek vannak többségben - a gazdálkodástól megvált parasztok, kispolgárok, akik munkás-szolidaritás és öntudat helyett a többlet-munkával, a „rádolgozással” egyenlítették ki a kereset-csökkenést. Munkás reflexek helyett ezek paraszti reflexek. Ezt a Kádár-érában jól ki lehetett használni, látszólagos nyugalmat teremtett és még mindig hat. Ez lényeges különbség a lengyel társadalommal szemben, ahol még a valódi parasztok mellett folytonossággal nevelt munkások, munkáscsaládok fiai alkotják a nagy többséget. De nálunk hova vezetett: a relatív „jólét” eltűnésével egyszerre oda a népszerűség, az emberek szinte „leírták” az előző vezetést.

Most térek reá Főtitkár Úr tegnapi beszédére. Nem érzem szerencsésnek a megfogalmazását, hangvételt, ahogy maró gúnnyal szólt a Kisgazdapárt, a Paraszt Párt „bejelentkezéséről”. Nem azért, mert a működését most bejelentett Kisgazdapárt nevében kívánnék szólni, - erre nincs felhatalmazásom, mert fenntartásaim lévén bizonyos vonatkozásokban elhatároltam magamat.

(Ez nem tartozik ide, külön kérdés, ami később talán tisztázódhat.) Engem nem egy ötletszerű lépés indít erre, hanem a tények ismerete és átélése. Ezt természetesen Főtitkár Úrnak nem kötelessége ismernie, hiszen egy politikus információkra épít, ami lehet hiányos.

Felteszi a kérdést a beszédben: „hol volt és mit csinált eddig? Mit csinált mondjuk, 1956-ban? Hiszen megvan az okmány, amikor Kádár János a Magyar Szocialista Munkáspárt megbízásából felkérte a Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt akkori vezetőit, hogy kapcsolódjanak be az 1956 ejtette sebek gyógyításába, és vállaljanak részt a konszolidációban. És megtagadták az együttműködést. Mi történt, hogy 32 év után meggondolták

magukat?” Itt még utal Főtitkár Úr a magyar népnek történő elszámolási kötelezettségre is. Megértem - és nem is keverem össze - a politikai beszéd műfaji sajátosságait, a pártgyűlésnek szánt szónoklat ismérveit a történelmi elemzés követelményeivel. De ami nem igaz történelmileg, az hosszabb távon nem szokott hasznos lenne politikailag sem.

Életutam néhány állomására utalva, közvetlen közelről látva ezeket az eseményeket, állíthatom, nem interpretálhatók így az események, nem felel meg a történelmi tényeknek. Csak röviden érintem a most felmerült kérdést a Kisgazdapárt „jogi helyzetéről”. Az 1949. évi választások előtt - az ellenzéki pártok megszűnése után - valamennyi párt „felvételt nyert” a Népfrontba, ezek közül a lényeges a Kisgazdapárt és a Paraszt Párt volt. Csak „országos központjuk” maradt (pro forma) meg, leszűkült formális vezetéssel. A Kisgazdapárt névtáblája így függött a japán nagykövetség mai épületének bejáratán egészen 1960. január 1-ig (így szerepelt a telefonkönyvben is). Nem oszlott fel és nem oszlatták fel „jogilag”.

Természetesen egy olyan politikai rendszerben, amely az egypárt-rendszert deklarálja, és más pártok érdemben nem működnek, ott ez elsősorban politikai kérdés és nem jogi megítélés tárgya. Helyesen szólva, ha a politikai akarat úgy dönt, akkor akceptálja a jogi, formai tény. Ez történt 1956. október 29-én, amikor a Kisgazdapárt újjászervezésének a kimondása megtörtént a MDP és a Nagy Imre-kormány kezdeményezésére. A pártok szervezésével a válság levezetését, megfelelő mederbe terelését kívánták elérni, de már ekkor bevonták a kormányba Tildy Zoltánt és Kovács Bélát. A döntés tehát értelmezés kérdése, de az igazságügyi miniszter nyilatkozata nem valós információn alapult a feloszlatast illetően.

Főtitkár Úr a beszédében az 1956. nov. 4-ét követő eseményekre, az együttműködési ajánlat visszautasítására utal. Ezért nem térek ki az okt. 30 és nov. 4 közötti eseményekre, amikor magam is jártam a parlamentben több alkalommal. Kovács Béla nov. 5-én vagy 6-án költözött hozzánk, apám régi barátja volt. Nálunk volt utoljára 1947-ben, és visszatérése után az első útjainak egyike is hozzánk vezetett. Tőlünk ment - Kádár János meghívására - két alkalommal tárgyalásra, apám kíséerte el Kovács Béla

külön kérésére, Dobi Istvánnál várta meg. Ugyanekkor - ahogy több hazai és külföldi visszaemlékezés utal rá - nálunk „működött” a Kisgazdapárt vezetősége (éppen Kovács Béla miatt is), de ide jött tárgyalásra Bibó István, Farkas Ferenc, Fischer József és még sokan mások a többi pártból is.

Számos megbeszélésen vehettem részt magam is. Írásbeli megbízásokat végeztem Kovács Béla kérésére, illetve többször fordultam meg üzeneteikkel Kovács Béla és Tildy Zoltán, valamint más politikusok között, beleértve Farkas Ferencet, Bibó Istvánt stb. Ide jött Varga István és Rácz Jenő is, akik Kovács Béla külön megbízása alapján láttak el tárgyalási feladatokat, többek között gazdaságpolitikai kérdésekben is (Kossa, Friss I.). Továbbá olyan gazdaságpolitikai tervező munkában vettek részt - később Bognár József is bekapcsolódott -, amelyek a gazdasági reformpolitikai alapvetések részét képezték később. A kisgazdapárti és más pártokkal folytatott megbeszéléseiről Kovács Bélától és apámtól közvetlenül hallhattam azt is, ahol nem voltam jelen személyesen. Külön sokat volt alkalmam beszélni Farkas Ferencel és Bibó Istvánnal.

Állíthatom, hogy Kovács Béla, Tildy Zoltán és a többi párt képviselői is hajlandóak lettek volna az együttműködésre. Természetesen voltak feltételeik és garanciákat igényeltek. Állásfoglalásaikról tervezetek és feljegyzések tanúskodnak. Rendkívüli önmérséklet mellett el akarták kerülni, hogy csak a válság levezetésére, a konszolidáció érdekében legyenek felhasználhatók a szalámipolitikát átélő, ravasz taktika által tönkretett pártjaik. Az is természetes, hogy amnesztiát igényeltek a letartóztatottaknak, azoknak, akiket a tárgyalások során vettek őrizetbe. Elfogadták a demokratikus szocializmus elvét, az elmúlt időszak demokratikus és szocialista vívmányait stb. Olyan politikai modellt kívántak az együttműködéshez, ami erkölcsileg elfogadható volt, és nem állt ellentétben az egész eszmevilágukkal. Egy alkuhoz, egy kompromisszumhoz mérték igényeiket, a nehezedő körülmények közepette menve el a végsőig a visszavonulás előtt.

Kovács Béla novemberi tárgyalásai után Kádár János a Pécsre (Patacs) történő hazautazást ajánlotta, amit egyértelműen az együttműködés lehetőségének elhalasztásaként értékelték.

Végig kérdéses volt a pártok megközelítően egyenrangú bevonásának lehetősége a koalícióba; az egyénenként történő belépést szorgalmazta a MSZMP a kiválasztott személyekkel. Ez később is - megfelelő huzavona mellett - így folytatódott 1957 elejéig, beleértve a gyakorlati tárgyalásokat és nyilatkozatokat.

(Függetlenül attól, hogy Kádár János november 15-i nyilatkozata a többpárt-rendszerrel szolgált.) Itt szoros együttműködés alakult ki a két agrárpárt között.

Úgy gondolom, hogy most nem is a tartalmi kérdések a lényegesek, még csak nem is a tényleges és a taktikai megfontolások a MSZMP részéről. Inkább az, hogy milyen kül- és belpolitikai helyzetben kellett Kádár Jánosnak ez időszakban tárgyalnia és kormányoznia. Milyen politikai mozgásszabadságot élvezett. Ezzel is tisztában voltak Kovács Béláék, nem egyszer hangoztatták. Éppen ezért az a leegyszerűsítő szövegezés, ami olvasható Főtítkárról beszédében, aligha áll közel a valós értékeléshez. A román és csehszlovák párt- és kormányzati körök egyértelműen szemben álltak a korai reformelképzelésekkel, a nyitás és kompromisszum lehetőségével. A szovjet vezetésben ekkor éles harcok folytak a konzervatívok (Molotov stb.), valamint a Hruscsov-Mikojan vonal között, ami 1957 késő tavaszán a leszámoláshoz vezetett. Ezzel összefüggésben hasonló jelenségek voltak Magyarországon is, Kádár János ellen „balos” szervezkedésre (Dögei stb.) került sor. Zsukov marsall mentette meg Hruscsovot, majd később Zsukov eltávolítására került sor (pánszlávizmus és bonapartizmus vádjával). Olyan megjegyzéseket hallottunk a kihallgatások során Kádár Jánosról, olyan becsmérlő megállapításokat, amely messze meghaladta a másik oldal véleményét.

Nyilvánvaló tehát, hogy a szovjet vezetés belső küzdelmei, a szomszédos népi demokráciák pártvezetése, valamint a belső bázis nem sok mozgásteret engedett a reformok irányába. Azokra támaszkodhatott Kádár János, akik hajlandók voltak az akkor érvényesülő szovjet politikával összhangban álló párt- és kormánypolitika támogatására, ahol az elvi dokumentumok mellett neosztálinista (vagy sztálinista) ambíciók érvényesültek. Vonatkozik ez a sztálinista-rákossista funkcionáriusokra, karhatalmi szolgálatot vállaló egyes személyekre egyaránt. De nem szóltunk még ekkor a kínai politika irányvonaláról, Csu En-laj

1957. év eleji európai útjáról, majd a kiéleződő szovjet-jugoszláv viszonyról, ezek hazai hatásáról.

Igen nehéz körülmények között politizált Kádár János, amiben az önálló hangvételt és megbecsülést jelentette Hruscsov bukásakor tett nyilatkozata. Ilyen körülmények közepette nem egyszerűsíthető le még egy politikai szónoklatban sem a kérdés e formában: nem akartak együttműködni, illetve hol voltak az elmúlt évtizedekben? Igen sokan kerültek börtönbe, internálótáborba e pártok tagjai közül is. Az előbbi álláspont-változások (Nagy Imre és körének külföldi deportálása, a letartóztatások és kivégzések stb.), a történetileg ugyan megmagyarázható módosulások aligha tették lehetővé az együttműködést eszmei-erkölcsi szemszögből. Főleg akkor, ha ez csak a MSZMP vezető szerepének alárendeltségében merült fel, de abban is inkább pártkeretek nélkül. Ezen az sem változtat, hogy Kádár János és köre nyilvánvalóan antisztálinista szándékú reformpolitikára is gondolt, sőt az ítéletek terén is meglehetősen sok ellentmondás volt a hónapok változásai alatt. Talán nem pontosan így képzelték, ahogy történt.

Akkor is súlyos kérdésekként merültek fel azok a dilemmák, amelyek – sokkal kedvezőbb körülmények között, a gorbacsovi reformpolitika mellett – ma is érvényesülnek. Az áthidalhatatlannak tűnő távolság a többpártrendszer ügyében a pártokkal végrehajtott választás kérdésében a legnagyobb. Arra nincs történelmi példa, hogy a létező szocializmus országában a hatalmat birtokló kommunista pártok egyike vállalta volna a hatalom esetleges átadásával járó választási és politikai vereség lehetőségét, tehát a többpártrendszer lényegét alkotó választási szisztémát. Éppen ezért van igazság azok felfogásában, ami szerint tisztességesebb az egypártrendszert kimondó politikai rend, mint a pártokat pro forma működtető, hamis többpártrendszer, ami 1949-ben következett be nálunk, és ma is érvényesül több népi demokráciában (Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, NDK). Az előre megállapított arányokon nyugvó népfrontos szisztéma mint állandó forma, aligha kaphatja meg az erkölcsi legitimáció pecsétjét. Ez maradt a nagy kérdés?! Minden útkeresés itt ért zsákutcába.

Nem tagadom, hogy a többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia híve vagyok, a diktatúrával szemben egyedül ebben

látom a garanciát (az ismert formula szerint: még jobbat nem találtak ki). De furcsa ennek azonnal „polgári restauráció”-ként való értékelése. Megítélésem szerint egy szocialistának hinnie kell abban, hogy a nép fenn akarja tartani a szocialista vívmányokat, és nem hagyná annak felszámolását. Ha ebben nem hisznek, akkor nincs más út, mint a közjó felülről elhatározott szolgálata, ez pedig a legjobb szándékkal sem minősíthető másnak, mint a felvilágosult abszolutizmus modern változatának. Azt hiszem, hogy igen nagy tehertétele a létező szocializmus modelljének a múlt, hiszen olyan forradalmi, demokratikus és szocialista hagyományokból táplálkozik az eszmerendszere, amely a többség akaratából kormányzó erőket feltételez, és szemben áll a diktatórikus metodikával. Ugyanakkor a hatalomra kerülésük után – a hagyományok és az ideológia megtartása mellett – egy elkötelezett és tudatos kisebbség vállalja magára a kormányzás felelősségét, ami ellentmondásokra vezet. Ez igen nagy hátrány a liberális politikai demokráciát elítélő más rendszerekkel szemben, amelyek tudatosan vállalják a fejedelem, az „elit” stb. uralmát a „közjó” érdekében, a demokrácia nyílt lebecsülésével. Ez igen nagy ellentmondás, amit nem könnyű áthidalni a legjobb szándék feltételezése mellett sem.

Természetesen ehhez járul az adott ország és térség kül- és katonapolitikai pozíciója és mozgástere. A kialakult politikai és társadalmi modellek részét képezik a szövetségi rendszernek, mintegy alapkövetelményt a homogenitás érdekében. Tulajdonképpen a tényleges nemzeti közmegegyezés, a történelmi kompromisszum alapját is itt kell keresni, és ennek változó függvényében megragadni. Bár a politikában is természetesek a kifakadások, a „másik oldal” retorikai lebecsülése. De ennek nem indokolt ellentétben állni a történelmi tényekkel, a politikai etika alapkövetelményeivel. Hol voltak ezek a pártok, miért most gondolták meg magukat? Nem rendelkezem pontos információkkal a felsorolt pártok jelenlegi jelentkezéséről, tájékozottságom csak a Kiszgazdapártként megalakult politikai kezdeményezésre terjed ki. Működésük lehetetlenné vált, vezetőik nagy része elhunyt, megöregedett, a szervezet pedig nem kapott teret. Előtte pedig a letartóztatások a lehetőségét is megszüntették.

Nem „meggondolták magukat”, hanem a létező modell válsága és reformja közepette felszínre kerültek a tisztességtelen versenyben, tisztességtelen eszközökkel levert politikai formációk által hordozott hagyományok, gondolatok is. Aligha kétséges, hogy az országban végbe ment társadalmi változások, strukturális átalakulások és az európai pártformák nem kedveznek a Kiszgazdapárt régi keretei újraélesztésének. De megtestesít egy olyan politikai hagyományt, politikai szisztéma-modellt, amit a történelem más formában igazolt a marxista történelmi vízió mellett. Sok politikai tévedés és magatartásbeli hiba mellett nagy értéke, hogy a parlamentáris rendszer lebecsülése, a különböző korporációs elképzelései időszakában is következetesen hű maradt a szociális elkötelezettség mellett a liberális jogállam koncepciójához, amikor pedig ez nem volt könnyű a harmincas években és a háború alatt. Nem hiszem, hogy indokolt ma a „fehér terror” rémképét felrajzolni az embereknek. Igen szomorú lenne, ha ennek táptalaja lenne Magyarországon, és főleg ereje. Ugyanígy a „balos” sztálinisták is csak törpe kisebbséget alkothatnak, akiket az önérték tart össze. Megítélésem szerint ők is csak külső tényezők hatása alatt veszélyeztethetik a MSZMP reformpolitikai törekvéseit, aminek remélhetőleg nem kell esélyt adni. A fantomok elleni harc nem alkotja meg az igazi guvernementális politika bázisát. Noha nem a jelenlegi magyar belpolitikai helyzet analízise miatt írtam e levelet, de néhol erre is utaltam az összefüggések miatt. A pluralizmus megfelelő értelmezésével, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság programjával, az eszmei alapok tisztázásával, a kül- és belföldnek szóló retorika összhangjával, a magyar nép által vállalt és elfogadott demokratikus és szocialista vívmányok megtartásával juthatunk előbbre. Igen sok tisztességes szándékú ember van az országban, aki nem rémképekben és ábrándokban gondolkodik, hanem a helyzet valós értékelésével keresi a kiutat. A különböző független politikai csoportokról, az ellenzékinek vagy alternatívnak jelzett körökről is könnyű negatív képet festeni. De amit Benedetto Croce mondott („minden kapitalizmusnak olyan kommunizmusa van, amelyt megérdemel”) az fordítva is igaz. Az „ellenzék” mindig tükrörképe a hatalomnak, ugyanazoknak a kedvezőtlen körülmé-

nyeknek, az egyensúly hiányában fogant betegségeknek a szülötte és hordozója, ami összefügg a hatalom struktúrájával. Úgy gondolom, hogy nem a politikai életben történt megélénkülés és ennek akár a vadhajtasai jelentik a fő problémát. Ez nem jelenthet igazán veszélyt egy hatalmilag szervezett, minden eszközzel rendelkező államra és kormányzatra. Az ország általános fáradtsága, hitetlensége (mindenben), depressziója a legnagyobb baj. Depressziós országgal és néppel nem lehet nagyot alkotni, de még csak kilábolni sem a bajból. Mozgásra, közbátorságra, hitre és hitelre van szükség, a hatalom és általában a politika hitelére. A „húzd meg-ereszd meg” energiapazarló testnevelési gyakorlata nem vezet sehova, ezen az alapon nem jöhet létre közmegegyezés. A korábbi vélt közmegegyezés tulajdonképpen egy aktív nemzedék csalódottságán alapuló konszenzus volt, ami azonban nem tarthatott örökké, és nem lehetett vég nélkül hasznos.

Feltétlenül szükség van a MSZMP belső tisztázódására, tagjainak alkotó és politikai erejére, mert e nélkül nincs sikeres megújulás, ez a hazai reformpolitika egyik alapkövetelménye. De az is szükséges, hogy feladják a mindent jobban tudás illúzióját, ne tekintsék az egyes ember „fejlődésének” csúcsát a kommunista politikai ideológia maradéktalan vállalásával azonosítva. Erre nincs okuk, ez sohasem vezet reális politikai szemlélethez, de még emberi magatartáshoz sem. Nem helyes egymás lejáratására törekedni. Arra van szükség, hogy mindazok, akiknek első a nemzet és a magyar nép sorsa, azok mindent köveszenek el olyan erőegyensúly létrehozására, ami mellett az elkövetkező esztendő minden esélyével számolva javulhat pozíciónk a világban. Olyan belső és külső képünk legyen, ami hitelképessé tesz bennünket politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg. Egy hátsó gondolatok nélküli, fondorlatosság mellőzésével vallott és gyakorolt politika biztosan szilárd szövetségeseket fog szerezni az Önök pártjának, és elképzelhetővé válik a nemzeti racionalizmus alapján a történelmi kompromisszum, a politikai közmegegyezés.

Főtítokár Úr! Hosszú és őszinte levelem a végéhez közeledik. Ezért – az általános politikai gondolkodásból fakadó közlések után – visszatérek beszédének a Kiszgazdapárttal foglalkozó részéhez, az arra adott reflexióim összegezésére:

- a Kiszgazdapárt az 1956/57. évi együttműködési kísérlet időszakában saját eszmei határain belül, sőt önmaguk határait átlépve a gyakorlati politikai kompromisszumban vállalta a Parasztpárttal (Petőfi-) együtt a koalíció lehetőségét;
- a kormányzás felelősségének vállalása természetesen feltételekkel, garanciákkal volt csak elképzelhető, de ezt nem kapták meg, igazán még érdemi ajánlatokra sem került sor, legalábbis nem a pártok kereteinek garantálásával (nov. 15-én ugyan a többpártrendszer mellett szólt Kádár János); biztosítékok nélkül, a hatalom megosztása mellőzésével ez csak taktikai lépésnek tűnhetett a konszolidáció érdekében, amit erkölcsi haláluk nélkül nem vállaltak;
- ennek olyan sematikus interpretálása, ahogy elhangzott, igazságtalan, hiszen a Kiszgazdapártot és a többi pártot mesze meghaladó kül- és katonapolitikai kérdésekről, szorító belpolitikai, hatalmi tényezőkről volt szó az akadályok sorában, amelyek akkor érvényesültek a szovjet vezetésben, a többi szocialista ország pártvezetésében, illetve a kínai, jugoszláv stb. kérdés, ami a hazai támogatással együtt igen nagy mértékben korlátozta Kádár János törekvéseit is;
- a reformpolitikai elképzelések, amelyek erre az időre mentek vissza, azoknak előkészítésében részt vettek már pártok szakértői is, csak jóval később és újabb kudarccal jelentkezett, nem kis késést okozva az országnak; az igazsághoz csak átfogó elemzés vezetett, amihez még sok mindenkinek a megnyilatkozására lenne szükség;
- furcsa azért is a szemlélet, mert hogyan lenne indokolható a politikai megtorlások, letartóztatások, ítéletek és internálások sora a kiszgazdapárti és más pártbeli politikusoknál csak azért, mert megtagadták az együttműködést, ha egyébként komolyan gondoltak rájuk;
- korrektebb lenne azt mondani, hogy a MSZMP és a kormány nem volt abban a helyzetben, ami lehetővé tette volna az együttműködés vállalását garanciákkal, a retorikában meghirdetett feltételek mellett, és erre nem is volt akkor felkészülve a lezajlott események után, így ez kimaradt a magyar politika életéből.

Úgy gondolom, hogy a történelmi „fehér foltok” eltüntetések az igaz képet kell felrajzolni, nem pedig azok számát újabbal szaporítani, illetve téves adatokat adni azok elfedésére. Ha ezt a valóságnak megfelelően mutatjuk be, akkor nem merül fel a kérdés, hogy hol voltak eddig a pártok?! Ezt még egy szónoki fordulat kedvéért sem indokolt megtenni, ha az előzményeket egészében vizsgáljuk. Anélkül, hogy az egykor 57%-os többséget kapott országos pártot különleges érdemekkel kívánám felruházni, az 1946-os programvázlatának (A mi utunk) egy passzusát mégis idézem, mert korszerűnek tűnik a mai retorika idején is: „A közügyek intézéséből minden erőszakot, hatalmaskodást és megtévesztést ki kell zárni, és a nemzet nagy ügyeit közmegegyezéssel kell intézni.”

Elnézését kérem a hosszúra nyúlt levélért, de talán nem volt felesleges megírnom. Fogadja jókívánságaimat nehéz feladataihoz. Köszönti

Dr. Antall József

1112 Budapest, XI. Meredek u. 4.

Hiv. cím: 1013 Bp., I. Apród u. 1-3.

Budapest, 1988. december 27.

Grósz Károly főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy az alábbiakat - ismert és természetesnek tartott elfoglaltsága ellenére - megkérdézzem.

1988. december 1-én hosszú, az elmúlt évtizedeket érintő történeti és politikai tartalmú levelet küldtem Főtitkár Úrnak, amiben beszédének egyik sarkalatos részével foglalkoztam.

Megértem, ha nem kíván rá érdemben válaszolni, de legyen szabad annyit kérdezni: kézhez kapta-e? Igen megtisztelne, ha erről értesítést kapnék.

E nem éppen könnyűnek ígérkező esztendőben is boldog új esztendőt kívánva,
köszönti

(Dr. Antall József)

1112 Budapest, Meredek u. 4.

1013 Budapest, Apród u. 1-3.

Budapest, 1989. január 27.

Ikt. sz: LI/58462/01/89/Dné

dr. Antall József részére

Budapest

Meredek u. 4.

1112

Kedves Antall Elvtárs!

1988. december 27-én kelt levelét, amelyben kifogásolja, hogy december 1-jén írott politikai észrevételeket tartalmazó gondolatait válasz nélkül hagytuk, megkaptuk.

Sajnáljuk, de hiába keressük korábbi írását, nyilvántartásunkban nem szerepel.

Jókívánásait köszönjük.

Elvtársi üdvözlettel:

Lajtos István

Budapest, 1989. március 4.

GRÓSZ KÁROLY főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy ismét elküldjem 1988. december 1-jén kelt és a MSZMP KB központi postabontójában leadott levelem másolatát. Miután nem kaptam reá választ, újabb levelet írtam 1988. dec. 27-én, amire az ugyancsak másolatban mellékelt, 1989. január 27-én kelt levelet kaptam. Érthetetlennek tűnik, hogy a levelemnek nincs nyoma a nyilvántartásban, csak remélhetem:

esetleg mégis közvetlenül Főtitkár Úrhoz került. Sajnos a közvetlen reagálás értékét levelem már elveszítette (a sportcsarnoki beszéddel összefüggésben), de talán tartalma és szándékom kifejezésre juttatása, megfogalmazása nem vált teljesen érdektelenné. Az események és egyéb megnyilvánulások erre mutatnak. Igen örülnék, ha választ kapnék reá, de legalább a kézhez vételét igazolná Főtitkár Úr.

Nem könnyű feladatköréhez és tisztségéhez sok szerencsét és jó egészséget kívánva, köszönti

Dr. Antall József
1013 Bp. Apród u. 1-3. (munkahely)
1112 Bp. Meredek u. 4. (lakás)
Tel.: 753-533

89. március 20.

Ikt.sz.: TI/58462/01/89/SMné

Dr. Antall József részére

1112 Budapest

Meredek u. 4.

Tisztelt Antall Úr!

Grósz Károly elvtárshoz írt levelét megkaptuk, engedje meg, hogy ezúton is elnézést kérjünk első anyagának elvesztése miatt.

Köszönjük, hogy értékes gondolatait eljuttatta hozzánk. Az Ön által leírt elemzésekkel nem kívánunk vitatkozni, azokban sok igazságtartalom van. Egyetlen dologra azonban szeretnénk reflektálni, a teljesség igénye nélkül.

A néppel szembeni elszámolási kötelezettség kérdése nem megkerülhető. Tagadhatatlan tény, hogy a Független Kisgazdapárt tevékenységét a hatalom sok eszközzel gátolta, de ez nem indok arra, hogy ez a párt teljesen beszüntesse tevékenységét, és feladja a politikai harcot. Egyetlen ellenzéki vagy annak nevezett párt Európában ezt nem engedheti meg magának. És amikor 1988-ban egyszer csak újra megjelenik ez a párt az újrászerveződés jegyében, akkor teljesen jogosan tehetők fel kérdések:

- Mit csinált az elmúlt évtizedekben ez a párt, hol volt a vezetőség?
- Miért nem vállalta a politikai harcot az elmúlt évtizedekben a társadalom demokratikusabbá tételéért, saját céljainak valóra váltásáért?

(Erre a hatalmi elnyomás nem válasz, mert a magyar történelem is sok mártírt tud felmutatni - és nem csak kommunistákat - akik egy eszméért, egy pártért az életüket is feláldozták.)

Ezen kérdésekre - de még több is felsorolható lenne - pedig választ kell adni ahhoz, hogy a párt újra elfogadhassa magát mint politikai tényezőt.
Grósz elvtárs erre utalt beszédében, ezt a politikai felelősséget igyekezett értékelteni.

Az MSZMP nem kívánja, hogy bármely párt neki számoljon el eddigi hallgatásáról, de a társadalom ilyen irányú érdeklődése nem lesz megkerülhető senki számára - legyen az párt vagy annak vezetői.

Segítő szándékú levelét ezúton is köszönjük.

Üdvözlettel:

Tóth István

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Tájékoztatásul és esetleges felhasználás céljából mellékelten megküldjük ANTALL József miniszterelnök hűségnyilatkozatának anyagát, melyet GRÓSZ Károlynak, a volt MSZMP főtítkárnak adresszált.

Hasonló jellegű lépésének minősíthető az MSZMP illetékes vezetőinek 1987-ben eljuttatott levele is. Ebben a levélben ANTALL József elmarasztalóan jelenti GEDŐ Ágnes történészről, - akivel Lengyelországban voltak együtt egy konferencián - hogy nevezett a marxizmustól, a szocializmus eszméjétől idegen, illetve attól eltérő nézeteket fejtett ki (a dokumentum az irattárban).

Ilyen tartalmú nézeteket tükröző és őrző dokumentumok ismeretében akaratlanul felmerül a kérdés, vajon az úgynevezett III/III-as ügyosztály kétes értékű ügynöki problémája, vagy a Miniszterelnök Úrnak a volt rendszerhez való suba alatti dörgölőzése, hűségnyilatkozata képez-e napjainkban morálisan nagyobb problémát. Az pedig már akadémikus kérdés, hogy miként kell megítélni azt a személyt, akit a III/II. Csoportfőnökség (tehát nem a III/III. Csoportfőnökség) francia vonalon foglalkoztatott, kettős ügynökként.

Ezek után csak a kérdések kérdése jöhet, mit szabad még Mohamednek, vagy csak NEKI szabad? A demokrácia csak kiváltságosoknak terem babért? Csak egyesek forgathatják a köpönyeget következmények nélkül?

Fentieket tájékoztatásul CSURKA „testvérnek” külön is megküldtük, hogy a bolsevista trükkök tárházát újabb „zöldszínű” jelzőkkel is időben kiegészíthesse.

Budapest, 1992.

Tisztelettel:

Európa felé baktató demokraták

29. DOKUMENTUM

Levél Némethnek a hazai változások megítéléséről

1989. február – március

Kedves Miklós!

Engedd meg, hogy tájékoztassalak arról, hogy az elmúlt néhány hét, illetve hónap jelentős hazai változásainak tükrében milyen jelenleg az általános megítélésünk az NSZK-ban.

A január 1-jével életbe lépett társasági törvényt, majd az Országgyűlés által azt követően elfogadott gyülekezési és egyesülési törvényt legfelsőbb politikai körök rendkívül nagyra értékelték. Belső változásainkat nemzetközi téren modellértékűnek tekintik, bár a politikai reformok kapcsán jelentkező szélsőséges jelenségekkel, megnyilatkozásokkal kapcsolatban aggodalmak is megfogalmazódnak. Imitt-amott utalunk arra, hogy a gorbacsovi „hátszél” lanyhulása esetén nem következne, illetve következik be visszarendeződés. Ettől csak abban az esetben nem kellene tartanunk, ha a gazdaságban gyorsabban haladva előre a piacépítés, illetve a magángazdaság térnyerése elől gyorsabban épülnének le az adminisztratív akadályok. Emiatt szűkebb gazdasági-szakmai körökben egyre jobban erősödik a kétkedés azaz kapcsolatban, hogy Magyarország képes lesz-e az áttérésre; egy „valódi” piaci gazdaságra. A változatlanul meglévő adminisztratív kötöttségek, a legfelsőbb irányítás domináns szerepe egyidejűleg kedvezőtlenül hat ki a magánvállalkozásra. Példaként említik a még magyar és külföldi állampolgárookra érvényes többletingatlan-vásárlási megkötöttségeket, amely jelentősen tőkemozgást fékező tényező. A kötött ingatlanvásárlási lehetőség, valamint a jelenlegi lakásgazdálkodás hosszú távon sem teszi lehetővé a valóságos piaci viszonyok kialakulását. Ez jelentős szociálpolitikai tényező marad, kedvezőtlen kihatásokkal.

Beck Tamás utazásának előkészítése során levélben fordultam a tartományi miniszterelnökökhöz és az ország valamennyi potentát pénzügyi-gazdasági vezetőjéhez, hogy tájékoztassam őket

a társasági törvény által a külföldi beruházók számára biztosított lehetőségről, és igyekeztem szóban is megnyerni támogatásukat ennek az újszerű formának tartalommal való kitöltéséhez. A reakciókból visszatérőleg fogalmazódott meg partnereink részéről a kérdés: a termelővállalatok kedvező feltételű eladásán kívül mi az, amit előnyként tudunk a külföldi beruházók számára biztosítani? A piaci viszonyok hiánya, a számtalan pénzügyi és adminisztratív megkötöttség nem teszik vonzóvá a belső piacra való termelést. A bürokratikus hatások olyan területen is jelentkeznek, mint a turisztikai-szolgáltató szféra. Legutóbb Streibl miniszterelnök és legújabban az FDP vezetése részéről is példaként emlegetik a Steigenberger Hotel-láncolat erőfeszítéseit, amely 8 szálloda építését tervezi hazánkban, s amelynek budapesti beruházása ügyében (összesen mintegy 250 M DM értékű beruházást terveznek saját erőből) már hónapok óta várnak a hazai szervek döntésére.

A rendezetlen KGST elszámolási rendszer ugyancsak visszafogólag hat, s emiatt az adminisztratív problémák rendezése után sem várható „tömeges érdeklődés”, mert a politikai bizonytalanság és a mérsékelt gazdasági lehetőségek azt mutatják, hogy a tőke sokkalta óvatosabb, mint azt reméltük, összefoglalva megállapítják: bármilyen probléma megoldása feltételez egy kormány szintű intervenciót! Ezt egyébként Späth Grósz elvtársunkkal folytatott davosi megbeszélésén is elég határozottan megfogalmazta. Hozzátette, hogy a „türelem” fogyóban van, és ha a döntéshozatalok sürgősen nem tevődnek át a vállalati szintekre, a bizalom tovább csökken.

Az IMF és Világbanki képviselőkkel az itteniek szoros kapcsolatban vannak. Ismételten visszatérő téma, hogy miért ragaszkodik a két pénzügyi szervezet a költségvetési deficit lefaragásához? Válasz: mert ez az egyetlen eszköze, hogy a magyar gazdaságirányítást rákényszerítse a lépésekre. Ugyanis az egész szubvenciós rendszerünket nem tekintik piackomformnak. E szubvenciós rendszerrel összefüggésben emlegetik a helyi politikai szervek-személyek még mindig meghatározó szerepét, akik „kijavítják” a támogatásokat. A szubvenciók leépítésével

kapcsolatban látják azonban azt is, hogy azok további lefaragása a szociálpolitikai feszültségeket tovább élezné. Véleményük szerint azonban a politikától függetlenebb vállalkozói tevékenység eredményeként olyan erők szabadulnának fel, amelyek az átmeneti sokkhatás után kedvező irányba terelnék a folyamatokat. Az ennek ellenére keletkező vákuumra azonban szívesen adnának nagyobb hiteleket, mert látnák a kibontakozást.

Ezt ma egyébként az a Titmayer pénzügyminisztériumi államtitkár is kifejtette, aki Stoltenberg miniszter jobbkeze és a nemzetközi pénzügyi világ egy jól ismert személyisége. És ehhez kapcsolódva tájékoztatnának a „csomagterv” állásáról. Az elmúlt hetekben csaknem valamennyi az ügyhöz, annak támogatásához szükséges vezető személyiséggel bizalmas beszélgetést folytattam. Beszéltem Kohllal, Genscherrel, Streiblel és Späth-tel. A két déli tartomány aktív részvétele nélkül ugyanis semmi, illetve csak kevesebb menne. Streibl maximálisan támogat, pénzügyminisztere Tandler ugyancsak beszállt az ügybe teljes mellszélességgel. Genscherrel lakásán beszéltem, bizalmasan, úgyszólván még magyar partnereinek sem tett említést. (Csak mellel jegyzem meg, hogy itt csaknem biztosra veszik és nagy örömmel vennék, ha barátunk követné, illetve lépne a helyére! Mármint a Gyula) A legfelsőbb politikai vezetés részéről a támogatáshoz a készség adott!! Bár, Späth egy 750-750 bajor-baden-würtemberg összegekről beszél, én most reálisabbnak látom az (egy) 1 Mrd-ot.

A gond pillanatnyilag a konstrukcióval van. A két tartomány egyidejűleg szeretne elvileg tartományi és szövetségi kormánygaranciát biztosítani. Mai beszélgetésem Titmayerrel arról győzött meg, hogy a konstrukció ebben a formában, mivel erre procedens még nem volt, nem fog menni. Az 1 Mrd-os ügyünk kapcsán viszont emlegetik, hogy annak megismétlésére nincs lehetőség, mármint hogy a kormány szabad lehívású bankkölcsönt adjon. Ennek sok bel- és külpolitikai vonatkozása van, mindenekelőtt félnek a procedens jellegtől. A beszélgetés végén azonban az a benyomásom alakult ki, hogy talán amennyiben a tartományok külön-külön adnának tartományi garanciával a felére, különválasztva a másik felére lehetne ezt. Így mégis egy szabadon lehívható hitelt kapna szö-

vetségi garanciával. A gondot az okozza, hogy fenntartásaik vannak arra nézve, hogy a hitelt valóban fejlesztésre használjuk-e fel, továbbá, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésükre arra, hogy azt valóban az NSZK-ban költjük el. Erre nézve Hárshegyi Fricivel kidolgoztunk egy javaslatot, talán sikerül keresztülvinni. Egyébként helyzetünket nehezíti az is, hogy a lengyel kérdés váratlanul, gyorsan került napirendre. A lengyelek jelentős politikai (kül) irányváltás esetén számíthatnak csak az NSZK támogatására. Kohl első fél éves varsói látogatásának feltétele, hogy a lengyelek néhány fontos témában változtassanak eredeti álláspontjukon, és akkor esetleg kapnak hitelt, de minden bizonnyal nem kormánygaranciával, legjobb esetben Hermeszt. (Ez nekünk nem jó, mert csak nagyobb projektekre lehet igénybe venni és nincs türelmi idő.) Jelenleg a kulisszák mögött elkezdődött a nagy tanácskozás, és a lengyel téma mellett ott vagyunk mi, jobb pozícióban. A parlament pénzügyi bizottsága, amely az ügyet majd napirendre tűzi (kormányjavaslat után), sem egyértelmű az ügyben, mert a költségvetésnek eddig a lengyelek miatt már több mint 5 Mrd DM-et kellett visszafizetnie a magánbankoknak a garanciavállalás alapján a lengyelek fizetése képtelensége miatt. Ennek ellenére remélem, hogy a belső konzultációk eredménye számunkra kedvezően fog alakulni, és az év első felében sikerül az ügyet összehozni. Egyébként szerencsénk van, mert egy Márczhoz hasonló, nagy befolyású személyiséget sikerült megnyernem (régóta ismerősöm egyébként, de Márcz mellett nem aktivizáltam), akit Zogelmann-nak hívnak. Az ügyet a háttérből minden húron nagyon jól nyomja. Róla személyesen többet. Ezekre a körülményekre való tekintettel nem tudtam még Gyurinak sem időpontot egyeztetni. Egy-két héten belül azonban lényegében eldőlnék a dolgok, és akkor jöhet. Most az a fontos, hogy a diszkréciót megőrizzük. Teltschik külön kérte!! Remélem, volt néhány hasznosítható információ, és elnézést, hogy egy kicsit hosszabbra sikerült.

Sokat gondolva nem könnyű helyzettedre, mindent megteszek, hogy az ügyek jól alakuljanak.

Baráti öleléssel

Horváth István

30. DOKUMENTUM

Tájékoztató Hornnak a KB-ülés bonni értékeléséről

Dr. Horn Gyula elvtárs,
államtitkár
Külügyminisztérium
Budapest

Bonn, 1989. február 20.

Kedves Horn elvtárs!

A KB ülés után több vezető politikussal volt alkalmam személyes beszélgetést folytatni, továbbá azt követően a Külügyminisztérium húsz vezető munkatársát láttuk vendégül a követségen. A beszélgetések alapján a főbb megállapításokat a következőkben foglalom össze:

Az NSZK legfelsőbb politikai köreiben meglepetéssel és többségében szimpátiával fogadták a február 10–11-i KB ülés eredményét. A magyar reformfolyamat mélységét és ütemét eddig is egyedülállónak tartották a szocialista világon belül, de arra nem számítottak, hogy a párt viszonylag ilyen gyorsan foglal testületileg állást a többpártrendszer létrejöttével. Tekintve az ülést megelőző vitát, ebben a kérdésben, valamint az 1956-os események megítélésében az értékelések egy része már abból indult ki, hogy esetleg a párt megosztása várható, vagy legalábbis számos vezető kilépése. Ennek megfelelően a KB ülés legnagyobb eredményét abban látják, hogy az MSZMP megőrizte egységét, meghozza a jelenlegi főtitkár, Grósz Károly vezetésével. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy sikerült egyelőre mindenkit kielégítő kompromisszumra jutni a többpártrendszer és 1956 kérdésében.

Valamennyi értékelés megegyezik abban, hogy a szocialista országok közül elsőként Magyarország jutott arra a felismerésre, hogy az egypártrendszer gyakorlatilag egy külföldről (Szovjetunió) átvett modell, amely sem Magyarország nemzeti sajátosságainak, sem annak a politikai és gazdasági környezetnek nem

felel meg, amely felé az ország egyre inkább orientálódni kíván. Úgy tűnik, hogy a politikai vezetés és a lakosság többségének mindinkább az a meggyőződése, hogy a vélemények, sőt a különböző szervezetek versenye a legjobb motor a fejlődéshez. Hozzáteszik ugyanakkor, hogy ezt a felismerést a külső tényezők mellett egy viharosnak mondható belső fejlődés is kikényszerítette. Annál figyelemreméltóbb, hogy a párt ezt megfelelő józansággal és higgadsággal vette tudomásul és a jobbról, balról érkező időnkénti heves nyomás ellenére a saját maga által meghirdetett megújulási folyamatot mederben tudja tartani. A párt egyelőre a pluralizmus elismerése és annak fokozatos megteremtése mellett nem kényszerül arra, hogy főleg stratégiai vonalon kiadja kezéből a politikai kezdeményezés lehetőségét, és ezzel megkockáztassa egy robbanásveszélyes helyzet kialakulását. Magának a többpártrendszer kialakításának a párt által javasolt lépcsőzetes folyamata (elvi döntés, új alkotmány, pártok működését szabályozó törvény) is arra enged következtetni, hogy a destabilizáció elkerülésével operatív szempontból is a társadalom vezető ereje igyekszik és talán tud maradni, így nem maradt figyelmen kívül a nyilatkozat azon része sem, amely kimondja, hogy a magyar társadalom még nem készült fel a többpártrendszer átvételére, ezért ennek fokozatosan kell bekövetkeznie. Tény, hogy ez a megállapítás Bonnbán, ahol sem politikailag, sem gazdaságilag nem érdekeltek ellenőrizhetetlen magyarországi folyamatok kialakulásában, kedvező fogadtatásra talált.

Mindazonáltal az NSZK vezetése a KB állásfoglalást olyan történelmi lépésként értékeli, amely korszakalkotó jelentőséggel bír, és amelynek hatását és merészségét a fejlett tőkés országokban csak most kezdik egyáltalán felfogni. Az MSZMP az első olyan kommunista párt, amely önként és ráadásul nagy többséggel korlátozni kívánja hatalmát, utat enged más nézeteknek, más pártoknak, és ezt az alkotmányban is rögzíteni kívánja. Teszi ezt abból az egyszerű felismerésből, hogy egy többpártrendszer keretei között kisebbek a politikai hibák elkövetésének lehetőségei. Ennek felismerésével összhangban kész versenyre kelni más pártokkal, bekalkulálva az esetleges veszteséget is, attól a felfogástól vezérelve, hogy a hatalom megosztása a felelősség

megosztását is jelenti. Ezért itteni körök érthetőnek tartják, hogy az MSZMP egyelőre még igényt tart a vezető szerepre, ösztársadalmi érdekeket kíván képviselni esetleges politikai ellenzékének hasonló törekvései mellett vagy azzal szemben, akiknek ugyancsak figyelembe kell venniük a nemzeti sajátosságokat és a politikai, társadalmi környezetet.

Bonnban ügyes, és a megváltozott szellemről tanúskodó kompromisszumnak tartják az 1956-os eseményekről szóló állásfoglalást is. Megjegyzik, hogy a Pozsgay Imre személyével szembeni bizalom sem a párton belül, sem azon kívül nem csökkent. Grósz Károly és Németh Miklós pedig nagy taktikai érzékről és integráló képességről tettek tanúbizonyságot. Ugyanakkor többen annak a véleményüknek adnak kifejezést, hogy ebben a még nem lezárt kérdésben a Szovjetunió nem foglalt állást. A kompromisszum esetleges gyengesége akkor mutatkozhat meg, ha egy napon Moszkva nyilvánosságra hozza a teljes igazságot, és ez újabb értékelésre készítheti az MSZMP-t. Elsősorban külügyminisztériumi vélemények szerint az MSZMP a vitában három fontos, Moszkvából érkező „jelzést” nem vett kellően figyelembe. Az első, hogy Gorbacsov az afganisztáni bevonulást bűnnek nevezte, a második, hogy éppen most ismerték el, hogy Kun Bélát 1938-ban Sztálin kivégeztette. Mindezek arra mutatnak, hogy a moszkvai vezetés egyre kevésbé hajlandó a korábbi értékeléseknél megmaradni. A harmadik, és a legérdekesebb Bogomolovnak azon legutóbbi kijelentése, miszerint Magyarország akkor is a VSZ tagja maradhatna, ha megváltozna társadalmi rendszere, sőt, egy semleges, demokratikus Magyarország nem jelentene veszélyt a Szovjetunió biztonsága számára. Bonnban úgy értékelik, hogy ez a megállapítás nem véletlenül most hangzott el, és feltehetően egyfajta kremli gondolkodást is tükröz. Ezzel összefüggésben ugyanakkor rendkívül taktikusnak értékelik Németh Miklós nyilatkozatát, amelyben a társadalmat indirekt a fokozatosság elvének betartására és önmérsékletre szólította fel. Itteni feltételezések szerint Moszkva most értékeli át a kelet-európai szocialista országokkal kapcsolatos álláspontját, és úgy tűnik, egy napon nem zárkozik el egy közvetlen „háború utáni” helyzetből való indulástól. Ennek okait az itteni értékelések

abban látják, hogy a Szovjetunió felismerte, hogy a kelet-európai országok súlyos gazdasági, politikai válsága az együttműködés jelen keretei között nem megoldható. Ezen országok gazdasági talpraállításhoz és a politikai rendszerek konszolidálásához a Szovjetunió még hosszú távon sem képes megfelelő segítséget nyújtani, csupán a Nyugat, annak viszont politikai ára van. A politikailag és gazdaságilag instabilabbá váló országokban pedig a katonai beavatkozás lehetősége Afganisztán után elképzelhetetlen. Ilyen értelemben a Bogomolov féle nyilatkozat biztató jelzésnek is felfogható a magyarországi reformfolyamatok továbbviteléhez.

Az itteni véleményekből azonban kitűnik az is, hogy imitt-amott fontosabb kérdésekben ellentmondásokat vélnek felfedezni. Példaként említik, hogy miközben Beck Tamás kereskedelmi miniszter az EFTA-hoz való közeledés mellett szállt síkra, néhány órával később a kormány szóvivője úgy nyilatkozott, hogy a kérdés nem aktuális. Sokak véleménye szerint a politikával ellentétben a gazdaságban egyelőre még mindig a fékező erők érvényesülnek jobban. A gazdaságban hozott intézkedéseknek, sokak véleménye szerint, inflációgerjesztő és teljesítmény-visszafogó hatása van. Gyakorlatilag egy az 1968-as helyzet utánihoz hasonló, „félszívvel” végrehajtott reformtevékenység kezd kibontakozni azzal a különbséggel, hogy a romboló hatásokat a vezetés még rövid távon is nehezebben tudja „kalkulálni”. Gazdasági vonalon ehhez nem rendelkezik megfelelő eszközökkel, a lakosság felé ugyanakkor magára kell vállalnia a felelősséget. Többek véleménye szerint a nagy lehetőség az lenne, ha akár egy rövid távú operatív gazdasági program keretében is valamennyi, a valódi piacgazdaságot gátló akadályt felszámolná. Az általános vélemény azonban az, hogy a Grósz-Németh vonal által képviselt politikának-gazdaságpolitikának egyelőre ésszerűbb alternatívája nincsen, ennek a vonalnak azonban most a túléléshez harcolnia kell az idővel.

Elvtársi üdvözléssel

(Dr. Horváth István)

31. DOKUMENTUM

Levél Némethnek a magyar helyzet megítéléséről

Németh Miklós elvtárs,
az MSZMP PB tagja,
a Minisztertanács elnöke
Budapest

Bonn, 1989. április 20.

Kedves Németh elvtárs!

Az elmúlt hetekben számos beszélgetést folytattam az NSZK több vezető politikusával, gazdasági és pénzügyi szakemberével. E vezető személyek kivétel nélkül nagy érdeklődést mutatnak a hazánkban folyó átalakulási folyamat iránt, de nyilvánvalóan eltérő politikai képességeik, érdekeik alapján különbözően vélekednek kilátásainkról, kibontakozásunk lehetséges útjairól. A beszélgetések lényegét a következőkben igyekszem összegezni:

A magyar gazdaságnak a következő néhány évben két egymással szervesen összefüggő, de a megvalósíthatóság szempontjából részben egymás ellen ható problémát kell megoldania. A súlyos egyensúlyi gondjaink kezelését és gazdaságunk versenyképességének számottevő erősítését.

Az utóbbi követelmény érdekében – főleg az elmúlt egy évben – történtek ugyan lépések, de – a vélemények többsége szerint – a gazdaságpolitika lényegében a Grósz-kormányzat alatt is a hagyományos közgazdasági eszközrendszer és irányítási felfogás alapján működött, amelyet időnként kapkodás, időnként pedig a határozatlansággal megtett lépések jellemeztek.

A tavalyi év jobb exporteredményei kedvező nemzetközi viszszhangot váltottak ugyan ki, de bármilyen „tiszteletet” ébresztőek is a számok, a valóságot nem tudták elfedni. Itteni gazdasági körök úgy értékelik, hogy a következő két-három évben még van esélyünk arra, hogy a jelenlegi gazdaságpolitikát

folytatva elkerüljük az átütőmezést. A turizmus ígér még tartalékokat (amelyeknek kiaknázása azonban az egész szektorral kapcsolatos eddigi álláspontunk átértékelését is feltételezi, pl. idegenrendészeti kérdésekben, külföldiek ingatlanszerzési korlátainak feloldásában stb.), és az export érdekében „áramvonalasított” gazdaságunk is rejt bizonyos lehetőségeket, főleg a kis- és középvállalati szférában. Mindez párosulva a még ki nem merített, korlátozott összegű hitellehetőségekkel azt jelentheti, hogy át tudjuk „vészelni” az elkövetkező pár esztendő.

A gondot itteni megítélések szerint elsősorban az okozza, hogy a politikai-gazdasági átalakulás nem párosul a kívánatos erélyességű irányítással és megfelelő hatékonyságú gazdaságstratégiával, amelyek a teljesítménynövekedés elengedhetetlen feltételei lennének. „Céldeficitben” szenvedünk, ezért egy sor problémát továbbra is magunk előtt görgetünk.

Tény, hogy az alapvetően az egyensúlyra és így a devizabevételek fokozására irányuló politika egyelőre nélkülözhetetlenné teszi a korábbi struktúrák megőrzését, illetve csak óvatos megváltoztatására ösztönöz. Az adósságszolgálati kötelezettségeink egy részét továbbra is csak pótlólagos hitelfelvételekkel tudjuk teljesíteni, amely behatárolja a gazdaság modernizálásának lehetőségeit. A külföldi tőke beáramlása pótlólagos forrást jelenthetne ugyan, de az általános átalakulással kapcsolatos sok belső bizonytalansági tényező, az araszolva változó feltételek – a kedvező általános jogi szabályozás ellenére – csak lassan biztosítják azt a légkört, amely valódi vonzerőt jelenthet a potenciális érdeklődők számára. A lassan mégis növekvő számú külföldi érdekltségű vállalatok importigénye – a háttérparaj fejletlensége, az akadozó kooperációs kapcsolatok miatt – néhány évig várhatólag növekvő lesz, újabb megterhelésnek kitéve fizetési mérlegünket.

A jelenlegi lehetőségeink alapján megvalósuló strukturális átalakulás terhei (szubvenciók leépítése, fogyasztás visszafogása stb.) hosszú időre elhúzódnak, az eredmények – amelyben

a lakosság többsége kételkedik – várhatólag csak a távoli jövőben jelentkeznek. Ez veszélyezteti a belpolitikai stabilitást és a rövid távú gazdasági érdekeket (pl. gazdaságtalan exportra is rá vagyunk utalva), amelyek olyan ellenhatások forrásává válnak, amelyek lassítják a kibontakozás ütemét.

Az utóbbi hetekben egyre többen utalnak arra, hogy a külföldet – a „lélegzetelállítónak” gyakran nevezett belpolitikai változásaink ellenére – eléggé nyugtalanítja és óvatosságra inti az, hogy a magyar politikai-gazdasági átalakulással kapcsolatos elképzelések, célok még mindig nem tisztultak le kellőképpen. Vezető politikusaink gyakorta ellentmondásos nyilatkozataiból arra következtetnek, hogy még nincs eldöntve, hogy hová akar az ország fejlődni, és milyen eszközrendszerrel kívánja a célokat elérni. A politikai lépések mögött egyelőre még nem látszanak valódi változások. A vezető körökben a többpártrendszerrel kapcsolatban egyidejűleg érezhető lelkesedés, csodálat és csendes tartózkodás. Ez utóbbiak magatartása abból a véleményből táplálkozik, hogy a valóságos többpártrendszer a társadalom pluralisztikus viszonyaira támaszkodik, azt pedig a társadalom egyedeinek a gazdaságban betöltött helye és szerepe alakítja, formálja. Vagyis a többpártrendszeren alapuló politikai pluralizmus csak a vállalkozáson alapuló gazdasági pluralizmus bázisán alakulhat ki, ehhez a társadalmi rendszer ideológiája teljes és gyökeres átértékelésére lenne szükség. E tekintetben, itteni értékelés szerint, Magyarország jutott legtovább, de a nyitás és átalakulás politikai ideológiai korlátai már most körvonalazódnak. A politika úgy hirdette meg a többpártrendszer elvét, hogy a gazdaságban még csak éppen elkezdődött a demokratizálódás, az MSZMP pedig monopol hatalmának megtartására törekszik. Itteni vélemények szerint ezt alátámasztani látszik a közületekben, fegyveres testületeknél és az üzemekben, az MSZMP pozícióit „megtartani-megszüntetni” kérdésekben kialakult vita, és az ezzel összefüggésben tett legutóbbi Grósz nyilatkozat. A politikai átalakulással kapcsolatos bizonytalanságok, az átmeneti időszakra vonatkozó konkrét „lépésprogram” hiánya a lakosság többségének érdektelenségével – közömbösségével párosul. A politikai bizonytalanság

visszatükröződik a kormányzati munkában is. Utalnak számos ellentmondásos és érthetetlen intézkedésre, kormánynyilatkozatra (lakossági vámrendelkezések, forintleértékelés vagy az EG-EFTA-val kapcsolatos Raft-Beck nyilatkozat stb.), amelyek egy átgondolt politikai-gazdasági stratégiai lépésprogram hiányát látszanak bizonyítani. Ezek a jelenségek a tőkét is nagyobb óvatosságra intik.

A tőke bizonytalansági érzését tovább erősíti, hogy egyelőre nem tudunk receptet találni az ellátásunkban és értékesítésünkben meghatározó szerepet játszó KGST (főleg szovjet) viszonylatra, amely egyre inkább nemcsak erőforrás elszívóvá, hanem minőségi, ár-, szerkezeti és munkaerőkölcsi hatásain keresztül visszahúzó, valamint a konvertibilis egyensúlyt megterhelő tényezővé válik. Ez a viszonylat rövid- és középtávon is egyre több bizonytalansági elemet visz a gazdaságunkba. Ezt a Szovjetunió erősödő eladósodása és az abból következő növekvő nyugati exportkényszere, valamint a nyersanyag kitermelés korlátai egyaránt valószínűsítik.

Az eddigi tapasztalatok, tendenciák alapján – elsősorban pénzügyi körökben – azt a következtetést vonják le, hogy a magyar gazdaság az eddigi megoldásokkal önerőből aligha lesz képes a külső egyensúly kívánatos szintjének biztosítására. Ennek következtében valószínű, hogy a törlesztési csúcsévek felé haladva nem tudjuk elkerülni az átütőmezést. Ennek kedvezőtlen gazdasági, politikai és lélektani hatásai (nemzetközi pénzügyi és termelőtőkére) nyilvánvalóak.

A helyzet veszélyességét csak fokozza, hogy olyan időszakban juthatunk el cselekvési lehetőségeink beszűküléséig, amikor a mostani, számunkra kedvező nemzetközi gazdasági-politikai feltételrendszer is hátrányosan változhat.

A rohamosan változó világ gazdasági környezet állandó alkalmazkodásra kényszerít bennünket. Az erőviszonyok gyors változása miatt a versenypozícióink tovább romlanak. Ez nemcsak a fejlett és az ún. küszöbországokra érvényes, hanem a ma még a miénkhez

hasznos súlyos gondokkal, de lényegesen nagyobb tartalékokkal rendelkező fejlődőekre is.

Politikailag nagyon valószínű, hogy az egészében javuló világ- és Európa-politikai közeget számos belső feszültség (főleg kelet-európai) tovább fogja terhelni, amely destabilizációs hatásai miatt negatív irányban relativizálhatja megítélésünket mind a Nyugat, mind a Szovjetunió részéről, különösen, ha az ígért eredményekkel adósak maradunk. Ennek jelei ma már éppen a közelgő lengyel-NSZK csúcstalálkozó körüli vita kapcsán konkrétan kitapinthatók. Vezető politikai-gazdasági körökben állandóan napirenden lévő kérdések: Van-e értelme, hogy az NSZK tovább finanszírozza Lengyelországot, egyáltalán Kelet-Európát? Hiszen ezen országok „beágyazódásuk” miatt lényegében továbbra is adósok a valóságos politikai-gazdasági fordulat-tal. Ezek a változások nem csak felszínes, az uralkodó pártok továbbélését, a társadalmi rendszerek konzerválását célzó reformlépések?

Ma az NSZK politikai-gazdasági, pénzügyi köreinek véleménye megoszlik a tekintetben, hogy a magyar vezetésnek milyen gazdaságpolitikát, gazdasági stratégiát kellene követnie ahhoz, hogy a krízisből kilábaljon. A gazdasági szakemberek többsége és a politikusok egy része csak egy radikális és gyors – a Nyugat által politikailag és pénzügyileg is támogatott – valutareformmal egybekötött, Ausztriához, az NSZK-hoz hasonló szociális piacgazdaságra való áttéréssel lát hosszú távon megoldást. A pénzügyi szakemberek – főleg bankárok – és a politikusok többsége (félve a fizetésektelenség bekövetkezésétől és a nem kívánt politikai robbanás veszélyeitől) egy lassúbb átalakulásban látja a kilábalás lehetőségét. Az ehhez a körhöz tartozók a kelet-európai országokhoz fűződő kapcsolataikat vagy kizárólag gazdasági érdekeik alapján értékelik, vagy a politikai prioritásokat illetően Magyarországot csak a Szovjetunió, az NDK, Lengyelország után sorolják. (Pl. Stoltenberg eddigi pénzügyminiszter, több nagy kereskedelmi bank vezetője és a szociáldemokrácia többsége.)

Van a gazdasági és politikai köröknek azonban egy harmadik csoportja is. Az ebbe tartozók (pl. Kohl, Späth, Hausmann, Lambsdorf, Waigel) a gazdasági lehetőségeink, valamint politikai, ideológiai és az elmúlt 40 év alatt kialakult szociálpolitikai beidegződéseink alapján is látnak kibontakozási lehetőséget. Abból indulnak ki, hogy megfelelő erőforrások hiányában nem szabad a makroökonomiai struktúraváltást erőszakolni, mert az további feszültségekhez vezetne, újabb erőpróbának kitéve a jó irányba beindult politikai-gazdasági folyamatokat. Ezzel összefüggésben hivatkoznak a nyugatnémet gazdaságban a nagy világgazdasági váltást (1973) követő 2-3 évben szerzett tapasztalatokra. A megugrott nyersanyag- és energiaárak, továbbá a kereslet csökkenése – amely rontotta a kapacitáskihasználást – rendkívül nehéz helyzet elé állították a vállalatok jelentős részét. Likviditásuk romlásával visszafogottá vált a beruházási tevékenységük is. Jelentős modernizálásra vagy új kapacitások kiépítésére (néhány területtől eltekintve) nem volt mód. Ebben a helyzetben a vállalkozók elsősorban racionalizáló beruházásokat hajtottak végre. Ezek köre nagyon széles volt, mint pl: fajlagos anyag- és energiaráfordítások csökkentése, gyártmányprofil módosítása, adatszolgáltatás gépesítése stb. Egyes ágazatokban (főleg a gép- és könnyűiparban) anélkül, hogy az éves beruházások szintje lényegesen növekedett volna, magas, esetenként két számjegyet megközelítő termelékenységi növekedést sikerült elérni. A vállalatok versenyképességüket másképpen is javították. Pl. tovább szigorodott a készletgazdálkodás vagy a szállítási határidőket lényegesen (pl. a könnyűiparban az említett 3 év alatt felezték, harmadolták) csökkentették. Ez a mikroszinten beindult és szelektív hatású mozgás – impulzusain keresztül – (pl. növekvő igény irodagépek, korszerű anyagok és berendezések, stb. iránt) átvezetett a gazdaság makroszintű modernizálásához. Szakemberek szerint a magyar gazdaságnak szintén jelentős hasonló tartalékai vannak. Ezek adódnak pl: a kapacitások kihasználásának alacsony szintjéből, a nem kielégítő munkafegyelemből, a rossz hatásfokú üzemszervezésből stb. Ezeket a tartalékokat kellene elsőként mozgósítani, ami természetesen csak kötöttségektől mentes, működőképes piaci mechanizmusok közepette (beleértve a minél

erőteljesebb külgazdasági nyitást is) képzelhető el. Ezért csak olyan irányú változás volna javasolt, amely - még ha középtávon a jelenlegi struktúrában is - kizárólag a gazdasági teljesítményt tolerálná. Olyan változás volna tehát szükséges, amely főleg a racionalizálást kényszerítené ki, és a kívánt változásokat a mikroszférában indítaná el. A különböző szempontokat figyelembe véve véleményük szerint a jelenlegi időszakban a magyar vezetésnek csak egy átgondolt politikai-gazdasági programra támaszkodó, következetes, kiegyensúlyozott ütemben, negatívumjaival együtt végrehajtott gazdaságpolitikával kellene operálnia. Ehhez radikális változtatás szükséges az irányítási rendszerben, amely viszont feltételezi a politikai és gazdasági struktúrák drasztikus szétválasztását is.

A program, a vállalati verseny maximális élezésével a teljesítmény növekedését helyezné a gazdaságpolitikai cselekvés középpontjába, és az egyensúlyproblémáink megoldását az előzőekkel összefüggésben hosszabb távra törekedne biztosítani.

Gazdasági és pénzügyi körökben az utóbbi időben felvetődött a gondolat, és többen elképzelhetőnek tartanak, hogy egy új gazdaságstratégiai fordulat véghezvitele ellenében - azt esetleg néhány országgal, illetve nemzetközi pénzügyi szervezetekkel előzetesen egyeztetve - pótlólagos pénzügyi erőforrásokat igényelhetnénk. Ehhez az NSZK-ban a kancellár mellett bizonyára támogatást kapnánk a velünk rendkívül szimpatizáló Waigel új pénzügyminisztertől, aki egyúttal a CSU pártelnöke is. Egy ilyen „konstrukció” - túl a jelenlegi „ügyeinken” - azért is hasznos lehetne, mert a szocialista országok hitelfelvételi gyakorlata már számos finanszírozási formát lejáratosított, és a kilátástalan reformtörekvések miatti bizalom a minimálisra csökkent. Ezen országok elhúzódozó politikai, társadalmi, gazdasági válságai miatt a gazdasági érdektelenség egyre nő. Ezért - bár a nemzetközi pénzvilágban sok szabad tőke halmozódott fel - egyre nehezebb a kelet-európai kérelmezőknek olyan hitelekhez jutni, amelyek:

- egyensúlyproblémák finanszírozását szolgálják,
- olyan átfogó struktúrarendeződést ígérnek, amely még siker esetén is csak hosszú idő alatt érik be,
- olyan célprogramokra, amelyek hatékonyságát a közgazdasági környezet visszahúzó ereje eleve kétségessé tesz.

Ennek érdekében természetesen sokoldalú diplomáciai tevékenységet kellene kibontakoztatnunk a legfejlettebb ipari országok és nemzetközi pénzügyi szervek „megnyerése” céljából. Pozitív reagálásuk esélyét növeli, hogy a megoldásnak „laboratóriumi” értéke lenne, mert egy átfogó gazdasági megújulás (nem pedig részcélok) megfinanszírozásáról lenne szó, amely egybekapcsolódik a nemzetközi munkamegosztásba való legszerveesebb bekapcsolódásunkkal.

Az új - nevezzük - „racionalizálási és megújulási munkaprogram” a következő fontosabb elemeket tartalmazhatná:

1. Új gazdaságstratégia meghatározása. 4-5 évre kizárólag a gazdasági teljesítmény legyen az értékmérő. Ennek megfelelően kevésbé arra kellene koncentrálnunk, hogy ellátási oldalról hogyan lehet az adott struktúrát működtetni, hanem hogy milyen eszközökkel lehetne a gazdaság gyorsított liberalizálását végrehajtani, és ezáltal a nagyobb teljesítményt kikényszeríteni.

2. A magyar gazdaság eddigieknél radikálisabb átorientálása a piacgazdaságra, amely részben a magántulajdon erősödését, de mindenekelőtt a monopolhelyzet megszüntetésével a vállalatok közötti verseny kiélezését tételezi fel. A változásokat elsősorban a kis- és középvállalati kategóriában célszerű ösztönözni. Lényeges, hogy a vezetői és alkalmazotti jövedelmek kizárólag a vállalati eredményektől függően alakuljanak. Tartósan veszteséges, illetve szubvencionált vállalatok vezetőinek, alkalmazottainak jövedelme a vállalati helyzettel összhangban csökkenjen.

3. Ennek érdekében differenciált, hosszabb távon kiszámítható, ösztönző adórendszer működtetése volna szükséges.

4. A gazdaság egészének működéséhez szükséges keretfeltételek meghatározása és ezek stabilitásának garantálása. Szigorú monetáris politika és a külgazdasági nyitás eszközrendszerének kiépítése.

5. A forint konvertibilitásának megteremtésére irányuló szándék bejelentése (még ha részlegesen is). Enélkül szoros kapcsolatunk a világgpiaccal nem alakítható ki, és a pozitív impulzusok onnan csak áttételesen, meggyengülve jutnak el hozzánk. A külföldi tőke eredményes bevonásának is lényeges előremozdító eleme lenne egy ilyen lépés.

6. Szigorú takarékoság, vitatható beruházások felülvizsgálata.

7. Viszonylati politikánk átértékelése. Külgazdasági törekvéseink pillére a fejlett nyugati világhoz, mindenekelőtt Nyugat-Európához való alkalmazkodás meggyorsítása kell hogy legyen. A KGST viszonylatban a feltételek átfogó romlására kell felkészülni. Emiatt a lehetőségekhez képest törekednünk kell a szocialista relációjú dollár-rubel konverzió visszafejlesztésére, illetve szabaddevizás konstrukcióba való átemelésére. (Ez a külföldi tőke számára is nagyobb vonzerőt jelentene.)

A csökkenő importot e térségből más (főleg fejlődő) relációkba kell áthelyezni. Ezt azonban nem mint politikai döntést, hanem mint váltási kényszert kell felfogni. A teljesítmény orientáltsága és a lassan átalakuló magyar termelési struktúra bizonyosan nem fog a korábbihoz hasonló mennyiségű nyers- és alapanyagot igényelni, továbbá a szállítások jobb ütemezése és minősége is megtakarításokat eredményezhet.

8. A külföldi tőke magyarországi tevékenységének útjában álló mindennemű akadály megszüntetése (idegenrendészeti előírások, ingatlanszerzési lehetőségek stb.)

9. A gazdaság általános teljesítményének növelése érdekében végrehajtandó program feltételezi a foglalkoztatás- és alkalmazáspolitikai gyakorlat radikális megváltoztatását, a poli-

tikai pártok tevékenységének szabályozását és az érdekképviselési rendszer alapelveinek újragondolását.

Tudom, a programban javasolt pontok jó részére vonatkozóan már megkezdődött a kormányzati munka, egy részükre még politikai álláspont kialakítása szükséges. A hangsúly azonban a javaslatban az új gazdaságstratégia kialakításán túl az „új kormány új programjának” meghirdetésén van, amelyet a médiákon keresztül kellene a belföld és a külföld számára megfelelően ismertetni. Erre még akkor is szükség van, ha nyilvánvalóan a tömegek egy részének kritikáját is kiváltja. Kormányok azonban politikai-gazdasági programok nélkül nem tevékenykedhetnek felelősséggel. És az is világos, hogy az egyes kormányok tevékenységét nem mindenki egyformán értékeli. A többség azonban nemcsak az eredményeket, hanem a következetességet is értékeli. Az eredmény azonban csak akkor várható, ha az adott programot a kormánytagok egységes szemlélettel hajtják végre.

Abban a reményben, hogy néhány hasznosítható gondolattal is szolgáltam

(Dr. Horváth István)

32. DOKUMENTUM

A Bundestag határozati javaslata Magyarországról

[1989. június]

A CDU/CSU, SPD, FDP és a Zöldek parlamenti frakcióinak hat javaslata

Politikai változás Magyarországon

Magyarország a politikai rendszer alapvető reformjához kezdett. A reformok a többpártrendszerű parlamenti demokrácia, az emberi jogok, a jogállamiság, az intézmények pluralizmusának biztosítására, az államhatalmi ágak szétválasztására és a tömegtájékoztatási eszközök sokarcúságára irányulnak. Új politikai pártok és társadalmi intézmények alakultak, illetve vannak az alakulás stádiumában. A kormány és az ellenzék egy átfogó politikai párbeszédbe kezdett annak érdekében, hogy az átalakulási folyamat széles bázisát biztosítsák.

Magyarország elhatározta gazdaságának piacgazdasággá történő átalakítását. Az ehhez szükséges törvények részben már életbe léptek, illetve az előkészület stádiumában vannak. Magyarország a világgazdasággal való szoros együttműködésre törekszik.

A belső reformfolyamattal párhuzamosan Magyarország külpolitikailag nyitott, és a szomszédos országokkal az együttműködést jelentősen intenzifikálta. Magyarország polgárai számára nagyvonalúan biztosítja a külföldre utazás jogát. Nyugati határain megszüntette a határzárakat és a vasfüggönyt. Magyarország a területén élő etnikai kisebbségek számára biztosítja az egyenjogúság státuszát, lehetővé teszi kulturális identitásuk megőrzését. Ez a politika valamennyi kelet-európai ország számára iránymutató.

A Bundestagnak a következő határozatot kellene hoznia:

A Bundestag üdvözli Magyarország aktív és kiegyensúlyozott szerepét, amelyet a multilaterális, különösen a Helsinkifolyamat és az Egyesült Nemzetek keretében játszik. A Bundestag felkéri a Szövetségi Kormányt, hogy a Magyarországgal folytatott eddigi jó együttműködést folytassa és intenzifikálja.

A Bundestag különös tekintettel üdvözli Magyarország részvételét az interparlamentáris együttműködésben, különös tekintettel az Interparlamentáris Unió keretében belül. Üdvözli azt a tényt, hogy rövid időn belül Magyarország Jugoszlávia, Lengyelország és Szovjetunió mellett meghívást kap az Európa Tanács parlamenti közgyűlésére.

A Bundestag üdvözli és támogatja a magyarországi változásokat, amelyek a demokrácia és a pluralizmus bevezetésével hozzájárulnak a kelet-nyugati bizalom erősödéséhez, amelyek erősítik a Helsinkifolyamat megvalósulását.

A Bundestag üdvözli és támogatja a magyarországi változásokat, amelyek a demokrácia és a pluralizmus bevezetésével hozzájárulnak a kelet-nyugati bizalom erősödéséhez, amelyek erősítik a Helsinkifolyamat megvalósulását.

A Bundestag megelégedéssel vette tudomásul, hogy a környezetvédelem kérdései a magyar politikában fontos szerepet kapnak, üdvözli, hogy a magyar kormány elhatározta a nagymarosi erőmű építkezésének leállítását.

A Bundestag üdvözli a szövetségi kormány azon törekvéseit, amelyeket a magyarországi politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás támogatása irányába kifejt. Megelégedését nyilvánítja ki a magyar-nyugatnémet gazdasági, kulturális és tudományos együttműködés területén elért eredmények láttán. A nyugatnémet-magyar együttműködés a különböző társadalmi berendezkedésű országok közötti egyenrangú és kölcsönös előnyöket biztosító kapcsolatok vonatkozásában modellértékű. A Bundestag felkéri a szövetségi kormányt, hogy a jövőben is nyújtson segítséget a Magyarországon élő német kisebbség számára - anyagi és szellemi támogatással - saját hagyományai és kultúrája megőrzéséhez.

A Bundestag felhívja és felkéri a szövetségi kormányt, hogy lehetőségei függvényében nyújtson segítséget a magyar gazdaság átalakításához. A Bundestag megelégedéssel vette tudomásul a Közös Piac és Magyarország között létrejött együttműködési és kereskedelmi megállapodást, amely előírja a kereskedelmi

korlátozások feloldását. A Bundestag felkéri a szövetségi kormányt, hogy Magyarország beadványát a Tizenkettekkel felveendő politikai párbeszédre támogassa.

A Bundestag felkéri a szövetségi kormányt, hogy a Közös Piacban hatékonyan járuljon hozzá ahhoz, hogy a Közös Piac és Magyarország között egy átfogó egyezmény jöjjön létre. Ezáltal elérhetővé kell tenni, hogy:

- a kereskedelmi korlátozások lehetőleg leggyorsabban leépüljenek,
- megvalósuljon a Magyar Népköztársaság képviselte a Közös Piacnál,
- a Magyar Népköztársaság időben értesüljön a közös piaci normák változásairól,
- megkezdődjenek a tárgyalások a Montan Unió és Magyarország között azzal a céllal, hogy megállapodás szülessen az ezen a területen folytatandó kereskedelmi tevékenységről,
- fokozódjon a mindkét irányú mezőgazdasági kereskedelem (Magyarországnak meghatározott termékek vonatkozásában lépésről-lépésre jobb piaclehetőségeket kell biztosítani),
- az Európai Beruházási Bank vizsgálja felül pénzügyi lehetőségeit, amelyek a magyarországi beruházások fokozódását eredményezi,
- Magyarország lehetőséget kapjon néhány EUREKA programban való részvételre.

A Bundestag üdvözli a magyar és nyugatnémet vállalkozók együttműködésének fokozódását, különösen a közép- és kisüzemek területén. A vegyesvállalatok ugyanis nagyban hozzájárulhatnak a magyarországi változásokhoz.

A Bundestag felszólítja a német gazdaságot a Magyarországgal folytatandó együttműködés intenzifikálására, a szakemberképzés magyarországi támogatására és a közvetlen beruházások fokozására.

Bonn, 1989. június 21.

33. DOKUMENTUM

Levél Némethnek a népszavazás bonni megítéléséről

1989. december 4.

Németh Miklós

a Magyar Köztársaság Minisztertanácsának elnöke

Budapest

Bonn, 1989. december 4.

Tisztelt Miniszterelnök úr!

Bonni politikai körökben a népszavazás eredményével és magával a népszavazás létrejöttének körülményeivel kapcsolatban sokan aggodalmuknak adtak hangot, feltéve a kérdést: egyáltalán szükség volt-e rá? E vezető körökben meg vannak győződve arról, hogy csak látszólag járult hozzá a demokrácia erősítéséhez, mivel az SZDSZ és a FIDESZ gyakorlatilag antidemokratikus kerülő úton hatálytalanította a háromoldalú politikai egyeztető tárgyalásokon korábban elért kompromisszumok nagy részét. Az egyre súlyosbodó gazdasági és politikai helyzetben megakadályozták azt, hogy az ország egy a nép által közvetlenül választott köztársasági elnök személyében hatékony és cselekvőképes politikai vezetőt kapjon a gazdasági és politikai struktúra kiépítésének ebben a válságos időszakában. Ebből következően úgy ítélik meg, hogy ha a baloldali jelöltjei (Pozsgay, Szűrös, Kulcsár) végképpen lekerülnek a politikai színpadról, az MSZP-nek jelentősen csökkennek a lehetőségei a jövőbeni pluralisztikus politikai rendszer folyamatainak befolyásolására. (Bonnban az a vélemény, hogy Pozsgay jelentős taktikai és nagy politikai hibát vétett, de még látnak lehetőséget ahhoz, hogy talpra álljon.)

A népszavazás egyúttal néhány olyan jelenségre is rámutatott, amelyből a tanulságot sürgősen le kell vonni valamennyi politikai erőnek. Az első és legfontosabb, hogy az 58%-os választási arány - az MDF bojkottfelhívása ellenére - megmutatta,

a magyar lakosság politikailag egyáltalán nem olyan passzív, mint ahogyan azt az előzetes jelek szerint várni lehetett. Sokkal inkább aktív, érzékeny befogadó közeg, de óriási mértékben dezorientált, ezért fennáll annak veszélye, hogy a politikai erők egyenlőtlen választási propagandája esetén egy további népszavazás eredménye sem a valóságos érdekviszonyokat fogja tükrözni.

A népszavazás ugyanakkor azt is igazolni látszik, hogy az SZDSZ-FIDESZ hosszú távon csak látszólagos győzelmet aratott. Saját köztársasági elnökjelöltjük nincs, és csak a minden esetben nagyobb sikerrel kecsegtető tiltakozó szavazatokra apellálnak. A közel 8 millió lehetséges szavazatból valamivel több mint 2 milliót szereztek meg, de kérdés azonban, hogy ezek valamilyen módon SZDSZ-FIDESZ, illetve szövetségeseik mellett szavaztak-e, vagy csak egyszerűen nem akartak a régi (kommunista) rendszerhez még kötődő köztársasági elnököt választani. Feltehető, hogy ezek nagy része az országgyűlési választások során az MDF jelöltjét fogja előnyben részesíteni. Azt sem lehet egyértelműen leszögezni, hogy a közel 4 millió távolmaradó teljes egészében az MDF szimpatizánsa. Számolni kell nem elhanyagolható számú politikailag közönyös vagy még döntésre nem jutott állampolgárral is. Ennek kiderítése azonnali közvéleménykutatói munkát igényelne. Az eredmény valószínűleg azt mutatná, hogy nem szabad egyértelműen az MDF vereségéről beszélni.

Az előzetes várakozással ellentétben a népszavazás viszonylag kedvező eredményt hozott az MSZP számára, amely ugyancsak valamivel több mint 2 millió szavazatot szerzett. A közte és az SZDSZ-FIDESZ közötti elenyésző szavazatkülönbség megmutatta, hogy az új párt jól vette az első akadályt, és bonni értékelések szerint még van lehetősége a pozíciói javítására. Ezzel jelentősen mérséklődött annak veszélye, hogy az ország egy nem kellően erős, mérsékelt demokratikus baloldal nélkül marad.

Nem lehet ma még világosan megítélni a vidéken élő választópolgárok magatartását sem. A Népfront itteni értékelés szerint bár a legjobban kiépített infrastruktúrával rendelkezik vidé-

ken is, jelentős politikai erőt egyelőre még nem képvisel. Nem bejegyzett párt, hívei számát tekintve pedig bizonytalan politikai erő, mivel sokan a korábbi politikai struktúra rosszízű ellenzéki maradványának tekintik. Bonnban nagy megnyugvással vették tudomásul a másik három kérdésre leadott 95%-os pozitív szavazati arányt. Ebből kitűnik, hogy az újra szerveződő MSZMP-nek számszerűen ugyan nagy taglétszáma van, de a választókra gyakorolt befolyása csekély. A lakosság egyértelműen a reformok visszafordíthatatlansága mellett döntött. Megmutatkozott egy olyan tendencia, hogy a lakosság egyre inkább el akar fordulni mindentől és minden politikustól, ami és aki magával hordozza a múlt terhét. Ennek áldozatul eshetnek még a legbátrabb reformpolitikuskok is. Ezért nyitva maradt a kérdés, hogy a jelenlegi kormány elnökének milyenek az esélyei egy koalíció esetén Antall Józseffel szemben. A kormány most mindenesetre időt nyert, kezében maradt a reformpolitika irányítása, amelyet eddig is - valódi parlamenti bázis nélkül - egyedül vitt, miközben a fiatal pártok lassan „begyakorolják” magukat a demokráciába. A kormánynak még hiányzik az Országgyűlés hozzájárulása a szigorú gazdasági programjához, amitől viszont az IMF támogatása függhet. Erre viszont nagy szükség lenne a közelgő tél és a tervezett megszorító intézkedések miatt. A lakosság rossz hangulatát tekintve azonban egyik párt sem szeretné beleegyezését adni a fogyasztás további visszaszorításához és a devizafelhasználás szigorításához. Enélkül azonban aligha kapja meg az ország az IMF-től várt támogatást. Gyakorlatilag ez az ellentmondás hordozza magában azt a veszélyt, hogy Magyarországon a helyzet hetek alatt változhat.

A választások kimenetelét illetően még a legbelsőbb elemzések sem bocsátkoznak jóslatokba. A kormánytanácsadók legtöbbször arra fekteti a hangsúlyt, hogy az NSZK kormányának a békés átmennethez kell, hogy érdeke fűződjön, ez pedig feltételezi, hogy az MSZP, mint a baloldalt tömörítő erő koalícióban maradjon. Ezért a jelenlegi kormány tehet a legtöbbet. Részben azzal, hogy továbbra is azon munkálkodik, hogy elhitesse a választókkal: nem azonos a korábbi rezsimmel. Ezt kifejezésre juttathatja a hátralévő időszakban kormányzati intézkedésekkel,

látványosabb személyi konzekvenciákkal és nem utolsósorban ügyes választási kampánnyal. Ehhez javasolják igénybe venni külföldi szakemberek tanácsát is. (Az SZDSZ pl. Dr. Schröder független politikai tanácsadót vette igénybe a népszavazást megelőzően.) Csak e három tényező hatékony együttes hatása eredményezheti a választásokon megfelelő pontszámok elérését.

Genscher legutóbbi magyarországi látogatása során Arnot budapesti NSZK nagykövet a következő tájékoztatást adta a külügyminiszternek hazánk belpolitikai helyzetéről:

Magyarországon három nagyobb politikai erő kezd egyértelműen kirajzolódni. Az MDF, az MSZP és az SZDSZ-FIDESZ. Mindhárom erő a lakosság kb. egynegyedének támogatását élvezi. A fennmaradó rész a többi párté vagy csoportosulásé. Jelenleg számítani lehet a parlamenti választások után egy MSZP-MDF koalícióra, amely az ország legbefolyásosabb politikai ereje lesz, még akkor is, ha ez a koalíció a parlamenti többség megszerzése érdekében esetleg arra kényszerül, hogy egy harmadik kisebb szövetségest keressen. A legjobb kilátásai az MDF-nek vannak, de várható, hogy az MSZP is javítani tud még a helyzetén, amely már most sem olyan rossz, mint azt az előzetes helyi választások sejteni engedték. Az NSZK külpolitikai érdekei ezért azt kívánják meg, hogy Bonn továbbra is elsősorban az MSZP partnere legyen.

Genscher ennek megfelelően az „ellenzékkel” való találkozók során nem bocsátkozott komolyabb politikai megbeszélésekbe. Tartott számukra egy általános tájékoztatót az NSZK törekvéseiről, és megköszönte az NDK menekültekkel kapcsolatos támogatást.

Szívélyes üdvözléssel

(Dr. Horváth István)

34. DOKUMENTUM

Tájékoztatás Némethnek Kohl látogatása előtt

[1989. december 11.]

Németh Miklós úrnak
miniszterelnök

Budapest

Bonn, 1989. december 11.

Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!

Kohl kancellár közelgő magyarországi látogatása olyan időszakra esik, amely – különös tekintettel az NDK-ban bekövetkezett változásokra – számos kérdés fölvetését teszi aktuálissá. A magyarországi belső átalakulási folyamat és a magyar külpolitika nemzetközileg is elismert tevékenysége nem kevésbé járult hozzá a kelet-nyugati kapcsolatokban végbemenő gyökeres minőségi átalakuláshoz. Ez az NSZK felső politikai és gazdasági vezetésében és a lakosság legszélesebb köreiben is egyöntetű szimpátiát váltott ki hazánk iránt. Az NSZK-ban elismerik és hangoztatják Magyarország meghatározó szerepét a Kelet-Európában, ezen belül az NDK-ban bekövetkezett változásokban.

Az NDK-beli forradalmi változások, azoknak a kihatásai a kelet-nyugati kapcsolatokra előrevetítik egy teljesen új európai együttműködés kontúrjait. E folyamatban meghatározó szerepe van a két német állam egymáshoz való viszonyának. Függetlenül a máltai csúcstalálkozón használt megfogalmazásoktól, a különböző kelet- és nyugat-európai politikusok véleményétől és akaratától, a népek önrendelkezési jogának tényleges gyakorlattá válása következtében a két német állam de facto „összeszenövésének” folyamata az objektív körülmények következtében előreláthatólag sokkalta gyorsabban fog végbemenni, mint azt a kívülállók feltételezik. Ez az „összeszenövési folyamat” az NDK-ban kialakult katasztrofális helyzet következtében a szociális

jellegű területen kezdődik, amelynek jelei már most érzékelhetők. NDK állampolgárok pl. tömegesen jelentkeznek NSZK-beli kórházi kezelésre. Ennek távolabbi kihatásait szükségtelen kifejtteni (ingyenes kórházi és gyógyszerellátás, a látogatók ingyenes szállodai elhelyezése stb.).

Az NDK súlyos belső gazdasági helyzete következtében az NDK márkára rendkívül nagy nyomás nehezedik. A kapcsolatok kiszélesedése (szabad utazás, a kötelező átváltás feloldása stb.) a gyakorlatban az NSZK márka általános fizetési eszközként való elfogadását fogja kikényszeríteni. Ennek következtében már most felmerül egy valutareform szükségessége.

Az NSZK politikai elképzelésétől eltérően - amely egy lassúbb, de kiegyensúlyozottabb, a nemzetközi politikai összefüggéseket jobban figyelembe vevő, az összeurópai folyamatokkal szinkronban haladó, nem erőltetett ütemű „összenövét” tétel fel - az NDK-beli súlyos politikai, gazdasági és társadalmi válság következtében a lakosság részéről egyre erőteljesebben fogalmazódik meg a két állam egyesítésének követelése. E folyamat véleményünk szerint kívülről csak minimálisan befolyásolható, azt a két német állam politikai vezetése legfeljebb lassíthatja, de föl nem tartóztathatja.

Az NDK nagyon gyors gazdasági átalakulása olyan kérdéseket vet föl, mint pl. az NDK gazdasági kötelezettségeinek teljesítése a szomszédos KGST-országok, így hazánk irányában, vagy az NDK EK-hoz fűződő kapcsolatai minőségi megváltozásának kihatása a többi KGST-országra. Ennek következtében az EK nem kevésbé fog rákényszerülni arra, hogy újrafogalmazza a kis kelet-európai országokhoz fűződő gazdasági-kereskedelmi kapcsolatainak jellegét. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy az NDK megváltozott EK-kapcsolatai (de facto tagság) nem fogja maga után vonni Lengyelország EK-hoz fűződő kapcsolatainak újragondolását.

Ezeket a tendenciákat figyelembe véve hazánk elemi érdekei azt diktálják, hogy tovább mélyítsük az NSZK-hoz fűződő kapcsolatainkat, s egyfajta „garanciát” kapjunk arra, hogy Magyar-

ország nem szenved hátrányt az előállt új helyzet következtében. Ezért megfontolásra ajánljuk a következő javaslatok fölvetését:

- a rendszeres magas szintű, s egyben széles körű véleménycsere-t biztosító magyar-NSZK-fórum létrehozása. Ennek elsőrendű célja a kapcsolatok intézményesítése a politikai, gazdasági, kulturális és egyéb területeken (lásd ezzel kapcsolatos előzetes októberi javaslatunkat).

- az NSZK kormánya politikailag bátorítsa az eddiginél erőteljesebben NSZK pénzintézetek magyarországi jelenlétét - ne csak képviselve, hanem tényleges bankok formájában.

- az NSZK részéről milyen lehetőségek vannak kormány szintű segítségnyújtásra a magyar gazdaság szanalási és struktúra-átalakítási programjához: pl. esedékes adósságtörlesztésünk céljára van-e lehetőség nem deklarált áthidaló hitel biztosítására vagy a hitellel összefüggő vállalati konverzióra.

- jelezzük, hogy az NDK megváltozott helyzete esetleg kedvezőtlenül hathat ki a magyar-NDK relációra. Ezek ellensúlyozásához kérjük az NSZK segítséget.

- a politikai helyzet öröndetes megváltozásának eredményeként 1990-ben és azután hazánk iránt jelentősen megnövekvő turisztikai érdeklődés felveti a nagyobb NSZK részvétel szükségességét az idegenforgalom szférájában.

- együttműködés a harmadik világban.

Az NSZK gazdasági együttműködési minisztériuma részéről, amely a harmadik világgal való együttműködést koordinálja, rendszeresen kapunk jelzést arra, hogy vizsgálják Magyarország támogatásának lehetőségét. Ezzel összefüggésben kezdeményezzük, hogy az NSZK az alvállalkozókra vonatkozó szabályok felülvizsgálásával tovább könnyítse magyar vállalatok bekapcsolódását különböző projektumokba, illetve hogy nagyobb mértékben vonjon be magyar munkaerőt e projektumok megvalósításába.

- kulturális és oktatási téren:

szélesedjék a felsőoktatási együttműködés; tegyék lehetővé, hogy magyar diákok tanuljanak NSZK-beli egyetemek nappali tagozatán;

szélesedjen a DAAD-ösztöndíjak igénybevételének lehetősége;

keressük magyar élsportolók sponzorálásának lehetőségeit;

vizsgáljuk meg a nyelvoktatáshoz kapcsolódó NSZK támogatás lehetőségét, ezen belül a magyarországi német nemzetiség eddiginél erőteljesebb kulturális, nyelvi támogatásának lehetőségét az NSZK részéről.

- erősítsük meg érdekeltségünket a szerződéses kapcsolatok bővítésében (ekvivalencia, egészségügyi, közúti, légügyi egyezmények létrejöttének szorgalmazása).

- a vízumkényszer teljes eltörlése felé vezető úton fontos közbülső állomás lehetne, és a kétoldalú emberi és gazdasági kapcsolatok erősítését szolgálná, ha magyar állampolgárok minden adminisztratív akadály nélkül min. 48 órás átutazóvízumot kaphatnának bizonyos NSZK határállomásokon pl. Strassbourg/Kehl, Salzburg/Bad Reichenhall, Suben, Helmstadt. (Ha az NSZK esetleg felvetné a teljes vízummentesség kérdését, azt ne tegyük a vízumbevételekhez kapcsolódó gazdasági megfontolások tárgyává.)

- nemzetközi vonatkozásban erősítsük meg az EK-hoz fűződő politikai, gazdasági kapcsolataink fejlesztésének szándékát. Kérjük az NSZK hathatósabb támogatását az EK-hoz és más európai szervezetekhez (Európa Tanács, Európa Parlament, Észak-atlanti Közgyűlés) fűződő kapcsolataink fejlesztéséhez, az európai projektekben (ERASMUS, EUREKA) való részvételünkhöz.

Szívélyes üdvözlettel

(Dr. Horváth István)

35. DOKUMENTUM

NDK-menekült köszönő levele

[1989. december 29.]

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Turmstrasse 30
5300 Bonn 2

Ingolstadt, 1989. december 29.

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Én egy volt NDK polgár vagyok, és ez év szeptember 12-én utaztam be az NSZK-ba Magyarországon keresztül. Amikor nehéz szívvel elbúcsúztam otthonról, még egyetlen határ sem volt nyitva. Reménykedve és az akkori budapesti menekültprobléma megoldásában bízva kerekedtem útra.

Sok-sok ember önzetlenül segítette a menekülteket, hogy egyáltalán ide jöhessenek és mindent újra kezdhessenek. Mindnyájuknak köszönöm.

Különös köszönetem szeretném azonban kifejezni a magyar népnek és mindenekelőtt az Önök külügyminiszterének, Horn Gyula úrnak. Szabadságom mindenekelőtt az ő bátor és iránymutató politikájának eredménye.

Nagyra értékelem ezt a szabadságot, és mint mérnök minden erőmet a közös és békés Európáért fogom latba vetni.

Magyarország elsőnek vágta szét a vasfüggönyt, és ezáltal egy olyan fejlődést indított el, melynek eredményeként a németek az NDK-ban, Csehszlovákia, Bulgária és Románia népei meglették a bátorságot, hogy kivívják a szabadságot - micsoda világtörténelmi esemény. Európa egy nagy szabadság, egység és jövő felé halad.

A népek tudatára kell, hogy ébredjenek ezen egyszeri lehetőségnek, és ezt egy békés jövő számára kell kihasználniuk.

Túl gyakran mondták már ebben az évszázadban a háborúk, népir-tás és zsarnokság után: „Soha sem szabad, hogy megtörténjen!” Az emberi józanság kell, hogy diadalmaskodjon. Itt az idő.

Tiszta szívemből kívánok a magyar népnek a szabadság és a de-mokrácia felé vezető útján minden jót és sok sikert.

Baráti üdvözléssel és egy egészséges és sikeres Új Évet kívánva

Reinhard Deubel

sk.

36. DOKUMENTUM

Németh elismerése a nagykövetség munkatársainak

[1990. február 5.]

Dr. Horváth István

nagykövet úr

a Magyar Köztársaság Nagykövetsége

BONN

Német Szövetségi Köztársaság

Tisztelt Nagykövet Úr!

Szeretném felhasználni az alkalmat, hogy a Magyar Köztársaság kormánya nevében és személyesen is elismerésem, köszönetemet fejezzem ki önnek s a vezetése alatt álló külképviseleti kol-lektívának mindazokért az eredményes erőfeszítésekért, amelyet önök tettek a magyar-NSZK kapcsolatok fejlesztése, továbbá annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság megkaphassa azo-kat a különböző NSZK-beli hiteleket, amelyek nemzetünk számára létfontosságúak a demokratikus átalakulás nagy horderejű fel-adatainak a végrehajtásához.

Külszolgálati tevékenységükben további sikereket kívánok önnek és az NSZK-beli magyar külképviseleti kolóniának.

Budapest, 1990. február 5.

Üdvözléssel

Németh Miklós

37. DOKUMENTUM

W. Mischnik FDP-frakcióvezető levele

Nem hivatalos fordítás

A Német Szövetségi Gyűlés
FDP frakciójának elnöke

Bonn, 1990. február 5.

Öexcellenciája
Dr. Horváth István úr,
a Magyar Köztársaság nagykövete
Turmstrasse 30
5300 Bonn 2

Igen tisztelt Nagykövet Úr!

Az 1990. év népeink számára nagy jelentőségű lesz. Az NDK és Magyarország polgárai a háború után első alkalommal fognak szabad választások során egy demokratikus parlamentet választani. A németek döntő lépést tehetnek céljuk, az egység újbóli elérése felé.

Az NDK kirajzolódó fejlődése egy piacgazdasági rendszerrel rendelkező demokratikus jogállam felé sokat köszönhet az ön országa következetes reformpolitikájának. Magyarország a KGST első tagállamaként jelölte ki és haladt a demokráciához, az emberi jogok védelméhez és a gazdasági reformokhoz vezető útján. Magyarország ragaszkodott politikai irányvonalához, amikor az NDK polgárai a Német Szövetségi Köztársaságba vezető útjukat a magyar határon át keresték. Magyarországnak e szilárd elhatározása adta a KGST többi tagállamában zajló reformoknak a bátorságot, hogy nyíltan küzdjenek ideáljaikért, és váltsák azokat valóra. Az ön országa, nagykövet úr, felbecsülhetetlen szolgálatot tett Európának, melyet nem fogunk elfelejteni.

Ezért a célért dolgoztunk éveken át. A nyolcvanas években egyre intenzívebb kapcsolatok alakultak ki a Német Szövetségi Köztársaság és Magyarország között. Az FDP kezdettől fogva döntő szerepet vállalt ebből a folyamatból.

Sok önnel és az ön országának reformpolitikusaival folytatott beszélgetésre emlékszem, akiket az ön közvetítésével már korán megismerhettem. Ezen beszélgetések által megtanultam jobban megérteni a KGST államokban kirajzolódó reformfolyamatot, és az volt a benyomásom, hogy gondolatébresztő elgondolásaim értékesek voltak a véleményalkotás számára az ön országának reformpolitikusi körében.

Mi mindig egyetértettünk abban, nagykövet úr, hogy egy megreformált Magyarországnak vissza kell térnie Közép-Európába és az Európai Közösségbe. Ehhez már idejekorán átállítottuk a váltókat. Emlékeztetném az EK Bizottsága és a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága közötti 1985. és 1986. évi megbeszélésekre. Ezen kontaktusok létrejötté egy olyan időpontban, amikor ez még egyáltalán nem volt magától értetődő és veszélytelen dolog, nem utolsósorban az ön érdeme.

Az 1990. március 25-i magyarországi választások után egy új és demokratikusan választott kormány fogja jövőbe mutatóan az ön országának külpolitikai helyzetét meghatározni. Nincs semmi kétségem afelől, hogy Magyarország folytatja majd közeledését az Európai Közösséghez. Ezen az úton továbbra is erőteljesen fogjuk támogatni önöket.

Baráti üdvözléssel

Wolfgang Mischnik

38. DOKUMENTUM

A bonni spanyol nagykövet levele

[1990. február]

Nem hivatalos fordítás

Spanyolország nagykövete

Őexcellenciája Dr. Horváth István úr

a Magyar Népköztársaság nagykövete

Turmstrasse 30

5300 Bonn 2

Bonn, 1990. február 23.

Kedves Kolléga Úr!

Ha most egy új év elején visszatekintek az elmúlt esztendőre, és arra gondolok, hogy Kelet-Európában milyen jelentős változások zajlottak le, akkor olyan dolgokra emlékszem vissza, melyeket szívesen osztok meg veled, mivel ezek számomra is új jelentőséget kaptak.

Általánosan ismert, és ennek megfelelően nagyra értékeli Magyarországnak azt a döntő szerepét, amelyet az egész folyamatban játszott. A történetek szemlélésekor gyakran emlékeztem vissza a Strauss miniszterelnökkel folytatott beszélgetéseimre, aki mindig különös érdeklődéssel kísérte figyelemmel a fejlődést Keleten, miközben egyértelmű szimpátiát tanúsított a magyarok iránt. Gyakran emlegetett Téged, és számomra világossá vált, hogy Te diplomáciai eszközökkel már akkor felléptél azért, ami mára Magyarországon valósággá vált, nevezetesen egy többpártrendszerrel és piacgazdasággal rendelkező demokratikus jogállamért. Emlékszem, hogyan keltette fel érdeklődésemet a magyar nagykövet iránt, és a következőt mondta: „Vele mindenről egész nyíltan beszélhet, hiszen tudom, hogy ő nem kommunista.”

Márciusban választások lesznek Magyarországon. Ezek lesznek az első demokratikus és szabad választások a háború óta. Tudom, és itt Bonnban is sokan tudják, sokat tettél azért, hogy ez megvalósuljon.

Kívánok Magyarországnak egy boldog jövőt, és gratulálok Neked, hogy mindaz, amit Franz Josef Strauss-szal folytatott beszélgetéseidben megjósoltál, mára valósággá vált.

Baráti üdvözléssel

Eduardo Foncillas

spanyol nagykövet

39. DOKUMENTUM

Rejtjel-táviratok Horn látogatásának előkészítéséről (1990. jan.)

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 20930

Érkezett: 90.01.11.

Készítette: UN.

Ellenőrizte:

45, 24

Von. 16-ra:

Javasoljuk, hogy Horn Gyula a Genscherrel folytatott megbeszéléseken tájékozódjon az NSZK álláspontjáról Magyarország esetleges EG-tagfelvételi kérelmét illetően.

Vesse fel:

Kétoldalú kapcsolataink továbbfejlesztése érdekében hasznosnak tartanánk egy a kormányzati szerveket és a társadalmi szervezeteket is felölelő tárgyalási fórum létrehozását (az olasz-NSZK és lengyel-NSZK fórum mintájára:

Jelezze:

Érdekeltek vagyunk az ekvivalencia és a mielőbbi egészségügyi megállapodás létrejöttében. Érdekeltek vagyunk a magyar munkaerő NSZK-beli foglalkoztatásának növelésében, a munkavállalói keretnek a lehetőségek határait és az új helyzetet (NSZK-NDK viszony) is figyelembe vevő bővítésében, újabb 1000-2500 fővel.

A parlamenti határozat ismeretében hogyan ítélik meg a vízummentesség lehetőségét.

Nemzetközi vonatkozásban:

Hogyan ítéli meg az NSZK a 23-ak, ill. a 35-ök idei csúcstalálkozójának lehetőségét.

Várható-e, hogy egy esetleges 35-ös csúcson az NSZK (az NDK-val közösen) kezdeményezi a német békeszerződést helyettesítő szerződéses konstrukció elfogadását (SPD körökben hallható elképzelések).

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 00240

Érkezett: 90.03.22.

Készítette: Ud.

Ellenőrizte:

Azonnal!

43, 45,

Az SPD és FDP parlamenti frakcióktól kapott tájékoztatás szerint a halálos áldozatokat követelő marosvásárhelyi magyar-román nemzetiségi összezsapások a Magyarország és Románia közötti súlyos konfliktusok és a térség demokratikus fejlődését veszélyeztető válsággóc kialakulásának veszélyét is jelenthetik.

Az események alátámasztják az NSZK vezető politikai pártjainak azon meggyőződését, hogy a december 23-i romániai fordulatot követően nem jött létre valós társadalmi stabilitás Romániában, illetve a Nemzeti Megmentési Front Tanácsa nem képes, vagy egyes körei nem is kívánják megteremteni a közbiztonság olyan megszilárdítását, amely kizárná a nemzetiségi ellentétekkel együttjáró politikai konfliktusok erőszakos megoldási formáit.

Mindkét frakcióban úgy értékelték, hogy a nemzetiségi zavarások alapvető oka a román vezetésnek a decemberi fordulatot követően tanúsított bizonytalan magatartása volt a magyar kisebbségek jogos igényeinek (nemzetiségi autonómia, magyar nyelvű oktatás) teljesítésében.

Az erőszakos cselekmények rámutatnak arra is, hogy a nemzetiségek alapvető politikai és kulturális jogainak biztosítása fejlődésének egyik fontos feltétele, amelyek nemzetközi garanciái megteremtése nélkül a még szilárd társadalmi bázissal nem rendelkező és gazdasági krízisekkel küszködő új demokratikus

rendszerek a térség egészét destabilizáló konfliktusokba keverednek egymással.

Az SPD frakció emberi jogi munkacsoportjából elhangzott vélemény szerint a marosvásárhelyi események ráirányítják a figyelmet arra is, hogy meg kell gyorsítani az EBEE keretekben egy európai kisebbségi jogi karta kidolgozásának munkálatait.

A Romániában élő magyar és német kisebbségek, de pl. a litvániai lengyelek és a régió más nemzetiségei hatékony védelmét szolgálná, ha a június 5-29 között Koppenhágában sorra kerülő emberi jogi EBEE szakértői találkozón megfogalmazásra kerülne egy, a kisebbségi jogokat összefoglaló okmány főbb elemei.

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 20070

Érkezett: 90.09.18.

Készítette: Ta.

Ellenőrizte:

41, 46,

Von. 41/178-ra:

Szeptember 17-én tájékoztatást adtunk Dr. Derix úrnak, az NSZK KÜM 214-es referatúrája vezetőjének az NDK VSZ-ből való kiválása ügyében az NDK miniszterelnökének a magyar miniszterelnökhöz intézett leveléről és az ezzel kapcsolatos magyar álláspontról.

Dr. Derix értékelése szerint a VSZ kilépéssel kapcsolatos kétoldalú konzultációkra vonatkozó magyar elképzelések megfelelnek az egyesülő Németország e kérdésben elfoglalt álláspontjának.

A német egyesülés október 03-i létrejöttével, az NDK önálló államisége megszűnésével a nemzetközi jog államutódlásra vonatkozó általános szabályainak megfelelően hatályukat veszítik, azok a szerződések (köztük az NDK VSZ tagságát rendező szerződés is), amelyek csak az NDK-hoz mint nemzetközi jogalanyhoz kapcsolódtak.

A német egyesüléssel, az NDK VSZ-ből való kiválás német értékelés szerint is rámutat a katonai szövetségi rendszerek (NATO és VSZ) asszimetrikus fejlődésére, és előrevetíti a VSZ átalakulásának, illetve felszámolásának gyorsuló folyamatát.

Az egyesülő Németország a jövőben is üdvözölni fogja azokat a magyar lépéseket, amelyek e folyamat tárgyalásos úton való meggyorsítása irányába hatnak.

így értékelik azt a magyar elképzelést is, hogy az NDK VSZ tagsága megszűnéséről a magyar kormány nem kíván a VSZ-en belül többoldalú konzultációkat folytatni.

Dr. Derix felhívta a figyelmet azonban arra, hogy az NSZK-nak, illetve az egyesülő Németországnak továbbra is ahhoz fűződik érdeke, hogy a VSZ felbomlása és az azt könnyítő magyar külpolitikai lépések összhangban álljanak az EBEÉ intézményesítésére tett erőfeszítésekkel, továbbá az EBEÉ keretekben zajló leszerelési tárgyalásokkal, és az érintett kelet-közép-európai államokkal folytatott tárgyalások alapján elősegítsék egy új európai biztonsági rendszer kialakulását.

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 10223

Érkezett: 90.11.20.

Készítette: Ki.

Ellenőrizte:

Sürgős!

46-nak:

Dr. Rossbach, a Kancellári Hivatal Külpolitikai Tervező Osztályának vezetője október 18-án este egy alkalmi beszélgetés formájában elmondta, hogy a német vezetéshez most jutottak el Göncz Árpádnak amerikai látogatása során a Virginiai Egyetemen elmondott beszédének részletei, s azok meglepetést és értetlenséget váltottak ki köreikben.

Véleményük szerint Németországnak Magyarországot és a közép-kelet-európai térséget egyfajta fenyegető tényezőként történő beállítása megalapozatlan és a német nép önérzetét sérti, az a korábbi évtizedek németsséggel szembeni kelet-európai beidegződését tükrözi. Ilyen szellemben megfogalmazott beszéd a helsinki záróokmány aláírása óta Kelet-Európát nem jellemezte, s a megfogalmazás azért is érthetetlen, mert sajátos módon megkérdőjelezi a német-amerikai érkazonosságot és baráti együttműködést, és megkérdőjelezhető illetékességgel nyilatkozik Nyugat-Európa Amerikával kapcsolatos álláspontjáról, érzelmeiről.

Rossbach hangsúlyozta, hogy a német vezetés tisztában van a magyar belpolitikai helyzettel, és ismertek számára a kormánypárt és a legnagyobb ellenzéki párt közötti, az ország külpolitikai orientációjára vonatkozó nézeteltérések is. Értékelése szerint azt nehéz megállapítani, hogy az államelnök beszédével mennyiben képviselte saját, illetőleg a Szabaddemokraták

Szövetsége véleményét. Kétségtelen azonban, hogy akarva vagy ákaratlanul megnyilvánulásával államelnöktől szokatlan módon a magyar kormány hivatalos külpolitikai irányvonalától eltérő véleményt képviselt.

Sajnálatosnak tartják ezt különösen azért, mert az elhangzott beszéd idevonatkozó része megkérdőjelezi a példamutatóan alakuló magyar-német kapcsolatok hitelességét, és ellentétes a kölcsönös bizalomra épülő összeurópai megbékélési és együttműködési folyamat Helsinkiben rögzített alapvető követelményeivel és szellemiségével.

A német politikai vezetés a beszédre hivatalosan nem fog reagálni, mert megállapításait nem tekinti a hivatalos magyar politika általános irányvonalának, a magyar nép véleményének, és esetleges állásfoglalásával nem kívánja a rendkívül örvedetesen fejlődő baráti kapcsolatokat törekvéseivel ellentétes irányba befolyásolni.

Véleményünk szerint, amennyiben az információk félreértésen alapulnának, úgy fel kellene használni az október 28-30-án sorra kerülő NSZK újságírói látogatást, melynek keretében lehetőség nyílna az esetleges félreértések tisztázására.

40. DOKUMENTUM

Horn NATO-val kapcsolatos beszédének bonni visszhangjáról (1990. febr.)

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 20113

Érkezett: 90.02.28.

Készítette: Ta.

Ellenőrizte:

45,

Bonni politikai körök nem teljesen osztják azt a főleg hírügynökségek által alkotott véleményt, amely szerint Horn Gyula kijelentése Magyarország NATO-ba történő belépésének lehetőségéről elsősorban a választások előtti belpolitikai megfontoláson nyugszik.

Sokkal inkább egy hosszú távú utalásként értékelik azt, hogy a VSZ széthullásával Magyarország számára sem a Szovjetunió oldalára történő biztonságpolitikai besorolás, sem a semlegeség nem lenne előnyös.

Vélemények szerint Magyarország biztonságpolitikai helyzete, tekintettel a szomszédos országokban történő változásokra, a nacionalizmus tartósan várható megjelenésére és részben a második világháború előtti és új ellentmondások színrelépésével csak egy szövetségi rendszerben lehet stabil.

Ma különösen a magyar-román viszony prognosztizálhatatlan alakulása hordozza magában az instabilitás veszélyét. Ehhez járul, hogy Magyarország következetesen csökkenti haderejét, és gazdasági helyzete miatt csak szűkös anyagi keretek fognak rendelkezésre állni a védelmi kiadásokra.

03005

KÜM Távközlési Osztály		Rejtjel	Távirat	Szigorúan Titkos !
Nagykövetség Bonn	Azonosító BON20113	Érkezett: 90.02.28. 12:26	Készítette: Ta. Ellenőrizte: <i>he</i>	

-3-

45,

fu

Bonni politikai körök nem teljesen osztják azt a főleg hírgyűnökségek által alkotott vélekedést, amely szerint Horn Gyula kijelentése Magyarország NATO-ba történő belépésének lehetőségéről elsősorban a választások előtti belső politikai megfontoláson nyugszik.

Sokkal inkább egy hosszútávú utat látnak, mintsem csak azt, hogy a VHS széthullásával Magyarország számára sem a Szovjetunió oldalára történő biztonságpolitikai besorolás, sem a semlegesség nem lenne előnyös.

Vélemények szerint Magyarország biztonságpolitikai helyzete, tekintettel a szomszédos országok történelmi változásaira, a nacionalizmus tartósan várható megjelenésére és részben a második világháború előtti és új ellentmondások színrelépésével csak egy szövetségi rendszerben lehet stabil.

Ma különösen a magyar-román viszony prognosztizálhatatlan alakulása hordozza magában az instabilitás veszélyét. Ehhez járul, hogy Magyarország következetesen csökkenti haderejét és gazdasági helyzete miatt csak szűk anyagi keretek fognak rendelkezésre állni a védelmi kiadásokra.

Mivel az ország politikai célja Nyugathoz való csatlakozás politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt, csak a NATO lehet az a szövetségi rendszer, amely Budapest biztonságpolitikai érdekei számára is a legmegfelelőbb.

Természetesen a NATO, amelybe Magyarország felvétele szóba jöhet, már jóval nagyobb politikai töltést fog magába hordozni, mint ma, tevékenysége súlyozottan az európai stabilitás megőrzésére irányul, a maihoz képest jelentősen csökkentett katonai erővel.

6-
1..

Külgyminiszterium	
Irat felülvizsgáló Bizottság	
Minősítés	<i>Törvény</i>
Datum: 1990. 02. 22	Aláírás: <i>he</i>

Azonosító BON20113	Érkezett: 90.02.28. 12:26	Rejtjel Távirat	Oldal 2
-----------------------	------------------------------	-----------------	------------

A NATO tagság ugyanakkor kihatna az ország függetlenségére a Szovjetuniótól és lehetővé tenné a kölcsönös előnyökön nyugvó, egyenrangú partnerség alapján folytatott együttműködést, amely egyébként kardinális és fontos is.

Az így kialakított magas színvonalú kapcsolat biztosítja, hogy a Szovjetunió biztonságpolitikai érdekei is sértetlenek maradjanak.

- 56 - H.

Lássa:

Láttam:

IV. Területi Főosztály

Intézkedés:

Mivel az ország politikai célja a Nyugathoz való csatlakozás politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt, csak a NATO lehet az a szövetségi rendszer, amely Budapest biztonságpolitikai érdekei számára is a legmegfelelőbb.

Természetesen a NATO, amelybe Magyarország felvétele szóba jöhet, már jóval nagyobb politikai töltést fog magában hordozni, mint ma, tevékenysége súlyozottan az európai stabilitás megőrzésére irányul, a maihoz képest jelentősen csökkentett katonai erővel.

A NATO-tagság ugyanakkor kihangsúlyozná az ország függetlenségét a Szovjetuniótól, és lehetővé tenné a kölcsönös előnyökön nyugvó, egyenrangú partnerség alapján folytatott együttműködést, amely egyébként kívánatos és fontos is.

Az így kialakított magas színvonalú kapcsolat biztosítja, hogy a Szovjetunió biztonságpolitikai érdekei is sértetlenek maradjanak.

41. DOKUMENTUM

Az aacheni székesegyház prépostjának levele

Nem hivatalos fordítás

[1990. március]

Dr. Hans Müllejans
az Aacheni Székesegyház prépostja

Öexcellenciája
Dr. Horváth István úr,
a Magyar Köztársaság nagykövete
Turmstrasse 30
5300 Bonn 2

Excellenciás Uram!
Igen tisztelt Nagykövet Úr!

Égető vágyat érzek, hogy közöljem önnel, nagyon örülök a Károly díj direktóriuma tegnapi döntésének. Még akkor is, ha a díjat egy bizonyos személy kapja, kétségtelen, hogy ezzel az egész magyar népet és a felelős magyar politikusokat, akik közé nem utolsósorban éppen önt is odasorolom, kívánják kitüntetni.

Sohasem fogom elfelejteni, hogy mit mondott ön két évvel ezelőtt Aachenben igen illetékes tanúk előtt és a jelenlétemben, hogyan fogalmazta meg politikai célját, és miben reménykedett Magyarországnak érdekében, és hogyan lépett fel már akkoriban mint a demokratikus és szociális jogállam szószólója és mint európai. Akkoriban aggódtam, hogy az ön által elmondottak hátrányosak lehetnek önre nézve, ha bizonyos szervek ezekből az egyértelmű és kritikus megjegyzésekből valamit is megtudnak.

Hál'istennek közben sok minden megvalósult, amelyről én akkoriban csak álmodni mertem.

Az a magas kitüntetés, amit a szövetségi elnök úr nyújtott át önnek, illendően fejezi ki azt a köszönetet, amellyel a németek és Németország tartozik önöknek. Ehhez szívből gratulálok.

Baráti üdvözlettel
Hans Müllejans

42. DOKUMENTUM

Genscher elismerő levele a magyar nagykövetségnek

DER BUNDESMINISTER DES AUSWÄRTIGEN

Bonn, den 27.06.1990

Seiner Exzellenz
dem Botschafter der
Republik Ungarn
Herrn Dr. István Horváth
Turmstr. 30
5300 Bonn 2

Sehr geehrter Herr Botschafter,

für Ihr Schreiben vom 31. Mai 1990 danke ich Ihnen.

Unsere beiden Staaten und Völker verbindet heute ein enges, freundschaftliches und vertrauensvolles Verhältnis. Dialog und Kooperation zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Ungarn haben ein beispielhaftes Niveau erreicht. Daran haben Ihr Engagement und Ihre Tatkraft einen bedeutenden Anteil.

Ich freue mich, daß Sie Ihre Tätigkeit zum Wohle der deutsch-ungarischen Beziehungen in einem sich vereinigenden Deutschland fortsetzen werden.

Für Ihre verantwortungsvolle Aufgabe, bei der Sie auch künftig auf die volle Unterstützung des Auswärtigen Amtes rechnen können, wünsche ich Ihnen weiterhin Glück und Erfolg.

Mit freundlichen Grüßen

[Hans Dietrich Genscher]

43. DOKUMENTUM

Teltschik sürgető üzenete Matolcsynak (1990. okt.)

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeles Távirat
Szigorúan Titkos
Nagykövetség Bonn
Azonosító BON 20193
Érkezett: 90.10.16.
Készítette: Go.
Ellenőrizte:

46,

Matolcsy György államtitkár úr figyelmébe:

Személyes kérésére a mai napon felkerestem Teltschik urat, aki-vel áttekintettük az aktuális kétoldalú politikai és gazdasági kérdéseket. Ezek során ismételten felmerült a két kormány mellett működő, szakértőkből álló munkacsoport témája. Miután Teltschik úrnak információi vannak arról, hogy elkészült és nyilvánosságra került a magyar kormány rövid távú gazdasági programja, javasolja a szakértői munkacsoport mielőbbi ülésének megszervezését Bonnban.

Jelezni kívánom, hogy csak a hét elején kaptuk meg a nemzeti megújulás gazdasági programjáról készült összefoglalót. A fordítást követően adjuk át a dokumentumot Teltschik úrnak.

Teltschik a beszélgetés végén kérte, tolmácsoljam szívélyes üdvözlését.

44. DOKUMENTUM

Göncz elnök levele

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉNEK

424 /1990. határozata

A külügyminiszter előterjesztésére dr. Horváth István rendkívüli és meghatalmazott nagykövetnek - a Magyar Köztársaság bonni nagykövetsége vezetésére kapott megbízása érintetlenül hagyása mellett - a Magyar Köztársaság volt berlini nagykövetsége vezetésére kapott megbízását - 1990. október 3-i hatállyal - megszüntetem.

Budapest, 1990. október 20.

(Göncz Árpád)

Ellenjegyzem:

Dr. Jeszzenszky Géza
külügyminiszter

Budapest, 1990. október 24.

A kiadmány hitelélül:

Dr. Varga György
a Minisztérium Titkársága vezetője

45. DOKUMENTUM

Levél Antallnak a német egyesülés kihatásairól

Dr. Antall József úr,
miniszterelnök

Budapest

Bonn, 1990. november 28.

[Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!]

Mint ahogyan az Ön előtt is ismert, vezető magyarországi politikai körökben és a sajtóban állandóan visszatér a kérdés, hogy az egyesült Németország, illetve a jelenlegi német kormány milyen formában nyújthatna segítséget Magyarország számára a piacgazdasághoz vezető nehéz politikai és gazdasági feladatok megoldásában. A témát felvetők sok esetben beszélnek szkeptikusan Németország segítőkészségéről, és indokként arra hivatkoznak, hogy az elkövetkező időszakban Németország az újraegyesítéssel jelentkező belső feladatokkal lesz elfoglalva. Az NSZK-ba hivatalos látogatásra érkező kormány- vagy parlamenti delegációk tagjaival folytatott beszélgetésekből is gyakran az a benyomás alakult ki, hogy a Magyarországnak nyújtandó támogatás lehetséges formáit, illetve feltételeit kevésbé ismerik, és a hazánknak nyújtandó támogatást gyakran a politikai játékszabályoktól eltérve kissé illuzórikusan kezelik.

Engedje meg, hogy az alábbiakban tájékoztassam Önt azoknak a beszélgetéseknek a tapasztalatairól, melyeket az elmúlt időszakban az NSZK legfelsőbb politikai körei képviselőivel folytattam, és ahol partnereink világosan megfogalmazták minimális elvárásaikat, amelyek teljesülése esetén reálisan számolhatunk az NSZK kormánya hathatós gazdasági támogatásával.

Az új magyar kormány május 23-i megalakulását követően a legfelsőbb német politikai vezetés egyértelműen kifejezésre juttatta az NSZK kormánya Magyarországgal kapcsolatos hathatós politikai és gazdasági segítő szándékát. Egyúttal értésünkre adták, hogy a német kormánytól remélt gazdasági támogatás elnyeréséhez elengedhetetlenül szükség van egy olyan rövid

távú gazdaságpolitikai program kidolgozására, amelyben megfogalmazásra kerülnek a kormány gazdaságpolitikai céljai, az e célok eléréséhez szükséges eszközrendszer, a piacgazdaságra való áttérés globális költségei, különös tekintettel a programhoz kapcsolódó szociális intézkedéscsomag költségvetési terheire. A rövid távú programnak be kell mutatnia a gazdasági rendszerváltás várható költségkihatásait és az ország rendelkezésére álló belső és külső pénzügyi forrásokat. Azt is értékeltük, hogy csak egy számszakilag kidolgozott és a német szakértőkkel egyeztetett program esetén van lehetőségünk arra, hogy a szükséges pénzügyi eszközök és a rendelkezésünkre álló pénzügyi erőforrások különbözete egy részét az NSZK kormánya valamilyen formában megfinanszírozza.

Az említett kritériumoknak megfelelő program elkészítéséhez az NSZK vezetése több alkalommal felajánlotta segítségét. Az ön bonni látogatása alkalmával többek között ezért kezdeményezték, hogy hozzunk létre a két kormányfő mellett működő gazdasági-stratégiai munkacsoportot, amelynek keretében német közreműködéssel lehetőség nyílt volna a rövid távú gazdasági program kidolgozására. E munkacsoportban német és magyar részről a pénzügyi és gazdasági minisztériumok szakértőinek részvételére gondoltak. A szakértők rendszeres tanácskozásai elősegíthették volna egy olyan gazdasági program kimunkálását, amely a bázisát képezhette volna az NSZK kormánya által hazánk-nak nyújtandó hosszú távú pénzügyi és gazdasági támogatásnak.

A német vezetéssel folytatott megbeszéléseim tapasztalatairól a Miniszterelnök Urat 1990 májusában kelt levelemben tájékoztattam, és a látogatásához kapcsolódóan néhány javaslatot tettem. Az Ön NSZK-beli látogatása során megállapodás jött létre a gazdasági-stratégiai munkacsoport felállításáról. A német kormány Horst Teltschiket, a kancellár kül- és biztonságpolitikai tanácsadóját bízta meg a csoport vezetésével, magyar részről pedig Matolcsy György államtitkár úr lett a munkacsoport irányítója. A miniszterelnöki látogatás alkalmával arra is ígéretet tettünk, hogy a testületben működő magyar szakértők kijelölése rövid időn belül megtörténik. Sajnálatos módon

azonban az Ön július 19-21-i NSZK-beli látogatását követően az augusztus 21-ig eltelt időszakban magyar részről érdemi lépésre nem került sor. Augusztus 21-én Horst Teltschik úr budapesti tartózkodása alkalmával közöltük a csoport magyar résztvevőinek nevét. A nemzetközi gyakorlatban teljesen szokatlan módon három minisztert bízunk meg a stratégiai bizottságban való magyar közreműködéssel.

A német elképzelés szerint ugyanakkor a szakértőkből álló, operatív jellegű tanácsadó csoportnak kellett volna segítenie az illetékes miniszterek (pénzügy, nemzetközi gazdasági kapcsolatok, ipari és kereskedelmi tárcák) munkáját. A szakértőkre vonatkozó német észrevételekkel egyetértve magyar részről vállaltuk a munkacsoport összetételének módosítását, és azt, hogy a testület érdemi munkája mielőbbi megkezdése érdekében két héten belül megküldjük Horst Teltschiknek rövid távú gazdasági programunk tervezetét német nyelven. Szeptember elején Horst Teltschik úr közölte a nagykövetséggel, hogy német részről a munkacsoport felállítása megtörtént, koordinátora személyesen ő, vezetője Schlecht államtitkár. Egyúttal kezdeményezte a konzultációk Budapesten vagy Bonnban történő megkezdését. Ezt követően Teltschik úr többször javasolta a munkacsoport találkozájának megrendezését, a munka megkezdését, amelyre azonban magyar részről érdemi reagálásra nem került sor.

Október végi ismert belpolitikai események után a Schlecht gazdasági minisztériumi államtitkár által vezetett német szakértői küldöttség budapesti látogatásának is egyik célja az volt, hogy a magyar helyzetről való általános tájékozódás mellett megismerjék a gazdasági rendszerváltozás programjával kapcsolatos elképzeléseket, állást foglaljanak és javaslatokat tegyenek az NSZK kormányának Magyarország gazdasági megsegítésének eszközeire és módszereire. Magyar részről ígéretet tettünk az anyag két héten belül történő átadására. A Kancellári Hivatalban és a gazdasági minisztériumban a közelmúltban többször jelezték csaldottságukat. A programot nem kapták kézhez, és a német szakértők véleményét, tanácsát sem kérte a magyar fél. A német szakértőkkel közösen kidolgozott program - hasonlóan az

IMF anyagokhoz – képezhetette volna az erkölcsi és szakmai alapját annak, hogy az NSZK kormánya döntéseket hozzon a pénzügyi segítségnyújtás formájáról és mértékéről. Az általában nyújtandó pénzügyi stb. támogatás korábbi gyakorlatára a jövőben egyre kevésbé van lehetőség. Készek segíteni, de azt akcióprogramhoz kívánják kötni. Látni kívánják, mire fordítjuk a pótlólagos külső erőforrásokat.

Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!

A levelemben megfogalmazott gondolatokkal arra kívántam ráirányítani a figyelmét, hogy német részről továbbra is adott a készség Magyarország gazdasági támogatására. Azzal azonban csak abban az esetben számolhatunk, ha az NSZK kormánya által kért gazdasági programelképzeléseket átadjuk, és a stratégiai munkacsoport azt megvitatja.

Ez alapján javaslom: A német kormány által kért operatív gazdasági programtervezetet mielőbb adjuk át, a német-magyar stratégiai munkacsoport felállítására szakértői szinten haladéktalanul kerüljön sor, és biztosítsuk a munkacsoport rendszeres ülésezését.

Abban a reményben, hogy néhány hasznosítható gondolattal szolgáltam nehéz munkáját.

[Dr. Horváth István]

46. DOKUMENTUM

Levél Antallnak a német hitel-lehetőségekről

Dr. Antall József úr,
a Magyar Köztársaság
miniszterelnöke
Budapest

Bonn, 1991. január 23.

[Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!]

Engedje meg, hogy a mai napon Helmut Kohl kancellár úrtól kaptam, további hitelfelvételi lehetőségeinkkel összefüggő tervekről tájékoztassam.

1990. december 10-én levélben azzal a kéréssel fordultam Kohl kancellár úrhoz, hogy a német szövetségi kormány az Európai Közösségeknél hatékonyan járjon közbe a Magyarországnak nyújtandó hitelek odaítélése érdekében.

A kancellár úr a kéréssel kapcsolatban közölte, az EK pénzügyminiszterei 1990. december 17-én tartott ülésükön, német kezdeményezésre döntöttek a múlt év tavaszán hazánk részére készenlétbe helyezett 260 millió ECU második részének a folyósításáról.

A kancellár úr egyúttal jelezte, hogy magyar igény esetén az EK kész 1991-ben újabb hitelek nyújtására is. Az Európa Tanács 1990. december 14-15-i római ülésén megállapodás született a közép-kelet-európai országok pénzügyi nehézségeinek enyhítéséről. Ezek szerint a nemzetközi pénzintézetek erre a célra biztosított hitelkereteit a Közösség, a 24-ek más államaival és esetleg a csoporton kívüli országokkal közösen, további hitelkeretekkel kívánja kiegészíteni. Ennek a hitelösszegnek az előteremtéséről és a hitelező államok közti tehermegosztásról a jelenlegi előkészítő munkát követően 1991. január 30-án kezdődnek az egyeztető megbeszélések. Döntés húsvét előtt várható.

Egyúttal tájékoztatom Miniszterelnök urat, hogy a legutóbbi telefonbeszélgetésünket követően levélben és szóban jeleztem a kancellár úrnak a német újraegyesítés kapcsán a volt NDK-ba irányuló, valamint a közép-kelet-európai változások következtében fellépő magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékekkel kapcsolatos eladási nehézségeinket. Kértem, hogy a rendelkezésére bocsátott terméklista alapján keressenek lehetőséget ezen árucikkek német fogyasztási vagy reexport célú átvételére, különös tekintettel a Szovjetunióba irányuló német élelmiszersegély-programra.

A napokban kapott információ szerint a német kormány különböző, húsimporttal foglalkozó vállalatokon keresztül a szokásos kontingensnél nagyobb mennyiséget vásárol húskészleteinkből, és a többi termék átvételéhez is keresik a megoldást.

Abban a reményben, hogy a fenti tájékoztatással segítettem felelősségteljes munkáját, maradok

[Őszinte nagyrabecsüléssel

Dr. Horváth István]

47. DOKUMENTUM

Jeszzenszky levele a terezett nagyköveti váltásról

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KÜLÜGYMINISZTERE

Sz/Ho/6/91.

dr. Horváth István úrnak,

a Magyar Köztársaság

rendkívüli és meghatalmazott nagykövete

Bonn

Tisztelt Nagykövet Úr!

Tájékoztatom, hogy a Miniszterelnök Úrral is egyeztetett terveink szerint ez év nyarán új nagykövetet nevezünk ki a Német Szövetségi Köztársaságba. Ennek megfelelően sor kerül Nagykövet Úr berendelésére is.

Nagykövet Úr berendelésénél fontos szempontnak tartjuk tapasztalatainak megfelelő hazai hasznosítását. Ezért kérem jelezze, számíthatunk-e arra, hogy továbbra is a közszolgálatban kíván tevékenykedni. Igenlő válasza előfeltétele annak, hogy konkrét javaslatot tudjak Önnek tenni.

Kérem Nagykövet Úr, fogadja elismerésemet külszolgálatára idején kifejtett eredményes tevékenységéért. Számítok arra, hogy berendeléséig hasonló színvonalon és elkötelezettséggel folytatja munkáját.

Budapest, 1991. március 5.

Üdvözlettel:

dr. Jeszenszky Géza

48. DOKUMENTUM

Göncz Árpád köszönete

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

Dr. HORVÁTH ISTVÁN úrnak,
a Magyar Köztársaság rendkívüli és
meghatalmazott nagykövete

BERLIN

Kedves Pistám!

Köszönöm a csodálatos öt napot! Remek szervezésedet és a tökéletes előkészítést. Remélem hozzájárultunk valamivel további munkád sikeréhez, az eddigihez is szívből gratulálok.

Budapest, 1991. május 13.

Meleg barátsággal köszönt:

Göncz Árpád

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

Dr. H O R V Á T H ISTVÁN úrnak,
a Magyar Köztársaság rendkívüli és
meghatalmazott nagykövete

2

B E R L I N

Kedves Pistám!

Köszönöm a csodálatos öt napot! Remek szervezésedet és a tökéletes előkészítést. Remélem hozzájárultunk valamivel további munkád sikeréhez, az eddigihez is szívből gratulálok.

Budapest, 1991. május 13.

49. DOKUMENTUM

Rejtjel-távirat Göncz bonni útjáról (1991. máj.)

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeles Távirat

Szigorúan Titkos

Nagykövetség Bonn

Azonosító BON 20318

Érkezett: 91.05.28.

Készítette: Sgy.

Ellenőrizte:

46

Göncz Árpád köztársasági elnök úr látogatása vezető német politikai körökben osztatlan elismerést váltott ki. Partnereink, különösen az államfő korrekt, a magyar kormány politikáját képviselő, támogató tárgyalási magatartását emelték ki, és igen nagy fontosságot tulajdonítanak annak, hogy beszélgetései, megnyilatkozásai során egyértelművé tette: a világháborút követően a magyarországi németiséget ért sérelmekért a magyar vezetés pártállásától függetlenül elkötelezte magát a morális kárpótlás mellett, a német-magyar együttműködést Budapest stratégiai fontosságúnak tekinti, amelyre támaszkodva minden erőfeszítésre kész a teljes jogú EK tagság elérésére, beleértve a külföldi adósság pontos visszafizetését is.

Egybehangzó vélemény szerint Göncz úr útja, tárgyalásainak konstruktív szellemisége jól kapcsolódott a magyar diplomáciai törekvésekhez, s az új demokratikus Magyarország diplomáciai offenzívájának kiemelkedő állomását képezve sikerrel szolgáltatta a magyar-német együttműködés további elmélyítését, a baráti kapcsolatok fejlesztését.

50. DOKUMENTUM

Antallhoz írt „búcsúlevél” (1991. aug.)

Dr. Antall József úrnak,

a Magyar Köztársaság miniszterelnöke

Budapest

Bonn, 1991. augusztus 8.

[Igen tisztelt Miniszterelnök úr!]

Bonni nagyköveti tevékenységem rövidesen véget ér. Úgy gondolom, hogy egy nehéz, rendkívül bonyolult bel- és külpolitikai időszakban szolgáltam hazámat.

Amikor a 70-es évek végén az a kis csoport – amelyhez én is tartoztam – a Magyarország iránt érzett felelősségtudattól vezérelve elhatározta, hogy az országot, a maga lehetőségeit felhasználva, kivezesse a gazdasági válságból, még kevesen hitték, hogy a 80-as évek végén bekövetkezik mindaz, ami akkor még elképzelhetetlen volt. Egyet azonban mint gyakorló közgazdászok akkor is tudtunk: piacgazdaságot, gazdasági felfutást tartósan csak a jogállamiság, pluralizmus és az egyéni kezdeményezés biztosítása útján lehet elérni. Ezért kezdeményeztük 1980-ban többek között az IMF-be való belépést, és az Európai Közösséggel való kapcsolatok átfogó rendezését, beleértve annak diplomáciai elismerését is. Az akkori nemzetközi politikai viszonyokat és a kétoldalú kapcsolatokat elemezve tudtuk, hogy hazánk számára a Németországhoz fűződő szoros kapcsolat kiépítése életbevágóan fontos. Amikor a 80-as évek elején e kis csoportnak sikerült elérnie, hogy nagykövetségként Bonnba küldjenek, az alapvető cél az volt, hogy a Német Szövetségi Köztársaság és mindenekelőtt Helmut Kohl szövetségi kancellár erkölcsi, politikai és gazdasági támogatását megnyerjem. Úgy gondolom, ez – nem kis politikai és személyi kockázattal – sikerült. Németországban nem hiszem, hogy a hét év alatt egyetlen ember is kételkedett volna politikai-ideológiai hovatartozásomat illetően. Munkámmal kapcsolatban – a következményektől való félelem miatt – sokan aggódtak. Hálás vagyok a sorsnak,

hogy mindazt megélhettem, ami történt, és hogy a rendszerváltást követően szolgálhattam a Dr. Antall József miniszterelnök úr által vezetett, szabadon és demokratikusan megválasztott első magyar kormányt.

Igen tisztelt Miniszterelnök Úr!

Ezt az alkalmat szeretném megragadni arra, hogy kifejezzem önnek őszinte köszönetemet azért a személyes bizalomért, amelyben ön munkám során mindvégig részesített. Különös öröm és megtiszteltetés számomra, hogy irányomban tanúsított bizalmának töretlenségét bizonyítva újabb jelentős nagyköveti poszt betöltésére kaptam öntől ajánlatot. Legutóbbi személyes beszélgetésünket követően további hosszú családi mérlegelés történt. Legnagyobb sajnálatunkra, az akkor önnek említett indokok alapján, ezúton is csak azt tudom megerősíteni, hogy egyelőre nem tudunk élni az Ön által felajánlott lehetőséggel. A körülményeket és a lehetőségeket figyelembe véve megpróbálom sokéves németországi tapasztalataimat a gazdasági-pénzügyi életben hasznosítani. Meggyőződésem, hogy ezzel hazámat is szolgálhatom. Ehhez a tevékenységemhez kérem a Miniszterelnök úr jóindulatú támogatását.

Abban a reményben, hogy személyes bizalmát a jövőben is élvezhetem, kívánok önnek felelősségteljes munkájához további sikereket, mindenekelőtt azonban jó egészséget.

[Őszinte nagyrabecsüléssel

Dr. Horváth István]

51. DOKUMENTUM

Kohl kancellár köszönő-levele

BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND DER BUNDESKANZLER

Bonn, den 28. August 1991

Seiner Exzellenz

dem Botschafter der Republik Ungarn

Herrn Dr. István Horváth

Turmstraße 30

5300 Bonn 2

Sehr geehrter Herr Botschafter,

für Ihr freundliches Schreiben vom 9. August 1991, in dem Sie sich nach siebenjähriger Tätigkeit in Bonn von mir verabschieden, danke ich Ihnen sehr.

Ich weiß Ihre bewegenden Worte über die Bedeutung der deutsch-ungarischen Beziehungen und Ihre herzlichen Bemerkungen über meine Person zu schätzen.

Die deutsch-ungarischen Beziehungen haben im Zuge der deutschen Einheit einen Aufschwung genommen, wie ihn nur wenige vorausgesagt haben. Ihr Anteil an diesem Werk wird uns Deutschen und mir persönlich unvergeßlich bleiben.

Seien Sie versichert, daß ich mich auch weiterhin für eine besonders enge und vertrauensvolle Zusammenarbeit unserer Länder und Völker in einem gemeinsamen Europa der Freiheit, der Menschenrechte und der Marktwirtschaft einsetzen werde.

Ich wünsche Ihnen und Ihrer Familie von Herzen alles Gute für Ihren weiteren Lebensweg. Bleiben Sie der Freund Deutschlands, als den ich Sie kennen- und schätzengelernet habe.

Mit freundlichen Grüßen

[Helmut Kohl]

52. DOKUMENTUM

Schäfer államminiszter búcsúztató beszéde (1991. szept.)

Igen tisztelt Nagykövet Úr!

Igen tisztelt Horváthné Asszony!

Hölgyeim és Uraim!

Ismét búcsúzunk egy nagykövettől, és pedig ezúttal Dr. Horváth nagykövettől – attól a férfitől, aki Bonn politikai életében egy olyan szilárd nagysággá vált, mint alig valaki, és aki hét év alatt kiemelkedő érdemeket szerzett a német-magyar viszony fejlesztésében. Ezért köszönettel adózunk neki. Másként szólva Németország egy barátjától búcsúzunk. Búcsúbeszédnek mindig alkalmat is nyújtanak, hogy számot vessünk a múlttal. Horváth nagykövet esetében ez kellemes kötelesség.

Amikor ön, Nagykövet Úr, 1984-ben Bonnban állomáshelyét elfoglalta, Európa politikai tájképe egészen másképp festett, mint ma. Az Ön idejében korszakos változások történtek – Magyarországon, Németországban és egész Európában. Ennek a fordulatnak egyik különösen érdekes jelképe az a tény, hogy Ön volt az első nagykövet, akinek hatásköre ismét egész Németországra szólt. Ez bizonyára nemcsak személy szerint Önnek jelentett kitüntetéset, hanem egyúttal szimbóluma volt Magyarország különleges szerepének az Európában lezajlott gyökeres változások folyamatában. Az Ön országa volt az az ország, amely egy egyedülálló történelmi szituációban a döntő lökést megadta – azt a lökést, amely elindított egy lavinát. Az események e lavínája vezetett szerte Európában a jogállamiság és demokrácia helyreállításához, nekünk németeknek pedig elhozta hazánk állami egységének visszaállítását. Az 1979. szeptember 10-i események óta nagyon is jogosan gyakran elhangzik, hogy ezen oknál fogva a német-magyar viszony különleges minőséget nyert.

Ön Nagykövet Úr, kezdettől az Önre jellemző energiával és fantáziával fáradhatatlanul az országaink közötti kapcsolatok építésén dolgozott. Ezért nem lehet említés nélkül hagyni azt, hogy Ön annak a műnek alapjait, amit visszatekintve büszkén az Ön művének is tekinthet, a mainál jóval nehezebb viszonyok közepette,

még azokban az időkben rakta le, amikor még senki nem látta előre az Európában bekövetkezett politikai viszonyokat. Ön Bonnban a politikai és diplomáciai élet szilárd alkotórészévé vált. Ezen túlmenően az Ön által egész Németországban létesített kapcsolatok a jövőben is segíteni fogják a németek és magyarok közti egyre intenzívebb, egyre szélesebb körű csere további fejlődését. Ön a német-magyar kapcsolatok fejlesztésében nagy érdemeket szerzett. Múlt év februárjában a szövetségi elnök úr a Szövetségi Köztársaság csillaggal és válszalaggal ékesített nagy érdemkeresztjét adományozta Önnek érdemei elismeréséül.

Országát Ön nagy lendülettel, ugyanakkor mindig bámulatosan szeretetre méltóan képviselte. Így azt hiszem elmondhatom, hogy stílusával, fellépésével inkább barátokat mint ismerősöket szerzett Németországban, akik fájlatják, hogy elmegy. Szeretném megragadni az alkalmat, hogy hangsúlyozzam: az Ön háza mindig a bonni vendégszeretet központja volt, ahol minden vendég jól érezhette magát. A szívélyes légkör megteremtésében, amelyről háza ismertté vált, nagy szerepet játszott felesége is. Kettőjüknek sikerült, hogy túl a nagykövet munkájához szorosan tartozó feladatkörön – megteremtsék a bizalmat németek és magyarok között; és ha az ember igaz, tartós bizalmat akar teremteni, az csak személyes elkötelezettséggel sikerül. Ezzel azt hiszem elárultam sikere titkát a Német Szövetségi Köztársaságban.

Hadd ejtsek néhány szót az országaink közötti kapcsolatok helyzetéről. Már említettem, mennyire összehasonlíthatatlanul más viszonyok közt kezdte el Ön hét évvel ezelőtt Bonnban a munkáját. Azt, hogy most a kétoldalú kapcsolatok állásáról beszélek, nem azért teszem, mivel ez az ebéd úgynevezett „bilaterális esemény”, hanem amiatt, mert önnek személyes része van az elértekben.

Németország és Magyarország között egy olyan szoros, bizalomteli viszony uralkodik, ami példaértékű. A magyar kormány és a szövetségi kormány minden területen szoros párbeszédben áll egymással, amelyben a Magyar Köztársaság nagykövetsége mindig fontos, központi szerepet játszik. Például miniszterelnökük július 11-i vagy Katona államtitkár június elején tett látoga-

tására gondolok. Mindkét esetben megmutatkozott, hogy a kapcsolatok magas szinten is milyen spontán, protokollmentes kapcsolatokká váltak. Gyakran indult ki a kezdeményezés Önöktől; az Önök kezdeményezései, közreműködése is hozzájárult ahhoz, hogy a kapcsolatok mai szintjét elértük. Ha megbeszélalnivalónk van, nincs szükségünk szóvirágokra. Ezeknek a kapcsolatoknak a minőségét szeretném itt most tudatosan az Európai Közösségbe li partnereinkhez fűződő viszonyhoz hasonlítani.

Azon vagyunk, hogy az országaink közti viszonyt szerződéses alapra helyezzük. A baráti együttműködésről szóló átfogó szerződés bele fog ágyazódni az európai kétoldalú szerződések szövétébe. Ugyanakkor viszont a különleges német-magyar viszony kifejeződése lesz ez a szerződés. Írásba foglaljuk vele azt a valamit, ami az elmúlt években szervesen kifejlődött; ez a szerződés bizonyos értelemben egy már meglévő problémamentes viszony leltárba vétele lesz. Azzal, hogy kapcsolatainkat szerződéses alapokra helyezzük, megteremtjük egy további termékeny fejlődés bázisát.

A népeink közötti viszony egyik különleges tényezője a Magyarországon élő német kisebbség. A magyarországi németek már most is nagyon pozitív szerepet játszanak az emberek közti széles kapcsolatok közvetítésében. Különösen az a fontos, hogy lehetőleg minél többen minél intenzívebb kapcsolatot teremtsenek, és hogy főként a fiatalok egymás kölcsönös megismerését előmozdítsuk. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy németek és magyarok között mindig is baráti viszony állt fenn. Azt hiszem, a Német-Magyar Fórum alapító rendezvényén ez év június 3-án Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia elnöke emlékeztetett arra a tényre, hogy Németország és Magyarország között több mint ezer éve nem volt háború. Elég egy pillantást vetni Európa történelmére, hogy lássuk - sajnos - ez rendkívüli dolog. Németország és Magyarország partnerei egymásnak egy összekovácsolódó Európában. Meg vagyok róla győződve, hogy országaink hozzá tudnak adni valami közöset az eggyé vált Európa felépítéséhez.

Nagykövet Úr, népeink közötti kapcsolatok emberi dimenziójáról szóltam itt most. Azt hiszem, minden jelenlévő nevében elmondhatom, hogy Ön személyesen ehhez nagyon nagy mértékben hozzájárult. Ezért köszönettel adózunk Önnek. Köszönetünk az Ön munkájának szól, példás személyes elkötelezettségének és országunkkal szembeni barátságának, amit Ön sokszorosan bebizonyított.

Hölgyeim és Uraim, kérem, emeljék velem együtt poharaikat! Nagykövet úr, Horváthné asszony, emelem poharam Németország és Magyarország barátságára, kiemelkedő szintű kapcsolatainkra és az Önök személyes boldogságára. Kívánok Önöknek a jövőben is sok sikert és szerencsét.

UTÓSZÓ

Írta: Horst Teltschik

„...És a falak leomlanak” című első sikeres könyve után Horváth István ezúttal újabb kötetet ad kezünkbe, amely korabeli bizalmas jelentések, dokumentumok segítségével eleveníti fel a magyar bel- és külpolitika egyik legfontosabb időszakának eseményeit.

Amikor Horváth 1984-ben mint a Magyar Népköztársaság nagykövete Bonnba érkezett, a kelet és nyugat közötti hidegháború éppen újabb csúcspontját érte el. 1983-ban végleg kudarcba fulladtak a két világhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között a szovjet közepes hatótávolságú nukleáris rakéták leszereléséről folyó genfi tárgyalások. Amikor a NATO úgy döntött, hogy válaszul a szovjet felfegyverkezésre megkezdje amerikai közepes hatótávolságú nukleáris rakéták telepítését Németországban, Olaszországban és Hollandiában, a Szovjetunió harmadik világháborúval fenyegetett. A két nagyhatalom csúcsdiplomáciája holtpontra jutott, s a Varsói Szerződés tagállamainak majd minden vezetője lemondta Helmut Kohl szövetségi kancellár meghívását.

Ám már az első beszélgetés, amit Horváth Istvánnal folytattunk, teljesen más gondolkodást tükrözött. A nagykövet a szükséges magyarországi reformokról beszélt, és arról: azok csak akkor lehetnek sikeresek, ha szoros együttműködés alakul ki a Német Szövetségi Köztársasággal, és ha Németország segít Magyarországnak kapcsolatot létesíteni az Európai Közösséggel. Horváth István szavait hamarosan tettek is követték. Igen gyorsan sűrű kapcsolati hálót épített ki a szövetségi kormányhoz, különösen a Kancellári Hivatalhoz és a Külügyminisztériumhoz. Ezen felül szoros kapcsolatot teremtett Bajorország és Baden-Württemberg tartománnyal, és azok igen befolyásos miniszterelnökeivel, Franz-Josef Strauss-szal és Lothar Späth-tel. Ezzel párhuzamosan fontos vállalkozók, társadalmilag befolyásos személyiségek felé is nyitott. A nagykövetség fogadásai akkoriban legendások voltak. Ebben elsősorban berlini születésű, bájos és rátermett felesége, Horváth Elke nyújtott segítsé-

get kiváló háziasszonyként. Mindketten, nyelvtudásukkal is, a felemelkedő Magyarországot testesítették meg.

A házaspár soha nem veszítette szem elől a politikai célt, hogy a lehető legszorosabbra, legbarátabbra fűzzék a Magyarország és Németország közötti kapcsolatokat. A vendégek mindkét oldalról gyors ütemben jöttek és mentek – szinte egymásnak adták a kilincset. Helmut Kohl kancellár még 1984-ben látogatott Budapestre. Az ő megbízásából azután évről évre, néha évente több alkalommal is, személyesen vagy telefonon folytattam beszélgetéseket a Központi Bizottság titkáiraival, köztük Havasi Ferencel, Németh Miklóssal, valamint Horn Gyulával és Grósz Károly miniszterelnökkel. E beszélgetések közvetítője és mozgatórugója minden esetben Horváth István volt.

A kormányelnökök, megbízottaik s a miniszterek szintjén folytatott beszélgetések eredményei történelmi jelentőséget nyertek. Nem volt ez egyoldalú adok vagy kapok. Ezekben az években a két fél természetes módon kölcsönösen támogatta, tanácsaival segítette a másikat. Magyarország 1989. szeptember 10-én, a határ teljes megnyitásával lehetővé tette az NDK-s menekülteknek, hogy a szabadság felé vezető útra lépjenek, és ezzel a tettel, ahogyan Helmut Kohl kancellár fogalmazott, „kiverte az első követ a falból”. Ezzel egy időben Németh Miklós miniszterelnök „kommunista” kormánya engedélyezte a demokratikus pártok megalakulását, majd 1990 tavaszán lebonyolította az első szabad és demokratikus választásokat – a biztos tudatban, hogy a kormány azokat el fogja veszíteni. Ez példátlan a történelemben, és a korszak magyar politikusainak nagyságáról tanúskodik. Nem csoda tehát, hogy az akkori szereplők között szoros személyes barátságok alakultak ki, amelyek a mai napig fennmaradtak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ahogy a történelmi eseményektől távolodunk, úgy homályosulnak el az egyes részletek, mások még élesebben jelennek meg. Immáron harmadik könyvemben vállalkozom arra, hogy a nyolcvanas évek magyar-német kapcsolatainak és a hazai politika tükrében felidézzem emlékeimet, ám most olvasóim számára a nagyobb történelmi hitelesség érdekében az emlékezések részévé teszem magánarchívumom dokumentumait és fényképgyűjteményem egy részét is. A történelmi múlt rekonstruálása befejezhetetlen folyamat. Nem ritkán maguk az emlékezések is hozzájárulnak ahhoz, hogy az eredeti történések lényege olykor elsikkad, olykor nem arról, nem úgy beszélünk, ahogy valójában megtörténtek a dolgok. Az emlékezéskultúra és a történelem alakításában nagy felelősséget viselnek azok, akik az egykori események élő tanúi, és akik készek a dokumentumokkal is szembesíteni magukat. Könyvemben ennek a feladatnak az elvégzésére vállalkoztam.

Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak a Corvina Kiadónak, személyesen Kúnos Lászlónak, Heltai András újságírónak, Kiss J. László professzornak, feleségemnek, Elkének, munkatársnőmnek, Király Katalinnak és mindazoknak, akik bátorítottak a könyv létrehozásában, akik segítettek a könyv koncepciójának kidolgozásában, akik a kéziratot olvasva újabb és újabb kérdésekkel szembesítettek, nem kevésbé azoknak, akik környezetben türelemmel viselték a minden könyv létrejöttével együtt járó megpróbáltatásokat.

Külön is köszönetet szeretnék mondani az OBO BETTERMANN vállalat tulajdonosának, Ulrich Bettermannnak, aki nemcsak a sorsfordulós évek alatt segítette a magyar-német kapcsolatok alakítását, hanem e könyv megjelenéséhez erkölcsi és anyagi támogatást is nyújtott.

Budapest, 2015. február

Dr. Horváth István

NÉVMUTATÓ

Aczél György 17	Böhm Vilmos 216
Adamec, Jozef 31	Brandt, Willy 23, 53, 180–181
Ahromejev, Szergej 50	Brezsnyev, Leonid Iljics 15, 20, 22, 36, 41
Amerongen, Otto Wolff von 187, 205	Brzezinski, Zbigniew 72
Andropov, Jurij Vlagyimirovics 41, 183	Bush, George H. W. 39, 50, 71, 72, 73, 74, 77
Antall József 46, 75, 77–88, 92, 94, 95, 215, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 257, 285, 289, 295, 296	Carstens, Karl 184
Appel, Hans 24	Ceausescu, Nicolae 154, 182, 185, 208, 209, 210
Arnot, Alexander 47, 258	Claas, Helmut 205
Atatürk, Kemal 77	Colings 153
Attali, Jacques 79	Craxi, Bettino 29, 181
B. Szabó István 216	Croce, Benedetto 224
Bahr, Egon 24, 124	Czukur József 89
Bajcsy-Zsilinszky Endre 216	Csikós Nagy Béla 10, 18
Balázs Péter 131	Csu En-laj 221
Bangemann, Martin 140	Csurka István 233
Barankovics István 216	Dax, Paul 91
Bartha Ferenc 18	De Clercq, Willy 37, 153–156, 158, 161–163, 168–170, 174–176
Beck Tamás 234, 241, 245	Demszky Gábor 88
Berez János 25, 68	Derix, Christoph, Dr. 273–274
Bergmann-Pohl, Sabine 85	Deubel, Reinhard 264
Bettermann Kristóf 95–96	Dögei Imre 221
Bettermann, Ulrich 95–96	Dregger, Alfred 181
Bibó István 216, 220	Ehmke, Horst 52
Bogomolov, Fedor 240–241	Erdődy Gábor 88
Borics Gyula 64	
Boross Péter 68, 83	

- Etzel, Peter 143, 205
 Farkas Ferenc 216, 220
 Fekete János 16–17
 Ferenczy József 88, 91–92
 Fischer József 220
 Fischer, Oscar 63
 Foncillas, Eduardo 269
 Gáti Károly (Gati, Charles) 17
 Gedő Ágnes 233
 Genscher, Barbara 30
 Genscher, Hans–Dietrich 24–26, 29, 40–41, 52, 58, 60, 61, 64, 81, 84, 91, 95, 140, 170, 236, 258, 270, 282
 Gorbacsov, Mihail Szergejevics 15, 33, 36, 41, 50, 60, 61, 80, 95, 151, 240
 Göncz Árpád 79, 81, 82, 275, 284, 292, 294
 Gromiko, Andrej 181
 Grósz Károly 39, 42, 44–47, 64, 68, 70, 80, 82, 195, 196, 215, 228, 230, 231–232, 233, 235, 238, 240, 241, 242, 244, 304
 Gyuricza László 43
 Habsburg Ottó 53, 54, 55
 Habsburg, Walburga 53
 Haferkamp, Wilhelm 23, 27, 117, 119, 120, 121, 124–125, 155, 161, 163, 166, 167
 Hagelmayer István 10, 18
 Hárshegyi Frigyes 237
 Havasi Ferenc 14, 15, 16, 18, 20, 28, 35, 36–38, 40, 43–44, 103, 117, 119–122, 124, 141, 147, 153, 155, 157, 166, 169, 177, 178, 179, 304
 Hefty, Georg Paul 42, 64, 88
 Heinemann, Gustav 184
 Hercog, Martin 205
 Herrhausen, Walter 44
 Hetényi István 18
 Hodorkovszkij, Mihail Boriszovics 95
 Honecker, Erich 25, 55, 62–64, 140, 141, 149, 181, 182
 Horn Gyula 12, 18, 20, 22, 27–29, 31, 36, 38, 40, 42–48, 49–53, 54–56, 58, 61, 62–64, 65–69, 78–79, 88, 91, 93, 123–125, 139, 143, 171, 174, 179, 187, 192, 196, 238, 263, 270, 277, 304
 Horváth Elke 30, 31
 Horváth Ferenc 11
 Horváth István (belügyminiszter) 57, 64, 68
 Horváth Tamás 89
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics 221, 222
 Iványi Pál 153, 157, 158
 Jaruzelski, Wojciech 38
 Jaumann, Anton 205
 Jeszenszky Géza, Dr. 75, 82, 86, 87, 284, 291
 Kádár Béla 87
 Kádár János 13, 14–18, 20, 22, 26, 28–29, 36–37, 39, 41, 42–44, 47–48, 57, 67, 69, 70, 71, 124, 148, 150, 152, 162, 166, 178, 181, 182, 183, 185, 218, 219, 220, 221, 222, 226
 Kasza László 89
 Katona István 43–44, 299
 Kemenes Ernő 18
 Keresztúry Dezső 217
 Király Béla 57
 Kis János 88
 Kohl, Hannelore 30
 Kohl, Helmut 15, 21, 22, 25, 29, 30, 31, 34, 36, 38–40, 42, 45, 48, 49, 56, 58–61, 64–65, 68, 75–86, 92, 95–96, 125, 133, 152, 161, 168, 170, 176, 181, 194–195, 236–237, 247, 259, 289, 295, 297, 303–304
 Kopper, Hilmar 205
 Kossa, István 220
 Kovács Béla 216, 219–221
 Kovács Imre 216
 Kovács László 31, 62, 63, 64, 65
 Köhnen, Helga 113
 Kreisky, Bruno 180, 181
 Kun Béla 240
 Lafontaine, Oskar 25, 52, 152
 Lahnstein, Manfred 113
 Lajtos István 229
 Lakatos Ernő 85
 Lambsdorff, Otto Graf 26, 81, 84, 143, 205, 247
 Lázár György 35, 42
 Leister, Rolf–Dieter 96
 Lengyel László 35, 36
 Losonczi Pál 42, 141
 Maléter Pál 32
 Mann, Siegfried 187, 205
 Marius, Götz 206
 Marjai József 18, 19, 42, 157, 166, 174
 Maróthy László 147
 Martens, Wilfried 29, 181
 März, Josef 31, 37, 237
 Masslen, John W. 153
 Matolcsy György 83, 87, 283, 286
 Mauroy, Pierre 181
 Mazowiecki, Tadeusz 38
 Melega Tibor 131, 161
 Meleghy Gyula 89, 90
 Mikojan, Anasztáz 221
 Mindszenty József 216
 Mischnik, Wolfgang 161–163, 266
 Mittag, Günter 40, 63
 Mitterrand, François 27, 29, 75, 79, 181
 Mock, Alois 54
 Modrow, Hans (miniszterelnök) 75
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 221
 Mülleijans, Hans, Dr. 281
 Nagy Ferenc 216
 Nagy Imre 32, 222
 Nagy László 53
 Németh Károly 42
 Németh Miklós 11, 31, 35, 36, 38, 40, 42–48, 50–51, 53–56, 58, 60–68, 74–82, 84, 91, 92–93, 161, 178, 179, 193, 211, 234, 240–241, 242, 255, 259, 265, 304
 Nyerges János 23
 Nyers Rezső 24, 47, 53, 63, 64, 65, 76, 92
 Orbán Viktor 58, 68, 81, 84
 O'svath György 84
 Őszi István 206
 Pallagi Ferenc 58
 Palme, Sven Olof Joachim 29, 181
 Palmer, Mark 74
 Papandreu, Andreas 181
 Petrasovits Anna 53
 Pintér Dezső 91
 Pozsgay Imre 40, 46, 47, 53, 55, 57, 65, 68, 69, 70, 88, 240, 255
 Pröhle Gergely 52
 Rabár Ferenc 87
 Rác Jenő 216, 220
 Raft Miklós, Dr. 245
 Reagan, Ronald 39, 132, 133
 Rebmann, Kurt 57
 Rossbach, Dr. Anton 275
 Roth, Wolfgang 24, 205

Salgo, Nicholas 76
 Sáringer László 89
 Sárközy Tamás 18, 47
 Schäfer, Helmut 298
 Scharnagl, Wilfried 179
 Schaub, Alexander Dr. 153, 158, 169,
 174
 Schell, Manfred 90
 Schlecht, Otto 86, 162–163, 205, 287
 Schlesinger, Helmut 187, 205
 Schmidt, Helmut 22, 23, 24, 26–28,
 113, 119, 123–125, 151–152, 163,
 166, 181
 Schröder, Gerhard Dr. 258
 Schwarz, Hans–Peter 39, 96
 Scowcroft, Brent 39
 Seehofer, Horst 34
 Seeler, Hans–Joachim, Dr. 113, 119,
 122, 124, 127, 135, 165, 166
 Selbmann, Eugen 22, 24, 122, 123, 166
 Simándy József 90
 Sinkovits Imre 90
 Sinowatz, Fred 181
 Spacil, Dusan 31
 Späth, Lothar 34, 35, 141, 235, 236,
 247, 303
 Sterken, Hans, Dr. 161
 Stoiber, Edmund 34
 Stoltenberg, Gerhard 236, 246
 Strauss, Franz Josef 31–38, 63, 148–
 150, 177, 179, 268–269, 303
 Streibl, Max 205, 235, 236
 Stumpf István 58
 Südhoff, Jürgen 54
 Süßmuth, Rita 87
 Szicsov, Vjacseszlav V. 154
 Szikszay Béla 10, 11, 20, 22, 27, 65,
 112, 113, 118, 119, 122
 Szinyei Merse Jenő 216
 Szűrös Mátyás 18, 40, 46, 68–70, 125,
 161, 163, 165, 168, 209, 255
 Tamm, Peter 90
 Tandler, Gerald 236
 Teltschik, Gerhild 30
 Teltschik, Horst 15, 30, 31, 38, 39, 40,
 42, 44, 45, 49, 56, 60, 74, 75–77,
 79–81, 83, 85–86, 140, 162, 170,
 194, 205, 237, 283, 286–287, 303
 Thatcher, Margaret 27, 29, 49, 181
 Thomsen, Uwe J. 205
 Tierbach, Hans–Otto 143, 205
 Tildy Zoltán 216, 219, 220
 Tietmeyer, Hans 187, 205, 236
 Tolvaly Ferenc 91
 Tóth István 232
 Török István 23, 166
 Unland, Hermann Josef Dr. 205
 Vaduva, Ilie 154
 Varga Béla 216
 Varga György 284
 Varga István 216, 220
 Várkonyi Péter 52, 161, 163–164, 168,
 181
 Vehres, Gerd 63
 Veress Péter 23, 161–163, 167, 169
 Vissi Ferenc 11
 Vogel, Hans–Jochen 52
 Vogler Ibolya 52
 Voigt, Karsten 24, 65, 90
 Vorosilov, Kliment Jefremovics 216

Vörös Vince 84
 Vranitzky, Franz (kancellár) 55, 72
 Walters Vernon 73
 Weber, Juliane 79
 Wehner, Herbert 113, 118, 123
 Weizsäcker, Richard von 21, 81, 132,
 134, 141, 183, 210
 Wischniewski, Hans–Jürgen 24, 27, 124,
 125, 166
 Zarges, Axel Norbert, Dr. 41, 126, 131,
 161, 168–169, 174–176, 205
 Zoglmann, Siegfried 237
 Zsivkov, Todor 31, 182
 Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 221

Dr. Horváth István nagykövet harmadszor lepi meg visszaemlékezéseivel az érdeklődő olvasót. Ez alkalommal is a nyolcvanas évek magyar–német kapcsolatai és a hazai belpolitika történései állnak a középpontban. A szerző Magyarország, de hangsúlyosan a „reformerek nagyköveteiként” nem csupán felidézi a korabeli politikai osztály képviselőinek szerepét, a magyar–német tárgyalások sok tekintetben nem ismert háttérét és a rendszerváltozás mint a hatalomátadás felülről irányított folyamatának értelmezését, hanem mindehhez mellékeli magánarchívumának bizalmas, de eddig még nem publikált dokumentumait és vonatkozó fényképgyűjteményét is. A kötet újdonsága, hogy nemcsak a szerző, a dokumentumok is beszélnek. Dr. Horváth István közgazdász és diplomata az egykori állampárt reformnemzedékének az a tagja, aki az 1984. évi Bonnba kerülését követő nyolc évben a magyar–német kapcsolatok mind szorosabbá váló elmélyítésében látta Magyarország belső átalakításának legfontosabb külső támaszát. Ahogy napjainkban is a magyar modernizáció egyik különösen fontos, ha nem a legfontosabb külső forrása a Német Szövetségi Köztársasághoz fűződő stratégiai kapcsolatok rendszere, úgy a nyolcvanas évek kezdeti nyugati nyitásától egészen a határnyitásig a magyar–német kapcsolatok kínálták a legtöbb lehetőséget a magyarországi belső reformfolyamatok külső pénzügyi, gazdasági és politikai alátámasztására és az Európai Közösség irányában kibontakozott útkeresés politikája számára. Horváth István ebben a relációban – hol a háttérben, hol az események frontvonalán – építette fel azt a kapcsolati hálózatot, amelyben a Német Szövetségi Köztársaság a reformok érdekében mindig készen állt bizonyult Magyarország pénzügyi és gazdasági támogatására, anélkül, hogy a közvetlen beavatkozás látszatát keltve a támogatást a reformoktól tette volna függővé. Egy igazi diplomatának mindig „két asztalon”, a kül- és belpolitika területén kell egyidejűleg „játszania”, mi több, a politika, a gazdaság és a társadalom különböző területein, s ez a nyolcvanas években sem volt másképp. A kötet interjúformában tekinti át Horváth István nézőpontjából az akkori – ma már történelmi léptékűnek tekinthető – politikát és a politikai személyiségek világát, a politikai és a diplomáciai kezdeményezések útvesztőit, a „külső” kapcsolatépítés és a belső, otthoni „szövetséges koalíciók” bonyolult viszonyát. A kötet három része, az interjú, a politikai dokumentumok, valamint a korabeli fényképek gyűjteménye inspiráló környezetet teremtenek a továbbgondolásra, nemcsak a kortörténet hivatásos művelői, hanem minden érdeklődő olvasó számára.

Dr. Kiss J. László
egyetemi tanár

3200 Ft

www.corvinakiado.hu
e-mail: corvina@lira.hu